ELEMENTARY LESSONS
ON
ENGLISH COMPOSITION
IN
HINDI AND URDU

BY

GANGADHAR BANERJEE, M.A.

S. K. LAHIRI & CO., CALCUTTA

ELEMENTARY LESSONS

ON

English Composition

IN

HINDI AND URDU

BY

GANGADHAR BANERJEE, M. A.

AUTHOR OF HELPS TO ENGLISH COMPOSITION,
TRANSLATION & RE-TRANSLATION, &C. &C.

Calcutta
S. K. LAHIRI & CO.
54, COLLEGE STREET
1908

Price Twelve annas only

PREFACE.

At the request of numerous heads of Schools up the country we have ventured to bring out by permission of the author a Hindi and Urdu translation of Babu Gangadhar Banerjee's Elementary Lessons on English Composition and trust it will meet with the same reception in Behar and the United Provinces that has been accorded to the original book in Bengal. The translation has been in the hands of an exceptionally able Hindi and Urdu Scholar possessing a good knowledge of English and is pronounced by competent authorities to be simple and accurate.

S. K. LAHIRI & Co.
Publishers.

... ...

... ...

CONTENTS.

CHAPTER I.

CHAPTER II.

CONTENTS.

CHAPTER I.

CHAPTER II.

...

ELEMENTARY LESSONS

ON

ENGLISH COMPOSITION.

CHAPTER I.

WORDS AND PHRASES.

SECTION I.

NOUNS.

1. Dwelling House—

मकान—مکان—dwelling house.

दरवाजा, किवाड़—پٹ, دروازہ—door, door-shutters.

चौखट—چوکھٹ—door-sill, door-frame, threshold.

खिड़की—دریچہ—window.

झिलमिली—چلمن—blinds.

शीशेका किवाड़—شیشے کا دروازہ—panes, sashes.

धरन—کڑی—beams.

गोला—کولا—rafters.

सीढ़ी—زینہ—stairs.

काठकी सीढ़ी—لکڑی کا زینہ—ladder.

सीढ़ीका डण्डा—زینہ کا پایہ—steps.

पहली मञ्जिल——پہلي منزل——ground floor, one storey. (*adj.*) one storeyed.

दूसरी मञ्जिल—دوسري منزل—first floor, second storey, two- storeyed.

छत—چھت—roof, terrace.

पायखाना—پايخانه-privy, water-closet.

रसोई घर——باورچي خانه——kitchen, cook-room.

गोशाला—گاےخانه—cow-house, cow-shed.

अस्तबल—اصطبل—stable.

शयनागार—خوابگاه—bed-room.

आँगन—صحن——court-yard, court.

2. Household Things—

खटिया—چارپائي—a cot, a bed-stead.

बिछौना—بستره—bedding.

गद्दी तोशक——گدي توشک——mattress.

रजाई—رضائي—quilt.

तकिया—تكيه—pillow.

मसनद—مسند—bolster.

चटाई—چٹائي—mat.

मसहरी—مسہري—mosquito curtains, mosquito net.

सन्दूक—صندوق—chest.

अलमारी—الماري—an almirah.

मचान—مچان—shelf.

पिटारा—پٹاره—trunk.

तिपाई—تپائي—a stool.

थाली, रकाबी—تهالي,رکابي—dish, plate.

कटोरा—پياله—cup, bowl.

लोटा—لوٹا—water-pot, (*lota*).

दीया—چراغ—lamp.

लालटेन—لالٹين—lantern.

मोमबत्ती—موم بتي—candle.

दीयट—چراغدان—lamp-stand.

बत्ती—فتيله——the wick of a lamp or candle.

दीवारगीर—ديوارگير—wall-shade.

झाड़—جھاڑ—chandelier.

कपड़ा—کپڑہ—cloth or a piece of cloth.

पोशाक—پوشاک—clothes, garments.

अंगोछा—توليا—towel,napkin.

आईना—آئينہ—looking-glass.

ब्रश — برش—brush.

कङ्घी—کنگهي—comb.

तसवीर——تصوير——picture, portrait.

3. Eatables—.

भात—بهات—boiled or cooked rice.

रोटी—چپاتي— bread.

दाल—دال— *dal.*

रसा—شوربہ—stew.

व्यञ्जन—کهانا—dishes.

अम्ल—ترشي—acids.

मीठी चीज—شيرين چيز—sweets.

मिठाई—شيريني —sweet-meat.

मिश्री—مصري—sugar-candy.

चीनी—سفيد شکر—sugar.

बताशा—بتاشہ—sugar-plums.

राब—راب—treacle.

गुड़—گڑ—molasses.

दूध—دودہ—milk.

दही—دهي—curds.

मठा—دوغ—butter milk.

छेना—چهينا—curd.

छेनेका पानी—چهينے کا پاني—whey.

गाढ़ा दूध—گاڑهادودہ—thick-milk.

4. Market—

बाजार—بازار—Market,bazar.

हाट——پينٹهہ يا هاٹ——fair, market.

दुकान—دوکان—shop.

5. Dress—

धोती—دهوتي—pieces of cloth for males.

दुपट्टा—دوپٹہ—Cotton scarf.

साड़ी—ساڑي—pieces of cloth for females.

रुमाल—رومال—handkerchief.

कमीज—قميض—shirt.

कोट—كوٹ—coat.

टोपी—ٹوپي—hat, cap.

मोजा—موزه—socks, stockings.

पायजामा—پايجامه—trousers, pantaloons.

जूता—پاپوش—shoes.

चटी—سليپر—slippers.

6. Grain—

धान—دهان—paddy.

चावल—چاول—rice.

अरवा चावल—اروا چاول—sunned rice.

भुजिया चावल—بهجيا چاول—parboiled rice.

आटा—آٹا—coarse flour.

मैदा—ميدا—flour.

चोकर—چوكر—bran.

दाल—دال—pulses.

7. Spices—

मसाला—مصالح—spices.

लौङ्ग—لونگ—cloves.

दालचीनी—دال چيني—cinnamon.

इलायची—الايچي—cardamon.

काली मिर्च—سياه مرچ—black pepper.

लाल मिर्च—سرخ مرچ—red pepper, chillies.

हल्दी—هلدي—turmeric.

सुपारी—سپاري—betel-nut.

कपूर—كافور—camphor.

सौंफ—سونف—aniseed.

8. Oils—

सरसोंका तेल—سرسونكا تيل—mustard oil.

रेंडीका तेल—ريندي كا تيل—castor oil.

गरीका तेल—ناريل كا تيل—cocoanut oil.

घी—گهي—ghee, clarified butter.

मक्खन—مكهن—butter.

9. Vegetable Food—

साग, तरकारी—ساگ, ترکاري—greens, vegetables.

आलू—آلو—potato.

बैंगन—بيگن—brinjals, egg-fruits.

कद्दू, कुम्हड़ा—کدو,کمہڑا—gourd, pumpkin.

प्याज—پياز—onions.

लहसन—لہسن—garlic.

गोबी—گوبي—cauli-flower.

करमकल्ला—کرم کلہ—cabbages.

मूली—مولي—radishes.

केलेका फूल—کيلے کا پھول—plantain flower.

10. Fruits—

खीरा—کهيرہ—cucumber.

केला—کيلا—plantain.

कच्चा केला—کچا کيلا—banana.

तरबूज, फूट—تربوز, پھوٹ—water melon, melon.

खरबूजा—خربوزہ—musk-melon.

नारियल—ناريل—cocoanut.

डाब—ڈاب—green cocoanut.

डाबका पानी—ڈاب کا پاني—cocoanut milk.

पक्कीगरी—پختہ گري—ripe cocoanut.

अनन्नास—اناناس—pine-apple.

आम—انبہ—mangoes.

बेल—بيل—bael.

लीची—ليچي—lichis.

नीबू—ليمون—lemons.

नारङ्गी—نارنگي—oranges.

कटहल—کٹہل—jack-fruit.

जामुन—جامن—black-berry.

पपीता—پپيتا—papaw.

शरीफा—شريفہ—custard apple.

गन्ना—گنا—sugarcane.

अमरूद—امرود—guava.

ताड़का फल—تاڑ کا پہل—palm-fruit.

बेर—بير—plum.

इमली—املي—tamarind.

अमड़ा—امڑہ—hog-plum.

खजूर—کھجور—dates.

अनार—انار—pomegranates.

अङ्गूर—انگور—grapes.

किशमिश—كشمش—raisins.

बादाम—بادام—almonds.

गुठली—گٹهلي—the stone of a fruit.

छिलका—چهلكا—skin.

11. Fish, meat &c.—

मछली—مچهلي—fish.

मांस—گوشت—meat.

जीती मछली—زنده مچهلي—live fish.

छोटी छोटी मछली—چهوٹي مچهلي چهوٹي—small fish, fry.

चिङ्गड़ा मछली—جهنگا مچهلي—prawn, shrimp.

बड़ा चिङ्गड़ा—بڑاجهنگا—lobster.

हिलसा मछली—هلسا مچهلي—hilsa.

तोपसे मछली—توپسے مچهلي—mango fish.

बकरीका बच्चा—[illegible]—kid.

भेड़का मांस—بهیڑے کا گوشت—mutton.

हरिणका मांस—هرن کا گوشت—venison.

गोमांस—گاے کا گوشت—beef.

सुअरका मांस—سور کا گوشت—pork.

बकरीका मांस—بکرے کا گوشت—goat's flesh.

12. Stimulants—

तम्बाकू—تمباكو—tobacco.

चुरुट—چرٹ—cigar.

सिगरेट—سگرٹ—cigarette.

मदिरा—شراب—wine, liquor.

अफीम—افيون—opium.

चाय—چاء—tea.

काफी—قهوه—coffee.

13. Perfumery—

गन्ध द्रव्य—خوشبودار اشياء—perfumery.

गुलाब जल—گلاب جل—rose water.

इत्र—عطر—otto, *atar*.

सुगन्धित तेल—خوشبودار تیل—scented oil.

चन्दन—صندل—sandal paste.

चन्दनकाष्ठ—صندل کی لکڑی—sandal wood.

14. Fancy things—

शौककी चीज—شوق کی چیز—fancy things.

फीता—فیتہ—ribbon.

बटन—بٹن—button.

कांच—شیشہ—glass.

कांचके बरतन—شیشے کے برتن—glass-ware.

चीनके बरतन—چین کے برتن—china or china ware, porcelain

फूलदान—گلدان—flower vase.

खिलौना—کھلونا—play things, toys.

गुड़िया—گڑیا—doll.

लट्टू—لٹو—top.

15. Miscellaneous articles for donestic use—

दियासलाई—دیاسلائی—match.

साबुन—صابن—soap..

कांटा—کانٹا—fork.

चमचा—چمچہ—spoon.

छुरी—چھری—knife.

कैंची—قینچی—scissors.

सूत—سوت—thread, string.

कपड़ेका गज—کپڑے کا گز—(measuring) tape.

रस्सी—رسی—rope.

बत्तीका बण्डल—بتی کا بنڈل—a packet of candles.

लाह—لاہ—lac, sealing wax.

चाबी—چابی—key.

ताला—قفل— lock, padlock.

16. Stationery—

चिट्ठीका कागज—خط کا کاغذ—note-paper.

छापनेका कागज—چھاپنے کا کاغذ—printing paper.

ब्लाटिङ्ग—سوختہ کاغذ—blotting paper.

पेनक्वम—پن قلم—pens, quills

लोहेका कलम—لوہے کا قلم—steel pens.

कलमका निब—قلم کا نب—nibs.

स्याही—روشنائي—ink.

दावात—دوات—ink-pot, ink-stand.

कुछ लिख रखनेकी किताब—یاد داشت کي کتاب—note-book.

पाकेट किताब—پاکٹ کتاب—pocket-book.

किताबका मलाट—کتاب کا ملاٹ—the cover of a book.

17. Bamboo-work or cane-work—

चलनी—چلني—sieve.

दौरा—ٹوکرہ—basket.

दौरी—ٹوکري—small basket.

चिक—چق—wicker-work.

रद्दी कागजका टोकरा-ردي کاغذ کا ٹوکرہ—waste paper basket.

पिंजड़ा—پنجرہ—cage.

18. Buildings, huts &c. and their materials—

ईंट——اينٹ—brick.

कीचड़—کيچڑ—mud.

बालू—بالو—sand.

चूना—چونہ—lime.

सुरखी—سرخي—brick dust.

खपरा—کھپرہ—tiles.

फर्शका पत्थर-فرش کا پتھر-flagstone.

पक्का मकान-پختہ مکان—a brick-built house, building.

कच्चा मकान—کچا مکان—a hut, a mud-built house.

खपरैलका मकान—کھپریل کا مکان—tiled hut.

कोठरी—کوٹھري—room.

बरामदा—برامدہ—verandah, balcony.

खम्भा—ستون—pillar.

खूँटा—ميخ—post.

तिनका—تنکا— straw.

बकजा—[illegible]—hinge.

पेच—پیچ—screw.

कील—کیل—nail.

रङ्ग (काठमें लगानेका)—(پر لگانیکا لکڑي) رنگ—paint.

सफेद रङ्ग—سفید رنگ—white paint.

19. Tools, implements—

कुदाल—کدال—a spade.

कुल्हाड़ी—کلهاڑي-axe, hatchet.

फावड़ा—پهاوڑہ—hoe.

दाव—داو—bill-hook.

कुदाली—کدالي—pick-axe.

हथौड़ा—هتهوڑہ—hammer.

हंसुआ—هنسوہ—scythe, sickle.

हल—هل—plough.

हेंगा—هینگا—harrow.

20. Weapons—

छुरा—چهرہ—dagger.

तलवार—تلوار—sword.

बन्दूक—بندوق—musket, gun.

ढाल—سپر—shield.

तीर—تیر—arrow.

धनु—کمان—bow.

21. Ornaments—

गहना—زیور—ornaments, jewellery.

हाथके कड़े—هاتهہ کے کڑے—bangles.

पैरके कड़े—پیرکےکڑے—anklets.

चूड़ी—چوڑي—bracelets.

अङ्गूठी—انگوتهي—ring.

नथ—نتهہ—nose-ring.

मछली &c.—مچهلي پتے—ear-ring.

हार—هار—necklace.

22. The body—

माथा—پیشاني—head.

गला—گلا—throat.

गरदन—گردن—neck.

हाथ—هاتهہ—hands, arms.

पैर—پیر—legs.

पदमूल—پیر—feet.

हाथकी हथेली—هاتهہ کي هتهیلي—the palm of the hand.

तलवा—تلوه—the sole of the foot.

जांघ—ران—thigh.

कमर—كمر—loins, waist.

घुटना—ٹهٹنه—knee.

पेट—شكم—belly.

पेट (पाकस्थली)—ميده—stomach.

छाती—چهاتي—breast.

पीठ—پيٹهه—back.

कन्धा—كندها—shoulders.

भौं—ابرو—eye-brow.

पलकें—پلكين—eye-lips.

(पैरकी) उंगली—انگلي (پيركي) —toe.

बड़ी उंगली — بري انگلي—the big toe.

(हाथकी) यथा—هاتهه كي بري انگلي —the thumb.

कानी उंगली—كاني انگلي—the little finger.

ठुड्डी—ٹهڈي—chin.

दाढ़ी—داڑهي—beard.

मूंछ—مونچهه—moustache.

नाखुन—ناخن—nails.

23. Animals—

प्राणी—جانور—animals, creatures.

गाय—گاے—cow.

सांड—سانڈ—bull.

बैल—بيل—ox.

भेड़—بهيڑ—sheep.

बकरी—بكري—goat.

भैंस—بهينس—buffalo.

घोड़ा—گهوڑا—horse.

गदहा—گدها—ass.

गिलहरी—گلهري—squirrel.

बाघ—شير—tiger.

आदमखोड़बाघ—آدمخور شير—man eater.

भेड़िया—بهيڑيا—wolf.

चीता—چيتا—leopard.

सिंह—ببر شير—lion.

भालू—ريچهه—bear.

चूहा—[illegible]—mouse, a rat.

छछून्दर—چھچھوندر—mole, musk-rat.

स्यार—سیار—jackal.

हरिण—هرن—deer.

हाथी—هاتهي—elephant.

ऊंट—اونت—camel.

24. The young ones of Animals—

बिल्लीका बच्चा—بلي کابچه—kitten.

भेड़का बच्चा—بهير کا بچه—lamb.

बकरीका बच्चा—بکري کابچه—kid.

कुत्तेका पिल्ला—کتے کابچه—puppy.

बछड़ा, पड़वा—گاے بهینس کابچه—calf.

मुरगीका बच्चा—چوزه—chicken.

राजहंसका बच्चा—هنس کا بچه—gosling, duckling.

[मनुष्यका पन—انسان کا وقت]

शिशु—بچه—infant, baby.

लड़का—لڑکا—child.

25. Flies—

मक्खी—مکهي—flies.

मच्छड़—مچهر—mosquito, gnat.

हड्डा—زنبور—wasp.

भिड़—بهر—hornet.

मधुमक्खी—شهدکي مکهي—bee.

26. Birds, Fowls &c.—

कव्वा—کوا—crow.

पहाड़ी कव्वा—پهاڑي کوا—raven.

चील—چیل—kite.

गिद्ध—گده—vulture.

कोयल—کوئل—cuckoo.

मुरगा—مرغا—cock.

मुरगी—مرغي—hen.

हंस—هنس—gander.

हंसी—هنسي—goose.

बतख—بطخ—duck.

कुमरी—قمري—dove.

गौरिया—گوریا—sparrow.

कबूतर—کبوتر—pigeon.

27. Insects and worms—

पतिङ्गा—پروانه—grass-hopper.

तितली—تتلي—butterfly.

दीमक—دیمک—white ant.

चींटी—چیونٹي—ant.

कीड़ा—کیڑہ—worms.

मकोड़ा—مکوڑہ—earth-worm.

मकड़ी—مکڑي—spider.

[मकड़ीका जाला—مکڑي کا جالا—spider's web, cobweb.]

28. Snakes, reptiles—

सांप—افعي—snake, serpent.

छिपकली, गिरगट—چھپکلي, گرگٹ—lizard.

गोजर—کنکھجورہ—centiped.

29. Water-animals—

कछुआ—کچھوہ—tortoise.

मगर—مگر—alligator, crocodile.

नाका—ناکہ—shark.

30. Natural and artificial scenery—

तालाब—تالاب—pond, (tank).

पहाड़—پہاڑ—mountain.

पहाड़ी—پہاڑي—hill.

नदी—ندي—river.

झील—جھیل—lake.

समुद्र—سمندر—sea.

महासागर—بحر—ocean.

वन—جنگل—forest.

झाड़ी—جھاڑي—bush, thicket.

मरुभूमि—ریگستان—desert.

फव्वारा—فوارہ—fountain.

नहर—نہر—canal.

31. Trees, plants &c.—

पेड़—درخت—trees.

पौधा—پودھا—plant.

अङ्कुर—اںکورا—seedlings.

फूलके पेड़—پھولکے درخت—flower plants.

फलके पेड़—پھلکے درخت—fruit trees.

फूलका बाग—چمن—flower-garden.

फलका बाग—باغ—orchard.

तरकारीका बाग—ترکاري کا باغ—kitchen garden.

नारियलका पेड़—ناریل کا درخت—cocoanut tree.

ताड़का पेड़—تاڑ کا درخت—palmyra tree.

सुपारीका पेड़—سپاري کادرخت—betel-nut tree.

पीपल—پیپل—peepul tree.

वटवृक्ष—برگد کا درخت—banian tree.

लता—لتا—creeper.

जड़—جڑ—root.

तना—تنه—trunk, stem.

डाल—ڈال—branch.

पत्ता—پته—leave.

32. Flowers—

गेंदा—گیندا—marigold.

गुलाब—گلاب—rose.

कमल—کمل—lotus.

कमलिनी—نیلوفر—water-lily,

चीना गुलाब—چیناگلاب—chinarose

33. Weather &c.—

कुहरा—کہرا—mist, fog.

बादल—بادل—clouds.

बिजली—برق—thunder.

उसपर बिजली गिरी—اسپربجلي گري—he has been struck by lightning.

बिजली—برق—ligthning.

ओस—شبنم—dew.

बरफ—برف—snow.

जमी बरफ—جمي برف—ice.

वृष्टि—بارش—rain.

तूफान—طوفان—storm.

वायु—هوا—wind.

मन्द पवन—هلكي هوا—breeze.

बाढ़—طغياني—flood.

34. Diseases—

सरदी—زکام—a cold.

ज्वर—بخار—fever.

पेटकी बीमारी—شكم كي بيماري—diarrhœa.

खूनी पेचिश—خوني پیچش—dysentery.

खांसी—کہانسي—cough.

सरदी गरमी—سردي گرمي—sun-stroke, heat-stroke.

शिरकी पीड़ा—درد سر—head-ache.

पेटका दर्द—درد شکم—gripes.

35. Medicine—

दवा—دوا—medicine, drags.

जुलाब—جلاب—purgative.

गोली—گولي—pill.

बुकनी—سفوف—powder.

अर्क—عرق—tincture.

गन्धक—گندهک—sulphur.

पथ्य—غذا—diet.

साबू—سابو—sago.

अराहट—اراروٹ—arrow-root.

36. Conveyances &c.—

घोड़ागाड़ी—گهوڑاگاڑي—carriage.

बैलगाड़ी—چهکڑا—cart.

मालगाड़ी—مال گاڑي—waggon.

पालकी—پالكي—palanquin.

नाव—كشتي—boat.

पतवार—پتوار—helm.

डांड़ा—ڈانڑا—oar.

घोड़ेका साज—گهوڑے کا ساز—harness.

लगाम—لجام—bridle, reins.

जीन—زين—saddle.

रकाब—رکاب—stirrup.

कोचबक्स — كوچ بكس—coach-man's box.

37. Metals—

लोहा—لوها—iron.

इस्पात—اسپات—steel.

तांबा—تانبا—copper.

पीतल—پيتل—brass.

कांसा—كانسا—bell metal.

चांदी—چاندي—silver.

सोना—سونا—gold.

दस्ता—دستہ—zinc.

38. Arts and Manufactures &c.—

कागजकी कल—كاغذ كي كل—paper mill.

लुहारशाला—لوهار خانہ—smithy.

कल—كل—mill.

कारखाना—كارخانہ—work-shop, manufactory.

पटुएकी कल-پٹویکي کل-jute mill.

कपड़े की कल—کپڑیکي کل—cotton mill.

ढलाईखाना——ڈھلائي خانه——foundry.

तांत—تانت—loom.

सूतका बण्डल—تاگے کا بنڈل—balls of thread.

ईंट बननेकी जगह—اینٹ بننےکي جگه—brick-field.

पजावा—پجاوه—kiln.

इस्तिरी—استري——smoothing iron.

39. Classes of persons—

किसान—کسان—cultivator.

मोची—موچي—shoe-maker.

ब्रश करनेवाला मोची—برش کرنیوالا موچي—shoe-black.

मरम्मत करनेवाला मोची—مرمت کرنیوالا موچي—cobbler

बढ़ई—بڑھئي—carpenter.

दरजी—درزي—tailor.

लुहार—لوهار—blacksmith.

कुम्हार—کمهار—potter.

तेली—تيلي——oilman.

सुनार—سنار——goldsmith, silversmith.

ठठेरा—تهٹهیرا—brazier.

धोबी—دهوبي—washerman.

हज्जाम—حجام—barber.

मछुआ—ماهي گیر—fisherman.

मछुई—مچهوي—fish-woman, a fish wife.

साईस—سائیس—groom.

गाड़ीवान—گاڑي بان—coachman, driver.

छकड़ेवान—چهکڑے بان—cart-man, a carter.

मल्लाह—ملاح—boatman, hel-msman.

डांड़े चलानेवाला—ڈانڑے چلانیوالا—oars-man.

बनिया—بقال—grocer.

सौदागर—سوداگر—merchant.

वकील—وکیل—pleader.

शिक्षक—اُستاد—school-master, teacher.

क्लार्क—محرر—clerk.

छात्र—طالبعلم—pupil, student.

विवाह ठीक करनेवाला—شادي ٹهيك كرنيوالا—match-maker.

दूल्हा—دولها—bridegroom.

दूल्हन—دولهن—bride.

क्वांरा—كنوارا—bachelor.

क्वांरी—كنواري—spinster.

राजमिस्त्री—راج—bricklayer, mason.

मजदूर—مزدور—labourer.

माली—باغبان—gardener.

चरवाहा—چرواها—cowherd, shepherd.

फेरीवाला—پهيري والا—hawker, pedler.

भिक्षुक—گدا—beggar.

चितेरा—مصور—painter.

पण्डित—عالم—scholar.

मूर्ख—جاهل—dunce.

40. Family relations—

पिता—والد—papa, father

माता—والده—mamma, mother.

बाप मा—باپ ماں—parents.

बड़ा भाई—بڑا بهائي—elder brother.

चाचा—چچا—uncle.

मामा—ماموں—maternal uncle.

साला—سالا—brother-in-law.

श्वशुर—خسر—father-in-law.

मामी—مامي—aunt.

मासी—ماسي—maternal aunt.

साली—سالي—sister-in-law.

बहू—بهو—daughter-in-law,

दादा—دادا—grandfather.

दादी—دادي—grand-mother.

भतीजा—بهتيجا—nephew.

भतीजी—بهتيجي—niece.

पति—شوهر—husband.

दामाद—داماد—son-in-law.

सम्बन्धी—قرابتي—kinsman, agnate.

कुटुम्बी—رشتهدار—relative, relation.

तरह तरहके भाई या बहनें—طرح طرحکے بہائي يا بہنيں—cousin.

41. Directions—

पूर्व—مشرق—the east.

पश्चिम—مغرب—the west.

उत्तर—شمال—the north.

दक्षिण—جنوب—the south.

ऊपरीभाग—بالائي حصہ—top.

निचला भाग—نیچے کا حصہ—bottom.

बायां—بایاں—left-hand side, the left.

दाहना—داھنا—right-hand side, the right.

सामने—سامنے—front.

पीछे—پیچھے—the back.

42. Time—

दिन—دن—day.

रात—رات—night.

सवेरा—صبح—morning.

दोपहर—دوپہر—noon, mid day.

तीसरा पहर—سہ پہر—afternoon.

सन्ध्या—شام—evening, dusk.

आधीरात—آدھي رات—midnight.

सप्ताह—ھفتہ—week.

महीना—مہینہ—month.

वर्ष—سال—year.

वसन्तकाल—موسم بہار—spring.

गरमी—موسم گرما—summer.

वर्षा—برسات—the rainy season, the rains.

शरत्काल—خزاں—autumn.

जाड़ा—موسم سرما—winter.

तारीख—تاریخ—date.

वार—روز—the days of the week.

Fractional time—

एक—ایک—one o'clock. या—(दिनका)—(دن کا)—یا—1 *p. m.*

(रातका)—(راتکا)—1 *a. m.*

किन्तु—لیکن—

डेढ़—ڈیڑھ—halfpast one, (1-30).

ढाई—ڈھائي—halfpast two—
(दिनको)—(دن کے)—2-0 *p. m.*
(रातको)—(رات کے) 2-30 *a. m.*

43. Age—

बचपन—بچپن—infancy.
जवानी—جواني—youth.
बुढ़ापा—ضعيفي—old age.

44. Abstract Nouns—

विद्या—علم—learning, scholarship.
बुद्धि—عقل—intelligence.
ज्ञान—خرد—wisdom, sense.
शिक्षा—تعليم—education, training.
उपदेश—ہدايت—instruction.
शक्ति—طاقت—power, strength.
बल—زور—force.
ख़राबी—خرابي—waste.
अपकार—نقصان—harm.
सच—سچ—truth.
झूठ—جھوٹ—falsehood.
प्रेम—محبت—love.
स्नेह—الفت—affection.
दया—رحم—pity, kindness, sympathy.
श्रद्धा, भक्ति—اعتقاد, التفات—regard, respect, reverence, faith.
विद्वेष—کينہ—malice, ill-feeling.
घृणा—نفرت—hatred.
क्रोध—غصہ—anger.
गरमी—تپش—heat.
पापपुण्य—عذاب ثواب—virtue and vice.
भलाबुरा—نيک و بد—right and wrong.
दुष्टता—بدذاتي—wickedness, naughtiness.
बेवकूफी—بيوقوفي—foolishness, stupidity.
लड़कमिजाजी—طفل مزاجي—childishness, silliness.
शत्रुता—دشمني—enmity, hostility.

मित्रता—دوستي—friendship, friendly feeling.

श्रमशीलता—محنت—diligence.

साधुता—ايمانداري—honesty, uprightness.

बनावट—بناوٹ—construction.

रुकावट—رکاوٹ—prevention.

वितरण—تقسيم—distribution.

लम्बाई—لمبائي—length.

चौड़ाई—چوڑائي—breadth.

स्वास्थ्य—صحت—health.

आलस्य—کاهلي—indolence, idleness.

चोरी—چوري—theft.

45. Collective Nouns—

एक गुच्छा आम—ايک خوشه‌آم—a *bunch* of mangoes.

एक गुच्छा केला—ايک خوشه کيلا—a *bunch* of plantains.

एक गुच्छा चाबी—ايک گچها چابي—a *bunch* of keys.

एक झुण्ड बांस—ايک جهنڈ بانس—a *clump* of bamboos.

एक बण्डल छड़ी—ايک بنڈل چهڑي—a *bundle* of sticks.

एक झुण्ड मछली—ايک جهنڈ مچهلي—a *shoal* of fish.

गाय, भैंस, बकरी वा सुअरका गल्ला—گاے, بهينس بکري,يا سورکا گله—a *herd* of cows, buffaloes &c.

चरवाहा जब हांक ले जाता है—گله‌بان جب هانک لے جاتا هے—a *drove* of oxen, cows &c.

भेड़ या बकरियोंका झुण्ड—بهيڑ يا بکريونکا جهنڈ—a *flock* of sheep or goats.

पक्षियोंका झुण्ड—طيورکا جهنڈ—a *flock* of birds.

हंसियोंका झुण्ड—هنسيونکا جهنڈ—a *flock* of geese.

मक्खियोंका झुण्ड—مکهيونکا جهنڈ—a *swarm* of flies.

डाकुओंका झुण्ड—ڈاکونکا گروه—a *gang* of dacoits.

लड़कोंका झुण्ड——لڑکوں کا گروہ—— a *company* of boys. | कागजका दिस्ता——کاغذ کا دستہ—— a *quire* of paper.

EXERCISE I.

Translate:—

(*a*) धानका पेड़, वर्षाकाल, आसमान, तारा, चांद, सूरज, केलेका पेड़, तम्बाकू, मछली, अमरूद, कव्वा, नाखुन, कन्धा, गरदन, नाक, दाढ़ी, नीबू, तरबूज, चीनी, बुद्धि, दादी, दादा, दूल्हा, पाप पुण्य, लता, बाग, झील, नाव, आंधी, सीढ़ी, सीढ़ीका डण्डा, कागज, चिट्ठीका कागज, बत्ती, फीता, खटिया, बिछौना, घड़ी, पुरुष, स्त्री, जवान, गर्मीका मौसम, गर्मी, पेटकी बीमारी, ज्वर, लड़कमिजाजी, सरदी, तकिया, मांस, साग घोड़ेका जीन, पैरका अङ्गूठा।

(*b*) पेन्सिल, झिलमिली, नदी, बरफ, राह, तालाब, दूध, दही, मिठाई, रसा, अश्व, पोशाक, मोजा, लम्बाई, टोपी, वर्ष, चचेरा भाई, दस्यात, कील, पेच, खूंटी, बनात, मिस्री, चाय, रोटी, बिसकुट, जव, दामाद, किताबका मलाट, लालटेन, रसोईघर, गिरजा, अस्तबल, वकील, हज्जाम।

(*a*) چاول کا درخت، برسات، آسمان، تارا، چاند، سورج، کیلے کا درخت، تمباکو، مچھلي، امرود، کوّا، ناخن، کندھا، گردن، ناک، داڑھي، ليمون، تربوز، شکر، عقل، دادي، دادا، دولہا، عذاب ثواب، لتا، باغ، جھيل، کشتي، آندھي،

زینه، زینےکاپایه، کاغذ، خط کا کاغذ، بتي، فیته، چارپائي، بستر، گھوڑي، مرد، عورت، جوان، موسم گرما، تپش، شکم کي بیماري، بخار، طفل مزاجي، زکام، تکیه، گوشت، ساگ، گھوڑے کازین، پیرکا انگوٹھا .

(*b*) پنسل، جھلملي، ندي، برف، راه، تالاب، درد، دهي، شیریني، شوربه، ترشي، پوشاک، موزه، لمبائي، ٹوپي، سال، چوڑائي، اسپات، کیل، پیچ، گھنٹي، بانات، مصري، چاء، روٹي، بسکٹ، جو، دهات، کتابکاغلاف، لالٹین، باورچیخانه، گرجا، اصطبل، وکیل، حجّام۔

SECTION II.

ADJECTIVES.

Used to describe—

1. Eatables—

मीठा—شیرین—sweet.

पनिहा—آبي—watery, tasteless.

खट्टा—ترش—sour.

तीता—تلخ—bitter.

कड़वा—کڑوا—pungent, hot.

थोड़ा गर्म—تھوڑا گرم—warm.

गर्म—گرم—hot.

थोड़ा ठ[illegible]—[illegible]—cool.

ठण्ढा—ٹھنڈا—cold.

भीगा—بھیگا—wet, soaked.

कड़ा (मांस &c.)—(گوشت &c.) سخت—stiff.

सुपक्व, सुसिद्ध (अन्न)—(اناج) پکاهوا خوب—well-cooked.

गला—گلا—overdone.

[illegible] ([illegible])—([illegible])—ripe.

कच्चा (मांस)—(گوشت) کچّا—raw.

कच्चा (फल)—(میوہ) کچّا—green, unripe.

(घी या तेलका) तला—تلا (گھی یا تیل کا)—fried.

सेंका—سینکا—baked.

—rotten.

बासी (भात, दूध इत्यादि)——(بھات,دودہ وغیرہ) باسي—stale.

अस्वास्थ्यकर——ناصحت آور——unwholesome.

स्वास्थ्यकर—موافق—wholesome, healthy.

2. Colours—

लाल—سرخ—red.

गहरा लाल—گہراسرخ—deep red, crimson.

फीका लाल—ھلکاسرخ—light red.

पीला—زرد—yellow.

खाकी—خاكي—ash-coloured.

श्यामवर्ण, काला—سیاہ—dark, black.

गौरवर्ण—گورا—fair-complexioned.

पाण्डुवर्ण—زرد—pale.

3. The body—

लम्बा (आदमी)—(آدمي) لمبا—tall.

नाटा—ناٹا—short.

मोटा—موٹا—fat, stout.

दुबला—دبلا—thin (lean नहीं—نہیں).

लंगड़ा—لنگڑا—lame.

काना—کانا—blind of one eye.

अन्धा—اندھا—blind.

भेंगा—بھینگا—squint-eyed.

कुबड़ा—کبڑا—hunch-backed, hump-backed.

4. Plants—

लम्बा (पेड़)—(درخت) لمبا—tall.

कँटीला (पेड़)—(درخت) خاردار—thorny.

सूखा—خشک—withered.

हराभरा (पेड़)—(درخت) سرسبز—thriving, of luxuriant gro-

wth (इसका उलटा—اسکا اُلٹا— *stunted*)

पुराना (पेड़)—(درخت) پرانا—old.

जङ्गली (पौधा)—(پودھا) جنگلي—wild plants.

कोपल—کوپل—new leaves.

पक्का पत्ता—پکا پتّا—yellow leaves.

लता—لتا—a creeping plant, a creeper.

5. Animals—

खराब गाय—خراب گاے—a vicious cow.

खराब घोड़ा—خراب گھوڑا—a vicious horse.

सीधा (जानवर)—(جانور) سیدھا—gentle, inoffensive, quiet.

हिंस्र (पशु)—(جانور) موذي—noxious, (a beast) of prey.

पलुआ—پالتو—domestic, tame.

जङ्गली—جنگلي—wild.

पनिहा—آبي—aquatic.

स्थलचर—(animals) living on land.

निशाचर—شب گرد—night-roaming.

लदुआ पशु—لدوا جانور—a beast of burden.

6. The necessaries of life—

खालिस—خالص—pure, unadulterated.

टटका—تازہ—(मछली, तरकारी &c. مچھلي, ترکاري)—fresh.

बासी—باسي—stale.

कसा—تنگ—too small, too tight.

ढीला—ڈھیلا—(जूता, कपड़ा, &c. جوتا, کپڑا) loose.

मोटा—(चावल, कपड़ा)—(کپڑا چاول) موٹا—coarse.

महीन—(चावल, कपड़ा)—(کپڑا چاول) باریک—fine.

गाढ़ा—گاڑھا—thick.

पतला—پتلا—thin.

7. Weapons—

हथियार—اسلحہ—weapons.

धारदार—بازدار—sharp-edged.

कुन्द—کند—blunt.

नुकीला—نکیلا—pointed.

मोरचीला—زنگ آلودہ— rusty.

8. Other qualities of things—

सीधा—سیدھا—straight.

टेढ़ा—تیڑھا—crooked, bent.

सहज—سہل—easy.

कड़ा—سخت—difficult, stiff, hard.

तरल—رقیق—liquid.

लम्बा—لمبا—long.

चौड़ा—چوڑا—broad.

ऊंचा—اونچا—high.

गहरा—گہرا—deep.

नीचा—نیچا—low.

चौरस—چورس—smooth.

ऊंचा नीचा—اونچا نیچا—rough, uneven.

चपटा—چپٹا—flat.

गोल—گول—round.

बादामी—بادامي—oval.

साफ़ (पानी)—صاف(پاني)—clear, limpid.

साफ़(कपड़ा)— صاف(کپڑا—clean.

साफ़(आकाश)-صاف(آسمان)-clear.

मैला—میلا—dirty.

धोया (कपड़ा)—دھویا (کپڑا)—washed.

ठोस—ٹھوس—solid—(निरा मूर्ख نرا جاھل—a blockhead.)

पोला—پولا—hollow.

खाली—خالي—empty.

खाली (मकान)—خالي (مکان)—vacant.

मजबूत—مضبوط—strong, durable.

कमजोर—کمزور—weak, not lasting.

सब—کل—whole, entire.

टूटा—ٹوٹا—broken.

पुरानी चीज़—پراني چيز—second-hand, old.

9. **The character of persons—**

बेवकूफ—بیوقوف—stupid.
बुद्धिमान—عقلمند—intelligent.
चतुर—چالاک—smart, clever.
चञ्चल—چنچل—restless.
सुस्त—کاهل—idle, lazy, indolent.
काममें व्यस्त—مشغول—busy.
मिहनती—محنتي—active, diligent, industrious.
हिम्मती—همتي—bold, daring.
डरपोक—ڈرپوک—timid.
निठुर—بيرحم—cruel.
दयालु—رحيم—kind.
शान्त—شائستہ—quiet.
बुरा—شرير—naughty.
घमण्डी—مغرور—proud.
नम्र—حليم—modest.
चिड़चिड़ा—تنک مزاج—peevish.
बीमार—بيمار—ill.
अस्वस्थ—عليل—unwell.
सुस्थ—تندرست—well (in good health.)
बेअदब—بےادب—inpertinent, insolent.
विश्वासी—معتبر—faithful, trustworthy.
ईमानदार—ايماندار—honest.
भलाआदमी—نيک مرد—a good man.
बदमाश—بدمعاش—wicked, dishonest, a bad character.

——

Exercise. 2.

Translate—

[Hints : (*Nouns*) :—नल—نل— a tube. वेतन—تنخواه—salary, pay. सङ्गीत—موسيقي—music. चेहरा—چہرہ—face, appearance. बात—بات—talk words. गमला—گملہ—a flower-

pot. लिखावट—تحریر—writing. बकरी—بکري—a she goat. (*Adjectives*) :— सुन्दर, सुश्री—خوبصورت—handsome. बुरा —شریر—naughty. पहाड़ी—پہاڑي—hilly. बीमार—بیمار— sickly. बदसूरत—بدصورت— (1) ugly (2) indecent. मटिहा—گلي—earthen. चीनी—چیني—china. मादा—مادہ— female. नर—نر—male. शुद्ध—صحیح—correct. कामकी— مفید—useful. लजीला—شرمیلا—bashful, shy.]

सुन्दर बच्चा, शान्त लड़का, खाली बोतल, पीला नल, विश्वासी आदमी, खराब लड़का, पहाड़ी जगह, बीमार बच्चा, बकरी, बाघिन, हथी, मट्टीका गमला, चीनीका गमला, कामकी चीज, शुद्ध लिखावट, खराब चेहरा, खराब बात, विख्यात ग्रन्थकार, लजीला लड़का।

خوبصورت بچہ, شایستہ لڑکا, خالي بوتل, پیلا نل, معتبر آدمي, شریر لڑکا, پہاڑي جگہ, بیمار بچہ , بکري, شیرني, ھاتھي, مٹي کا گملہ , چیني کا گملہ, کام کي چیز , صحیح تحریر, بدنما چہرہ, خراب بات, مشہور مصنف, شرمیلا لڑکا .

SECTION III.

PHRASES WITH ADJECTIVES.

1. छोटा—چھوٹا .

छोटा भाई (बहन)—(بہن) چھوٹا بھائي—*Younger* brother (or sister), *youngest* brother (or sister).

कनिष्ठ पुत्र—چھوٹا بیٹا— *Youngest* son.

छोटे लड़के—چھوٹے لڑکے—*Little* boys (यहां—noun, plural हुआ—(ہوا plural, noun یہاں)

छोटे लोग—چھوٹے لوگ—The *lower* classes, a *mean* fellow.

छोटी नजर—چھوٹي نگاہ—Mean spirit.

छोटा मकान, बाग—&c.—چھوٹا مکان, باغ—A *small* house, garden &c.

2. बड़ा—بڑا

बड़ा भाई, लड़का, बहन—بڑا بھائي, لڑکا, بہن—*Eldest* or *elder* brother, sister, son &c.

बड़ा आदमी—بڑا آدمي—A *rich* man, a *great* man.

बड़ा मकान, बाग, आम, कटहल &c.—بڑا مکان, باغ, آم, کٹہل &c.—A *large* or big house &c.

बड़ा रास्ता—شاہراہ—A *high* way, a street, a public road.

बड़ा शोरोगुल—بڑا شور و غل—*Great* noise, *much* noise.

3. लम्बा—لمبا

लम्बे पैर—لمبے پير—*Long* legs.

लम्बा आदमी—لمبا آدمي—A *tall* man.

लम्बे बाल—لمبے بال—*Long* hair.

लम्बी दीवार—لمبي ديوار—A *long* wall.

4. कड़ा—سخت—

कड़ी मट्टी—سخت مٹّي—*Hard* soil. (पोली मट्टी—پولي مٹّي—*Loose* soil.)

कड़ा काम—سخت کام—A *difficult* task.

कड़ा पाठ—سخت سبق—A *difficult* lessor.

कड़ी बीमारी—سخت بیماري—*Serious* illness.

5. मुलायम—نرم—

मलायम मट्टी—نرم متّي—*Soft* soil.

बम्बईकी आम कुछ मुलायम हुए हैं—بمبئي کے آم کچهه نرم هوئے ہیں—The Bombay mangoes are *over-ripe* or *pulpy*.

मछलियां कुछ मुलायम हुई हैं—مچهليان کچهه نرم هوئي هين—The fish are rather *stale* or *rotten*.

6. गर्म—گرم—

गर्म दूध—گرم دوده—*Warm* or *hot* milk.

गर्म जल—گرم پاني—*Hot* water.

थोड़ा गर्म जल—تهوڑا گرم پاني—*Tepid* water.

गर्म हवा—گرم هوا—*Hot* wind.

गर्म मिजाज—گرم مزاج—*Hot* tem , *angry* mood.

7. ठण्डा—ٹهنڈا—

पानी ठण्डा हुआ है—پاني ٹهنڈا هوا هے—The water is *cool* [*Lit.* has cooled.]

ठण्डा पानी—ٹهنڈا پاني—*Cold* water.

बदन ठण्डा हुआ है—جسم ٹهنڈا هوا هے—The skin is *cool* now.

हाथ पैर ठण्डे हुए हैं—هاتهه پير ٹهنڈے هوئے هين—The hands and feet are *cold*.

शरीफा बहुत ठण्डा है—شریفہ بہت ٹھنڈا ہے—custard apples are very *cooling*.

सतीश बड़ा ठण्डा लड़का है—ستیش بہت ٹھنڈا لڑکا ہے—Satish is a very *quiet* boy.

घोड़ा खूब ठण्डा है—گھوڑا خوب ٹھنڈا ہے—This horse is very *quiet*.

8. भला—بھلا—

रमेश बहुत भला लड़का है—رمیش بہت بھلا لڑکا ہے—Ramesh is a very *good* boy.

वह बड़े भले आदमी हैं—وہ بہت بھلے آدمی ہیں—He is a very *good* man.

भला कपड़ा, भला जूता—بھلاکپڑا، بھلاجوتا—*Fine* clothes, *fine* shoes.

उनके हाथका लिखना भला होता है—انکی تحریر بھلی ہوتی ہے—He writes a *good* hand.

भली खबर—بھلی خبر—*Good* news.

9. पक्का—پکا—

पक्का आदमी—پکاآدمی—An *able* or *experienced* man.

पक्का चोर—پکا چور—An *old* or *clever* thief.

पक्की लिखावट—پکی تحریر—*Set* hand, *good* hand.

पक्का मकान—پکامکان—A *brick-built* house.

पक्की राह—پکی سڑک—A *metalled* road.

पक्के बाल—پکے بال—*Gray* hair.

10. कच्चा—کچّا—

कच्चे आम—کچّے آم—*Unripe* or *green* mangoes.

कच्चा मांस—کچّاگوشت—*Raw* meat.

कच्चे बाल—کچّےبال—*Black* hair.

कच्चा मकान—کچّامکان—A *mud-built* house or *hut*.

कच्ची राह—کچّي راه—An *unmetalled* road, a *fair weather road*.

कच्चा पानी—کچّاپاني—*Unboiled* or *cold* water.

EXERCISE 3.

Translate :—

[Hints : हिसाब—حساب—a sum, a mathematical exercise. पात्र—شخص—an object. हाथ—هاتهہ—cubits. जीता—زنده—live. जगह—جگه—space. पांच हाथ लम्बा आदमी—پانچ هاتهہ لمبا آدمي—a tall man 5 cubits *in height*. बड़ा—بڑا—large. विस्तीर्ण—عظیم—extensive, vast. टूटा मकान—ٹوٹا مکان—dilapidated (if made of stone or brick). खुला—کهلا—open. निकम्मा—نکمّا—waste. साफ—صاف—clean. उपयुक्त—مناسب—(1) able, (2) fit, (3) competent.]

कच्चे आम, पक्के बाल, ठण्डी हवा, मुलायम मछली, कड़ा हिसाब, छोटा दूकान, खालिस घ, खालिस आदमी, धारदार छुरी, ऊंची दीवार

पांच हाथ ऊंची दीवार, पांच हाथ लम्बा आदमी, बड़ा तालाव, विस्तीर्ण मैदान, जीती मछली, टूटा गिलास, टूटा मकान, कोपल, पक्के पत्ते, बेअदब नौकर, विश्वासी आदमी, चालाक आदमी, सूखी डाल, कड़ा मांस, खुली जगह, पतित जमीन, सुस्थ शरीर, साफ कागज, लाल रोशनाई, पीली आंखें, उपयुक्त आदमी, दानका उपयुक्त पात्र।

کچے آم، پختہ بال، ٹھنڈي هوا، نرم مچهلي، سخت حساب، چهوٹا مکان، خالص دودہ، خالص (بے لوث) آدمي، بارہ دار چهري، اونچي ديوار، پانچ هاته اونچي ديوار، پانچ هاته لمبا آدمي، بڑا تالاب، عظيم ميدان، زندہ مچهلي، ٹوٹا گلاس، ٹوٹا مکان، کوپل، پکے پتے، بےادب نوکر، معتبر آدمي، هوشيار آدمي، سوکهي ڈال، سخت گوشت، کهلي جگه، افتادہ زمين، تندرست (بدن)، صاف کاغذ، سرخ روشنائي، زرد آنکهين، مناسب آدمي، ذکرتہ کے لئے مناسب آدمي.

11. थोड़ासा—قدرے، کسيقدر—*Some* or *a little.*

थोड़ासा दूध—قدرے دودہ—*A little* milk.

थोड़ासा पीनेका पानी—قدرے پينے کا پاني—*A* glass of water (*Lit*: *a little* drinking water.)

मुझे थोड़ासा कागज दो—مجهے قدرے کاغذ دو—Let me have a *bit* of paper.

थोड़ासा नाश्ता करो—قدرے ناشتہ کرو—Have *some* refreshment.

मैं थोड़े से रुपये चाहता हूं—ميں کسيقدر روپيہ چاهتاهون—

I want *some* money.

12. एक—ایک—

(*a*) *One* :

दाम एक रुपया—قیمت ایک روپیہ—Price *one* Rupee.

मैंने एक प्रश्नका उत्तर लिखा है—میں نے ایک سوال کا جواب لکھا ہے—
I have answered *one* question.

तुम एक विषयमें फेल हुये हो—تم ایک چیز میں فیل ہوئے ہو—
You are plucked in *one* subject.

(*b*) *The article 'a'* :

मुझे एक पैसा दो—مجھے ایک پیسہ دو—Let me have *a* pice.

एक भलेआदमी आये हैं——ایک شریف شخص آئے ہیں——
A gentleman has come.

एक गाय मैदानमें चरती थी——ایک گاے میدان میں چرتی تھی—
A cow was grazing in the field.

एक पहरेदार खड़ा है—ایک پہرہ‌دار کھڑا ہے——*A* constable is
standing there.

मुझसे एक आदमीने यह बात कही—مجھ سے ایک آدمی نے یہ بات کہی
—*A* man told me this.

एक गाड़ी—ایک گاڑی—*A* carriage.

एक हिसाबकी किताब——ایک حساب کی کتاب——*A* copy of
arithmetic.

एक डोरी—ایک ڈوری—*A* piece of string.

13. कोई, कोई एक, किसी—کوئی، کوئی ایک، کسی

A certain :

किसी वनमें एक सिंह रहता था—کسي جنگل میں ایک شیر ببر رهتاتها—There was a lion in *a certain* forest.

इस दरजेके किसी एक लड़केने मुझे यह खबर दी है—یه خبر دي هے—اِس دفعه (جماعت) کے کسي ایک لڑکے نے مجهے—*A certain* boy of this class has given me the information.

(*b*) *The article 'a'* :

उन्होंने कोई बात नहीं कही—اُنهوں نے کوئي بات نہیں کهي—He did not say *a* word.

14. किसी किसी, कोई कोई—کسي کسي, کوئي کوئي—*Some* or *certain*—

किसी किसी गुलाबमें बू नहीं है—کسي کسي گلاب میں بو نہیں هے—*Certain* roses have no smell.

इस दरजेका कोई कोई लड़का अङ्गरेजी पढ़ ही नहीं सकता—اِس دفعه کا کوئي کوئي لڑکا انگریزي پڑه هي نہیں سکتا—*Some* boys in this class cannot even read English.

किसी किसी स्थलमें—کسي کسي موقعه پر—In *certain* cases.

15. कोई —کوئي = *Some—others* : कोई कोई—کوئي کوئي = *Some*—

होष्टेलमें कोई पढ़ता है, कोई सोता—کوئي سوتا, کوئي پڑهتاهے, میں کوئي هوستل—In the hostel *some* are reading, while *others* are sleeping.

कोई कोई कहते हैं—كوئي كوئي كہتے هين——*Some* people say (or, *some* say.)

EXERCISE 4.

Translate *Nouns* and *Adjectives* only :—

[Hints : दुर्घटना—واقعه—accident. गाढ़ी—گاڑهي—sound लक्षण—علامت—sign. थोड़ासा (पढ़ना)—(پڑهنا) تهوڑاسا يا کم—short गीला—نم—damp. झूठी बात—جهوٹهي بات—falsehood, a lie. बड़ा दोष—سخت گناه—very wrong. जनरव—افواه—rumour. दैवघटनासे मृत्यु—ناگہاني موت—accidental death. दामी—قيمتي—valuable.]

एक दुर्घटना (हुई है)। एक गरीब लड़का (आया है)। (वह एक किताब मांगता है। कोई कोई स्कूल दश बजे बैठता है। कोई कोई कहते हैं, कि गाढ़ी नींद सुस्थ शरीरका लक्षण है। गीला अंगोछ न पहनना। थोड़ासा पढ़ना, वह भी सुखस्थ कर न सके। गीले जगह न सोना। झूठ बात बोलना बड़ा दोष है। झूठा जनरव उड़ था। एक नाव डूब गई है। किसी एक गृहस्थके घर एक लड़की थोड़ीसी अफीम खाई थी, (खाकर) सिर्फ एक घण्टा बचा था। किसी कहा लड़का दैवदुर्घटनासे मरा, किसी किसीने कहा, उसका किसी खून किया। लड़केके बदनपर दामी गहने थे।

ايک واقعه (هواهے) ۔ ايک غريب لڑکا (آياهے). (وه) ايک کتاب مانگتا ہے ۔ کوئي کوئي اسکول دس بجے بيٹهتا ہے ۔ کوئي کوئي کہتےهين که گاڑهي نيند تندرستي کي علامت ہے۔ نم انگوچها نه پهننا ۔ قدرے پڑهنا، وه بهي فقط نکرسکے ...

تھي. ایک ناؤ ڈوب گئي ہے . کسي ایک گرھست کے گھر ایک لڑکے نے قدرے افیون کھائي تھي، (کھاکر) صرف ایک گھنٹہ بچاتھا . کسي نے کہا لڑکا ناگہاني موت سے مرا , کسي کسي نے کہا، اُسکا کسي نے خون کیا . لڑکے کے جسم پر قیمتي زیور تھے .

16. अनेक, बहुत—بہت—

(*a*) *Many* :

अनेक लोग जमा हुए हैं—بہت لوگ جمع ہوئے ہیں—*Many* men have assembled there.

अनेक भूल हैं—بہت غلطیاں ہیں—There are *many* errors.

(*b*) *Much, a great deal of* :

यह करते बहुत समय लगेगा—یہ کرنے بہت وقت لگیگا—It will take *much* time to do it.

उन्होंने बहुत रुपये खर्च किये हैं—اُنہوں نے بہت روپیہ خرچ کئے ہیں—He has spent *much* money.

आपने मेरे लिये बड़ी तकलीफ की—اپنے میرے لئے بہت تکلیف گوارافرمائي—You have taken *a great deal of* trouble for me.

(*c*) *Long* :

वह बहुत दूर चला गया है—وہ بہت دور چلا گیاہے—He has gone a *long* way.

यह बड़ा फासला है—یہ بڑا فاصلہ ہے—It is a *long* distance.

बहुत दिन पहले—بہت دن پہلے—*A long* time ago (or, *Long* ago.)

तबसे आज बहुत दिन हुए—تب سے آج بہت روز ہوئے—It is a *long* time since then.

(*d*) *Large :*

बहुतसी खानेकी चीजें फेंकी गईं—بہتسي كہانيكي چيزين پہينكي گئين

Large quantities of food had to be thrown away.

17. थोड़ा—قدرے—

(*a*) (थोड़ा, कुछ—كچہ, قدرے) *A little :*

उसने चार चावल थोड़े दूधके साथ खाये हैं—اسنے قدرے چاول تہوڑے دودہ کے ساتھ کہایا ہے—He has taken a little rice with *a little* milk.

(*b*) (कुछ—چند—) A *few :*

यहां हैजा फूटा था, बहुतेरे अच्छे हो गये, सिर्फ कुछ लोग मर गये—يہاں ہيضہ پہوٹا, بہتيرے اچہے ہوگئے, صرف چندلوگ مرگئے—There was an out-break of cholera here ; several have recovered, only *a few* men have died (have been carried off.)

(*c*) (थोड़ा=ईषत्—قدرے) *Slight :*

सन्ध्या समय थोड़ा ज्वर आ जाता है—شام کو قدرے حرارت آجاتي ہے—In the evening, he has a *slight* attack of fever (or, a *slight* accession of fever.)

(*d*) *Short :*

थोड़ी देर—تہوڑي دير—a *short* while, a *short* time ; थोड़ी दूर—تہوڑي دور—a *short* distance.

18. दूसरे—دوسرے=*Other, others.*

दूसरे लोग तुम्हें क्या कहेंगे ?—دوسرے لوگ تمہيں کيا کہينگے ?—What would *others* think of you ?

वहां दूसरी कोई असुविधा नहीं है—وہاں دوسري كوئي دقت نہين ہے—There is no *other* inconvenience in that place.

दूसरा कोई लड़का पास नहीं हुआ—دوسرا كوئي لڑكا پاس نہين ہوا—No *other* boy has passed.

उनके साथ कोई दूसरी बात नहीं हुई—دوسري بات نہين ہوئي انسے كوئي—I had no *other* talk with him.

19. और—اور—*A little more, no more, else*—

और भात दूं ?—اور چاول دوں ?—Shall I give you *a little more* rice ?

(इसके बाद) और नींद न आई—(اِسكے بعد) اور نيند نه آئي—I had *no more* sleep.

और थोड़ीसी चीनी दो—اورقدرےچيني دو—Let me have *a little more* sugar.

आपको और कुछ चाहिये ?—آپكو اوركچھ چاهئے ?—Do you want any thing *else* ? What *else* do you want ?

20. सब,सारे—سب, سارے

(*a*) *Whole.*

सारे दिन कुछ न खाया—سارے دن كچھ نه كھايا—I have taken nothing the *whole* day.

सारी नारङ्गी—ساري نارنگي—A *whole* orange.

सब खा लो—سب كھالو—Take the *whole* of it.

घरके सब लोग पीड़ित हैं—گھرکے سب لوگ بيمار هين—The *whole* family is ill.

(*b*) *All*.

सब लोग डूब गये——سبلوگ ڈوب گئے——*All the men* have been drowned.

सारा भारतवर्ष इटिश सरकारके अधीन है—برٹش سرکارکے تابع ہے—سارا هندوستان—*All* India * (or, *the whole* of India) is under the British Government.

(*c*) *Every*:

सब लोग ही यह बात कहते हैं—سبلوگھي يه بات کہتے هين—*Everybody* says this.

मैंने सब बात सुनी है—مینے سب بات سني ہے—I have heard *everything*.

21. ऐसा—ايسا.

ऐसे आदमी—ايسےآدمي—*Such* men.

ऐसा आदमी—ايساآدمي—*Such a* man.

ऐसा एक उपयुक्त आदमी——ايسا ايک لائق آدمي——*Such an* able man.

ऐसी अवस्थामें—ايسي حالت مين—Under *such* circumstances.

ऐसे मकानमें—ايسے مکانمين—In *such a* house.

ऐसी सस्ती दरपर—ايسي سستي درپر——For *such a* cheap price.

---

* *Whole* India, *Whole* Bengal, *whole* Calcutta—इत्यादि लिखना भूल है—وغيرہ لکھنا غلط ہے। स्थानके नामके ठीक पहले—*whole* (adj.) न लिखना ... (adj.) *whole* ... جگہ کے نام

22. यह, वह—&c.—یہ, وہ—

यह—یہ = *this* : वह—وہ = *that, the same.* यह सब—یہ سب = *these* ; वह सब—وہ سب = *those.* वही—وهي = *the same, all the same.*

वही पागल फिर आया है——وهي پاگل پہر آیا ہے——*The same* lunatic has again come.

यह वही बात है—یہ وهي بات ہے—It is *all the same.*

23. हरेक—ہرایک = *Every, each*—

हरेक बातका अर्थ—ہرایک بات کے معني—The meaning of *every* word.

एक एक पेपरमें दश सवाल हैं—ایک ایک پیپرمیں دس سوال هیں—*Each* paper contains ten questions.

24. कौन, क्या, किस ?—کون, کیا, کس ?—*What* or *which* ?—

तुम किस दरजेमें पढ़ते हो ?—تم کس جماعت میں پڑھتے ہو ?—In *what* class do you read ?

कौन कौन किताब पढ़ते हो ?—کون کون کتاب پڑھتے ہو ?—*What* books do you read ?

कौन किताब तुम पढ़ चुके ?—کون کتاب تم پڑہ چکے ?—*Which* book have you finished reading ?

EXERCISE 5.

Translate *Nouns* and *Adjectives* only :

[Hints : इस विषयमें—اس بارہ میں—on this subject, बात—

بات—talk, conversation. संख्या—عدد—number. छुट्टी—تعطيل holidays. पाठ्यग्रन्थ—درسي كتاب—text-book: अल्प आहार—قليل كهانا—light meals. अधिक आहार—زيادہ كهانا—heavy meals. काम—كام—business, work. कुछ—كچهہ—some (or, a piece of.)]

वहां मैं बहुत देरतक था। यहांसे थोड़ी दूर। इस विषयमें उनके साथ मेरी बहुत बातें हुई हैं। मुझे सारी रात बैठकर काटना पड़ी। बड़े बड़े पहाड़ोंपर सांप गाय बछड़े धीरे धीरे निगल जाते हैं। ऐसे सांपोंकी संख्या थोड़ी है, इसीलिये सृष्टिरचा है। लम्बी छुट्टीके समय प्रत्येक पाठ्यग्रन्थ पढ़ना उचित है। तुम सब पढ़ना मुखस्थ सुना नहीं सके। अल्प आहार अच्छा, अधिक आहारसे पीड़ा होती है। यहां मेरा एक काम है। क्या काम? तुम किस मकानमें रहते हो? मैं आज सारे दिन पढ़ता रहा हूं। मैंने सारा कलकत्ता शहर ढूंढा है, कहीं नहीं मिला।

وهان مين بهت ديرتک تها. يهانسے تهوڑي دور. اس بارے مين انسے ميري بهت باتين هوئي هين. مجهے ساري رات بيٹهکر کاٹنا پڑي. بڑے بڑے پهاڑونپر سانپ گاے بچهڑے آهسته آهسته نگل جاتے هين. ايسے سانپونکي تعداد بهت تهوڑي هے, اسيلئے خلقت محفوظ هے. لمبي چهٹي کے وقت هرايک درسي کتاب پڑهنا مناسب هے. تم سب سبق حفظ سنا نهين سکے. قليل کهانا اچها, زيادہ کهانيسے تکليف هوتي هے. يهان ميرا ايک کام هے. کيا کام؟ تم کس مکانمين رهتے هو؟ مين آج سارے دن پڑهتا رها هون. مينے سارا کلکته شهر ڈهونڈها هے, کهين نهين ملا.

25. Numerals.—

एक सौ—ایک سو—*A* hundred ; एक हजार—ایک هزار—*A* thousand.

एक लाख—ایک لاکهه—*A* hundred thousand or, *A lac (lākh)*.

तेरह सौ बारह—تیرہ سو بارہ—Thirteen hundred *and* twelve.

अट्ठारह सौ बानवे—اٹهارہ سو بانوے—Eighteen hundred *and* ninety-two.

26. Ordinals—

प्रथम—پہلا=first ; द्वितीय—دوسرا=second ; तृतीय—تیسرا=third ; चतुर्थ—چوتها=fourth.

विंश—بیسواں=twentieth ; एकविंश—اکیسواں=twenty-first.

शतांशका एकांश—سو حصے کا ایک حصہ=a *hundredth* part.

इस मकानका एक चतुर्थांश—اِس مکان کا ایک چوتها حصہ—A *fourth* part of the house.

पांच भागका एक भाग सम्पत्ति—پانچ حصونکا ایک حصہ ملکیت—A *fifth* part of the property.

27. गुना—گنا=*times*—

पांचगुना—پانچ گنا—Five times. दशका पांचगुना—دس کا پانچ گنا—*Five times* ten. इसका पांचगुना—اِس کا پانچ گنا—*Five times* this.

दूना—دونا—*double* ; तिगुना—تگنا—*thrice* ; चौगुना—چوگنا—*four times*.

मेरा अंश तुम्हारे अंशसे दूना है—میرا حصہ تمہارے حصے سے دونا ہے—My share is *double* yours.

सौगुना अच्छा—سوگنا اچھا—*A hundred times* better.

28. Fractions—

आधा—نصف—half; चौथाई—چوتھائي—*one-fourth.*

इन रुपयोंसे आधा तुम पाओगे—ان روپیونسے نصف تم پاؤ گے—You will get *half* this money (or, half of this).

डेढ़—ڈیڑھ—one *and a half*; ढाई—ڈھائي—two *and a half.*

साढ़े तीन—ساڑھے تین—three *and a half.*

सवा—سوا—*one and a fourth.*

डेढ़ सेर—ڈیڑھ سیر—*One and a half* seers; or, *one* seer *and a half.*

ढाई मन—ڈھائي من—Two *and a half maunds*; or, Two maunds *and a half.*

आध घण्टा—نصف گھنٹہ—*Half an hour.*

पाव घण्टा—پاو گھنٹہ—*A quarter of an hour.*

साढ़े तीन घण्टा—ساڑھے تین گھنٹہ—Three *and a half* hours; or, Three hours *and a half.*

डेढ़ रुपये—ڈیڑھ روپیہ—One rupee *eight annas.*

ढाई रुपये—ڈھائي روپیہ—Two rupees *eight annas.*

डेढ़ सौ रुपये—ڈیڑھ سو روپیہ—One hundred *and fifty rupees.*

ढाई सौ रुपये—ڈھائي سو روپیہ—Two hundred *and* fifty rupees.

साढ़े तीन सौ रुपये—ساڑھے تین سو روپیہ—Three hundred *and* fifty rupees.

आधी रोटी—نصف روٹي—*Half a* loaf.

29. Directions—

उत्तरी—شمالي—northern ; दक्षिणी—جنوبي—southern.

पूर्व्वी—مشرقي—eastern ; पश्चिमी—مغربي—western.

उत्तर ओरकी दीवार—شمالي ديوار—The *northern* wall.

शहरके उत्तरी भागमें—شہرکے شمالي حصےمیں—In the *northern* quarter or division of the town.

उत्तरी हवा—شماليہوا—*north* wind, *northerly* wind.

गङ्गाके पश्चिमी किनारे—گنگاکے مغربي کنارے—On the *western* bank of the Ganges or the Hugli.

पश्चिम ओर—مغربي سمت—in *the west.*

Exercise 6.

Translate *Nouns* and *Adjectives* only :—

[Hints : मेरा अक्षरपरिचय हुआ—ميري حروف‌شناسي هوئي—I learnt the alphabet. विज्वर अवस्था—بلا بخار کي حالت—intermission. डबल दर—ڈبل در—double the proper price. भयानक—خوفناک—fearful, excessive. यन्त्रणा—تکليف—sufferings, pain. कम्पनी—کمپني—Company. यह—يہ—this. किनारे—کنارے—on the bank.]

आठवें सालकी उमरमें मेरा अक्षरपरिचय हुआ। इक्कीसवें

दिन मेरा बुखार छूट गया। प्रति दिन सिर्फ तीन साढ़े तीन घंटे विज्वर अवस्था रहती थी। पश्चिम ओर खूब बादल छा गया है। पिता डेढ़ सौ रुपये वेतन पाते हैं। मैं डेढ़से लेकर साढ़े पांचतक घूम फिर रहा हूं। तुम्हारी उम्र मेरी उम्रसे दूनी है। तुम एकबारगी डबल दर मांग बैठे। देवी नारायण परीक्षामें प्रथम हुआ है। पहले कुछ दिनों वेदना नहीं थी, पांचवें दिन भयानक यन्त्रणा आरम्भ हुई। कम्पनीको इस वर्ष दश लाख रुपये लाभ हुआ। कलकत्ता गङ्गाके पूर्व्वी किनारे, हवड़ा पश्चिमी किनारे, अवस्थित है।

آٹھوین سال کي عمر مین میري حروف‌شناسي هوئي . اکیسوین روز میرا بخار چھوٹ گیا . هر روز صرف تین ساڑھے تین گھنٹے بخارکي حالت رهتي تهي . مغرب کي طرف خوب بادل گهر گیا هے . والد ڈیڑه سو روپیه تنخواه پاتے هین . مین ڈیڑهسے لیکر ساڑھے پانچ تک گهوم پهر رها هون . تمهاري عمر میري عمرسے دوني هے . تم ایکبارگي ڈبل مانگ بیٹھے . دیوي نارائن امتحان مین اول هوا هے . پہلے کچھ دنون درد نہین تها , پانچوین دن خوفناک تکلیف شروع هوئي . کمپني کو امسال دس لاکھ روپیه فائده هوا . کلکته گنگا کے مشرقي کنارے , هوڑه مغربي کنارے , واقع هے .

SECTION IV.

THE ARTICLES.

1. हिन्दीमें article नहीं है। किन्तु अङ्गरेजीमें स्थलविशेषमें noun के पहले a, an या the यह article न लगानेसे भूल होती है।
اردو مین article نہین هے . لیکن انگریزي مین کہین کہین noun

noun کے پہلے a, an یا the یہ article نہ لگانیسے غلطي هوتي ہے ۔

सूर्य डूब गया है—آفتاب غروب ہو گیا ہے—*The* sun is set.

तुम खराब लड़के हो—تم خراب لڑکے ہو—You are *a* bad boy.

इन दो स्थलोंमें अङ्गरेजीमें Sun के पहले *the* और bad boy के पहले *a* लगाना पड़ा। निर्द्दिष्ट व्यक्ति, वस्तु वा स्थानवाचक विशेष्यके पहले *the* लगा और singular noun के पहले *a* बैठा देखकर लड़के समझते हैं, कि *the* मानी 'यह' और *a* मानी, 'एक'। ऐसा समझना भूल है। a या *the* के हिन्दीमें कोई मानी नहीं हैं।

ان دوجگہونمیں انگریزي میں sun کے قبل *the* اور bad boy کے پہلے *a* لگاناپڑا. خاص شخص, چیز یا جگہ کے نام کےقبل *the* لگا اور singular noun کے قبل *a* لگا دیکھکر لڑکے سمجہتےهیں کہ *the* معني 'یہ' اور *a* معني 'ایک'. ایسا سمجہنا غلطي ہے. a یا the کے اُردو میں کوئي معني نہین ۔

2. The use of A and The—

मेरे किसी आदमीसे किसी व्यक्ति, वस्तु वा स्थानका नाम बतानेसे यदि वह यह व्यक्ति, वस्तु वा स्थान पहचान सके, यानी मैंने किस व्यक्ति, वस्तु वा स्थानका ख्याल करके कहा है, यह बात समझ सके, तो उसके पहले '*the*' लगाना। न पहचान सके तो '*a*' लगाना।

میرے کسي شخص سے کسي شخص, چیز یا مقام کا نام بتانیسے اگر وہ یہ شخص, چیز یا مقام پہچان سکے,یعنے میںنے کس شخص چیز یا مقام کا خیال کرکے کہاہے—یہ بات سمجہ سکے تو اُسکے پہلے '*the*' لگانا. نہ پہچان سکے تو '*a*' لگانا.

मैं यदि कहूं 'There is *a* man at *the* gate.' तो आदमी निश्चय ही समझेगा, कि अपने मकानके फाटककी बात कहता हूं, इसीलिये

the gate कहा गया। किन्तु फाटकपरका आदमी जाना हुआ नहीं है इसलिये *a* man कहा गया *the* man नहीं कहा गया।

مین اگر کہون 'There is *a* man at *the* gate.' توآدمي روهي سمجهيگا كه اپنے مكان کے پهاٹک كي بات كهتا هون، اسلئے *the* gate ليا ، ليكن پهاٹک پر کا آدمي جانا هوا نهين هے—اسلئے *a* man کہا گیا *the* man نهين کہا گیا .

फिर,—پهر—

(*a*) *The* Governor-General leaves Calcutta next week

(*b*) There was an accident on *the* river yesterday.

इस जगह किस Governor-General की बात होती है, उसमें सन्देह नहीं, इसलिये Governor-General के पहले *the* लगा और दुर्घटनाकी बात गङ्गाके निकटवर्त्ती किसी जगह बतानेमें गङ्गाही को बताना, दूसरी कोई जगह बतानेमें वहांकी किसी नदी ही को बताना चाहिये ; इसीलिये river के पहले *the* बैठा।

اسجگه کس Governor-General كي بات هوتي هے اسمين شک نہین چنانچه Governor-general کے قبل *the* لگا , اور واقعه كي بات کے قریب کسي جگه بتانیمین گنگاهي کو بتانا , دوسري کوئي جگه بتانیکے وهان كي كسي ندي هي كو بتانا چاهئے , اسليئے river کے پہلے *the* بیٹها .

फिर,—پهر—

(*a*) लोग यह बात नहीं जानते—لوگ يه بات نهين جانتے—People do not know this.

(*b*) हमारे देशके लोग यह बात नहीं जानते—بات نهين جانتے همارے ملک کے لوگ—*The* people of our country do not know this.

पहली जगह people के पहले *the* नहीं बैठा। कारण, यह समझ-में न आया, कि कौन नहीं जानते। दूसरी जगह, 'हमारे देशके' इस बातसे वह समझमें आ गये, इसलिये people के पहले *the* बैठा।

پهلي جگه people کے قبل *the* نہیں لگا. وجه یه که یه سمجه مین نه آیا که کون نہین جانتے . دوسري جگه 'هماری ملک کے' اِس باتسے وہ سمجه مین آگئے, چنانچه people کے پہلے *the* لگا .

3. नियम यह है, कि common noun मात्रके पहले *a* या *an*, *the*, *this*, *that*, *every*, *each*, *my*, *your* प्रभृति विशेषणार्थं पद बैठाना पड़ता है। इसलिये—

قاعدہ یه ہے که کل common noun کے قبل *a* یا *an*, *the*, *this*, *that*, *every*, *each*, *my*, *your*, وغیرہ لفظ بیٹھانا پڑتے هین . اِسلئے—

पुस्तक खो गई—كتاب كهو گئي—Book is lost.

यह भूल है, लिखना चाहिये—یه غلط ہے لکهنا چاهئے—*My* book is lost, or, *The* book is lost, That book is lost &c.

विशेष्य के पहले 'एक' पद रहनेसे अङ्गरेजीमें singular common noun के पहले *a* या *an* लगाना पड़ता है और विशेष्यके पहले कुछ न रहनेसे singular common noun के पहले *the* लगाना पड़ता है।

نام کے قبل لفظ 'ایک' رهنے سے انگریزي مین common noun singular کے قبل *a* یا *an* لگانا پڑتا ہے اور نام کے پہلے کچه نه رهنے سے singular common noun کے قبل *the* لگانا پڑتا ہے .

EXAMPLES.

(*a*) मैंने आपको एक किताब पढ़नेको दी थी—میں نے آپکو ایک کتاب پڑھنے کو دي تھي—I lent you *a* book to read. किताब पढ़ ली ?—کتاب پڑھ لي ؟—Have you read *the* book ?

(*b*) उस दिन मेरे पास एक लड़का आया था। उस लड़केकी उम्र छः वर्षकी होगी।—اُس دن میرے پاس ایک لڑکا آیا تھا. اُس لڑکےکي عمر چھہ سال کي ھوگي—The other day *a* boy came to me. *The* boy seemed to be six years old.

(*c*) बड़ा लड़का अब एण्ट्रेन्स क्लासमें पढ़ता है—بڑا لڑکا اب انٹرنس کلاس میں پڑھتا ہے—*The* eldest son is now reading in the Entrance class.

4. हिन्दीमें noun के पहले 'प्रथम', 'द्वितीय' 'तृतीय' प्रभृति या 'सर्व्वशेष' यह अर्थबोधक विशेषण रहे, तो अङ्गरेजीमें *the* लगेगा। اُردو میں noun کے پہلے اگر 'پہلا' 'دوسرا' 'تیسرا' وغیرہ یا 'خاتمہ' اِس معني کي صفت رہے تو انگریزي میں *the* لگیگا .

प्रथम दिन—پہلا دن—*The* first day.

इक्कीसवां पृष्ठ—اکیسواں صفحہ— *The* twenty-first page.

सबसे आखरी प्रश्न—سب سے آخري سوال—*The* last question.

आखरी पृष्ठके पहलेका पृष्ठ—آخري صفحہ کے پہلے کا صفحہ—*The* last page but one.

5. 'Sun', 'moon,' 'sky'प्रभृति जिन सब शब्दोंसे एक मात्र समझी जाती है, उसके पहले '*the*' लिखा जाता है। इसीलिये Sun is up कहना भूल है, *The* sun is up कहना उचित है।

के पहले *the* नहीं बैठेगा। किन्तु *the gods* (=देवते) कहा जा सकता है।

‘sky’, ‘moon’, ‘Sun’ وغیرہ جن لفظونسے صرف ایک چیز سمجہی جاتي ہے, اُنکے قبل *the* لکہا جاتا ہے . اِسلئے Sun is up لکہنا غلط ہے — *The* sun is up لکہنا درست ہے . God کے قبل *the* نہین لگیگا . لیکن *the gods* (=دیوتے) کہا جاسکتا ہے .

Examples.

आकाश मेघाच्छन्न है—آسمان ابرسے ڈھنکا ہے—*The* sky is cloudy.

चन्द्र कैसा सुन्दर है—چاند کتنا خوبصورت ہے—How beautiful is *the* moon.

धूपमें न फिरो—دھوپ مین نہ پہرو—Do not walk in *the* sun.

आकाशकी ओर देखो—آسمان کیطرف دیکہو—Look at *the* sky.

6. व्यक्तिवाचक वा स्थानवाचक proper uoun के पहले article नहीं बैठता। *The* Calcutta या *the* Ram न लिखना।

شخص یا مقام ظاہر کرنیوالے proper noun کے قبل article نہین لگتا. *The* Calcutta یا *the* Ram نہ لکہنا .

7. (*a*) नदी, (*b*) पर्व्वत, (*c*) समुद्र प्रभृतिके नामके पहले *the* लिखा जाता है।

(*a*). ندیو (*b*) پہازو (*c*) سمندر وغیرہ کے نام کے قبل *the* لکہا جاتا ہے .

गङ्गा—گنگا— *The* Ganges, *the* Hugli.

सिन्धु नद—سندھ ند—*The* Indus.

टेम्स—ٹیمس—*The* Thames.

अटलाण्टिक समुद्र—اٹلانٹک سمندر—*The* Atlantic.

हिमालय—ھمالیہ—*The* Himalyas.

अण्डमन—انڈمن—*The* Andamans.

दक्षिण—دکن— *The* Deccan.

पञ्जाब प्रदेश—ملک پنجاب—*The* Punjab.

8. Singular और plural noun दोनोंके पहले *the* बैठता है *a* सिर्फ singular noun होके पहले बैठता है।

Singular اور plural noun دونوںکے پہلے *the* بیٹھتا ھے ; *a* صرف singular noun ھي کے پہلے بیٹھتا ھے ۔

9. noun यदि singular हो और एक तरहकी चीजें या प्राणी बतावे, तो उस noun के पहले *the* बैठेगा।

اگر noun singular ھو اور ایک طرحکي چیزیں یا جاندار ظاھر کرے تو اُس noun کے قبل *the* لگیگا ۔

गाय बहुत कामोंमें आती है—گاے بہت کاموںمیں آتي ھے—*The* cow is a useful animal.

कुत्ता सर्व्वदा सतर्क रहता है—کتا ھمیشہ ھوشیار رہتا ھے—*The* dog is always watchful.

गदहा बड़ा धैर्य्यशील है—گدھا نہایت متحمل ہے—*The* ass is very patient.

बाघ शिकारका पशु है—شیر شکار کا جانور ہے—*The* tiger is a beast of prey.

गुलाबकी बू मीठी होती है—گلاب کي بو میٹھي ھوتي ہے—*The* rose smells sweet.

इस जगह गाय, कुत्ता, गदहा और बाघजातिके प्रत्येक जन्तुकी बात होती है और गुलाब जातीय प्रत्येक फूलकी बात होती है। इसलिये अङ्गरेजी sentence इस तरह भी लिखे जा सकते हैं; जैसे—

'اسجگہ گاے, کتا, گدھا اور شیر جنس کے ھرایک جانور کي بات ھوتي ہے اور گلاب کے ھرایک پھول کي بات ھوتي ہے—اسلئے انگریزي sentence اسطرح بہي لکھے جاسکتے ھیں—مثلاً—

Dogs are watchful. *Asses* are very patient.
Tigers are beasts of prey. *Roses* smell sweet.

'मनुष्यजाति' के अर्थमें *the* man लिखा नहीं जाता, man के पहले कोई article नहीं लगता। जैसे—

'بني نوع انسان' کے معني میں *the* man لکھا نہیں جاتا, man کے پہلے کوئي article نہیں لگتا—مثلاً—

मनुष्य पशुकी अपेचा श्रेष्ठ है-انسان بہ‌نسبت جانوروں کے برتر ہے-*Man* is superior to beasts *i. e.* *Men* are superior to beasts.

मनुष्य हिताहितकी विवेचना कर सकता है—ہے سکتا پہچان بھلا برا انسان—*Man* can distinguish right from wrong.

10. Material और Abstract noun के पहले कोई article नहीं बैठता *—

—* نہیں لگتا article قبل کوئي سے Abstract noun اور Material

(*Material.*)

इस वर्ष चावल बहुत मंहगा है—ہے گران بہت چاول سال اِس—This year *rice* is very dear.

तेल घीसे सस्ता है—ہے سستا سے گھي تيل—*Oil* is cheaper than *ghee.*

दूध रुपयेका छः सेर है—ہے سير چھہ کا روپيہ دودہ—*Milk* is selling at six seers the rupee.

(*Abstract.*)

मनोयोग दो—لگاؤ دل—Pay *attention.*

लिखने पढ़नेसे अनुराग—شوق پڑھنيکا لکھنے—Love of *learning*

---

* adjective या adjective phrase और clause द्वारा विशेषित होनेपर material और abstract noun के पहले भी *a* या *the* बैठ सकता है ; यथा—

* adjective يا adjective phrase اور clause سے تعريف کئے جائے پر material اور abstract noun سے قبل بہي *a* يا *the* لگ سکتا ہے. مثلاً—

गायका दूध मीठा होता है—ہے ہوتا ميٹھا دودہ کا گاے—*The* milk of the cow is sweet. जो चावल मौजूद है—ہے موجود چاول جو—*The* rice we have got in stock.

सत्यके प्रति अनुराग—راستي كي محبت—Love for truth. *

11. The Idiomatic Omission of Articles—

अफिस जाना—آفس جانا=To go to office, attend office.
स्कूल जाना—اسکول جانا=to attend (or, go to) school.
बाजार करने जाना —بازار کرنے جانا=to go to market.
मकानमें रहना—مکانمین رهنا=to be at home.
ऐसी जगह कोई article नहीं बैठा। ايسي جگه كوئي article نہين بيٹّها.

EXERCISE 7.

Translate *Nouns* and *Adjectives* (using *articles*) :—

[Hints. नौकरी—نوكري—service. सब रोशनाई—سب روشنائي—all the ink. कलम——قلم—a pen or, pens. एक रोटी—ايک روٹي—a piece of bread, a loaf of bread, a loaf. विलम्ब—دير—delay. मकान—مكان—(1) home, (2) house. वर्षा

---

* यदि 'सत्य'=सत्य बात, 'मिथ्या'=मिथ्या बात, यह अर्थ हो, तो article बैठेगा ; जैसे—
اگر 'سچ'=سچي بات 'جهوٹهه'=جهوٹهي بات يه معني هو تو article لگيگا ; مثلاً—

सच बोलो—سچ بولو=Speak *the* truth ; झूठ न बोलना—جهوٹهه نه بولنا=Do not tell *a* lie.

—برسات—यहां, the rains भी लिख सकते हो—یہی لکھہ سکتے ہو the rains یہاں]

(*a*) गाय एक सेर दूध देती है। गाय बड़ी सीधी जाति है। घोड़ा हमारे बहुत काम करता है। बिल्ली चूहा पकड़ती है। बिल्ली चूहेको पकड़ न सकी। मेरी लाल रोशनाई है। सब रोशनाई गिर गई। गङ्गा हिमालयसे आई हैं। सिन्धु नद पञ्जाब प्रदेशमें है। मुझे कागज, कलम और पेनसिल चाहिये। ब्लाटिङ्ग पेपर कोठरीमें है। रातको नींद न आई, इसलिये सोनेकी इच्छा होती है। तुम आज छः महीनोंसे हीलाहवाला करते हो, मुझे सन्ध्याके बीच रुपया चाहिये। मुझे और एक प्रश्नका उत्तर लिखना है, एक कागज दीजिये।

(*b*) शिवलक्षणका लिखने पढ़नेमें ध्यान है। आज भात नहीं, रोटी खाऊंगा। एक रोटी और कुछ दूध पीऊंगा। चीनी न खाऊंगा, मिश्री खाऊंगा। चिट्ठीका जवाब लिखनेमें देर हुई। इस बातके मानी क्या हैं? वह कपड़ा धूपमें डाल दो। वह घरमें नहीं हैं। घरमें किसीको भी न देखा। बङ्गोपसागर भारतवर्षकी किस ओर है? वर्षा -आरम्भ हुई है। आज स्कूल बन्द है, क्या तुम स्कूल चले? बड़ा लड़का अब स्कूल नहीं जाता, वह प्रथम श्रेणीमें पढ़ता था। सिनटे हाउस कालेज स्ट्रीटमें है। सिटी और रिपन कालेज मिरजापुर स्ट्रीटमें है।

(*a*) گاے ایک سیر دودھ دیتي هے. گاے بڑا سیدھا جانور هے.
گھوڑا همارے بہت کام کرتا هے. بلي چوها پکڑتي هے. بلي چوهے کو پکڑ
نه سکي. میري لال روشنائي هے. سب روشنائي گر گئي. گنگا همالیه سے

آئي هين . سندہ ند پنجاب مين ہے . مجھے كاغذ, قلم اور پنسل چاهئے . بلاٹنگ پيپر كوٹھري مين ہے . راتكو نيند نہ آئي اسلئے سونيكي خواهش هوتي هے . تم آج چهہ مهينونسے حيله كرتے هو, مجھے شام تک روپيه چاهئے . مجھے اور ايک سوال كا جواب لكهنا باقي هے , ايک كاغذ ديجئے.

(*b*) شيو كرشن كا لكهنے پڑھنے مين شوق هے. آج چاول نهين, روٹي كهاؤنگا . ايک روٹي اور كچه دودہ پيؤنگا . چيني نهين, مصري كهاؤنگا . خط كا جواب لكهنے مين دير هوئي . اِس باتكے معني كيا هين ؟ وہ كپڑا دهوپ مين ڈالدو . وہ مكان مين نهين هين . مكان مين كسي كو بهي نہ ديكها . خليج بنگاله هندوستان كي كسطرف هے ؟ برسات شروع هوئي هے . آج اِسكول بند هے, كيا تم اِسكول چلے ؟ بڑا لڑكا اب اِسكول نهين جاتا, وہ پہلے درجے مين پڑھتا تها . سنٹ هاؤس كالج اسٹريٹ مين هے . سٹي اور رپن كالج مرزا پور اسٹريٹ مين هے .

SECTION V.

VERBS.

1. हिन्दी और अङ्गरेजी verb सब जगह एकरूप नहीं हैं। हिन्दीमें ऐसे कितने ही verb हैं, जिनमें दो बातोंसे एक क्रिया प्रकाश की जाती है, अङ्गरेजीमें उनका अनुवाद अनेक स्थलमें एक बातका verb देकर करना पड़ता है। जैसे—

اُردو اور انگریزي مین verb سب جگہ یکسان نہین هین ۔ اُردو مین
بے کتنے هي هین جنمین دو باتونسے ایک فعل ظاهر کیا جاتا ہے،
گریزي مین اُنکا کتنيهي جگہونمین ایک باتکا verb دیکر ترجمہ کرنا پڑتا ہے۔
مثلاً—

भीख मांगना—مانگنا بھیکہ—to beg.

खड़े होना—کہڑے هونا—to stand.

विक्रय करना—فروخت کرنا—to sell.

पैदल जाना—پیدل جانا—to walk.

भेज देना—بہیج دینا—to send.

सजा देना—سزا دینا—to punish.

---

2. एकपद विशिष्ट क्रिया भी हिन्दीमें बहुत हैं—هین بہت ین
ایک هي بات مین ختم هونیوالے فعل بہي اُردو

देखना—دیکہنا—to see.

सोना—سونا—to sleep.

देना—دینا—to give.

रखना—رکہنا—to put.

सुनना—سننا—to hear.

जागना—جاگنا—to awake.

दौड़ना—دوڑنا—to run.

बैठना—بیٹہنا—to sit.

लेना—لینا—to take.

करना—کرنا—to do.

पुकारना—پکارنا—to call.

---

3. Intransitive Verbs —

प्रायः ही हिन्दीका क्रियापद अकर्मक होनेसे अङ्गरेजी क्रियापद भी अकर्मक (intransitive) होता है। यथा—

عموماً اُردو کا فعل فعل لازمي هونيسے انگریزي کا فعل بہي فعل لازمي
هوتا هے۔ مثلاً—

ठहरना—ٹھہرنا—to stay.
मर जाना—مرجانا—to die. *
बच रहना—بچ رهنا—to live.
डूब मरना——ڈوب مرنا——to be drowned.
पड़ रहना—پڑرهنا— to lie.
जाना—جانا—to go.
हिलना, सरकना—هلنا, سرکنا—to move, to stir.
घोड़े पर जाना—گھوڑے پر جانا—to ride.
फिरना—پھرنا—to turn.
गाड़ीमें जाना—گاڑي پر جانا—to drive.
हट जाना—ہٹ جانا—to move.
डूबना—ڈوبنا—to sink.
गायब होना—غائب هونا——to disappear.
उतराना—اُترانا—to float.
गिरना—گرنا—to fall.
नहाना—نہانا—to bathe.
गिर पड़ना–گر پڑنا–to fall down.

खेलना—کھیلنا—to play.
मरना—مرنا—to die.
सांस लेना—سانس لینا——to breathe.
झगड़ना—جھگڑنا—to quarrel.
मुस्कराना—مُسکرانا—to smile.
मांगना—مانگنا—to ask.
जुम्हाई लेना—جمهائي لینا—to yawn.
सुनना—سننا—to hear.
डकारना—ڈکارنا—to belch.
बात कहना——بات کہنا——to speak.
कै करना—قي کرنا—to vomit.
सीटी बजाना—سیٹي بجانا—to whistle.
बेहोश हो जाना—بیهوش هوجانا—to faint away.
खांसना—کھانسنا—to caugh.
सड़ना—برسیده هونا--to rot.
पुकारना—پکارنا—to bawl out.
हिलना—ہلنا—to swing.

* to be dead.

चिल्ला उठना—چلا اُٹھنا—to scream.
झूलना—جھولنا—to hang.
रोना—رونا—to cry.
कूदना—کودنا—to leap, to jump.
दुःखसे आंसू वहाना—آنسو بہانا ۔ رنج—to weep.
नाचना—ناچنا—to dance.
हंसना—ہنسنا—to laugh.
चलना—چلنا—to walk.

---

4. Transitive verbs—

हिन्दीका transitive अङ्गरेजीका भी transitive है।

اُردو کا transitive انگریزي کا بہي transitive ہے—

रखना—رکہنا—to *put* (a thing.)
उबालना—اُبالنا—to boil.
रख देना, उठा रखना—اُٹہا رکہنا, رکہہ دینا—to *keep* a thing.
रांधना—پکانا—to cook one's food.
लेना—لینا—to take.
परोसना—پروسنا—to serve (or, serve up) dinner &c.
पाना—پانا—to get, to receive.
देना—دینا—to give.
धोना—دھونا—to wash.
चाहना—چاهنا—to want a thing
पोंछना—پونچھنا—to wipe.
पूछना—پوچھنا—to ask a question.
ठगना—ٹھگنا—to cheat.
उठाना—اُٹہانا—to lift a thing.
बचाना (प्राण)—(جان) بچانا—to save one's life.
—(रुपया)—(روپیہ)—to save money.
खींचना—کھینچنا—to pull.
खींच ले जाना—کھینچ لیجانا—to dr

काटना—کاٹنا—to bite.

खोलना(द्वार—&c.)—(&c. دروازه) کهولنا—to open.

चबाना—چبانا—to chew.

बन्द करना—بند کرنا—to shut.

दिखाना—دکهانا—to show.

बांधना—باندهنا—to bind, to tie up.

खोलना—کهولنا—to untie, unloose.

घटाना—گهٹانا—to lessen.

बढ़ाना—بڑهانا—to increase.

हांकना, भगाना—هانکنا, بهگانا—to drive, to drive a carriage.

जलाना—جلانا—to burn.

मरोड़ना—مروڑنا—to twist.

भिगाना—بهگانا—to steep (in a liquid.)

रगड़ना, घसना—رگڑنا, گهسنا—to rub.

आंखें मलना—آنکهیں ملنا—to rub one's eyes.

गलाना—گلانا—to melt (as iron gold, lead &c.)

झुलाना—جهلانا—to hang (a thing.)

निचोड़ना—نچوڑنا—to wring water out of a wet garment &c.

हटाना—هٹانا—to remove a thing.

खोना—کهونا—to lose a thing.

---

5. हिन्दीका intransitive अङ्गरेजी में transitive.

—transitive انگریزي میں intransitive اُردو کا

पिता माताकी सेवा करना—والد والده کي خدمت کرنا—*Serve* your parents.

वह एक पेड़पर चढ़ा—وه ایک درخت پر چڑها—He *climbed* a tree.

वह पितृसिंहासनपर बैठे—وه موروثي تخت پر بیٹهے—He *ascended* his father's throne.

हर बाबू इस समय घर पहुंच गये हैं—اسوقت مکان پہنچ گئے ہیں هر بابو—Hara Babu has *reached* home by this time.

चोर घरमें घुसा—چور گہر میں گہسا—The thief *entered* the house.

6. हिन्दीका transitive अङ्गरेजीमें intransitive—
—intransitive اُردو کا transitive انگریزي میں

थूक डालना—تہوک ڈالنا—to spit.
काम करना—کام کرنا—to work.
ठोकर खाना—ٹہوکر کہانا—to stumble.
यन्त्रणा भोग करना—تکلیف سہنا—to suffer.

7. होना—هونا and करना—کرنا—joined to an adjective—

विशेषण पदके साथ "होना" युक्त होनेसे अङ्गरेजी verb, intransitive और "करना" युक्त होनेसे प्राय: ही transitive होता है—

intransitive, verb صفت کے ساتہہ ''هونا'' شامل هونیپر انگریزي
اور ''کرنا'' شامل هونیسے عموماً هي transitive هوتا ہے—

मैं एक ही दिनमें तुम्हें अच्छा करूंगा—میں ایک هي روز میں تمہیں اچھا کرونگا—I will *cure* you in a day.

तुम एक ही दिनमें अच्छे होगे—تم ایک هي روز میں اچھے هوگے—You will *recover* in a day.

इसी तरह—اسیطرح—

प्रस्तुत करना—طیار کرنا—to make, to prepare, to get a thing ready.

प्रस्तुत होना—طیار هونا—to be ready, to be prepared.

सन्तुष्ट करना—خوش کرنا—to satisfy a person.

सन्तुष्ट होना—خوش هونا—to be satisfied with a person or thing.

दिक करना—دق کرنا—to annoy a person.

दिक होना—دق هونا—to feel annoyed.

सतर्क करना—هوشیار کرنا—to warn a person.

सतर्क होना—هوشیار هونا—to be cautious.

8. **Sometimes** करना—کرنا (or लेना—لینا) and देना—دینا after the same verb **give different meanings**—

विवाह करना—شادي کرنا—He has *married* a Persian girl—

(यानी आप ही विवाह किया है—یعني آپ هي شادي کي هے)—

विवाह देना—بیاه دینا—I am going to *marry my daughter* next month. (यानी कन्या विवाह दूंगा—یعني لڑکي بیاه دونگا)

रुपया कर्ज लेना—روپیه قرض لینا—to borrow money.

रुपया कर्ज देना—روپیه قرض دینا—to lend money.

पुस्तक पढ़नेको लेना—کتاب پڑھنیکو لینا—to borrow a book.

पुस्तक पढ़नेको देना—کتاب پڑھنیکو دینا—to lend a book.

सलाह करना—صلاح کرنا—to take counsel, to consult.
सलाह देना—صلاح دینا—to give advice or to advise.

देखना—دیکھنا—to see or pay a visit to a person.
दिखाई देना—دکہائي دینا—to apppear before a person.

9. Causative Verbs.

वह हंसता है—وہ ہنستا ہے—He laughs.

वह मुझे हंसाता है—وہ مجھے ہنسا تا ہے—He *makes* me *laugh*.

इस जगह "हंसाता है" यह क्रिया "हंसता है" क्रियाकी—causative form हुई। कभी कभी verb के साथ 'make,' 'cause,' 'get,' 'have,' लगानेसे causative verb निष्पन्न होता है, कभी कभी वही verb ही रहता है, कभी कभी स्वतन्त्र verb हो जाता है।

اِس جگہ فعل "ھنسا تا ھے"—"ھنستا ھے" فعل کا causative form ھوا۔ کبھي کبھي verb کے ساتھ 'make,' 'cause,' 'get,' 'have,' لگا نیسے causative verb بنتاھي۔ کبھي کبھي وھي verb رھتا ھے کبھي جدا verb ھو جاتا ھے—

Simple (intransitive.)	*Causative* (transitive.)
देखना—دیکھنا—to see.	दिखाना—دکہانا—to show.
बचना—بچنا—to live.	बचाना—بچانا—to save.
हटना—ھٹنا—to move.	हटाना—ھٹانا—to move, remove.
फिरना—پھرنا—to turn.	फिराना—پھرانا—to turn.

Simple (intransitive.)	*Causative* (transitive.)
जलना—جلنا—to burn.	जलाना—جلانا—to burn.
जलना—جلنا—to burn.	जलाना—جلانا—to light.
जानना—جاننا—to know.	जनाना—جنانا—to inform.
खाना—کہانا—to eat.	खिलाना—کہلانا—to feed.
याद करना—یادکرنا—to remember.	याद दिलाना—یاد دلانا—to remind.
घट जाना—گہٹ جانا—to decrease.	घटाना—گہٹانا—to lessen.
बढ़ना—بڑھنا—to increase.	बढ़ाना—بڑھانا—to increase.

10. कभी एक ही क्रियाके दूसरी क्रियाके साथ मिल जानेसे अर्थ स्वतन्त्र होता है—

کبھي ايک هي فعل کے دوسرے فعل کے ساتھ مل جانيسے معني جدا هو جاتے هيں—

रखना—رکہنا—to put. } धर रखना—پکڑ رکہنا—to hold.
उठा रखना—اُٹھا رکہنا—to keep. } धर डालना—پکڑ ڈالنا—to catch.

11. कभी कभी अङ्गरेजीमें—verb के उपरान्त adverb जोड़ा जाता है।

کبھي کبھي انگريزي ميں verb کے بعد adverb لگايا جاتا هے ۔

ले जाना—ليجانا—to take *away*; तैर जाना—تير جانا—to float *away*.

उठ खड़े होना—اُٹھ کہڑے هونا—to stand *up*.

बैठ जाना—بيٹھ جانا—to sit *down*.

रख जाना, फेंक जाना—رکھ جانا, پھينک جانا—to leave *behind*.

चुन लेना—چن لینا—to pick *up* ; खा डालना—کہا ڈالنا—to eat *up*.
काट गिराना—کاٹ گرانا—to cut *down*.
मैं जाने लगा—میں جانے لگا—I went *on*.

12. The same verb used both transitively and intransitively.

अङ्गरेजीमें कोई कोई verb अपने मानोकी वजह transitive भी होता है और intransitive भी। जैसे—
انگریزي میں کوئي کوئي verb اپنے معني کي وجہہ transitive بہي ہوتا ہے اور intransitive بہي ۔ مثلاً—

उसने ग्लास तोड़ दिया है—اُسنے گلاس توڑ دیا ہے—He *has broken* the glass (*trans.*)

ग्लास टूट गया है—گلاس ٹوٹ گیا ہے—The glass *has broken* (*intrans.*)

वह देख नहीं सकता (अन्धा है)—وہ دیکہہ نہیں سکتا (اندھا ہے)—He cannot *see* (*intrans.*)

वह बोर्ड देख नहीं सकता—وہ بورڈ دیکہہ نہیں سکتا—He cannot *see* the black-board (*trans.*)

वह सुन नहीं सकता—وہ سن نہیں سکتا—He cannot *hear* (*intrans.*)

वह मेरी बात सुन नहीं सका—وہ میري بات سن نہیں سکا—He could not *hear* me (*trans.*)

लड़का बात करना सीखता है—لڑکا بات کرنا سیکھتا ہے—The child is beginning to *speak* (*intrans*).

सच बात बोलो—سچ بات بولو—*Speak* the truth (*trans.*)

वह लिख पढ़ सकता है—وہ لکھہ پڑہ سکتا ہے—He can *read* and *write*.

वह अङ्गरेजी लिख पढ़ नहीं सकता—وہ انگریزي لکھہ پڑہ نہین سکتا—He cannot *read* and *write* English.

वह लौट आये हैं—وہ لوٹ آئے ھین—He has *returned* (*intrans.*)

मैंने किताब फेर दी है—مینے کتاب واپس کردي ہے—I have *returned* the book (*trans.*)

Exercise 8.

Translate the *verbs* (transitive or intransitive) :—

[Hints : दुखना—دردکرنا—to ache. चुम्बन करना—چومنا—to kiss. सांस लेना—سانس لینا—to breathe. हिलाना—ھلانا—to shake. छिपाना—چھپانا—to hide. लाना—لانا—to bring. जाकर लाना—جاکرلانا—to fetch. भूल जाना—بھولجانا—to forget. याद रखना—یاد رکہنا—to remember (*trans.*) गिर जाना—گرجانا—to slip out. खून करना—خون کرنا—to murder. (पासका—متصل کا—adjoining.)]

भीख मांगना। मेरा दांत दुखता है, चबाकर खाना असम्भव है। बच्चे दूध पीते हैं। माता बच्चेका मुख चुम्बन कर रही हैं। मैं छातीके दर्दसे सांस नहीं ले सकता। टेबुल न हिलाना, चिराग टूट जावेगा। वह बातसे हिल नहीं सकता। मास्टर महाशय, सलूने मेरी पेन्सिल छिपा

रखी है। वह झूलेपर झूल रहा है। पेड़में आम झूलता है। मैं तालाबसे पानी लाने गया था। मैं आज स्लेट नहीं लाया, भूल गया। गगरी टूट गई। चेचकके रोगीके कपड़े वपड़े जला डालना उचित है। मुझे याद रहेगा, याद दिलाना न पड़ेगा। रुपया जेबसे गिर गया है, किसीने उठा लिया है। उसका जब खून किया, उसने खूब चीत्कार किया था, चीत्कारसे पासके घरके लोग जाग उठे थे।

بهيكهه مانگنا. ميرا دانت دكهتا هے, چبا كر كهانا غيرممكن هے.
بچے دوده پيتے هين. ماں بچے كا منهه چوم رهي هے. مين چهاتي كے درد
كيوجه سانس نهين لے سكتا. تيبل نه هلانا, چراغ ٹوت جائيگا. وه بات
سے هل نهين سكتا. ماستر صاحب, للونے ميري پنسل چهپا ركهي هے.
وه جهولے پر جهول رها هے. درخت مين آم لٹكتا هے. مين تالاب سے پاني
لانے گيا تها. مين آج سليت نهين لايا, بهول گيا. گگري ٹوت گئي. چيچك
كے مريض كے كپڑے وپڑے جلا ڈالنا مناسب هے. مجهے ياد رهيگا, ياد دلانا
نه پڑيگا. روپيه جيب سے گر گيا هے, كسي نے اٹها ليا هے. اسكا جب خون
كيا, تب وه خوب چلا يا تها, چلا نيسے متصل كے مكان كے لوگ جاگ
اٹهے تهے.

13. Phrases with verbs.

(1) करना—كرنا—

(*a*) Do*

कोई काम करना—كوئي كام كرنا—*do* a thing, *do* a work.

विषयकर्म करना—روز گار كرنا—*do* business.

---

* यहां भी बादकी verb का infinitive form समझना पड़ेगा।
يهاں بهي بعدكي infinitive form كا verb سمجهنا پڑيگا.

कर्त्तव्यकर्म्म करना—فرض ادا کرنا—*do* a duty.

अनुग्रह करना—مہر باني کرنا—*do* a favour.

अनिष्ट करना—نقصان کرنا—*do* harm, injury.

क्षति करना—زيان کرنا—*do* mischief.

अन्याय करना—غير انصادي کرنا—*do* wrong.

भला करना—بہلا کرنا—*do* good.

(*b*) Make.

जूता तय्यार करना—جوتا تيار کرنا—*make* shoes.

कपड़ा &c. यथा—ايضاً &c. کپڑا—*make* shirts &c.

बदला करना—بدلا کرنا—*make* a change.

उन्नति करना—طرقي کرنا—*make* progress.

अनुसन्धान करना—تلاش کرنا—*make* a search.

चेष्टा करना—کوشش کرنا—*make* an attempt.

लाभ करना—فائدہ کرنا—*make* profits.

रुपया कमाना—روپيہ کمانا—*make* money.

नालिश करना—نالش کرنا—*make* a complaint.

आरम्भ करना—شروع کرنا—*make* a beginning.

दोष स्वीकार करना—غلطي قبولکرنا—*make* a confession.

शोर करना—شور کرنا—*make* a noise.

जल्दी करना—جلدي کرنا—*make* haste.

(*c*) Commit.

अपराध करना—قصور کرنا—*commit* an offence.

खून करना—خون کرنا—*commit* a murder.

चोरी करना—چوري کرنا—*commit* theft.

डकैती करना—ڈکیتي کرنا—*commit* dacoity or robbery.

जाल करना—جعل کرنا—*commit* a fraud.

भूल करना—غلطي کرنا—*commit* a mistake.

पाप करना—گناہ کرنا—*commit* sin.

(*d*) Using single words.

वजन करना—وزن کرنا—to weigh.

मार करना—مار کرنا—to fight.

आशा करना—اُمید کرنا—to hope.

भय करना—خوف کرنا—to fear.

घृणा करना—نفرت کرنا—to hate.

हिंसा करना—حسد کرنا—to envy.

प्राणीहिंसा करना—جانداروںکو جانسے مارنا—to kill.

जवाब करना—جواب کرنا—to answer.

वास करना—بود و باش کرنا—to live.

विश्राम करना—آرام کرنا—to rest.

कपड़ा या कागज तह करना—کپڑا یا کاغذ تہ کرنا—to fold paper &c.

परिश्रम करना—محنت کرنا—to labour.

नष्ट करना—خراب کرنا—to waste, to spoil.

एकत्र करना—جمع کرنا—to gather.

नमस्कार करना—سلام کرنا—to bow, salute.

(2) मांगना—مانگنا—

भीख मांगना—بھیکھ مانگنا—*beg* for alms.

पैसा मांगना—پیسہ مانگنا—*ask* for a pice.

तुम क्या मांगते हो ?—تم کیا مانگتے ہو ؟—What do you *want*?

मैं एक टुकड़ा खड़िया मांगता हूं—میں ایک ٹکڑا کھڑیا مانگتا ہوں—I *want* a piece of chalk.

(3) लेना—لینا—

कोई चीज लेना—کوئي چيز لينا—*take* or *receive* a thing.

उधार लेना—اُدھار لینا—borrow.

(4) पाना—پانا—

काम पाना—کام پانا—*get* employment.

उत्तर पाना—جواب پانا—*get* an answer.

(5) खाना, पीना—کھانا, پینا—

भात खाना—چاول کھانا—*eat* one's rice, *take* rice.

जल पीना—پاني پينا—*drink* water.

नाश्ता खाना—ناشتہ کھانا—*take* one's tiffin, or luncheon.

दवा खाना—دوا کھانا—*to take* medicine.

चाय, दूध पीना—چاے, دودھ پینا—*to take* tea, milk.

(6) देना—دینا—

(*a*) Give.

गरीब दुःखीको देना—غریب دکھي کو دینا—*give* away to the poor.

समाचार देना—خبر دینا—*give* information.

अनुमति देना—اجازت دینا—*give* permission.

आज्ञा देना—حکم دینا—*give* orders.

कान देना—کان دینا—to *give* or *lend* one's ear, to listen.

(*b*) Pay.

रुपया देना—روپیہ دینا—*pay* money.

स्कूलका महीना देना—اسکول کا مہینہ دینا—*pay* one's school-fees.

जुर्माना देना—جرمانہ دینا—*pay* a fine.

टिकस देना—ٹکس دینا—*pay* taxes.

देना देना—دینا دینا—*pay* a debt.

गाड़ी भाड़ा, नाव भाड़ा प्रभृति देना—ناؤ کا محصول و غیرہ دینا
گاڑي کا کرایہ,—*pay* the fare.

ध्यान देना—دھیان دینا—*pay* attention.

(*c*) Miscellaneous.

गाली देना—گالي دینا—*call* one *names*.

(He called me names.)

आंखोंमें धूल देना—آنکھونمین دھولدینا—*throw dust* in another's eyes.

राहमें पानी देना—راہ مین پاني دینا—*water* the streets.

पेड़में पानी देना—درخت مین پاني دینا—*water* plants.

मकान भाड़े देना—مکان کرایہ پر دینا—*let* a house.

द्वार वन्द कर देना—دروازہ بندکر دینا—*shut* the door.

परीक्षा देना—امتحان دینا—*appear* at an examination.

मैं तुम्हें जाने न दूंगा—مین تمہین جانے نہ دونگا—I won't *let* you *go*.

पुलिसने उसको छोड़ दिया—پولس نے اسکو چھوڑ دیا—the Police has *let* him *go*.

भात दिया गया है—چاول دیا گیا ہے—the rice has been *served* (served up).

(7) होना—ہونا—

अच्छे होना—اچھے ہونا—to recover.

सम्मत होना—راضي ہونا—to agree.

परीक्षोत्तीर्ण होना—امتحان مین پاس ہونا—to pass an examination.

किनारे उत्तीर्ण होना—کنارے وارد هونا—to land.

निष्फल होना—ناکامیاب ہونا—to fail.

कृतकार्य्य होना—کامیاب ہونا—to succeed.

(The verb 'be' used.)

सुस्थ होना—تندرست ہونا—to be well.

असुस्थ होना—نا تندرست ہونا—to be unwell.

बीमार होना—بیمار ہونا—to be ill.

क्षतिग्रस्त होना—کم کنندہ هونا—to be a loser.

लाभवान होना—مستفید هونا—to be a gainer.

उद्विग्न होना—بیچین ہونا—to be anxious.

(8) काटना—کاٹنا—

कलम काटना—قلم کاٹنا—*mend* a pen.

पेन्सिल काटना—پنسل کاٹنا—*cut* a pencil.

बाल काटना—بال کاٹنا—*cut* hair.

घास काटना—گہاس کاٹنا—*cut* or mow grass.

नाखुन काटना—ناخن کاٹنا—*pare* one's nails.

(9) मारना—مارنا—

किसीको मारना—کسیکو مارنا—strike a person, assault a person.

चाबुक मारना—چابک مارنا—whip or lash.

धक्का मारना—دھکا مارنا—give a push.

छुरी मारना—چہري مارنا—stab a person.

(10) पकड़ना, आना—پکڑنا, آنا—

हाथ पकड़ना—ہاتہہ پکڑنا—*catch* hold of one's hands.

चोर पकड़ना—چور پکڑنا—*catch* a thief.

ग्लासमें कितना पानी आता है ?—گلاس مین کتنا پاني آتا ہے ?—How much water does this glass *hold* ?

मछली पकड़ना—مچہلي پکڑنا—to *catch* or *angle* fish.

(11) बुलाना, बोलना इत्यादि—بولنا, بلانا وغیرہ—

(Transitive).

नाम लेकर बुलाना—نام لیکر بلانا—*call* a man *by name.*

चिल्लाकर बुलाना—چلا کر بلانا—*call out to* a person, *shout to* a person.

मैंने रेयाजको बुला भेजा है—میںنے ریاض کو بلا بھیجا ہے—I have *sent for* Reyaz.

(Intransitive).

पक्षी बोलता है—چڑیا بولتی ہے—the birds *chirp* or sing.

गाय बोलती है—گاے بولتی ہے—the cow *lows*.

घोड़ा हिनहिनाता है—گھوڑا ہنہنا تاہے—the horse *neighs*.

सांड डकारता है—سانڈ ڈکار تاہے—the bull *bellows*.

भेड़ या बकरी मिमियाती है—بھیڑ یا بکری ممیاتی ہے—the goat or sheep *bleats*.

कुत्ता भूंकता है—کتا بھونکتا ہے—the dog *barks*.

स्यार बोलता है—سیار بولتا ہے—the jackal *howls*.

गदहा रेंकता है—گدھا رینکتا ہے—the ass *brays*.

बिल्ली म्यांव म्यांव करती है—بلی میاؤں میاؤں کرتی ہے—the cat *mews*

चूहा बोलता है—چوھا بولتا ہے—the mouse *squeaks*.

कव्वा कांय कांय करता है—کوا کائیں کائیں کرتا ہے—the crow *caws*.

(12) तोड़ना, उठाना, निकालना—توڑنا، اٹھانا، نکالنا—.

फूल तोड़ना—پھول توڑنا—*pluck* flowers.

दीवार उठाना—دیوار اٹھانا—*raise* a wall.

मट्टीसे उठाना—مٹی سے اٹھانا—*raise* or *lift* a thing from the ground.

दांत निकालना—دانت نکالنا—*draw* a tooth.

(13) खोलना—کهولنا—

छाता खोलना—چهاتا کهولنا—*open* an umbrella.
दरवाजा खोलना—دروازہ کهولنا—*open* a door.
बकस खोलना—بکس کهولنا—*open* a box.
गिरह खोलना—گرہ کهولنا—*untie* a knot.
किताब खोलना—کتاب کهولنا—*open* a book.

(14) फेंकना इत्यादि—پهینکنا وغیرہ —

कुछ फेंक देना—کچه پهینک دینا—*throw* away.
रोशनाई गिराना—روشنائي گرانا—*spill* ink.
ठेल ठाल देना—ٹهیل ٹهال دینا—*push* or *shove* a man *down.*
पेड़ काट फेंकना—درخت کاٹ پهینکنا—to *fell* a tree.

(15) कहना, सुनाना—کهنا, سنانا—

कोई बात कहना—کوئي بات کهنا—*say* a thing.
कहानी कहना—کهاني کهنا— *tell* a story.
सच कहना—سچ کهنا—*speak* (tell) the truth.
पाठ सुनाना—سبق سنانا—*say* one's lesson.
किसीको कुछ करनेको कहना—کسي کو کچه کرنیکو کهنا—*tell* a man to do a thing.

SECTION VI.

THE VARIOUS FORMS OF A VERB.

1. Infinitive Forms.—

(*a*) 'जाना', 'खाना' प्रभृति अङ्गरेजीमें infinitive mood हो सकता है।

'جانا' 'کہانا' وغیرہ انگریزي مین infinitive mood ہوسکتا ہے۔

छिपाना—چھپانا—to conceal.

प्रकाश करना—ظاہر کرنا—to give out.

भागना—بہاگنا—to run away, to get off, to flee.

उतरना—اُترنا—to alight, to descend.

छिलका उतरना—چھلکا اُتارنا—to peel or skin a fruit.

छुरीसे छीलना—چھري سے چھیلنا—to pare a fruit.

याद करना—یاد کرنا—to recollect.

याद आना—یاد آنا—to remember.

मुखस्थ करना—حفظ کرنا—to learn by rote, to learn by heart.

(*b*) यह सब अङ्गरेजीमें verbal noun भी हो सकते हैं, जैसे—

یہ سب انگریزي مین verbal noun بہي ہو سکتے ہین ۔ مثلاً—

going, eating, doing &c.

दिनको सोना बड़ा दोष है—دنکو سونا بڑا عیب ہے—*Sleeping* by day is bad (or, It is bad *to sleep* by day.)

परीक्षामें नकल करना बड़ा दोष है—امتحان مین نقل کرنا بڑا عیب ہے—*Copying* one another's answers in the examination hall is wrong (or It is wrong *to copy* &c.)

2. The Derived or inflexional forms—

हिन्दीकी तरह अङ्गरेजीमें भी mood, tense, number और person इन क्रियाओंके भिन्न भिन्न आकार होते हैं। यथा—

اُردو کیطرح انگریزي میں بھي mood, tense, number اور person اِنکي جدا جدا شکلیں ہوتي ہیں ۔ مثلاً—

1. वह जाता है—وہ جاتا ہے—He *goes*. मैं जाता हूं—میں جاتا ہوں—I *go*. तुम जाते हो—تم جاتے ہو—You *go*.

2 वह जा रहा है—وہ جارہا ہے—He *is going*. मैं जा रहा हूं—میں جا رہا ہوں—I *am going*. तुम जा रहे हो—تم جا رہے ہو—You *are going*.

3. वह गया है—وہ گیا ہے—He *has gone*. मैं गया हूं—میں گیا ہوں—I *have gone*. तुम गये हो—تم گئے ہو—You *have gone*.

4. वह गया था—وہ گیاتہا—He *went*. मैं गया था—میں گیا تہا—I *went*. तुम गये थे—تم گئے تہے—You *went*.

5. वह जा रहा था—وہ جا رہا تہا—He *was going*. मैं जा रहा था—میں جارہا تہا—I *was going*. तुम जा रहे थे—تم جا رہے تہے—You *were going*.

6. वह जावेगा—وہ جائیگا—He *will go*. मैं जाऊंगा—میں جاؤنگا—I *shall go*. तुम जाओगे—تم جاؤگے—You *will go*.

7. उसको जाना है—اُسکو جانا ہے—He *has* to go. मुझे जाना है—مجھے جانا ہے—I *have* to go. तुम्हें जाना है—تمہیں جانا ہے—You *have* to go.

8. उसे जाना पड़ा है—اُسے جانا پڑا ہے—He *has had* to go. मुझे जाना पड़ा—مجھے جانا پڑا ہے—I *have had* to go. तुम्हें जाना पड़ा है—تمہیں جانا پڑا ہے—You *have had* to go.

9. उनको जाना पड़ा था, मुझे जाना पड़ा था, तुम्हें जाना पड़ा था—اُنکو جانا پڑا تہا، مجھے جانا پڑا تہا، تمہیں جانا پڑا تہا—He, I or you *had* to go.

10. उसे जाना पड़ेगा—اُسے جانا پڑیگا—He *will have* to go. मुझे जाना पड़ेगा—مجھے جانا پڑیگا—I *shall have* to go. तुम्हें जाना पड़ेगा—تمہیں جانا پڑیگا—You *will have* to go.

11. वह जा सकता है, मैं जा सकता हूं, तुम जा सकते हो—وہ جا سکتا ہے، میں جاسکتا ہوں، تم جاسکتے ہو—He, I or you *can* go.

12. वह जा सकता था, मैं जा सकता था, तुम जा सकते थे—وہ جا سکتا تہا، میں جا سکتا تہا، تم جا سکتے تہے—He, I or you *could* go.

13. वह जा सकता है, मैं जा सकता हूं, तुम जा सकते हो—وہ جا سکتا ہے، میں جا سکتا ہوں، تم جا سکتے ہو—He, I or You *may go.*

14. वह जा सकता था, मैं जा सकता था, तुम जा सकते थे—وہ جا سکتا تہا، میں جا سکتا تہا، تم جا سکتے تہے—He, I or You *might go.*

15. उसको (मुझे, तुम्हें) जाना ही पड़ेगा—اُسکو (مجھے، تمہیں) جانا ہی پڑیگا—He (I or you) *must go.*

16. यदि वह जावे—اگر وہ جاوے—If he go (or, if he goes).
यदि मैं जाऊं—اگر میں جاؤں—If I go. यदि तुम जाओ—جاؤ اگر تم—If you go.

17. यदि वह जाता—اگر وہ جاتا—If he went ; or, if he had gone.

18. यदि वह गया हो—اگر وہ گیا ہو—If he have gone (or, *has* gone).

19. जाओ—جاؤ—Go.

20. वह जावे—وہ جاے—Let him go. चलो चलें—چلیں چلو—Let us go.

21. जाकर—جاکر—Going or having gone.

CHAPTER II.

Simple Affirmative Sentences.

अङ्गरेजीमें भी nominative और verb एकत्र न होनेसे sentence नहीं बनता। जैसे—

انگریزي میں بہي nominative اور verb ایکساتہہ نہو نیکي ر جہ sentence نہیں بنتا. مثلاً—

तुम निर्बोध हो—تم بیوقوف ہو—you *are* stupid.

मैं अब व्यस्त हूं—میں اب مشغول ہوں—I *am* busy now.

यह बात सङ्गत है—یہ بات مناسب ہے—this *is* reasonable.
यह लड़का कौन है?—یہ لڑکا کون ہے؟—who *is* this boy?

2. Translation of Sentences with Verbs. The Nominative and the verb—

अङ्गरेजीमें nominative का जो number और person होगा verb का भी वही number वही person होगा।
انگریزي مین nominative کا جو number اور person ہوگا verb کا بہي وهي number وهي person ہوگا۔

Order: पहले nominative फिर verb बैठेगा—پہلے nominative پہر verb لگیگا

[नीचेकी कुल exercise में verb का Indicative mood, Present और Past tense होगा—نیچے کي کل exercise مین verb کا Indicative mood, Present اور Past tense ہوگا]

EXERCISE 9.

Translate—

[Hints: पानी बरसता है—بارش هوتي ہے—It is raining. पानी बरसा था—بارش هوئي تہي—It rained. पानी बरसा है—بارش هوئي ہے—It has rained. पानी बरसेगा—بارش هوگي—It will rain. आहत होना—زخمی هونا—to be wounded. "ख्याल किया" यह—یہ "خیال کیا"—past tense. प्रस्तुत—طیار—ready.]

1. घोड़ा दौड़ता है। 2. कव्वा कांव कांव करता है। 3. लड़के खेलते हैं। 4. ग्लास टूट गया है। 5. वह बीमार हैं। 6. पानी बरसता है। 7. वह लिखते हैं। 8. पैचा उड़ता फिरता था। 9. यह बाग सुन्दर है। 10. नौकर गाना गाते हैं। 11. दो अन्धे भीख मांगते हैं। 12. पांच सौ आदमी मर गये हैं। 13. उन्नीस आदमी आहत हुए हैं। 14. वह अच्छे हुए हैं। 15. हमने खयाल किया। 16. गाड़ी तय्यार है। 17. तुम सोते थे। वह सोते हैं। 18. तुम मोटे हो। 19. दीया जलता है।

1. گھوڑا دوڑتا ہے۔ 2. کوا کائیں کائیں کرتا ہے۔ 3. لڑکے کھیلتے ہیں۔ 4. گلاس ٹوٹ گیا ہے۔ 5. وہ بیمار ہیں۔ 6. پاني برستا ہے۔ 7. وہ لکھتے ہیں۔ 8. پپیہا اُڑتا پھرتا تھا۔ 9. یہ باغ خوبصورت ہے۔ 10. نوکر گانا گاتے ہیں۔ 11. دو اندھے بھیکھ مانگتے ہیں۔ 12. پانچ سو آدمي مر گئے ہیں۔ 13. اُنیس آدمي زخمي ہوئے ہیں۔ 14. وہ شفایاب ہوئے ہیں۔ 15. ہمنے خیال کیا۔ 16 گاڑي تیار ہے۔ 17. تم سوتے تھے، وہ سوتے ہیں۔ 18. تم موٹے ہو۔ 19. چراغ جلتا ہے۔

3. The Nominative and Transitive Verbs.—

Order—हिन्दीमें सकर्म्मक क्रियाके पहले कर्म्म उक्त होता है, अङ्गरेजीमें सकर्म्मक क्रियाके उपरान्त कर्म्म उक्त होता है।

اُردو میں فعل کے پہلے کام آتا ہے—انگریزي میں بعد کو آتا ہے—

वह अङ्गरेजी जानता है—وہ انگریزي جانتا ہے—He knows English.

मैंने पहाड़ देखा है—ہمنے پہاڑ دیکھا ہے—I have seen a mountain.

4. Object omitted in Hindi and Urdu—

कभी कभी हिन्दीमें कर्म्म अनुक्त रहता है, अङ्गरेजी बनानेके समय transitive verb का object बैठाना पड़ता है, न बैठानेसे अशुद्ध होता है, जैसे—

کبھی کبھی اُردو میں فعل ظاهر نہین کیا جاتا—انگریزي بنانیکے وقت verb transitive کا object لگانا پڑتا هے—اگر نہ لگا یا جاوے تو غلط هوتا هے. مثلاً—

आप बाबू जयकृष्णको पहचानते हैं? हां, पहचानता हूं—هاں پہچانتا هوں
آپ با جوے کرشن کو پہچانتے هین ?

Do you know Babu Jai Krishna? Yes, I know *him*.

मैं बिना खाये स्कूल आया हूं——میں بلا کہاۓ اسکول آیا هوں——

I have come to school without taking my *breakfast*.

बाजारमें मछली मिलनेसे अवश्य ही वह ले आता—وہ ضرور لاتا—بازار میں مچهلي ملتي تو—If fish could be had in the market he must have brought *it*.

5. Common Errors—

वह देगा—وہ دیگا—He will give; मैंने खो दिया है—کهودیا هے میںنے—I have lost; मैने देखा है—میںنے دیکها هے—I have seen; वह कहेंगी—وہ کہینگے—He will tell; धरो धरो—دهرو دهرو—Catch, catch, इस तरहकी अङ्गरेजी अशुद्ध है। transitive verbके उपरान्त object देनेसे शुद्ध होती है। transitive verb کے بعد object لگانیسے صحیح هوتي هے. انگریزي

EXERCISE 10.

Translate :—

[Hints. दुष्कर्म—خراب کام—something wrong. छुड़ा देना—بر طرف کرنا—to dismiss. पसन्द करना—پسند کرنا—to like. पकड़ना—پکڑنا—to arrest. थोड़ेसे युरोपियन—تھوڑے سے یورو پین—a few Europeans. परस्पर—باہم—one another. मारपीट करना—مار پیٹ کرنا—to beat or fight with. मकान जाना—مکان جانا—to go home. (*to* home नहीं—نہیں) दीया जलाना—چراغ جلانا—to light a lamp. रोजगार—روزگار—trade, business. करना——کرنا—to start. जोतना—جوتنا—to till. आश्चर्य—عجیب—strange, wonderful. "आश्चर्य आश्चर्य"—noun के पहले यह विशेषण दो बार उक्त होनेसे वह noun अङ्गरेजीमें plural हो जावेगा—noun سے قبل یہ "عجیب عجیب" دو بار رہنے پر وہ noun انگریزي مین plural هوجاریگا स्वप्न देखना—خواب دیکھنا—to dream a dream. विश्वास करना—اعتبار کرنا—to trust. बातपर विश्वास करना—بات پر اعتبار کرنا—to believe. मझे बुखार आया था—مجھے بخار آیا تھا—I had fever. गिनना—گننا—to count. सुसमाचार—خوشخبري—good news.]

(*a*) 1. मेरे नौकरने कोई दुष्कर्म किया था। 2. मैंने उसे छुड़ा दिया है। 3. उसने मेरी घड़ी चुराई थी। 4. वह घड़ी सब पसन्द करते थे। 5. चौकीदारोंने उसे और उसकी स्त्रीको पकड़ा। 6. उन्हें मजिष्ट्रने सजा दी थी। 7. किसी किसी साहबको संस्कृत पढ़नेका

शौक है। 8. थोड़े से साहब ही हिन्दी बोल सकते हैं। 9. मैंने तुमसे पूछा था। 10. लड़कोंने आपसमें मारपीट की है। 11. लड़के मकान जाते हैं। 12. हेग साहब मकान वापिस जाते हैं।

(*b*) 13. इस लड़केने एक कागज जला डाला है। 14. नौकर दीया जलाता है। 15. मैंने पचास हजार रुपया उधार दिया है। 16. नारायण देवने यह रुपया उधार लिया है। 17. वह रोजगार करेंगे। 18. कृषक जमीन जोतते हैं। 19. मैंने एक आश्चर्य कहानी सुनी थी। 20. मैं आश्चर्य आश्चर्य स्वप्न देखता हूं। 21. मैं तुमपर विश्वास करता हूं। 22. मैं उसकी बातपर विश्वास नहीं करता। 23. लड़कियां कपड़ा तय्यार कर रही हैं। 24. बिल्लीने रोशनाई गिरा दी है। 25. मुझे बुखार आया था। 26. मैं दवा खाता था। 27. मैंने डेढ़ सौ रुपया गिना था। 28. वह सुसमाचार लाया था। 29. वह मकान जाते थे। 30. इस आदमीने खबर दी थी।

(*a*) 1. میرے نوکرنے کوئي خراب کام کیا تھا. 2. میںنے اُسے برطرف کردیا ہے. 3. اُسنے میري گھڑي چرائي تھي. 4. وہ گھڑي سب پسند کرتے تھے. 5. چوکیدارون نے اُسے اور اُسکي عورتکو پکڑا. 6. اُنہین مجسٹرنے سزا دي تھي. 7. کسي کسي صاحب کو سنسکرت پڑھنے کا شوق ہے. 8. تھوڑے سے صاحب هي اُردو بول سکتے هین. 9. میںنے تمسے دریافت کیا تھا. 10. لڑکون نے بہم مار پیٹ کي ہے. 11. لڑکے مکان جاتے هین. 12. ہگ صاحب مکان واپس جاتے هین.

(*b*) 13. اِس لڑکےنے ایک کاغذ جلادیا ہے. 14. نوکر چراغ جلاتا ہے. 15. میںنے پچاس هزار روپیہ قرض دیا ہے. 16. ناراین دیونے یہ روپیہ قرض

لیا ہے۔ 17. وہ روزگار کرینگے۔ 18. کسان زمین جوتتے ہیں۔ 19. مینے ایک عجیب کہانی سنی تھی۔ 20. مین عجیب عجیب خواب دیکھتا ہوں۔ 21. مین تمپر اعتبار کرتا ہوں۔ 22. مین اُسکی باتپر اعتبار نہین کرتا۔ 23. لڑکیان کپڑا تیار کر رہی ہیں۔ 24. بلی نے روشنائی گرا دی ہے۔ 25. مجھے بخار آیا تھا۔ 26. مین دوا کہاتا تھا۔ 27. مینے ڈیڑہ سو روپیہ گنا تھا۔ 28. وہ خوشخبری لایا تھا۔ 29. وہ مکان جاتے تھے۔ 30. اِس آدمی نے خبر دی تھی۔

6. The Nominative and Passive Verbs.

हिन्दीमें सकर्म्मक क्रियाके साथ "जाना" और "होना" इन दो क्रियाओंके योगसे कर्म्मवाच्य अथवा भाववाच्य होता है, यानी उनका passive voice होता है ; अङ्गरेजीमें verb "be" लगानेसे passive verb होता है। एक ही sentence दो तरहसे लिखा जाता है। यथा—

اُردو مین "جانا" "اور ہونا" ان دونونکے ملنے سے اُسکا voice passive ہوتا ہے ; انگریزی مین verb "be" لگا نیسے passive verb ہوتا ہے۔ ایک ہی sentence دوطرحسے لکھا جاتا ہے۔ مثلاً—

कर्तृवाच्यमें—(*Active Voice*)

(*a*) तुम एक ही वाक्य दो तरहसे लिख सकते हो—تم ایک ہی جملہ دوطرحسے لکھ سکتے ہو—You may *write* the same sentence in two ways.

(*b*) मैंने किताबें भेजी हैं—مینے کتابین بہیجی ہیں—I *have sent* the books.

कर्म्म वा भाववाच्यमें—(*Passive Voice*)

(*a*) एक ही वाक्य दो तरहसे लिखा जाता है—طرحسے لکہا جاتا ہے ایک هي جملہ دو—The same sentence *may be written* in two ways.

(*b*) यह किताबें भेजी गई हैं—یہ کتابین بہیجي گئي هین—These books *have been sent* by me.

यहां देखोगे, कि (1) active voice में जो nominative था, वह passive voice में objective और उससे पहले by हुआ; (2) और active voice में जो objective था, वह passive voice में nominative हुआ, और (3) active voice में जो transitive verb था passive voice में वह passive verb हुआ। हिन्दीमें प्राय: ही "मेरे द्वारा," "उनके द्वारा" इस तरहके पद अनुक्त रहते हैं; अङ्गरेजीमें भी *by* + *objective* कभी कभी उक्त नहीं होता।

یہاں دیکہو گے کہ (1) active voice مین جو nominative تہا وہ passive voice مین objective اور أس سے پہلے by هوا ; (2) اور active مین جو objective تہا وہ passive voice مین nominative هوا, اور (3) active voice مین جو transitive verb تہا passive voice مین وہ passive verb هوا۔ اُردو مین عموماً "میرے ذریعہ" "اُسکی ذریعہ" اسطرحکے الفاظ غائب رهتے هین—انگریزي مین بہي *by* + *objectivs* کبہي کبہي ظاهر نہین هوتا۔

7 अङ्गरेजीमें transitive verb के past participle के पहले *be, is, am, are, was, were,* लगानेसे passive verb बनता है। जैसे—

انگریزي میں transitive verb کے past participle کے قبل *be*, *is*, *am*, *are*, *was*, *were* لگانیسے passive verb بنتا ہے. مثلاً—

Love :—*be* loved, *is* loved, *am* loved, *are* loved, *was* loved, has *been* loved &c.

Bring :—*is* brought, *am* brought, *are* brought, *was* brought, has *been* brought &c.

8. Intransitive verb का passive नहीं होता, इसलिये इसके past participle के पहले *be*, *is* *&c.* नहीं बैठता।

Intransitive verb کا passive نہیں ہوتا, اسلئے اِسکے past participle کے پہلے *be*, *is* &c. نہیں لگتا.

'He, is died' लिखना अशुद्ध है, कारण *die*, intransitive verb है; इसके बदले He died या He is dead लिखना उचित है। इस तरह—

'He is dead' لکھنا غلط ہے, وجہہ یہ کہ *die* intransitive verb, ہے ; اِسکے بدلے He died یا He is dead لکھنا مناسب ہے. اسطرح—

Incorrect.	*Correct.*
This book is belongs to me.	This book belongs to me.
This is generally happened.	This generally happens.
He is failed.	He has failed.
It was failed	It failed.

EXERCISE 11.

Translate :—

[Hints. अपराध—قصور—offence. करना—کرنا—commit. समाप्त करना—ختم کرنا—to finish, to complete. नोट भुनाना—نوٹ بھنانا—to cash a Currency Note. बुझाना—بجھانا—to put out. कहा हुआ है—کہا ہوا ہے—verb 'to say.' फेर देना—واپس دینا—to return. साधारण—عام—the public. चेताना—آگاہ کرنا—to inform. निमन्त्रण करना—مدعو کرنا—to invite.]

1. उनके जरिये चिट्ठी भेजी गई थी। 2. बढ़ईसे टेबुल तय्यार हुआ था। 3. मेरे नौकरसे यह अपराध हुआ था। 4. यह काम समाप्त कर दिया गया था। 5. एक नोट खो गया था। 6. वह मिला है। 7. दो चिट्ठियां लिखी गईं थीं। 8. नोट भुनाया गया है। 9. दीया जलाया गया है। 10. दरवानसे फाटक बन्द हुआ है। 11. दीया बुझाया गया है। 12. घोड़ेसे गाड़ी खींची जाती है। 13. बहुत लोगों-में ऐसा खयाल किया जाता है। 14. किसी दुष्ट आदमीसे यह खबर दी गई है। 15. दो सौ रुपये खर्च किये गये हैं। 16. यह कहा हुआ है। 17. यह चीजें फेर दी गई हैं। 18. वह आदमी अस्पताल भेज दिया गया है। 19. साधारणको चेताया गया है। 20. तुम्हें निमन्त्रण दिया गया था।

1 انکے ذریعہ خط بھیجا گیا تھا. 2. بڑھئی سے تیبل تیار ہوا تھا.
3. میرے نوکرسے یہ قصور ہوا تھا. 4. یہ کام ختم کر دیا گیا تھا. 5. ایک
نوٹ کھو گیا تھا. 6. وہ ملا ہے. 7. دو خط لکھے گئے تھے. 8. نوٹ بھنایا
گیا ہے. 9. چراغ جلایا گیا ہے. 10. دربانسے دروازہ بند ہوا ہے.

11. چراغ گل کیا گیا ہے. 12. گھوڑیسے گاڑي کھینچي جاتي ہے. 13. بہت لوگونمین ایسا خیال کیا جاتاہے. 14. کسي شریر آدمي سے یہ خبر دي گئي ہے. 15. دو سو روپیہ خرچ کئے گئے ہین. 16. یہ کہا ہوا ہے. 17. یہ چیزین واپس دي گئي ہین. 18. وہ آدمي اسپتال بہیج دیا گیا ہے. 19. عام آگاہ کئے گئے ہین. 20. تمہین مدعو کیا گیا تہا.

9. Verbs, both transitive and intransitive :—

कितने ही verb अपने अर्थकी वजह transitive भी होते हैं और intransitive भी।

کتنے ہي verb اپنے معني کي وجہہ transitive بہي ہوتے ہین اور intransitive بہي.

Land (1) जहाज या नावसे उतरना—جہاز یا ناؤ سے اُترنا (2) जहाज या नावसे उतार देना—جہاز یا ناؤ سے اُتار دینا—यथा—مثلاً—He *landed* at Chandpal Ghat (*intransitive*). They *landed him* at Chandpal Ghat (*transitive*).

EXERCISE 12.

Translate :—

आग जलती है—آگ جلتي ہے—(intransitive). आगसे मेरा हाथ जल गया है—آگ سے میرا ہاتہہ جلگیا ہے (transitive). १५ मकान जल गये हैं—پندرہ مکان جل گئے ہین (passive).	1. to burn.
मेरी मा बीमारीसे उठी हैं—میري ماں نے مرض سے نجات حاصل کي ہے उन्हें बल मिला है—اُنہین طاقت حاصل ہوئي ہے उनके द्वारा बल पाया गया है—ان کے ذریعہ زور حاصل کیا گیا ہے	2. to recover.

3. to grow.

इस वर्ष भारतवर्षमें रूई नहीं उपजी— نهين پيدا هوئي
امسال هندوستان مين روئي
भारतवर्ष रूई उत्पन्न करता है— روئي پيدا كرتا هے
هندوستان
भारतवर्षमें रूई उत्पन्न की जाती है— پيدا كي جاتي هے
هندوستان مين روئي

4. to spread.

समाचार चारों ओर फैल गया— خبر چارونطرف پهيل گئي
अङ्गरेज लोग टेबुलपर कपड़ा बिछाते हैं— بچهاتے هين
انگريز لوگ تيبل پر كپڑا
बिछौनेपर चद्दर बिछाई गई है— بستر پر چادر بچهايا گيا هے

5. to move.

कुछ हटो— كچه هٹو
वह टेबुल हटाते हैं— وه تيبل هٹاتے هين
टेबुल उनसे हटाया जाता है— تيبل اُنسے هٹايا جاتا هے

6. to turn.

वह मेरी ओर फिरा— وه ميريطرف پهرا
उसने मेरी ओर मुंह फेरा— اُسنے ميريطرف منه پهيرا
उसका मुंह मेरी ओर फिरा था— اُسكا منه ميريطرف پهرا تها

7. to sink.

पांच नावें डूबी थीं— پانچ كشتيان ڈوبي تهين
उन लोगोंने पांच नावें डुबा दी थीं— كشتيان ڈبا دي تهي
اُنلوگون نے پانچ
उन लोगोंद्वारा पांच नावें डुबाई गई थीं— گئي تهي
انكو لوگونكے ذريعه پانچ كشتيان ڈبائي—

पतला कपड़ा जल्द फट जाता है—ہے جلد پھٹ جاتا
پتلا کپڑا
महमूदने मेरा कपड़ा फाड़ दिया था—تھا پھاڑ دیا
محمود نے میرا کپڑا
महमूदसे कपड़ा फाड़ा गया था—محمود سے کپڑا پھاڑا گیا تھا

8. to tear.

पेन कलमसे अच्छा लिखा जाता है (=पेन कलम अच्छा
लिखता है)—(پن قلم اچھا لکھتا ہے=) ہے لکھا جاتا
پن قلم سے اچھا
वह अङ्गरेजीमें चिट्ठी लिखता है—ہے لکھتا خط میں
وہ انگریزي
अङ्गरेजीमें उसके द्वारा चिट्ठी लिखी जाती है——
انگریزي میں اسکے ذریعہ خط لکھا جاتا ہے

9. to write.

गुबारा जलदीसे आकाशमें चढ़ गया—میں چڑہ گیا
* غبارہ جلدي سے آسمان
साहब लोग पक्षियोंको गोलीसे मारते हैं—ہیں مارتے
صاحب لوگ طائر ونکو گولي سے
पक्षी साहबोंद्वारा गोलीसे मारे जाते हैं—ہیں جاتے
طیور صاحبونکے ذریعہ گولي سے مارے

10. to shoot.

कच्चा आम (green) खट्टा लगता है—ہے معلوم ہوتا
کچا آم ترش
उन्होंने कच्चा आम चखा है—ہے انہوں نے کچا آم چکھا
कच्चा आम उनकेद्वारा चखा गया है—ہے ذریعہ چکھا گیا
کچا آم انکے

11 to taste.

* The baloon shot up in the air.

चावल सस्ता बिकता है। (sell cheap)—بکتا ہے
چاول سستا

मैंने २०० मन चावल बेचा है—چاول فروخت کیا ہے
مینے دو سو من

दो सौ मन चावल बेचा गया है—فروخت کیا گیا ہے
دو سو من چاول

12. to sell.

मैं अब खूब सुन सकता हूं—اب خوب سن سکتا هون
میں

मैंने तोप सुनी है—(the gun) مینے توپ سني ہے

मेरेद्वारा तोप सुनी गई है—ذریعہ توپ سني گئي ہے
میرے

13. to hear.

यह पंक्ति खूब पढ़ी जाती है—خوب پڑھي جاتي ہے
یہ سطر (=reads well)

यह पंक्ति मैंने दो बार पढ़ी है—مینے دو بار پڑھي ہے
یہ سطر.

यह पंक्ति मेरेद्वारा पढ़ी गई है—ذریعہ پڑھي گئي ہے
یہ سطر میرے

14. to read.

इसी तरह पहला दिन कट गया—پہلا روز کٹ گیا
اسیطرح

उन्होंने पहला दिन इसी तरह काटा—اسیطرح کاٹا
انہون نے پہلا روز

पहला दिन इसी तरह काटा गया था—کاٹا گیا تہا
پہلا روز اسیطرح

15. to pass.

10. The Direct and the Indirect Object :—

कितने ही verb हैं, जिनके बाद दो object रहते हैं, एक व्यक्ति-वाचक और एक वस्तुवाचक। मुझे, तुम्हें, उन्हें प्रभृति कर्म्मपदका नाम है *indirect object* और जो दिया, भेजा या और कुछ किया जाता है, उसे *direct object* कहते हैं। जैसे—

کتنےهي verb هين جنکے بعد دو object رهتے هين. مجهے، تمهين، انهين وغيره کا نام هے *indirect object* اور جو دیا بهيجا يا اور کچه کيا جاتا هے اسے *direct object* کهتے هين. مثلاً—

मैं उसको एक पुस्तक भेजूंगा—مين اسے ایک کتاب بهيجونگا—I shall send *him a book.*

आपने मुझे बहुत काम करनेको दिये हैं—آپنے مجهے بهت کام کرنيکو دئے هين—You have given *me* much *work* to do. Him और—اور me यह दो—یہ دو indirect object, book और—اور work यह दो—یہ دو direct object हैं—هين۔

अङ्गरेजीमें: नीचे लिखे verb के बाद प्रायः ही दो object होते हैं—
انگریزي مين نيچے لکهے verb کے بعد عموماً دو object هوتے هين.

(*a*) Allow, (*b*) ask, (*c*) bring or fetch, (*d*) buy, (*e*) deny, (*f*) do, (*g*) fine, (*h*) get, (*i*) give, (*j*) grudge, (*k*) lend, (*l*) offer, (*m*) owe, (*n*) pay, (*o*) promise, (*p*) save, (*q*) send, (*r*) show, (*s*) teach, (*t*) tell, (*u*) write.

Order : verb के बाद पहले व्यक्तिवाचक object उसके बाद वस्तुवाचक object बैठेगा।

verb کے بعد پہلے indirect object اسکے بعد direct object آئیگا.

EXERCISE 13.

Translate :—

[Hints:—मजेका—مزیکا—amusing. दिया चाहना—دیا چاهنا—to offer. साथ—ساتھ—company. सङ्ग-सुख—لطف صحبت—the pleasure of your company.]

1. उन्होंने मुझे एक तसवीर दिखाई है (*s*)। 2. तुम मुझे अत्यन्त कष्ट (trouble) देते हो (*j*)। 3. मैंने उन्हें एक चिट्ठी लिखी है (*v*)। 4. यह मुझे एक मजेकी कहानी सुनाते हैं (*u*)। 5. वह मुझे अङ्गरेजी पढ़ाते हैं (*t*)। 6. उसने तुम्हें २६ रुपये उधार दिये थे (*l*)। 7. मैं तुम्हें ११ रुपये देना अङ्गीकार करता हूं (*a*)। 8. वहीदने मुझे नवम्बर मासका महीना दिया है (*o*)। 9. राबर्टस साहबने मुझे एक काम देना चाहा था (*m*)। 10. लाट साहबने उसे पेनशन दी है (*a*)। मुझे और कुछ समय दीजिये (*a*)। 11. यह आपका बहुत समय बचावेगा (*g*)। 12. मुझे थोड़ीसी खड़िया ला दीजिये (*h*) or (*c*)। 13. उन्होंने तुमसे बारह प्रश्न किये थे (*b*)। 14. मैंने तुमपर चार आने जुर्माना किया (*g*)। 15. तुम मुझे अपना सङ्ग-सुख देना नहीं चाहते (*e*)। 16. तुम मेरे दश रुपयोंके कर्जदार हो (*n*)।

1. اُنہون نے مجھے ایک تصویر دکھائي ہے (*s*). 2. تم مجھے سخت تکلیف (trouble) دیتے هو (*j*). 3. میںنے اُنکو ایک خط لکھا ہے (*v*). 4 یہ مجھے ایک مزیکي کہاني سناتے هین (*u*). 5. وہ مجھے انگریزي پڑھاتے هین (*t*) 6. اُسنے تمہین ۲۶ روپیہ قرض دئے تھے (*l*). 7. مین تمہین گیارہ روپیہ دینے کا وعدہ کرتا هون (*a*). 8. وحیدنے مجھے نومبر مہینےکا مہینہ دیا ہے (*o*). 9. را برتس صاحب نے مجھے ایک کام دینا چاها تها (*m*). 10. لاٹ

صاحب نے اُسے پنشن دي ہے (*a*). مجھے اور کچھ وقت دیجئے (*a*). 11 یہ آپکا بہت وقت بچائیگا (*g*). 12. مجھے تھوڑي سي کھڑیا لادیجئے (*c*) or (*h*). 13. اُنھوں نے تمسے بارہ سوال کئے تھے (*b*). 14. میںنے تمپر چار آنے جرمانا کیا (*g*). 15. تم مجھے اپنا لطف صحبت بخشنا نہیں چاھتے (*e*). 16. تم میرے دس روپیونکے قرضدار ھو (*n*).

11. कभी कभी transitive verb के बाद ही वस्तुवाचक object उसके बाद 'to,' उसके बाद व्यक्तिवाचक object लिखा जाता है। जैसे—

کبھي کبھي transitive verb کے بعد direct object اُسکے بعد 'to' اُسکے بعد indirect object لکھا جاتا ہے. مثلاً—

Send him the book या—یا Send the book *to* him.

I have shown him this या—یا I have shown this *to* him.

कभी कभी 'for' लिखा जाता है—کبھي کبھي 'for' لکھا جاتا ہے—

I will buy him clothes या—یا I will buy clothes *for* him.

किन्तु preposition न व्यवहार करना ही साधारण नियम है। कहीं कहीं 'to' न लिखनेसे अशुद्धि होती है। जैसे—

لیکن preposition نہ استعمال کرناھي عام دستور ہے. کبھي کبھي 'to' نہ لکھنے کیوجہ غلطي ھوتي ہے. مثلاً—

मुझे यह समझा दीजिये—مجھے یہ سمجھا دیجئے—Explain this *to* me.

Explain me this—नहीं—نہیں.

[Write him a letter न लिखकर संक्षेपमें Write *to him* लिखा जा सकता है; किन्तु सिर्फ Write him लिखनेसे अङ्गरेजी नहीं होती
Write him a letter نہ لکھکر مختصرا Write *to him* لکھا جاسکتا

ہے ; لیکن صرف Write him لکھنے سے انگریزي نہیں ہوتي]

12. मेरा, तुम्हारा कभी कभी अङ्गरेजीमें 'me,' 'you' हो जाता है। जैसे—

میرا تمہارا کبھي کبھي انگریزي میں 'you', 'me' ہو جاتا ہے. مثلاً—

(*a*) उन्होंने मेरा बड़ा उपकार किया है—مجھپر بہت احسان کیا ہے انہوں نے—He has done *me* much service.

(*b*) इससे तुम्हारा बड़ा भला होगा—اس سے تمہارا بڑا بہلا ہوگا—It will do *you* much good.

(*c*) इससे उनका अपकार हुआ—اس سے اُنکا نقصان ہوا—It did *him* harm.

13. कभी कभी indirect object व्यक्तिवाचक नहीं भी हो सकता ;—

کبھي کبھي indirect object انسان سے علاقہ رکھنے والا نہیں بہي ہو سکتا :—

मैंने इस विषयमें सम्यकरूपसे विवेचना की है—بخوبي غور کیا ہے میںنے اِس معاملے میں—I have given the *matter* my best *consideration*.

14. The Direct and the Indirect Object in the Passive Voice—

Transitive verb के दो object रहनेपर passive voice में एक object, passive verb के बाद रह जाता है ; इसका नाम है retained object.

میں ایک passive voice هونیپر object کے دو Transitive verb retained object اسکا نام ; بعد رہ جاتا ہے passive verb, object ہے ۔

उसे रुपये दिये गये हैं—اُسے روپیہ دئے گئے هین—He has been paid the *money*.

उसे दश रुपये जुर्माना हुआ है—اُسے دس روپیہ جرمانہ هوا ہے—He has been fined Rs. *10*.

15. The Possessive Form—

(*a*) The Possessive form of Pronouns.

मेरा—میرا=my ; हमारा—همارا=our ; तुम्हारा—تمہارا=your ; उसका—اُسکا=his ; उनका—انکا=their ; इसका—اِسکا=its ; इनका—اِنکا=their.

मेरी कोठरी—میري کوٹھري—my room ; उनकी अवस्था—حالت انکي—their circumstances ; तुम्हारे महल्ले में—تمہارے محلے مین—in your quarter of the town (or village.) उसकी खुशी—اسکي خوشي—his joy.

हममें एक—هم مین ایک=One of *us* ; यहां हम =we नहीं है—یہان هم=we نہین ہے

किन्तु—لیکن—

यह कोठरी मेरी है—یہ کوٹھري میري ہے—This room is *mine*.

यह रुपया तुम्हारा है—یہ روپیہ تمہارا ہے—This money is *yours*.

यह छाता किसका है ? तुम्हारा ?—یہ چھاتا کسکا ہے ? تمہارا ?—Whose umbrella is this ? Yours ?

यानी 'मेरा' 'तुम्हारा' प्रभृतिके बाद जब noun न रहे, किन्तु क्या noun होगा यह समझ लिया जाता है, तब उल्लिखित स्थलमें *mine*, *yours*, *his*, *theirs* &c. प्रयोग करना पड़ता है।

يعني 'ميرا' 'تمہارا' وغيرہ کے بعد جب noun نہ رہے ليکن کيا noun ہوگا يہ سمجھہ ليا جاتا ہے تب بالا مذکور جگہ *mine*, *yours*, *his*, *theirs* &c. استعمال کرنا پڑتا ہے ۔

(*b*) The Possessive form of Nouns—

अङ्गरेजीमें जीवजन्तुका possessive *'s* भी दिया जाता है, उसके पहले 'of' भी दिया जाता है, किन्तु अचेतन पदार्थका possessive केवल 'of' देकर ही होता है। जैसे—

انگريزي ميں جاندار کا possessive *'s* بهي ديا جاتا ہے, اُسکے قبل 'of' بهي ديا جاتا ہے ليکن غير جاندارکا possessive صرف 'of' لگا کرهي ہوتا ہے. مثلاً—

बन्दरकी बुद्धि—بندر کي عقل—The *ape's* intelligence या—يا—The intelligence *of the ape*. राजाकी आज्ञा—شاہ کا حکم—The King's commands या—يا—The commands *of the King*.

किन्तु—ليکن—

स्कूलके नियम—اسکول کے قاعدے—The rules *of the school* (The *schools' rules* नहीं—نہين) ; छातेका दाम—چھاتے کي قيمت—The price *of the umbrella* (the umbrella's price नहीं—نہين) ; घड़ीकी सूई—گھڑي کي سوئي—The hands *of a clock or watch*.

Exceptions. एक सप्ताहकी छुट्टी—ایک هفتےکي تعطیل—*a week's leave*; एक घण्टेकी राह—ایک گھنٹے کي راہ—an *hour's* journey. आजका सबक—آجکا سبق—*to-day'* lesson.

EXERCISE 14.

Translate :—

Hints: यथेष्ट—کافي ,بہت—abundant. मिरिचका टापू—ٹاپو مرچ کا—the Mauritius. परिमाण फल—رقبه—area. वर्गमील—مربع میل—square mile. उर्व्वरा शक्ति—زرخیزي—fertility. श्रीवृद्धि—اقلاح—prosperity.—तन्दुरुस्तीके नियम—تندرستي کے قاعدے—The laws of health. जोर—زور—vigour. चढ़ गया है—گیا ہے چڑھ—has risen. अपना—اپنا—your own. कष्ट—تکلیف—discomforts. असह्य—غیر برداشت—unbearable. गुब्बारेकी चढ़ाई—غبارے کي چڑھائي—baloon ascent. आदमियोंकी भीड़ लग जाना—آدمیونکي بھیڑ لگ جانا—to be densely crowded. अनुरोधसे—خاطرسے—for the sake of. छोड़ देना—چھوڑدینا—let go. एक ही राजा—ایک ھي راجا—a common (or, the same) King.]

1. हमारे देशमें यथेष्ट चावल होता है। * 2. इन छात्रोंकी उन्नति सन्तोषजनक है। 3. इस जगहके प्रधान नगरका नाम वैद्यनाथ है। 4. मिरिचके टापूका परिमाण फल ७०८ वर्ग मील है। 5. भूमिकी उर्व्वरा शक्ति। 6. इसका प्रधान कारण यह है। 7. देशकी श्रीवृद्धि। 8. अङ्गरेज लोग तन्दुरुस्तीके नियम जानते हैं। 9. मैं एक

* यथेष्ट चावल—Plenty of rice आप देशभी आदमी है।

दिनकी छुट्टी चाहता हूं। 10. शरीरका जोर। 11. चावलकी दर बहुत चढ़ गई है। 12. अपना काम करो। 13. बङ्गालकी नदियां क्रमशः सूखती जाती हैं। 14. हमारे देशके युवक बड़े आलसी हैं। 15. वर्षाकालका कष्ट असह्य है। 16. गुबारेकी चढ़ाईके समय मकानोंकी छतोंपर लोगोंकी भीड़ लग गई थी। 17. इस किताबका दाम कितना है? 18. इसके मानी क्या हैं? 19. तुम्हारे अनुरोधसे इसको छोड़ दिया। 20. हम सब एक राजाकी प्रजा हैं।

1. ہمارے ملک میں بہت چاول ہوتا ہے۔ * 2. اِن طلباکي طرقي قابل تسکین ہے۔ 3. اِس جگہ کے بڑے شہر کا نام بیدناتھہ ہے۔ 4. مربع کے ٹاپو کا رقبہ ۷۰۸ مربع میل ہے۔ 5. زمین کي زرخیزي۔ 6. اِسکي خاص وجہہ یہ ہے۔ 7. ملک کي افلاح۔ 8. انگریز لوگ تندرستي کے قاعدے جانتے ہیں۔ 9. میں ایک دن کي رخصت چاہتا ہوں۔ 10. بدن کا زور۔ 11. چاول کي در بہت چڑہ گئي ہے۔ 12. اپنا کام کرو۔ 13. بنگال کي ندیاں بتدریج سوکہتي جاتي ہیں۔ 14. ہمارے ملک کے جوان نہایت کاہل ہیں۔ 15. برسات کي تکلیف غیر بر داشت ہے۔ 16. غبارے کي چڑھائي کے وقت مکانونکي چہتونپر لوگونکي بہیڑ لگ گئي تہي۔ 17. اِس کتابکي قیمت کتني ہے؟ 18. اِسکے معني کیا ہیں؟ 19. تمہاري خاطر اِسکو چہوڑ دیا۔ 20. ہم سب ایک راجا کي رعایا ہیں۔

16. हिन्दीका Possessive, अङ्गरेजीमें nouns used as adjectives.

اُردو کا Possessive انگریزي میں nouns used as adjectives

* بہت چاول Plenty of rice

नीबूका रस—لیمون کا عرق—*lime* juice. कोयलेकी खानि—کوئلے کی کان—*coal* mines. काशीकी चीनी—بنارس کي چيني—*Benares* sugar. नीलकी खेती—نیل کي کھيتي—*indigo*-planting. गन्नेकी खेती—گنّے کي کھيتي—*sugarcane* plantation. बङ्गालीके लड़के—بنگالي کے لڑکے—*Bengali* lads. स्कूलके लड़के——اسکولکے لڑکے—*school*-boys. स्कूलका महीना——اسکولکا مہینہ——*school*-fee. समुद्रका जल—سمندر کا پاني—*sea* water. समुद्रका किनारा—سمندر کا کنارہ—*sea*-side, *sea*-coast. नदीका किनारा—ندي کا کنارہ—*river*-side. राहका किनारा—راہ کا کنارہ—*road* side. चिट्ठीका कागज—خط کا کاغذ—*note* paper. पुलिसके कर्म्मचारी—پولس کے ملازم—*Police* officer. गवरमेण्टके कर्म्मचारी——سرکار کے ملازم—*Government* officer. ष्टीलका कलम—ستّيل کا قلم—*steel* pens. सोनेका चेन—طلائي چيدن—*gold* chain. (*golden* नहीं—نہين). सोनेकी घड़ी—سونيکي گھڑي—*gold* watch. चांदीकी घड़ी—چاندي کي گھڑي—*silver* watch. कम्पनीका कागज—کمپني کا کاغذ—*Government* paper, *Government Promissory Note*.—मैदेकी कल—ميدے کي کل—*flour* mill. कागजकी कल—کاغذ کي کل—*paper* mill. कपड़ेकी कल—کپڑے کي کل—*cotton* mill. पटुएकी कल—پٹوے کي کل—*jute* mill. पांच बजेकी गाड़ी—پانچ بجے کي گاڑي—5 o'clock train. साढ़े पांच बजेकी गाड़ी—ساڑھے پانچ بجے کي گاڑي—5-30 train.

17. हिन्दीमें Possessive नहीं है, अङ्गरेजीमें Possessive है—or Possessive اردو میں Possessive نہیں ہے انگریزی میں

एक जोड़ा जूता—ایک جوڑا جوتا—A pair *of* shoes.

एक बोतल स्याही—ایک بوتل سیاهي—A bottle *of* ink.

दश सेर चीनी—دس سیر چیني—Ten seers *of* sugar.

एक आउंस कुइनाइन—ایک آؤنس کوئنائن—An ounce *of* quinine.

दो मन चावल—دو من چاول—Two maunds *of* rice.

एक ग्रास भात—ایک نواله چاول—A mouthful *of* rice.

एक मुट्ठी चावल—ایک مٹهي چاول—A handful *of* rice.

एक गाड़ी चूना—ایک گاڑي چونا—A cart-load *of* lime.

18. खानेका, सोनेका, लिखनेका—لکهنے کا ,سونیکا ,کهانیکا—Participial Adjectives or nouns used as adjectives.

खानेका समय—کهانیکا وقت (کهانا)—*dinner* time (dinner hour). खानेकी कोठरी—کها نیکي کوٹهري (کهانا)—*dining* room. सोनेका समय—سونیکا وقت—*bed* time. सोनेकी कोठरी—خوابگاه—*bed* room. लिखनेका टेबुल—لکهنے کا ٹیبل—*writing* table. पढ़नेकी कोठरी—پڑهنے کي کوٹهري—*study* room. (या सिर्फ़—صرف یا—study.) जीन सवारीका घोड़ा—زین سواري کا گهوڑا—a *saddle* horse, a *riding* horse. फसल काटनेका समय—فصل کاٹنے کا وقت—*harvest*-time. फसल बोनेका समय—فصل. بونیکا وقت—*sowing* season. शान देनेका पत्थर—باڑه رکهنے کا پتهر—a *grind*-stone; a *whet*-stone.

EXERCISE 15.

Translate :—

[Hints : घरका—گهر کا—house-hold. कत्ल—قتل—slaughter. नाश्ता—ناشته—refreshment. पुस्तकको दुकान—کتابونکي دوکان—a book-shop. परिवार—خاندان—family.]

1. मानीको किताब। 2. खानेकी जगह। 3. रेलके कर्मचारी। 4. माथेकी पोशिश। 5. संसारका खर्च। 6. खबरका कागज। 7. युद्धक्षेत्र। 8. समुद्रकी हवा, समुद्रका पानी। 9. घरका असबाव। 10. कत्लका घर (कसाईखाना)। 11. गैसकी रोशनी। 12. बिछौनेकी चद्दर। 13. किताबोंकी अलमारी, किताबोंकी दुकान। 14. पत्थरका खम्भा। 15. स्कूलकी पाठ्यपुस्तक। 16. शनिवारकी रात। 17. रुपयेका ब्याज। 18. नाश्ता करनेकी कोठरी। 19. पोशाक पहननेकी कोठरी। 20. घरका डाक्टर। 21. सूर्यके डूबनेका समय। 22. सूर्यके उदय होनेका समय।

1. معني کي کتاب. 2. کها نيکي جگهه. 3. ريل کے ملازم. 4. سر کي پوشش. 5. دنيا کا خرچ. 6. خبر کا کاغذ. 7. ميدان کارزار. 8. سمندر کي هوا، سمندر کا پاني. 9. مکان کا اسباب، 10. قتل کا مکان (قصائي خانه). 11. گيس کي روشني. 12. بسترے کا چادر. 13. کتابونکي الماري، کتابونکي دوکان. 14. پتهر کا ستون. 15. اسکول کي درسي کتابين. 16. شنبه کي رات. 17. روپيه کا سود. 18. ناشته کرنيکي کوٹهري. 19. پوشاک پهننيکي کوٹهري. 20. گهر کا ڈاکٹر. 21. آفتاب غروب هونيکا وقت. 22. آفتاب طلوع هونے کا وقت.

19. The Possessive suppressed in Compounds—

बाजारकी दर—بازار کا نرخ—market rate, market value. परीक्षा मन्दिर—دارالامتحان—examination hall. शयन मन्दिर—خوابگاہ—bed-room. स्त्रीशिक्षा—عورتونکي تعليم—female education. (किन्तु—ليکن— लड़कियोंका विद्यालय——لڑکيونکا اِسکول—girls' school.) वाटिका—باغدار مکان—a garden-house. घुड़दौड़—گھوڑ دوڑ—horse-race. द्वाररक्षक—دربان—a door-keeper. गल्लेका खेत—غلہ کا کھيت—corn-field. जन्मदिन—پيدائش کا دن—birth-day. दांतका दर्द—دانت کا درد—tooth-ache. फूलोंका बाग—پھولونکا باغ——a flower-garden. आमका बाग——آم کا باغ—a mango grove.

20. Possessives translated by Nominatives :—

जब हिन्दीमें possessive case के बाद, "है," "था," "हुआ है," "होता है" "होगा" प्रभृति verb रहता है, तब वह possessive अङ्गरेजीमें nominative होता है। यथा—

جب اردو ميں possessive case کے بعد "ہے" "تہا" "ہوا ہے" "ہوتا ہے" "ہوگا" وغيرہ verb رہتا ہے, تب وہ possessive انگريزي ميں nominative ہوتا ہے. مثلاً—

मेरे है—ميرے ہے=I have; मेरे होगा या रहेगा—يا رہيگا ميرے ہوگا—I shall have.

21. **Other Examples—**

अङ्गरेजोंका इतना मान सम्भ्रम है—انگریزونکی اتنی قدرو منزلت ہے—The English enjoy so much respect. The English are so much respected.

इसे लड़कोंको पढ़ना उचित है—اِسے لڑکونکو پڑھنا مناسب ہے—Boys ought to read this.

उसके खून निकलता है—اُسکے خون نکلتا ہے—He is bleeding.

उसके आनेमें देर हुई है—اُسکے آنے مین دیر ہوئی ہے—He is late in coming or he has come late.

मेरा जाना न होगा—میرا جانا نہ ہوگا—I shall not be able to go.

तुम्हारा दोष नहीं है—تمہارا قصور نہین ہے—You are not to blame.

22. translated by 'have.'—

मेरी इच्छा है—میری خواہش ہے—I have a desire.

मुझे जरूरत है—مجھے ضرورت ہے—I have need (of it) या—یا—I want it.

मेरे पास रुपया है—میرے پاس روپیہ ہے— I have money.

मुझे याद नहीं आता—مجھے یاد نہین آتا—I do not remember.

मैं बीमार था—مین بیمار تہا—I was ill.

राहमें उनसे भेंट हुई थी—راہ مین اُنسے ملاقات ہوئی تہی—I met him in the street.

EXERCISE 16.

Translate :—

[Hints. हमें मालूम होता है—همین معلوم هوتا هے=यह मालूम होता है—یه معلوم هوتا هے—(appears) हमें—همین—to us. रुपया—روپیه—money (rupees—नहीं—نہین) जरूरत—ضرورت—need. छड़ी—چهڑي—walking stick. बेचैनी—بيچيني—uneasiness. सरदी होना—زکام هونا—to have a cold.]

1. मेरे यह किताब है। 2. तुम्हें देर हुई है। 3. मुझे बुखार आ गया है। 4. मुझे कागजकी जरूरत है। 5. उन्हें बीमारी हुई है। 6. कलकत्तेमें मेरा काम है। 7. तुम लोगोंको पाठ अभ्यास करना उचित है। 8. हमें मालूम होता है। 9. उनको रुपयेकी जरूरत है। 10. मुझे याद आता है, कि उनके हाथमें छड़ियोंका एक बण्डल था। 11. मुझे मालूम होता है, कि तुम्हारे यह किताब है। 12. मुझे बड़ी बेचैनी है। 13. परसों उन्हें बहुत खराब (bad) सरदी हुई थी।

1. میرے یه کتاب هے. 2. تمهین دیر هوئي هے. 3. مجهے بخار آگیا هے. 4. مجهے کاغذ کي ضرورت هے. 5. انهین عارضه هوا هے. 6. کلکتے مین میرا کام هے. 7. تملوگونکو سبق یاد کرنا مناسب هے. 8. همین معلوم هوتا هے. 9. انکو روپیونکي ضرورت هے. 10. مجهے یاد آتا هے که انکے هاتهه مین چهڑي کا ایک بنڈل تها. 11. مجهے معلوم هوتاهے که تمهارے یه کتاب هے. 12. مجهے بڑي بیچیني هے. 13 پرسون انهین نهایت خراب (bad) زکام هوا تها.

23. Possessives translated by using various prepositions—

To—

मेरा अच्छी तरह जाना हुआ है—میرا اچھي طرح جانا هوا هے—It is well known *to* me.

मुझपर सदय होइये—مجھپر مہربان هوجئے—Be kind *to* me.

नीलवाले साहब चायवाले साहबके भाई हैं—نیل والے صاحب چاء والے صاحب کے بہائي هین—The Indigo-planter is brother *to* the Tea-planter.

यह तुम्हारे कौन हैं ?—یه تمہارے کون هین ؟—Who is he *to* you ?

मेरी चिट्ठीका जवाब—میرے خط کا جواب—A reply *to* my letter.

कलकत्तेकी राह—کلکتے کي راه—The road *to* Calcutta.

मेरे पास आओ—میرے پاس آؤ—Come *to* me.

मेरेलिये सभी समान है—میرے لئے سبہي برابر هے—It is all the same *to* me.

तिब्बत देश भारतके उत्तर है—ملک تبت هندوستان کے شمال هے—Thibet is *to* the north of India.

लङ्का भारतवर्षके दक्षिण है—لنکا هندوستان کے جنوب هے—Ceylon is *to* the south of India.

मेरे मकानके पूर्व्वांशमें रामचन्द्रका मकान है—رامچندر کا مکان میرے مکان کے مشرق هے—Ram Chandra's house is *to* the east of my house.

[तिब्बत और लङ्का भारतवर्षके बाहर है, इसलिये to कहा गया भीतर होता तो in कहा जाता ; जैसे मैसूर, भारतवर्षके दक्षिण है—ﮨﮯ کہا گیا اندر ھوتا تو in کہا جاتا ; مثلاً, میسور ھندوستان کے جنوب میں to تبت اور لنکا ھندوستان کے باھر ہے اسلئے—Mysore is *in* the south of India.]

For—

ज्वरकी औषधि—بخار کی دوا—a medicine *for* fever.

मैंने उससे पांच रुपये उधार मांगा—اُس سے پانچ روپیہ قرض مانگا میںنے—I asked him *for* a loan of Rs. 5.

थोड़े समयके लिये—تھوڑی مدت کے لئے—*For* some time.

वह सदाके लिये चले गये हैं—وہ ھمیشہ کے لئے چلے گئے ھیں—He has left us *for* good.

रुपयेके लिये, या ज्ञानके लिये—روپیہ کے لئے, یا واقفیت کے لئے—*For* money or *for* knowledge

युद्धके लिये प्रस्तुत—جنگ کے لئے طیار—Ready *for* battle or *for* war?

उन्होंने आपके लिये यह नारङ्गियां भेजी हैं—یہ نارنگیاں بھیجی ھیں انھوں نے آپکے لئے—He has sent these oranges *for* you.

दश रुपयोंका नोट—دس روپیونکا نوٹ—A Currency Note *for* Rs. 10. (a ten-rupee note.)

उसे गाने बजानेका शौक है—ہے اُسے گانے بجانیکا شوق—He has a taste *for* music.

उनके प्रति मेरी श्रद्धा नहीं है—اُنپر میرا اعتقاد نہین ہے—I have no regard *for* him.

With—

मेरे पास एक पैसा भी नहीं है—میرے پاس ایک پیسہ بہی نہین ہے—I have not got a pice *with* me or, I have not a farthing *with* me.

मेरे साथ एक नौकर था—میرے ساتہہ ایک نوکر تہا—I had a servant *with* me.

वह अनिच्छाके साथ सम्मत हुए—وہ نا رضامندی کے ساتہہ راضی ہوئے—He agreed *with* reluctance.

मुझसे क्या नाराज हो गये हो ?—مجہسے کیا ناراض ہوگئے ہو ؟—Are you angry *with* me.

मैं तुमपर नाराज हुआ हूं—مین تمپر ناراض ہوا ہون—I am annoyed *with* you.

ON—छतके ऊपर—چہت پر—*On* the roof of the house.

FROM—छतके ऊपरसे—چہت کے اوپر سے—*From* the roof.

OFF—छतके ऊपरसे गिर गया है—چہت کے اوپر سے گر گیا ہے—He fell *off* the terrace.

चांदपाल घाटके सामने लड़का तैरता था—سامنے لڑکا تیرتا تہا چاندپال گہاٹ کے—The boy was swimming *off* Chandpal ghat.

ABOUT or OF—आप मेरे विषयमें क्या जानते हैं ?—آپ میرے بارے میں کیا جانتے ہین ؟—What do you know *of* me? मैं उसकी बात

कुछ भी नहीं जानता—میں اسکی بات کچھ بہی نہیں جانتا—I know nothing *about* this. इसमें सन्देह नहीं—اسمیں شک نہیں—There is no doubt *about* it.

AGAINST—रूसके विरुद्ध—روس کے خلاف—*Against* the Russians.

स्रोतके प्रतिकूल—بہاؤ کے خلاف—*Against* the stream or current.

BY—मेरी बगलमें—میری بغل میں—*By* my side. मेरे पास—میرے پاس—*By* me.

ACROSS.—नदीपार—ندی پار—*Across* (or, on the other side of) the river.

INSIDE—मकानके भीतर—مکانکے اندر—*Inside* the house.

OUTSIDE—मकानके बाहर—مکان کے باہر—*Outside* the house.

BEFORE—इससे पहले—اسکے قبل—*Before* this. तुम्हारे सामने—تمہارے سامنے—*Before* you.

AFTER—इसके बाद—اسکے بعد—*After* this. पांचके बाद—بعد پانچکے—*after* 5 o'clock.

TOWARDS—बाजारकी ओर—بازار کیطرف—*Towards* the market. शिक्षककी ओर हमारा कर्त्तव्य—استاد کیجانب ہمارا فرض—Our duties *towards* (or, *to*) our teachers.

NEAR—थानेके निकट—تھانیکے نزدیک—*Near* the Police Station.

THROUGH—शत्रुके बीचसे—سے بیچ کے دشمنون—*Through* the enemy.

AMONG—मित्रोंके बीच—درمیان کے دوستون—*Among* friends.

AMIDST—शत्रुओंमें—مین دشمنون—*Amidst* enemies.

ON ACCOUNT OF—बीमारीकी वजहसे—سے وجہہ کي بیماري—*On account of* illness. वृष्टिकी वजहसे—سے وجہہ کي بارش—*On account of* rain.

[Preposition रहनेसे उसके बाद objective case रहेगा हो, जैसे—مثلاً .رهیگا هي objective case بعد اُسکے سے رهنے Preposition Look *at* the boy's *face*.]

28. Nouns ending in—में—पर—مین—پر—

हिन्दीमें जिन विशेष्य पदके अन्तमें में या पर रहता है, उसकी अङ्गरेजी *in*, *at*, *on*, लगानेसे होती है।

اردو مین جس نام کے اخیر مین مین یا پر رهتا هے اُسکي انگریزي *in*, *at*, *on*, لگانیسے هوتي هے.

Translate by In and At—

भारतवर्षमें—مین هندوستان—*in* India; बङ्गालमें—مین بنگال *in* Bengal; विलायतमें—مین ولایت—*in* England; कलकत्तेमें—مین کلکتے—*in* Calcutta; लण्डनमें—مین لندن—*in* London; सीतारामपुरमें—مین پور سیتارام—*at* Sitarampur.

वह मकानमें है—هے مکانمین وه—He is *at* home.

मकानमें कोई नहीं है—ہے نہیں کوئی مکانمیں—There is nobody *in the house.*

वहां एक गृहस्थके मकानपर रात बिताई—ے مکانپر رات کاٹي وهاں ایک گرهست—I spent the night *at* the house of a gentleman there.

चोर इस मकानमें एक जगह छिपा था—مکانمیں ایک جگه چهپا تها چور اس—The thief lay concealed or lurked somewhere *in* the house.

तुम्हारे हाथमें क्या है?—تمہارے هاتهه میں کیا ہے؟—What is there *in* your hand?

अंधेरेमें कुछ देख न सका—ناریکي میں کچه دیکه نه سکا—I could see nothing *in* the dark.

माने लड़केको गोदमें लिया था—ماں نے لڑے کو گود میں لیا تہا—The mother held the child *in* her arms.

वह इस समय जेलमें है—وہ اسوقت جیل خانے میں ہے—He is now *in* jail.

स्यार फन्दे में पड़ा—سیار پہندے میں پڑا—The jackal is (or, was) caught *in* a trap.

वह अपने फन्दे में आप पड़ा—وہ اپنے پہندے میں آپ پڑا—He has been caught *in* his own snare.

तालाब किनारे लड़के खेलते थे—تالاب کنارے لڑے کهیلتے تهے—The boys were playing *at* the edge of a pond.

दरवाजेपर कोई खड़ा है—دروازے پر کوئي کہڑا ہے—Somebody is standing *at* the gate.

मैं उनके पैर पड़ा—میں انکے پیر پڑا—I fell *at* his feet.

सवेरे—سویرے—*at* day-break, *at* dawn, early *in* the morning.

दिनको—دنکو—*in* the day (*by* day).

रातको—راتکو—*in* the night, at night.

दोपहरको—دو پہر کو—*at* noon, *at* midday.

आधीरातको—نصف شب کو—*at* midnight.

तीसरे पहर—سہ پہر کو—*in* the afternoon.

सन्ध्यासमय—شام کو—*in* the evening.

तीन बजे—تین بجے—*at* 3 o'clock.

एक सालमें, एक महीनेमें, एक सप्ताहमें, एक दिनमें—ایک سال میں، ایک مہینے میں، ایک ہفتے میں، ایکدن میں—*In* a year, *in* a month, *in* a week, *in* a day.

विवाहपर मैं उपस्थित था—شادي پر میں موجود تہا—I was present *at* the marriage.

इसपर मैंने कहा, तुम्हारी बड़ी भूल है—تمہاري بڑي غلطي ہے اسپر میں نے کہا—*At* this, I said,—"It is very wrong of you to do so."

इस तरह—اسطرح—*In* this manner.

Translated by 'On'—

टेबुलपर किताब रख दो—تیبل پر کتاب رکھ دو—Put the book *on* the table.

लड़केके बदनपर गहने थे—لڑکے کے جسم پر زیورات تھے—There were ornaments *on* the boy's person.

पेड़में पके हुए आम हैं—درخت میں پختہ آم ہیں—There are ripe mangoes *on* the tree.

ष्टीमरमें तीन यात्री थे—استیمر میں تین مسافر تھے—There were three passengers *on* board the steamer.

मैंने तुम्हें इस करारपर माफ किया—تمہیں اِس قرار پر معاف کیا میں نے—I excuse you *on* this condition.

नदी किनारे—ندي کنارے—*On* the river side.

कलकत्ता गङ्गाके किनारे है—کلکتہ گنگا کے کنارے ہے—Calcutta is *on* the Hugli.

राहके इस किनारे—راہ کے اِس کنارے—*On* this side (of) the street.

राहके उस किनारे—راہ کے اُس کنارے—*On* the other side of the street.

उत्तर ओर—جانب شمال—*On* the north side.

दक्षिण ओर—جانب جنوب—*On* the south.

एक ओर—ایک طرف—*On* the one hand.

दूसरी ओर—دوسری طرف—*On* the other hand.

शनिवारको—شنبہ کو—*On* Saturday.

सोमवारको—دوشنبہ کو—*On* Monday.

२० वीं जूनको—بیس جون کو—*On* the 20th June.

१ ली अपरैलको—پہلي اپریل کو—*On* the 1st April.

तुम छुट्टीके दिनों क्या करते हो ?—تم تعطیل کے دنوں کیا کرتے هو ؟—What do you do *on* holidays ?

EXERCISE 17.

Translate :—

[Hints :— जिला—ضلع—district. गांवका मकान, बागका मकान—گاؤں کا مکان, باغ کا مکان—country-seat, garden house. चलाने लगी—چلانے لگے—continued to manage. रुपये बचाना—روپیہ بچانا—to save. इस बीचमें—اس عرصہ میں—in the meantime. विवेचना करना—غور کرنا—to consider. माजरा—ماجرا—things. संसारमें—دنیا میں—in the world. हजारों आदमी—هزاروں آدمي—thousands of men. धोखा देनेकी चेष्टा करना—دهوکا دینے کي کوشش کرنا—try to cheat or defraud. इनाम देना—انعام دینا—to reward. स्थल—جگہ—case, instance. डूब मरना—ڈوب مرنا—to be drowned.]

(*a*) 1. बरदवान जिलेमें बहुत गल्ला पैदा हुआ है। 2. किसीने उनका गांवके मकानमें (at) खून किया है। 3. इसी तरह वह काम चलाने लगी। 4. इसी तरह मैंने एक बर्षमें दो सौ रुपये बचाये थे। 5. इसी बीचमें इस विषयकी विवेचना की गई थी। 6. इस तरहके माजरे संसारमें हुआ करते हैं। 7. गुबारा आसमानमें उठ रहा है।

8. यह इस विन्दु (point) के पास (at) ठहरा है। 9. मेरे पिता लाहोरमें रहते हैं (in)। 10. वह कुछ दिनोंके लिये काशीमें रहेंगे। 11. इस युद्धमें हजारों आदमी मारे गये थे (passive)। 12. संसारमें देखता हूं, कि एक भाई और एक भाईको धोखा देनेकी चेष्टा करता है। 13. युद्धकी समाप्तिपर (at) सिपाहियोंको इनाम दिया गया था। 14. अनेक स्थलोंमें ऐसा हुआ करता है (in)। 15. एक आदमी सपरिवार समुद्रमें मर गया है।

(*a*) 1. بردوان ضلع میں بہت غلہ پیدا ہوا ہے۔ 2. کسي نے انکا گاؤن کے مکانمیں (at) خون کیا ہے۔ 3. اِسیطرح وہ کام چلا نے لگے۔ 4. اِسي طرح مینے ایک سال میں دو سو روپیہ بچہائے تھے۔ 5. اسي عرصہ میں اِس معاملے پر غور کیا گیا تہا۔ 6. اِس طرحکے ماجرے دنیا میں ہوا کرتے ہیں۔ 7. غبارہ آسمان میں چڑہ رہا ہے۔ 8. یہ اِس نقطے (point) کے قریب (at) ٹہرا ہے۔ 9. میرے والد لاہور میں رہتے ہیں (in). 10. وہ کچھ دنونکے لئے بنارس میں رہینگے۔ 11. اِس جنگ میں ہزارون آدمي مارے گئے تھے (passive). 12. دنیا میں دیکھتا ہون کہ ایک بہائي دوسرے بہائي کو دھوکا دینے کي کوشش کرتا ہے۔ 13. جنگ کے خاتمہ پر (at) سپاہیونکو انعام دیا گیا تہا۔ 14. کتنے ھي موقعونپر ایسا ہوا کرتا ہے (in). 15. ایک شخص معہ اپنے کنبہ کے سمندر میں ہلاک ہو گیا ہے۔

Exercise 18.

Translate :—

[Hints : साक्षी—گواہ—a witness. बन्द करना—بند کرنا—to confine. खोजमें—تلاش میں—in search of. मकानसे बाहर हुए—مکانسے باہر ہوئے—left home. नवम्बर महीनेमें—نومبر مہینے میں

—in November. मानना—ماننا—to obey. हर वक्त—ہر وقت—at all times. कलमें—کل میں—in mills. एक ही समय—ایک ھي وقت—at the same time. उसी—اسي—that. दरखास्त देना—درخواست دینا—to make or present a petition.]

(b) 16. साक्षी एक कोठरीमें बन्द रखे गये थे। 17. यादव बहन-की खोजमें घरसे बाहर हुए। 18. नवम्बर महीनेमें उनकी मृत्युका समाचार पहुंचा। 19. यह शास्त्रमें लिखा है। 20. एक समय (at) सब लोग शास्त्र मानते थे। 21. गत वर्षके अन्तमें काम समाप्त किया गया था। 22. वह हरवक्त खेला करता है। 23. विलायतमें और अमेरिकामें कलसे कपड़े तय्यार होते हैं। 24. एक ही समय हम लोग कलकत्ते पहुंचे थे। 25. उसी समय तुम्हें कहा था। 26. गत वर्ष पहले गवरनर जनरलको दरखास्त दी गई थी।

(b) 16. گواہ ایک کوٹھري میں بند رکھے گئے تھے. 17. یادو بہن کی تلاش میں مکان سے باھر ھوئے. 18. نومبر مہینے میں اُنکي موت کي خبر پہنچي. 19. یہ مذھبي کتاب میں لکھا ہے. 20. ایک وقت (at) سب لوگ مذھبي احکام مانتے تھے. 21. گذشتہ سال کے اخیر میں کام ختم کیا گیا تھا. 22. وہ ہر وقت کھیلا کرتا ہے. 23. ولایت میں اور امیریکہ میں کل سے کپڑے تیار ھوتے ھیں. 24. ایک ھي وقت ھملوگ کلکتے پہونچے تھے. 25. اسي وقت تمھیں کہا تھا. 26. گذشتہ سال پہلے گورنرجنرل کو درخواست دي گئي تھي.

Exercise 19.

Translate :—

[Hints : फन्दा—پھندا—trap. पकड़ा जाना—پکڑا جانا—to be caught. गोभी—گوبي—cabbages. तय्यार की थी—كي تهي طيار—verb *to grow.* मुहूर्त्त—لمحہ—moment. एकत्र होना—جمع هونا—to assemble. मूर्त्ति—بت—idol की जगह—جگہ كي—god—या—يا—goddess—कहना—کہنا. पूजना—كرنا پرستش—to worship. प्रणाम करना—سجدہ کرنا—to fall at the feet. मारा पड़ना—مارا پڑنا—to be struck. वज्राघातसे—سے بجلي كي چوٹ—by lightning. लड़ाईमें—جنگ میں—(यहां—یہاں)—battle.

(*c*) 27. एक चूहा फन्दे में (in) पकड़ा गया है। 28. मैं पन्द्रह मिनटोंमें स्कूल आया हूं। 29. एक मालीने अपने बागमें (in) बड़ी बड़ी गोभियां तय्यार की थीं। 30. बहुत बादल दक्षिण ओर जमा हुए हैं (in)। 31. देशके कितने ही लोग शहरमें, कितने ही गांवमें (in) रहते हैं। 32. आधी रातको मैं मकान पहुंचा। 33. सवेरे मैं खबरका कागज पाता हूं। 34. मैंने एक मुहूर्त्तमें वह हिसाब किया था (in)। 35. उसी दिन (on) सब लोग एकत्र होते हैं, वह ठाकुरकी पूजा और प्रणाम करते हैं। 36. रविवारको पांच बजे दो स्त्रियां वज्राघातसे मारी पड़ीं। 37. द्वारपर एक आदमी खड़ा था। 38. पलासी (Plassey) की लड़ाईमें अङ्गरेजोंने बङ्गालके नवावको हरा दिया (at)।

(*c*) 27. ایک چوھا پھندے میں (in) پکڑا گیا ہے۔ 28. میں پندرہ منٹوںمیں اسکول آیاھوں۔ 29. ایک مالی نے اپنے باغ میں (in) بڑي

بڑي کوبیاں تیار کي تهین۔ 30. بہت بادل جذوب کي جانب جمع هوئے هين (in). 31. ملک کے کتنے هي لوگ شهر مین، کتنے هي گاؤن مین (in) رهتے هين۔ 32. نصف شب کو مین مکان پنهچا۔ 33. سویرے مین اخبار پاتاهون۔ 34. مینے ایک لمحه مین یه حساب کیا تها (in). 35. اسي روز (on) سبلوگ جمع هوتے هین، وه بت کي پرستش اور سجده کرتے هین۔ 36. اتوار کو پانچ بجے دو عورتین بجلي کي چوٹ سے ماري پڑین۔ 37. دروازے پر ایک آدمي کهڑا تها۔ 38. پلاسي (Plassey) کے جنگ مین انگریزون نے بنگال کے نواب کو شکست دي (at).

EXERCISE 20.

Translate :—

[Hints :— चमड़ेपर—چمڑے پر—on your skin. दाग—داغ—spot. 'काले काले'—'سیاہ سیاہ'—यह विशेषण दो बार उक्त होनेपर—noun, plural होगा—هوگا plural, noun پر ظاهر کئے جانے .یه صفت دو بار. कम वृष्टि—کم بارش—scanty rain. उपलक्षमें—پر تقریب—on the occasion. बहना—بہنا—to blow. खोता—گهونسله— nest. धव्वा—دهبه—stain. चित्र—تصویر—picture, portrait.]

(*d*) 39. टेबुलपर किताब है। 40. आकाशमें सूर्य है। 41. तुम्हारे चमड़ेपर काला काला दाग दिखाई देता है (on)। 42. कलकत्तेमें वृष्टि कम हुई है। 43. यह नगर समुद्र किनारे है। 44. रातको वह तालाव गया था (into)। 45. दो मिनटोंमें (within) वह लौट आया। 46. मेरे भाईके विवाह उपलक्षमें दो हजार रूपये

व्यय हुए थे। 47. घरकी दक्षिण ओर सांपने एक बांबी बनाई है। 48. वह छतपर घूम रहा है। 49. गांवमें साफ हवा बहती है। 50. रातको पक्षी पेड़पर खोतेमें रहते हैं। 51. मैंने उसके कपड़ेपर रोशनाइके धब्बे देखे हैं। 25. इस कोठरीमें बहुतसे चित्र दिखाई देते हैं।

(d) 39. ٹيبل پر كتاب ہے۔ 40. آسمان ميں آفتاب ہے۔ 41. تمہارے چہرے پر سياہ داغ دکہائي ديتا ہے (on)۔ 42. کلکتے ميں بارش کم ہوئي ہے۔ 43. يہ شہر سمندر کنارے ہيں۔ 44. رانکو وہ تالاب گيا تہا (into)۔ 45. دو منٹونميں (within) وہ لوٹ آيا۔ 46. ميرے بہائي کي شادي کي تقريب پر دو ہزار روپيہ خرچ ہوا تہا۔ 47. گہر کے جنوب سانپ نے ايک بانبي بنائي ہے۔ 48. وہ چہت پر گہوم رہا ہے۔ 49. گاؤنميں صاف ہوا بہتي ہے۔ 50. رانکو طائر درخت پر گہونسلونميں رہتے ہيں۔ 51. ميںنے اُسکے کپڑے پر روشنائي کے دہبے ديکہے ہيں۔ 52. اِس کوٹھري ميں بہت سي تصويريں دکہائي ديتي ہيں۔

(b) Nouns ending ए—ے &c. translated by using 'to' or 'into.'

पहले कहा जा चुका है, कि हिन्दीमें Possessive रहनेपर कभी कभी to जोड़कर अङ्गरेजी बनाई जाती है। विशेष्यके अन्तमें ए इत्यादि रहनेसे कभी कभी *to* व्यवहृत होता है।

پہلے کہا جاچکا ہے کہ اُردو ميں Possessive رہنے پر کبہي کبہي to جوڑ کر انگريزي بنائي جاتي ہے۔ نام کے آخير ميں ے وغيرہ رہنے سے کبہي کبہي *to* استعمال کيا جاتا ہے۔

go, run, walk, throw इस तरहके कितने ही vreb हैं, यह एक जगहसे दूसरी जगह हट जाना या फेंक देना या दूसरी तरहकी गति समझाते हैं; *lie, remain* इत्यादिकी तरह एक जगह स्थिर होकर रहना नहीं समझाते।

go, run, walk, throw اسطرحکے کتنے هي verb هيں, يه ايک جگه سے دوسري جگه هٹ جانا يا پهينک دينا يا دوسري طرحکي حرکت ظاهر کرتے هيں *lie, remain* وغيره کي طرح ايک جگهه مقيم رهنا ظاهر نہيں کرتے.

जिस जगह कोई चीज सरकती जा रही है, verb के उपरान्त और उस स्थानके पहले *to* या *into* बैठेगा। *To* या *into* के बदले *in* बैठानेसे भूल होगी। जैसे—

جسجگهه کوئي چيز سرکتي هوئي جارهي هے, verb کے بعد اور اُس جگهه کے قبل *to* يا *into* لگيگا. *To* يا *into* کے بدلے *in* بيٹهانیسے غلطي هوگي. مثلاً—

वह घूमते घामते बागमें गये—وه گهومتے گهامتے باغ ميں گئے—He walked *into* the garden. (in the garden = बागमें घूमने लगे—باغ ميں گهومنے لگے)

वह दुकानमें दौड़कर गया—وه دوکانميں دوڑ کر گيا—He ran *to* the shop.

तुम कलकत्ते गये थे—تم کلکتے گئے تهے—You *went* to Calcutta.

(*c*) हिन्दीमें कर्म्मपद रहनेपर भी कभी कभी अङ्गरेजीमें 'to' लगता है।

(c) اُردو میں verb رہنے پر بہي کبہي کبہي انگریزي میں 'to' لگتا ہے۔

आपसे एक बात कहनेकी इच्छा है—ایک بات کہنے کي خواهش ہے آپسے—I wish to speak *to* you.

तुमने मुझे लिखा था—تمنے مجہے لکہا تہا—You wrote *to* me.

वह आप ही आप कुछ कहता था—وہ آپ هي آپ کچہ کہتا تہا—He was saying or muttering something *to* himself.

EXERCISE 21.

Translate (using *to* or *into* as above):

[Hints: पैदल जाना—پیدل جانا—to walk. चौराहा—چورستہ—crossing. बाईं ओर—بائیں طرف—the left. हटना—هٹنا—to move. मुशकिल—مشکل—a difficulty, trouble. अधिकांश—زیادہ تر—most. घोड़ेपर सवार होकर जाना—گھوڑیپر سوار ہوکر جانا—to ride. रेलसे—ریل سے—by rail. बह जाना—بہ جانا—to flow. जहाज खुल जाना—جہاز کُہل جانا—to sail. घड़ी-साज—گھڑي ساز—clock-maker, watch-maker. ले जाना—لیجانا—to lead. सम्भ्रान्त—معزز—respectable. कीचड़में—کیچڑ میں—in the mire. धंस जाना—دهنس جانا—to sink. नाबदान—نابدان—drain.]

(*a*) 1. मैंने दूधमें चीनी डाली है (put)। 2. उसने मुझे नदीमें फेंक दिया था। 3. दो हजार मन चीनी समुद्रमें डूब गई है। 4. काली बाबूका लड़का कल पैदल जाता है। 5. वह चौरस्तेके पास

दौड़कर गया। 6. यह आदमी मेरे पास आता है। 7. बाईं ओर हट जाओ। 8. वह बहकर दूसरे किनारे पहुंचे। 9. मैं एक मुश्किलमें पड़ गया हूं। 10. अधिकांश नदियां समुद्रमें गिरी हैं। 11. मैं घोड़ेपर सवार होकर शहर गया था। 12. मेरे पिता रेलसे वृन्दावन जावेंगे। 13. पाइपके भीतर होकर जल एक तालावमें बहकर गिरता है। 14. कोलम्बस जहाज खोलकर अमेरिका चले।

(*a*) 1. میںنے دودھ میں شکر ڈالي ہے (put). 2. اُسنے مجھے ندي میں پھینک دیا تھا. 3. دو هزار من شکر سمندر میں ڈوب گئي ہے. 4. کالي بابو کا لڑکا اسکول پیدل جاتا ہے. 5. وہ چور رستے کے قریب دوڑ کر گیا. 6. یہ آدمي میرے پاس آتا ہے. 7. بائیں طرف ہٹ جاؤ. 8. وہ بہ کر دوسرے کنارے پہونچے. 9. میں ایک مشکل میں پڑ گیا ہوں. 10. زیادہ تر ندیاں سمندر میں گري هیں. 11. میں گھوڑیپر سوار هوکر شہر گیا تھا. 12. میرے والد ریل سے برندا بن جائینگے. 13. پائپ کے اندر هوکر پاني ایک تالاب میں بہکر گرتا ہے. 14. کولمبس جہاز کھولکر امیریکا چلے.

(*b*) 15. वह हर रोज दुकान जाता है। 16. मैंने घड़ीसाजको घड़ी लौटा दी है। 17. वह लोग स्वदेश लौट आये हैं। 18. धर्म हम लोगोंको स्वर्ग ले जाता है। 19. कलकत्तेके दो सम्भ्रान्त मनुष्य विलायत जाते हैं। 20. उनकी मृतदेह निकटस्थ किसी नदीके किनारे लाई गई थी (convey)। 21. डाकुओंके हाथ बहुत रुपये पैसे पड़े थे (into)। 22. कृषक लोग बाजारमें कई तरहके फल लाये थे। 23. मांझी कीचड़में फंस गये हैं। 24. वह [illegible] बाल्टकमें गिर गई है।

(b) 15. وہ هرروز دوکان جاتا ہے۔ 16. میںنے گھڑیساز کو گھڑي لوٹادي ہے۔ 17. وہ لوگ اپنے ملک لوٹ آئے هیں۔ 18. مذهب هملوگوں کو بہشت لیجاتا ہے۔ 19. کلکتے سے دوۂمعزز اشنحاص ولایت جاتے هیں۔ 20. أنکي لاش قریب کي کسي ندي کے کنارے لائي گئي تھي (convey). 21. اُنکے هاتھہ بہت روپیہ پیسہ پڑا تھا (into). 22. کسان لوگ بازار میں کئي طرحکے میوے لائے تھے۔ 23. گاڑي کیچڑ میں دھنس گئي ہے۔ 24. وہ عورت نابدان میں گر گئي ہے۔

Exercise 22.

Translate (using *to* only) :—

[Hints: सर्वसाधारण—عام—the public. सूचना देना—آگاہ کرنا—to inform. पढ़ सुनाना—پڑہ سنانا—to read out. खुला रहना—کھلا رهنا—to be open. फेरीवाला—پھیري والا—hawker. लज्जतमें—لذت میں—to the taste. लगता है—لگتا ہے—is. आचरण—وضع—behaviour. सन्तोष—دلجمعي—satisfaction. फेंक जाना—پھینک جانا—to leave behind. किसी दरजेतक—کسي درجے تک—to some extent. पीड़नकारी—تکلیف دہ—oppressive. किराये देना—کرایہ دینا—to let out. निरर्थक—بیفائدہ—useless. साफ—صاف—plain. मालूम होता है—معلوم هوتا ہے—seems. सत्य—حق—right. उपकार—بھلائي—service. कृतज्ञ—احسانمند—grateful. सुयोग—موقع—opportunity.]

1. मैं माको चिट्ठी लिखता हूं। 2. वह मेरी चिट्ठीका जवाब देते हैं। 3. यह विषय सर्वसाधारणको सूचित किया गया था। 4. मेरे छोटे भाईने मुझे खबरें पढ़ सुनाईं। 5. कम्पनी बाग सर्वसाधारणके लिये

(to) खुला रहता है। 6. फेरीवालेने मुझसे कहा। 7. यह फल खानेमें खट्टा लगता है। 8. इस तरहका आचरण सबको सन्तोष देगा। 9. चाचा महाशय बकसकी (to या of) चाबी फेंक गये हैं। 10. कोई कोई जमीन्दार किसी दरजेतक पीड़नकारी हैं। 11. मैंने इसपर (to) कुछ नहीं कहा। 12. वह जमीन एक अङ्गरेजको किरायेपर दी थी। 13. बालकोंके लिये (to) यह निरर्थक है। 14. यह विषय मेरे नजदीक साफ मालूम होता है। 15. इस बागपर मेरा स्वत्व है। 16. सरकारने बङ्गालियोंका प्रकृत (real) उपकार किया है। 17. मैं तुम्हारा कृतज्ञ हूँ। 18. अंधेरी रातमें उन्हें चोरी करनेका सुविधा होता है।

1. مين والده كو خط لكهتا هون. 2. وه ميرے خط كا جواب ديتے هين. 3. اِس معاملے سے عام وخاص كو آگاهي دي گئي تهي. 4. ميرے چهوتے بهائي نے مجهے خبرين پڑه سنائين. 5. كمپني باغ خاص وعام كے لئے (to) كهلا رهتا هے. 6. پهيريوالے نے مجهسے كها. 7. يه پهل كهانے مين ترش معلوم هوتا هے. 8. يه وضع سبكي دلجمعي كريگي. 9. چاچا صاحب بكس كي (to يا of) چابي چهوڑ گئے هين. 10. كوئي كوئي زميندار كسي درجے تك تكليف ده هين. 11. ميںنے اِسپر (to) كچه نهين كها. 12. وه زمين ايك انگريز كو كرايه پر دي گئي تهي. 13. لڑكونكے لئے (to) يه بےفائده هے. 14. يه معامله مجهے صاف معلوم هوتا هے. 15. اِس باغ پر ميرا حق هے. 16. سركارنے بنگاليون كي اصلي (real) بهلائي كي هے. 17. مين تمهارا احسانمند هون. 18. اندهيري رات مين چوري كرنيمين آساني هوتي هے.

25. Nouns ending in में—میں &c. translated by—With or By.

मैंने अपनी आंखोंसे देखा है—میںنے اپني انکھوںسے دیکھا ہے—I have seen it *with* my own eyes.

वह अपने हाथसे पेड़ोंमें पानी देते हैं—درختوںمیں پاني دیتے ہیں وہ اپنے ہاتھ سے—He is watering the plants *with* his own hands.

यह बिजलीकी तरह दौड़ा—یہ بجلي کیطرح دوڑا—It ran *with* the speed of lightning.

मैं कष्टसे चल सकता हूं—میں تکلیف سے چل سکتا ہوں—I can walk *with* difficulty.

इस उपायसे, इस तरहसे——اس تدبیر سے، اسطرحسے——By this means.

मेरी घड़ीमें पांच बजा है—میري گھڑي میں پانچ بجا ہے—It is five *by* my watch.

गये मेलसे समाचार आया है—گذشتہ میل سے خبر آئي ہے—News came *by* the last mail.

From.

उसके मुंहसे यह बात सुनकर—اُسکے منہ سے یہ بات سنکر—Having heard this *from* him.

वह दरवाजे दरवाजे भीख मांगता है——دروازے بھیکھ مانگتا ہے وہ دروازے—He begs *from* door to door.

26. Nouns with—देकर—دیکر—द्वारा—ذریعه—लेकर—لیکر—पकड़ कर—پکڑ کر—करके—کرکے——

कभी कभी Preposition लगाकर अङ्गरेजी बनाना पड़ती है जैसे—

کبھي کبھي Preposition لگا کر انگریزي بنانا پڑتي ہے. مثلاً—

उन्होंने छड़ीसे मुझे मारा है—اُنہوں نے چھڑي سے مجھے مارا ہے—

He has struck me *with* a stick.

यहां *with* की बदले *by* लिखना भूल है। कारण छड़ीने कुछ आपसे नहीं मारा, छड़ी लेकर किसी आदमीने मारा। छड़ीमें यदि आपसे मारनेकी ताकत होती, तो *by* होता। 'I have been struck *by* him *with* a stick' यहां जिस आदमीने मारा है, उसकी पहले *by* आया और जिसे लेकर मारा, उसकी पहले *with*.

یہاں *with* کے بدلے *by* لکہنا غلط ہے. وجہہ یہ کہ چھڑي نے کچھ خود خود نہیں مارا بلکه چھڑي لیکر کسي آدمي نے مارا . چھڑي میں اگر آپسے مارنیکي طاقت هوتي تو *by* هوتا 'I have been struck *by* him' یہاں جس آدمي نے مارا ہے اُسکے قبل *by* آیا اور جسے لیکر مارا اُسکے پہلے *with*.

कभी कभी ऐसा होता है, कि जिस व्यक्ति द्वारा चोट लगी, उसका कोई उल्लेख नहीं, किन्तु जिस चीज द्वारा आघात हुआ, उसका उल्लेख है। ऐसी जगह जिस चीज द्वारा आघात हुआ, उससे पहले *by* होगा *with* न होगा। जैसे—

کبھي کبھي ایسا هوتا کہ جس شخص کے ذریعہ چوٹ لگي اُسکا کوئي ذکر نہیں، لیکن جس چیز کے ذریعہ چوٹ هوئي اُسکا ذکر هو، ایسي جگه جس چیز کے ذریعہ چوٹ هوئي اُسکے قبل *by* هوگا *with* نہوگا. مثلاً—

'He was struck *by* lightning' ; '*with* lightning' शुद्ध अङ्ग-रेज़ी न होगी—صحیح انگریزي نہوگي.

[लेकिन, मैं गाड़ीपर आया हूं—لیکن، مین گاڑي پر آیا ہون—I have come *in* a carriage]

उसका कान पकड़कर खींचो—اُسکا کان پکڑ کر کہینچو—Pull him *by* the ear. [उसका कान मलो—اُسکا کان ملو—Pull his ears.]

मैं नावसे जाऊंगा—مین کشتي سے جاؤنگا—I shall go *by* boat.

उसने जालसाजी करके सम्पत्ति पाई है——جائداد پائي ہے سے اُسنے جعلسازي—He has got the property *by* fraud.

मैं विना खाये स्कूल आया हूं—مین بلا کہانا کہائے اِسکول آیا ہون—I have come to school *without* (taking) my breakfast.

घड़ी लेकर वह भागा है—گہڑي لیکر وہ بہاگا ہے—He has run away *with* the watch.

EXERCISE 23.

Translate (using prepositions as above) :—

[Hints : ढेला—ڈھیلا—brickbats, stones. देवी—دیوي—goddes. जाग उठना—جاگ اُٹہنا——to be roused. दुरात्मा—بدمعاش—the ruffian. लाया गया था—لایا گیا تہا—was brought on. पादड़ी—پادڑي—*padre*. परिचित थे—مشہور تھے—(यहां—یہان) went. असत्—ناواجب—unfair. सन्तुष्ट रहना—قانع رہنا—to be content. मछुआ—ماهي‌گیر—fisher-man. अतिरिक्त—مزید excessive. जनशून्य—سنسان—lonely. क्रोध—غصہ—(यहां—یہان)—rage. ज्ञानी—عاقل—wise.]

1. स्कूलके दो लड़कोंने मुझे ढेले मारे थे। 2. यह बात उस्तादकी ज़ुबानी कही गई थी। 3. वह शोरो गुलसे जाग उठे थे। 4. दुरात्माने छुरेसे उनको मारा था। 5. अतिरिक्त परिश्रमसे ज्वर आ गया था= (अतिरिक्त परिश्रमद्वारा ज्वर लाया गाया था)। 6. यह भले आदमी पादड़ीके नामसे परिचित थे (by)। 7. असत् उपायसे वह परीक्षामें उत्तीर्ण हुए थे। 8. मछुए पानीकी राहसे जाते हैं (by)। 9. सांप क्रोधसे जलने लगा (with) 10. ज्ञानी लोग अपनी अवस्थामें (with) सन्तुष्ट रहते हैं।

1. اسکول کے دولڑکوں نے مجھے ڈھیلے مارے تھے. 2. یہ بات اُستاد کي زباني کہي گئي تھي. 3. وہ شوروغل سے جاگ اُٹھے تھے. 4. بد معاش نے چھرے سے اُنکو مارا تھا. 5. مزید محنت سے بخار آگیا تھا=(مزید محنت کے ذریعہ بخار لایا گیا تہا). 6. یہ بہلے آدمي پادري کے نام سے مشہور تھے (by). 7. ناواجب طریقہ سے وہ امتحان مین پاس ہوئے تھے. 8. ماھي گیر پاني کي راہ سے جاتے ھین (by). 9. سانپ غصہ سے جلنے (with). 10. عاقل لوگ اپني حالت مین (with) قانع رہتے ھین.

EXERCISE 24.

Translate :—

[Hints. नफरतसे—نفرت سے—in contempt. उतार लेना—اُتار لینا—to put off. साढ़े पांच बजेकी गाड़ी—ساڑھے پانچ بجے کي گاڑھي—the 5-30 train (train of 5-30 नहीं—نہین). इतनी देरमें—اتني دیر مین— by this time. स्वास्थ्य—صحت—health. अनिच्छा—نا رضامندي—reluctance. चिकित्सा—معالجہ—treatment. अपना उद्योग—اپني کوشش——his own exertion उपार्जन करना—[illegible]—to earn.]

12. उन्होंने नफरतके साथ यह बात कही। 13. साईस घोड़ा लेकर मेरे पीछे आता था (= मुझे follow करता था)। 14. उन्होंने अपने हाथसे मोजा उतार लिया। 15. गवरनर जनरल साढ़े पांच बजेकी गाड़ीसे गये थे (by)। 16. रमेश इतनी देरमें मकान पहुंच गया है। 17. इन सब नियमोंसे स्वास्थ्यरक्षा होती है। 18. वह यहां परिवारके साथ रहते हैं। 19. मैंने अनिच्छाके साथ अङ्गीकार किया था। 20. उत्तम चिकित्सा द्वारा लड़केकी प्राणरक्षा की गई थी। 21. तुम मेरे पास बैठे थे। 22. उन्होंने अपने उद्योगसे प्रचुर अर्थ उपार्जन किया था।

12. اُنہوں نے نفرت کے ساتھہ یہ بات کہي. 13. سائیس گھوڑا لیکر میرے پیچھے آتا تھا (=مجھے follow کرتا تھا). 14. اُنہوں نے اپنے ھاتھہ سے موزہ اُتار لیا. 15. گورنر جنرل ساڑھے پانچ بجے کي گاڑي سے گئے تھے (by). 16. رمیش اِس عرصہ میں مکان پہنچ گیا ہے. 17. اِن سب قاعدونسے تندرستي کي حفاظت ھوتي ہے. 18. وہ یہاں اپنے قبیلے کے ساتھہ رہتے ھیں. 19. میںنے نا رضامندي کے ساتھہ منظور کیا تھا. 20. عمدہ معالجہ کے ذریعہ لڑکے کي جان بچائي گئي تھي. 21. تم میرے پاس بیٹھے تھے. 22. اُنہوں نے اپني کوشش سے زر کثیر کمایا تھا.

EXERCISE 25.

Translate :—

[Hints :— पैरकी आवाज—پیرونکي چاپ—the sound of his steps. पहचानना——پہچاننا——to know, to recognise. दाग—داغ—marks. खूनी—خوني—murderer. दाग लगाना—

سراغ لگانا—to trace. मेरी घड़ीमें—ميري گهڑي مين—by my watch. जखम—زخم—sore. धोना—دهونا—to wash. चाटना—چاٿنا—to lick. शीतमें—سردي مين—with cold. कड़ा—سخت—stiff. जातिके—قوم کے—by caste. चिकित्सक—معالج—a physician. पेशा—پيشه—profession.]

23. श्यामने मेरी नाक पकड़कर खींची थी ; 24. उसके पैरकी आवाजसे उसको पहचान सका हूं। 25. पुलिसने खूनके दागके सुरागसे खूनीको पकड़ा था। 26. मेरी घड़ीमें साढ़े नौ बजा है। 27. वह लोग स्वभावतः बड़े निर्दय हैं। 28. गर्म्म पानीसे घाव धोया है। 29. गाय जिह्वासे मेरा हाथ चाटती है (with)। 30. शीतसे बुड्ढीके दोनो पैर बहुत सख्त हो गये थे। 31. श्याम जातिके ब्राह्मण हैं। 32. वह चिकित्साका पेशा करते हैं [=वह हैं चिकित्सक पेशेसे (by)]।

23. شيام نے ميري ناک پکڑ کر کهينچي تهي. 24. اُسکے پيرونکي چاپ سے اُسے پہچان سکا هون. 25. پوليس نے خون کے داغ کے سراغ سے خوني کو پکڑا تها. 26. ميري گهڑي مين ساڑهے نو بجا ہے. 27. وہ لوگ قدرتاً نهايت بيرحم هين. 28. گرم پاني سے زخم دهويا ہے. 29. گاے زبانسے ميرا هاتهہ چاٿتي ہے (with). 30. سردي سے ضعيفه کے دونون پير نهايت سخت هو گئے تهے. 31. شيام قوم کے برهمن هين. 32. وہ طبابت کا پيشه کرتے هين [=وہ هين طبيب پيشے سے (by)].

27. में—مين—बीच—بيچ.

Translated by 'in,' 'among;' sometimes by 'within' or 'before.'

(a) مقام اور انسان کے نام کے قبل—

देशमें—ملک میں—*in* the country; शहरमें—شہر میں—*in* the town.

हमारे बीच—ہمارے درمیان—*among us.* (हम दो आदमियोंमें—ہم دو آدمیوںمیں—*between us.*)

यहांसे एक मीलके भीतर बाजार नहीं है—یہانسے ایک میل کے اندر بازار نہیں ہے—There is no market *within* a mile of this place.

(b) कालवाचक विशेष्यके पहले—

(b) وقت ظاہر کرنیوالے نام کے قبل—

(1) शनिवारसे पहले—شنبہ سے قبل—*Before* Saturday.
एक बजेसे पहले—ایک بجے سے پہلے—*Before* 1 o'clock.
सन्ध्यासे पहले—شام سے پہلے—*Before* evening.
बीसवींसे पहले—بیسویں سے پہلے—*Before* the 20th instant.

(2) इस सप्ताहके बीच—اس ہفتے کے بیچ—*Within* this week.
एक सालके बीच—ایک سال کے بیچ—*Within* a year.
थोड़े दिनोंके बीच—تھوڑے دنوں کے بیچ—*Within* a short time.
एक घण्टेमें—ایک گھنٹے میں—*In* an hour.
बीच बीचमें—بیچ بیچ میں—*From time to time, now and then.*

28. से—سے—

(*a*) From*—

यहांसे कितनी दूर होगा ?—یہانسے کتنی دور ہوگا ؟—How far is it *from* this place?

तुम कहांसे आते हो ?—تم کہانسے آتے ہو ؟—Where are you coming *from*?

दूधसे मक्खन बनता है—دودھ سے مکھن بنتا ہے—Butter is made *from* milk.

सोमवारसे शनिवारतक—دوشنبہ سے شنبہ تک—*From* Monday to Saturday.

(*b*) Since—

सोमवारसे ज्वर नहीं आया—دوشنبے سے بخار نہین آیا—There has been no fever *since* Monday.

शनिवारसे मुझे ज्वर आता है—شنبہ سے مجھے بخار آتا ہے—I have had fever *since* Saturday.

Since के उपरान्त कभी present और future tense लगाया नहीं जाता। कभी कभी past और प्रायः ही present perfect का प्रयोग होता है। *From* भूत, भविष्यत्, वर्त्तमान तीनों कालमें लगता है, अर्थ होता है,—"अमुक समयसे अमुक समय पर्य्यन्त।"

---

* Or, *whence* are you coming?

Since کے بعد کبھی present اور future tense لگایا نہین جاتا. کبھي کبھي past اور خصوصاً present perfect لگتا ہے. *From* ماضي، آئندہ، حال تینون زمانونمین لگتا ہے. معني ہوتے ہین—"فلان وقت سے فلان وقت تک."

"I shall pay you *since* Monday next." लिखना भूल है किन्तु—لکہنا غلط ہے لیکن—*after* Monday next लिखा जा सकता है—لکہا جاسکتا ہے—

(*c*) *For*—

अनेक दिनोंसे—بہت دنونسے—*For* a long time (*Since* a long time नहीं—نہین)

29. Other uses of Prepositions. (तक, सिवा, विना, ओर इत्यादि—تک، سوا، طرف، بلا وغیرہ)

मैंने सन्ध्यातक अपेक्षा की थी—میںنے شام تک انتظار کیا تہا—I waited *till* evening.

विना वायुके हम लोग जी नहीं सकते—ہملوگ زندہ رہ نہین سکتے بلا ہوا—*Without* air we cannot live.

विना दुःखके सुख नहीं होता—بلا تکلیف کے راحت نہین ہوتي—There can be no pleasure *without* pain.

मेरी ओर देखो—میریطرف دیکہو—Look *at* me.

मैं मकानकी ओर जाता हूं—مین مکان کیطرف جاتا ہون—I am going *towards* home (homewards).

इसके सिवा और एक बात है— اسکے سوا اور ایک بات ہے
There is another thing *besides* this.

Exercise 26.

Translate :—

[Hints: आहार—غذا—food. (सिपाहियोंका) यात्रा करना —(سپاهیونکا) کوچ کرنا—to march. भरमें—بہر میں—throughout. नल—نل—pipe. एक लंगड़ा—ایک لنگڑا—a cripple or a lame man. भीख मांगता है—بہیکہ مانگتا ہے—is asking me for alms. क्षमा—معافي—forgiveness. इनाम बांटना—انعام بانٹنا—distribution of prize. उपलक्षपर—تقریب پر—on the occasion. मकानके भीतर—مکانکے اندر—inside the house. और किसीको नहीं देखा—اور کسیکو نہین دیکہا—saw nobody else. इससे पहले—اس سے پہلے—before this. एक साल हुआ है—ایک سال ہوا ہے—it is a year.

1. इसके सिवा और और कारण हैं। 2. बिना खाये सन्ध्या पर्यन्त वह पेड़तले बैठे थे। 3. मैं तुम्हारा विषय कुछ कुछ जानता हूं। 4. नवाबने अङ्गरेजोंके विरुद्ध (against) यात्रा की। 5. देश भरमें हैज़ा फैला था (raged)। 6. पहाड़के उपरान्त (beyond) एक गांव दिखाई देता है। 7. नलके भीतरसे पानी चारो ओर जाता है। 8. एक लङ्गड़ा मुझसे भीख मांगता है। 9. तुम ईश्वरसे (of) क्षमा मांगो। 10. इनाम बंटनेके उपलक्षपर मैंने रुपयेके बदले (instead) किताब ली थी। 11. मेरे घरकी कुरसी भूमिसे तीन फुट ऊंची है (above)। 12. तुम रोज मेरे पास बैठा करो। 13. [illegible] पहुंचा है।

14. मैं मकानके भीतर गया था। 15. इस मकानके भीतर हरिदासके सिवा और किसीको नहीं देखा (except)। 16. इससे पहले वह बहुत अच्छा लड़का था। 17. उसी समयसे वह कलकत्तेमें रहता है (since)। 18. हम लोग मकानकी ओर चले जाते थे। 19. उस समयसे एक वर्ष हुआ है। 20. हम लोगोंमें बड़े आदमियोंकी संख्या अति अल्प है (among)।

1. اسکے سوا اور اور رجوهات هيں. 2. بلا کهانا کهائے شام تک وه درخت تلے بیٹھے تھے. 3. میں تمهارے بارے میں کچھ کچھ جانتا هوں. 4. نواب نے انگریزونکو خلاف (against) کوچ کیا. 5. مُلک بهرمیں هیضه پهیلا تها (raged). 6. پهاڑ کے بعد (beyond) ایک گاؤں دکهائي دیتا هے. 7. نل کے اندر سے پاني چارونطرف جاتا هے. 8. ایک لنگڑا مجهسے بهیکه مانگتا هے. 9. تم خدا سے (of) معافي مانگو. 10. انعام بٹنے کي تقریب پر میٔنے روپیه کے بدلے (instead) کتاب لي تهي. 11. میرے مکان کي کرسي زمین سے تین فُٹ اونچي هے (above). 12. تم روز میرے قریب بیٹھا کرو. 13. دربان اِسوقت گنگا پار پهنچا هے. 14. میں مکان کے اندر گیا تها. 15. اِس گهر میں هرداس کے علاوه اور کسیکو نهیں دیکها (except). 16. اِس سے پہلے وه بهت اچها لڑکا تها. 17. اُسیوقت سے وه کلکتے میں رهتا هے (since). 18. هملوگ مکان کیطرف چلے جاتے تهے. 19. اُسوقت سے ایک سال گذر گیا هے. 20. هملوگونمیں بڑے آدمیون کي تعداد بهت کم هے (among).

EXERCISE 27.

Translate :—

[Hints : खा लूंगा—کهالونگا—finish my meals. ऋण चुकाना—قرض چکانا—pay a debt. वृष्टि होती है—بارش هوتي هے—it has been raining. आगामी सप्ताह—آئنده هفته—next week. बराबर—برابر—all alone, without break. अनेक दिन—بهت دن—a long time. ज्वरसे भोगना—بخار سے اذیت پانا—to suffer *from* fever.]

1. मैं सन्ध्यासे पहले लौटूंगा । 2. मैं पांच मिनटोंमें खा लूंगा। 3. मैंने एक वर्षमें सौ रुपये ऋण चुकाये हैं। 4. शनिवारसे वृष्टि होती है। 5. मैं जनवरी महीनेसे २ रे दरजेमें पढ़ता हूं। 6. मैं एक घण्टेमें बड़े बाजारसे आऊंगा। 7. आगामी सप्ताहमें तुम्हारा रुपया दूंगा। 8. यहांसे बाजार बहुत दूर नहीं है। 9. उसी समयसे बराबर मैं इस मकानमें हूं। 10. मैं अनेक दिनोंसे (for) ज्वरसे भोग रहा हूं।

1. مین شام سے پہلے لوٹونگا. 2. مین پانچ منٹونمین کهالونگا. 3. مینے ایک سال مین سو روپیه قرض چکا یا هے. 4. شنبه سے بارش هوتي هے. 5. مین جنوري مهینے سے دوسرے درجے مین پڑهتا هون. 6. مین ایک گهنٹے مین بڑے بازار سے آؤنگا. 7. آئنده هفتے مین تمهارا روپیه دونگا. 8. یہان سے بازار بہت دور نہین هے. 9. اسیوقت سے برابر مین اس مکانمین هون. 10. مین بہت دنوںسے (for) بخار سے اذیت پارها هون.

30. Sentences with two or more Nominatives.

(1) Translated by using a plural verb.

दो या बहुत कर्त्तृपदमें 'और' रहनेसे अङ्गरेजी अनुवादमें verb, plural होगा। जैसे—

دو یا بہت nominative میں 'اور' رہنے سے انگریزی ترجمے میں verb plural, ہوگا۔ مثلاً—

कागज और कलम जरूरी चीज है—کاغذ اور قلم ضروری چیز ہے—
Paper *and* pen *are* useful things.

यदु और हरि एक दूसरेको चाहते हैं—یدو اور ہري ایک دوسرے کے ساتھہ محبت کرتے ہیں—Jadu *and* Hari *love* each other.

तीन चार nominative रहनेसे एक एकके बाद comma देकर अन्तके nominative के पहले and लगाना चाहिये। जैसे—

تین چار nominative اگر ہوں تو ایک ایک کے بعد comma لگا کر اخیر کے nominative کے پہلے and لگانا چاہئے۔ مثلاً—

'Paper, pen *and* pencil are useful things.'

Exercise 28.

Translate :—

[Hints : परिमित—واجب—moderate. हाजमा—ہاضمہ—digestion. शक्ति बढ़ाता है—طاقت بڑھاتا ہے—promotes (*trans.*) पलुआ—پالتو—domestic. प्रधान आहार—خاص غذا—principal

articles of food. पीछे पड़ा रह जाता है—پیچھے پڑا رہجاتا ہے—are left behind (*passive*). पराक्रमशाली—طاقتور—powerful. अवस्थित—واقع—situated. बहुत रुपया—بہت روپیہ—plenty of money. बरतन—ظروف—plates, cups, saucers &c. बिछौना—بستره—bedding. असबाब—اسباب—furniture. ईश्वरपर विश्वास करना—خدا پر اعتقاد رکہنا—believe *in* God. पश्चिममें—پچہم میں—up the country.]

(*a*) 1. कागज और स्याही टेबुलपर है। 2. खास्थ्य और धन हमें सुखी करता है। 3. परिमित परिश्रम और विश्राम हाजमेकी शक्ति बढ़ाता है। 4. गाय, घोड़ा और बकरी प्रभृतिको पलुए जानवर कहा जाता है। 5. रोटी और मांस युरोपवालोंका प्रधान आहार है। 6. शारीरिक बल और साहस बङ्गालियोंके लिये अत्यन्त आवश्यक है। 7. मृत्युके समय धन, मान, विद्या सभी पीछे पड़े रह जाते हैं। 8. जर्मन, रूस, फ्रान्स और अङ्गरेज यह पराक्रमशाली जातियां है। 9. मैदानमें धान और उड़द पैदा होता है।

(*b*) 10. यह घोड़ा और गाड़ी पांच सौ रुपयेमें खरीदी गई है। 11. सूर्य्य, चन्द्र और तारे ईश्वर द्वारा बनाये गये हैं। 12. हवड़ा, बाली उत्तर पाड़ा और कोन्नगर गङ्गाके पश्चिम किनारेपर अवस्थित है। 13. जमीन्दारी और वाणिज्यने उसको बड़ाआदमी कर दिया है। 14. गिरीश बाबू और उनके ज्येष्ठ पुत्र बहुत रुपये उपार्ज्जन करते हैं। 15. बङ्गालमें हुगली कालेज, प्रेसिडेंसी कालेज और ढाका कालेज यह तीन प्राधान कालेज हैं। 16. बरतन, बिछौना और असबाब भेज दिया गया है। 17. हिन्दू, मुसलमान, ईसाई सभी एक ईश्वरपर विश्वास

करते हैं। 18. पश्चिममें घी और दूध सस्ता है। 19. मैं, * मेरा एक छोटा भाई और छोटी बहन पिताके साथ घूमने गई थी।

(a) .I. کاغذ اور سیاهي تیبل پر هے. 2. صحت اور دولت همین خوش کرتي هے. 3. واجب محنت اور آرام هاضمے کي طاقت بڑها تا هے. 4. گاے گهوڑا اور بکري و غیرہ کو پالتو جانور کہا جاتا هے. 5. روٹي اور گوشت یورپ والونکي خاص غذا هے. 6. جسماني طاقت اور همت بنگالیونکے لئے نہایت ضروري هے. 7. موت کے وقت دولت، عزت، علم سبهي پیچهے پڑے رہ جاتے هین. 8. جرمن، روس، فرانس اور انگریز یہ طاقتور قومین هین. 9. میدانمین دهان اور ارد پیدا هوتا هے.

(b) .IO. یہ گهوڑا اور گاڑي پانچسو روپیہ مین خریدي گئي هے. .II. آفتاب، چاند اور ستارے خدا کے ذریعہ بنائے گئے هین. .I2. هوڑہ بالي، اتر پاڑا اور کون نگر گنگا کے پچهم کنارے پر واقع هین. .I3. زمینداري اور تجارت نے اسکو بڑا آدمي کردیا هے. .I4. گریش بابو اور انکے صاحبزادہ کلان بہت روپیہ کماتے هین. .I5. بنگال مین هگلي کالج، پرسیڈنسي کالج اور ڈهاکہ کالج یہ تین بڑے کالج هین. .I6. ظروف، بستر اور اسباب بهیج دیا گیا هے. .I7. هندو، مسلمان، عیسائي سبهي ایک خدا پر اعتقاد رکهتے هین. .I8. پچهم مین گهي اور دودہ سستا هے. .I9. مین، * میرا ایک چهوٹا بهائي اور چهوٹي بہن والد کے ساتهہ گهومنے گئي تهي.

---

* अङ्गरेजीमें "मैं" (I) सबसे पहले नहीं बैठता। शिष्टाचारके अनुरोधसे 2nd या 3rd person पहले बैठता है।

* انگریزي مین "مین" (I) سبسے پہلے نہین بیٹهتا، تکلف کے خیال سے 2nd یا 3rd person پہلے بیٹهتا هے.

(2.) Translated by a singular verb.

यदि दो वा अधिक कर्त्तृपदके बीचमें 'या' 'या तो' प्रभृति रहे, तो अङ्गरेजी अनुवादमें verb, singular होता है और verb के पूर्व्वस्थित nominative का जो person होता है, verb का भी वही person होता है। किन्तु यदि कर्त्तृपदमें एक बहुवचनान्त हो, तो अङ्गरेजी अनुवादमें verb, plural होगा और plural nominative, verb के ठीक पहले बैठेगा। जैसे—

اگر دو یا اُس سے زیادہ nominative کے درمیان 'یا' 'یاتو' و غیرہ رھے تو انگریزي ترجمے میں verb, singular ھوتا ہے اور verb کے پہلے آئے ھوئے nominative کا جو person ھوتا ہے, verb کا بھي وھي person ھوتا ہے لیکن اگر nominative میں ایک جمع ھوتو انگریزي ترجمے میں verb plural ھوگا اور plural nominative, verb کے ٹھیک پہلے لگیگا۔ مثلاً—

तुम या नौकर दोषके भागी हो—تم یا نوکر قصوروار ھو—Either you or the servant *is* to blame.

या तो रामने नहीं तो यदुने नहीं तो हरिने मेरा मनीबेग लिया है—یا تو رام نے نہین تو یدونے نہین تو ھري نے میرا مني بیگ لیا ہے—Either Ram, Jadu or Hari has taken my purse.

किन्तु, वह भी वहां नहीं हैं, उनके नौकर भी वहां नहीं हैं—لیکن, وہ بھي وھان نہین ھین اُنکے نوکر بھي وھان نہین ہین—Neither he nor his servants *are* there. लिखना उचित है—لکھنا مناسب ہے—

रामने भी मुझे गाली नहीं दी, यदुने भी नहीं दी—رام نے بھي مجھے گالي نہین دي, یدونے بھي نہین دي—*Neither* Ram *nor* Jadu has called me names.

साबू या यव तुम्हारा सुपथ्य है—سابو یا جو تمہاري اچھي غذا ہے—Sago or barley is good diet for you.

एक दिन या दो दिन इसी तरह कट गये हैं—ایک دن یا دودن اسیطرح کٹ گئے هیں—A day *or* two have passed in this way.

EXERCISE 29.

Translate :

[Hints: दुष्प्राप्य—کمیاب—scarce. दूध गिरा दिया है—دودھ گرادیا ہے—has upest the milk-jug. मांस—گوشت—meat. तरकारी—ترکاري—vegetables. स्त्री बीमार है—بیوي بیمار ہے—his wife is ill. एक न एक आदमी—ایک نہ ایک آدمي—some one or other (another). एक वर्षकी तरह लम्बा—ایک سال کیطرح لمبا—as long as a year.

1. वह भी यहां नहीं है, उनका नौकर भी यहां नहीं है। 2. दूध या घी यहां दुष्प्राप्य है। 3. या तो पार्व्वती या गोपालने मेरा कलम लिया है (*present perfect*)। 4. या तो बिल्लीने या लड़कोंने दूध गिरा दिया है। 5. बाजरमें क्या मांस क्या मछली क्या तरकारी कुछ भी नहीं मिली। 6. या तो तुम या वह मुझे कष्ट (trouble) देते हैं। 7. तुम्हारा भाई या तुम कोई भी इस पुरस्कारके योग्य नहीं है। 8. या तो ज्वर या प्लीहा उसकी मृत्युका कारण है। 9. या तो उसका लड़का या उसकी स्त्री बीमार हुई है। 10. मेरे मित्रके भी यह किताब नहीं है, मेरे भी नहीं है। 11. बीमारीके समय उनके लड़के भी उनकी सेवा नहीं करते, उनकी स्त्रियां भी सेवा नहीं करतीं। 12. एक न एक आदमी रातको वहां रहता है। 13. बीमारीके समय एक दिन वा दो दिन एक वर्षके बराबर जान पड़ता है।

1. وہ بہي يہاں نہين هين, اُنکا نوکر بہي يہاں نہين ہے۔ 2. دودہ يا
ﮔﮭي يہاں کمياب ہے۔ 3. ياتو پاربتي يا گوپال نے ميرا قلم ليا ہے (perfect
(present). 4. ياتو بلي نے يا لڑکون نے دودہ گراديا ہے۔ 5. بازار مين
يا گوشت کيا مچہلي کيا ترکاري کچہہ بہي نہين ملي۔ 6. يا تو تم يا وہ مجہے
تکليف (trouble) ديتے هين۔ 7. تمہارا بہائي ياتم کوئي بہي اِس انعامکے
لائق نہين ہے۔ 8. ياتو بخار يا تلي اُسکي موت کي موجب ہے۔ 9. ياتو
اُسکا لڑکا يا اُسکي بيوي بيمار هوئي ہے۔ 10. ميرے دوست کے بہي
کتاب نہين ہے ميرے بہي نہين ہے۔ 11. بيماري کے وقت اُنکے
لڑکونے بہي اُنکي خدمت نہين کرتے, اُنکي عورتين بہي خدمت نہين کرتين۔
12. ايک نہ ايک آدمي راتکو وهان رهتا ہے۔ 13. بيماري کے وقت ايک
دن يا دو دن ايک سال کے برابر معلوم ہوتا ہے۔

EXERCISE 30.

Translate :—

[Hints : छोड़ जाना—چہوڑ جانا—leave service. पाठ पढ़ना—سبق پڑهنا—to learn a lesson. फोड़ा—پهوڑا— a boil or abscess. किसीका नहीं—کسيکا نہين—nobody's. खाना—کهانا—to dine. खिलाना—کهلانا—to invite to dinner.]

1. नौकर छोड़ भी नहीं जाता, काम भी नहीं करता। 2. तुम्हारा grammar का पाठ भी नहीं हुआ, English का पाठ भी नहीं हुआ। 3. आज स्नान भी नहीं करूंगा, भात भी नहीं खाऊंगा। 4. मैं फोड़ेके दर्दसे बैठ भी नहीं सकता, सो भी नहीं सकता। 5. मैं आंखोंसे देख भी नहीं सकता, कानोंसे सुन भी नहीं सकता। 6. मैं लिखना भी नहीं जानता, पढ़ना भी नहीं जानता। 7. वह किसीका खाता भी नहीं, किसीको खिलाता भी नहीं।

۱. نوکر چھوڑ بہي نہين جاتا, کام بہي نہين کرتا. 2. تمہارا grammar کا سبق بہي نہين ھوا, English کا سبق بہي نہين ھوا 3. آج غسل بہي نہين کرونگا, کھانا بہي نہين کھاؤنگا. 4. مين چھوڑے کے درد سے بیٹھہ بہي نہين سکتا, سو بہي نہين سکتا. 5. وہ آنکھونسے دیکھہ بہي نہين سکتا, کانونسے سن بہي نہين سکتا. 6. وہ لکھنا بہي نہين جانتا, پڑھنا بہي نہين جانتا. 7. وہ کسیکے گھر کھاتا بہي نہين, کسیکو کھلاتا بہي نہين.

31. Nouns in apposition.

हिन्दीमें यदि दो विशेष्य एक दूसरेको पहचनवा दें, तो उसका एक कारक होता है। इसके अङ्गरेजी अनुवादमें भी दो noun का एक case होगा।

اُردو مین اگر دو نام ایک دوسریکو شناخت کرادین تو اُسکا ایک کرنیوالا ھوتاہے. اِسکے انگریزي ترجمے مین بہي دو noun کا ایک case ھوگا.

भारतवर्षके पहले गवरनर जनरल हेष्टिङ्गस साहबने संस्कृत कालेज स्थापित किया—
گورنرجنرل هیستنگس صاحب نے سنسکرت کالج قائم کیا—
ھندوستان کے پہلے—Hastings, the first Governot-general founded the Sanskrit College.

हिन्दीमें प्राय: पहली पदका नाम, उसके बाद मनुष्यका नाम बैठता है। जैसे, गवरनर जनरल लार्ड नार्थ ब्रूक। अङ्गरेजीमें कोई बंधा हुआ नियम नहीं है, किन्तु प्राय: ही मनुष्य वा स्थानका नाम पहले बैठता है।

اُردو مین عموماً پہلے عہدے کا نام اُسکے بعد آدمي کا نام آتا ہے—مثلاً—گورنرجنرل لارڈ نارتھہ برک. انگریزي مین کوئي خاص قاعدہ نہين ہے, لیکن عموماً آدمي یا جگہ کا نام پہلے بیٹھتا ہے.

इस तरह—اِسطرح—

तुम्हारे भाई रमेश, आये हैं—تمہارے بہائي رميش، آئے هين—Ramesh, your elder brother, has come. (Or, your elder brother, Ramesh &c.)

मेरा छोटा लड़का रवीन्द्र—ميرا چهوٹا بيٹا ربيندر—My youngest son, Rabindra. Or, Rabindra, my youngest son.

स्वाधीनताकी आवासभूमि यह इङ्गलण्ड देश—يہ ملک انگلنڈ آزادي كے رهنے كي—England, the home of freedom.

32. कहीं कहीं हिन्दीमें जो एक-कारकस्थित है, अङ्गरेजीमें वह 'of' लगाकर अनुवाद किया जाता है। जैसे—

كہين كہين اُردو مين جو apposition هے انگريزي مين اُسمين 'of' داخل كرے ترجمه كيا جاتا هے. مثلاً—

कलकत्ता नगरमें—كلكته شہر مين—In the town *of* Calcutta

गया तीर्थमें—گيا تيرتهه مين—In the sacred city *of* Gya.

33. अङ्गरेजीमें केवल nominative हीका एककारक नहीं है वरञ्च दो possessive या objective case भी apposition में हो सकता है। जैसे—

انگريزي صرف nominative هي كا apposition نہين هے بلكه دو possessive يا objective case بهي apposition مين بيٹهه سكتا هے. مثلاً—

'He called at *Smith's*, the *bookseller*.'

'I have read Ramayana, Valmiki's great *work*.' यहां—يہاں— bookseller और—اور Smith's का—کا—और—اور— Ramayan और—اور work का—کا—एक एक—ایک ایک—case है —ہے.

व्यक्तिवाचक नामके possessive case के पहले 'at', 'to' &c. रहनेपर उसके बाद 'दुकान' या 'मकान' यह शब्द न रहनेपर भी समझा जाता है, कि दुकान या मकान हीकी बात होती है। पहलेके उदाहरणमें, Smith's = Smith's *shop*. इसी तरह, I went to Hari Babu's = Hari Babu's *house*.

آدمیے نام ے possessive case ے پہلے 'at', 'to' &c. رہنے پر اُسکے بعد 'دوکان' یا 'مکان' یہ لفظ نہ رہنے پربھي سمجھا جاتا ہے کہ دوکان یا مکان ھي کي بات ھوتي ہے. پہلے کي مثال Smith's = Smith's *shop* اسیطرح I went to Hari Babu's = Hari Babu's *house*.

Exercise 31.

Translate :—

[Hints : कलकत्ता विश्वविद्यालय—کلکتہ یونیورسٹي—The Calcutta University. रजिष्ट्रार—رجسترار—Registrar. औषधविक्रेता—دوافروش—druggists. थैकर स्पिङ्ककी—تھیکر اسپنک کي—Thacker Spink & Co's. भारतवर्षका प्रधान कालेज—ہندوستان کا اول کالج—the first College in India. नागा करना—غیرحاضري کرنا—to be absent. मुलाक़ात करना—ملاقات کرنا—to have an interview with, or, to wait on].

(*a*) 1. इङ्गलण्डकी महारानी विक्टोरियाने सन् १८५८ ई. में भारतवर्षका शासनभार अपने हाथमें लिया था। 2. उनके दूसरे लड़के Duke of Edinburgh भारतवर्षमें आये थे। 3. कलकत्ता विश्वविद्यालयके रजिष्ट्रार न्याश साहबने तीन महीनेकी छुट्टी ली है। 4. उनके पदपर प्रेसिडेंसी कालिजके अध्यापक ग्रफिथस् साहब काम करते हैं। 5. भारतवर्षकी राजधानी कलकत्ता नगर गङ्गा नदीके किनारे अवस्थित है। 6. मैं औषधविक्रेता स्काट टामसनकी दुकानपर गया था। 7. उन्होंने नकछेदीकी दुकानमें एक जोड़ा जुतेकी दर पूछी है। 8. पुस्तकविक्रेता थेकर स्पिङ्कके यहां गया था। 9. उनके पिता लक साहब यशोहरके जज हैं।

(*b*) 10. शकुन्तलाके लेखक कालिदासकी अनेक साहब प्रशंसा करते हैं। 11. यह बाग तुम्हारे भाई रसिक बाबूका है। 12. भारतवर्षके प्रधान कालेज प्रेसिडेंसी कालेजका एक छात्र बी. ए. परीक्षामें सर्व प्रधान हुआ है। 13. तुम्हारे पिता जगदीश बाबू पुलिसके सुपरडण्ट हैं। 14. मेरे चाचा रामबाबू हाईकोर्टके वकील हैं। 15. इस दरजेके शिक्षक राम बाबूने आज नागा किया है। 16. मैंने बङ्गालके लाट टेम्पेल साहबसे मुलाकात की थी। 17. मैं हरिचरण घोष तुम्हें पचास रुपये देना अङ्गीकार करता हूं। 18. बल्लाल सेनके पुत्र लक्ष्मण सेनके राजत्वकालमें मुसलमानोंने बङ्गालपर आक्रमण किया था।

(*a*) .1 انگلنڈ كي مهاراني وكٹوريانے سنه ١٨٥٨ ع میں هندوستان حکومت کا بار اپنے هاتهه میں لیا تها. .2 انکے دوسرے لڑکے Duke of Edinburgh هندوستانمیں آئے تهے. .3 کلکته یونیورسٹی رجسٹرار نیاش صاحب نے تین مہینے کي رخصت لي هے .4 انکي

جگه پرسيڈنسي کالج ے ماسٹر گرفتهس صاحب کام کرتے هيں. 5. هندوستان کا دارالسلطنت کلکته شهر گنگا ندي ے کنارے واقع ه. 6. مين دوا فروش سکات ٹامسن کي دوکان پر گيا تها. 7. اُنهون نے لکچهيدي کي دوکان پر ايک جوڑا جوتے کي نرخ دريافت کي ه. 8. کتب فروش تهيکر اسپنک ے يهان گيا تها. 9. اُنکے والد لک صاحب جشر هرے جج هين.

(*b*) 10. شکنتلا ے مصنف کاليداس کي تعريف بهتيرے صاحب کرتے هين. 11. يه باغ تمارے بهائي رسک بابو کا ه. 12. هندوستان ے اول پرسيڈنسي کالج مين ايک طالبعليم بي. اے. امتحان مين سب سے اول هوا ه. 13. تمهارے والد جگديش بابو پوليس ے سپرڈنٹ تهے. 14. ميرے چاچا رام بابو هائيکورٹ ے وکيل هين. 15. اس درجے ے اُستاد رام بابو نے آج غيرحاضري کي ه. 16. مينے بنگال ے لاٹ ٹمپل صاحب سے مُلاقات کي تهي. 17. مين هريچرن گهوش تمهين پچاس روپيه دينا منظور کرتا هون. 18. بلال سين ے لڑے لچهمن سين ے عهد حکومت مين مسلمانون نے بنگال پر حمله کيا تها.

34. Nouns before होना—هونا—follows it in English.

हिन्दीमें 'होना' इस क्रियाके पहले जो noun रहता है, अङ्गरेजीमें वह क्रियाके उपरान्त बैठता है। 'होना' को अङ्गरेजी be, become प्रभृति verb है।

اُردو مين 'هونا' اس فعل ے پهلے جو noun رهتا ه انگريزي مين وه فعل ے بعد بيٹهتا ه. 'هونا' کي انگريزي be, become و غيره verb

वह हाईकोर्टके जज हुए—وہ هائیکورٹ کے جج هوئے—He was appointed (or, became) a *Judge* of the High Court.

हम लोग एक समय बड़ी जाति थे—همارے ایک وقت بڑي قوم تھے—We were once a great nation.

और भी कुछ मिसालें देखो—اور بهي کچهه تمثيلين ديکهو—

सम्राटने उनको हाईकोर्टका जज नियुक्त किया है—شهنشاه نے انکو هائیکورٹ کا جج مقرر کیا هے—His Majesty has appointed him a *Judge* of the High Court.

उसका नाम नेपोलियन रखा गया—اسکا نام نپولین رکها گیا—They named him *Napoleon*.

सतीश बाबू हेड मास्टर चुने गये हैं—ستیش بابو هیڈ ماسٹر چنے گئے هین—Satis Babu has been chosen Head Master.

इसे थरमामीटर कहते हैं—اِسے تهرماميٹر کہتے هين—It is called a *thermometer*.

वह खूब चालाक आदमी हैं—وہ نهایت چالاک آدمي هين—He is a very clever man.

यह बङ्गाली हैं, साहब नहीं—یہ بنگالي هين، صاحب نهين—This gentleman is a Bengali, not a *Saheb* or European.

विलायत एक छोटा देश है—ولایت ایک چهوٹا ملک هے—England is a small country.

EXERCISE 32.

Translate :—

[Hints :— इसे सच्ची हिम्मत कहते हैं—اسے واقعي همت کہتے هين—this is real courage (this is called real courage नहीं—نهين)· प्यादा—پيادہ—peon. धर्म्मिष्ट—متقي—pious.]

(*a*) 1. इसे सच्ची हिम्मत कहते हैं। 2. यह डाकखानेके प्यादे हैं। 3. गोविन्द मेरा ज्येष्ठ पुत्र है। 4. राधिका मेरा कनिष्ठ पुत्र है। 5. यह हरि बाबूके मित्र हैं। 6. घरमें उसे पांचू कहकर पुकारते हैं।

(*b*) 7. उसकी स्त्री छः वर्षकी एक बालिका है। 8. यह एक अङ्गरेज हैं। 9. यह रिआयाके मित्र स्मिथ साहब हैं (rayat)। 10. इस मकानको Senate House कहते हैं। 11. यह एक नई किताब है। 12. वह सब बङ्गाली हैं। 13. इससे तीन वर्ष पहले तुम सातवीं श्रेणीके छात्र थे। 14. तुम बड़े धर्म्मिष्ट आदमी हो।

(*a*) 1. اسے واقعي همت کہتے هين· 2. يه ڈاکخانے کے پيادے هين· 3. گووند ميرا بڑا لڑکا هے· 4. رادهکا ميرا چهوٹا لڑکا هے· 5. يه هربابو کے دوست هين· 6. گهر مين اُسے پانچو کهکر پکارتے هين·

(*b*) 7. اُسکي بيوي چهه سالکي ايک لڑکي هے· 8. يه ايک انگريز هين· 9. يه رعيت کے دوست سمتهه صاحب هين (rayat)· 10. اِس مکان کو Senate House کہتے هين· 11. يه ايک نئي کتاب هے· 12. وه سب بنگالي هين· 13. اِس سے تين سال پہلے تم ساتوين جماعت کے طالبعلم تهے· 14. تم نهايت متقي آدمي هو

35. Mine, Yours &c.—used in translation.

पहले कहा गया है, कि व्यक्तिवाचक noun के possessive के पहले *in*, *at*, *to*, इत्यादि preposition रहनेसे और उसके बाद noun न रहनेसे यह समझ लेना पड़ेगा, कि इस आदमीके मकान या दुकानकी बात होती है। हिन्दीमें ऐसी जगह सम्बन्ध कारकके बाद 'यहां' कहा जाता है। जैसे—

at, *to*, *in*, پہلے کے possessive کے noun کے آدمي کہا گیا ہے کہ preposition رهنے سے اور اُسکے بعد noun نہ رهنے سے یہ سمجھہ لینا پڑیگا کہ اس آدمي کے مکان یا دکان کي بات هوتي ہے. اُردو میں ایسي تعلق کے اِسم کي حالت کے بعد 'یہاں' کہا جاتا ہے. مثلاً—

मैं नन्दकुमारके यहां जाऊंगा—میں نندکمار کے یہاں جاؤنگا

I shall call *at Nanda Kumar's*.

किन्तु "मेरा मकान": "तुम्हारा मकान" इस अर्थके *mine*, *yours* प्रभृति pronoun के पहले *in*, *at*, *to* प्रभृति preposition न होगा। जैसे—

yours, *mine*, لیکن " میرا مکان " " تمہارا مکان " اِس معنِي کے pronoun کے پہلے *in*, *at*, *to*, وغیرہ preposition نہ هوگا. مثلاً—

(*a*) मैं तुम्हारे यहां जाता था—میں تمہارے یہاں جاتا تہا

I was going to your house (I was going *to yours*—नहीं—نہیں).

(*b*) मेरे यहां सन्ध्या समय आना—میرے یہاں شام کے وقت آنا—Come to my house in the evening (Come *to mine* नहीं—نہیں

36. प्रश्नके स्थलमें किसका ? किनका ? ऐसे प्रश्नके उत्तरमें *mine, yours, ours, hers, his theirs* कहना पड़ता है। जैसे—

سوال کے موقعہ پر کسکا ? کنکا ? ایسے سوال کے جواب میں *mine, yours, ours, theirs, his, hers,* کہنا پڑتا ہے. مثلاً—

Q. Whose name do you ask? *A. Yours.*

Q. Whose paper is this? *A. Mine.*

यदि दो आदमियोंके एक ही तरहकी चीज रहे, तो उस चीजका नाम एक वार ले चुकनेपर दुवारा लेना न पड़ेगा, उसके बदले *mine yours* &c. कहनेसे चलता है। जैसे—

اگر دو شخصونکے ایک هي طرحکي چیز رهے تو اُس چیز کا نام ایکبارے چکنے پر دوسري بار لینا نہ پریگا. اُسکے بدلے *mine, yours* &c. کہنا درست هوگا. مثلاً—

(*a*) मेरे हाथका लिखना ख़राब, तुम्हारे हाथका लिखना अच्छा है —میرا خط خراب تمہارا خط اچھا ہے—My hand-writing is bad, *yours* is good.

(*b*) उसने मेरा बटुआ चुरा लिया, किन्तु तुम्हारा बटुआ नहीं चुराया—اُسنے میرا بٹوا چرا لیا, لیکن تمہارا بٹوا نہیں چرایا—He has stolen my purse, but he has not touched *yours*.

(*c*) तुम यदि हमारे मकान आओ, तो मैं तुम्हारे मकान आऊंगा —تم اگر همارے مکان آؤ تو میں تمہارے مکان آؤنگا—If you come to our house, I shall go *to yours*.

EXERCISE 33.

Translate :—

[Hints : पहचानना—پہچاننا—to know. सुखका—خوشي کا—happy. एक वार आइये—ايکبار آيئے—please or kindly come. स्वार्थ—غرض—interest. निर्भर करना—علاقہ کرنا—depends. हमारा देश ही—ہمارا ملک هي—ours. उत्कृष्ट—بہتر—the best country. तारीफ करना—تعريف کرنا—to praise.]

1. यह मकान मेरा है। 2. मैं तुम्हारा मकान पहचानता हूं, पर तुम मेरा मकान नहीं पहचानते। 3. आप किसका नाम जानना चाहते हैं? मेरा? या श्यामचरणका? 4. मेरी ही दुकान शहरमें उत्तम है। 5. मैंने तुम्हारे पत्रका जवाब दिया, पर तुमने मेरे पत्रका जवाब नहीं दिया। 6. मैंने पूछा, तुम्हारा नाम क्या है? 7. तुम अपने देशको प्यार करते हो। हम अपने देशको प्यार करते हैं। 8. यह किसका दोष है? मेरा? या तुम्हारा? 9. धर्मिष्ठ लोगोंका जीवन हमारे जीवनकी अपेक्षा सुखका है। 10. आप एक वार हमारे मकान आइये। 11. तुम्हारा स्वार्थ मेरे स्वार्थपर निर्भर करता है। 12. मैं जिस तरह अपने लड़कोंको प्यार करता हूं, वह उसी तरह अपने लड़कोंको प्यार करते हैं। 13. हम लोग अपने देशकी तारीफ करते हैं, अङ्गरेज लोग अपने देशकी तारीफ करते हैं। 14. हम लोग कहते हैं, कि हमारा देश ही पृथिवीमें उत्कृष्ट है (ours)।

1. يہ مکان ميرا ہے. 2. مين تمہارا مکان پہچانتا هون, ليکن تم ميرا مکان نہين پہچانتے. 3. آپ کسکا نام جاننا چاهتے هين؟ ميرا ؟ يا شيام چرن کا ؟ 4. ميري هي دوکان شہر مين اچھي ہے. 5. مينے تمہارے خط

کا جواب دیالیکن تمنے میرے خط کا جواب نہین دیا۔ 6. مینے پوچھا، تمہارا
نام کیا ہے ؟ 7. تم اپنے ملک کو پیار کرتے ہو، ہم اپنے ملک کو پیار کرتے هین.
8. یہ کسکا قصور ہے ؟ میرا ؟ یا تمہارا ؟ 9. متقي لوگونکي زندگي بہ نسبت
هماري زندگي کے زیادہ خوشي کي ہے 10. آپ ایکبار همارے مکان آیئے.
11. تمہاري غرض میرے غرض سے علاقہ رکہتي ہے. 12. مین جسطرح اپنے
لڑکونکو پیار کرتا هون، وہ اسیطرح اپنے لڑکونکو پیار کرتے هین. 13. هملوگ
اپنے ملک کي تعریف کرتے هین، انگریز لوگ اپنے ملک کي تعریف کرتے هین.
14. هملوگ کہتے هین کہ همارا ملک هي روے زمین پر بہتر ہے ؟ (ours).

37. The Vocative Case :—

हिन्दीमें सम्बोधन कारकमें जिस तरह विशेष्यके रूपमें कोई परिवर्त्तन नहीं होता, अङ्गरेजीमें भी उसी तरह कोई वैलक्षण्य नहीं होता। हिन्दीमें सम्बोधन कारकमें जिस तरह विशेष्यके पहले "हे" "अहो" "अरे" "हा," प्रभृति अव्यय कभी कभी रहता है, कभी नहीं रहता, अङ्गरेजीमें भी उसी तरह "O" शब्द कभी कभी noun के पहले रहता है, कभी कभी नहीं रहता। प्रचलित भाषामें प्रायः नहीं रहता।

اُردو مین حالت ندا مین جسطرح نام کي صورت مین کسیطرحکي تبدیلي نہین هوتي—انگریزي مین بہي اسیطرح کوئي خاص تبدیلي نہین هوتي. اُردو مین ندا مین جسطرح نام کے قبل "او" "اب" "اے" وغیرہ کبہي کبہي رہتا ہے کبہي کبہي نہین رہتا. انگریزي مین بہي اسیطرح "O" کبہي کبہي noun کے پہلے رہتا ہے کبہي کہي نہین رہتا. آجکل کي زبان مین عموماً نہین رہتا.

हिन्दीमें सम्बोधन कारक समय समयपर वाक्यके अन्तमें रहता है, अङ्गरेजीमें भी उसी तरह अन्तमें रहता है। जैसे—

اُردو مین حالتِ ندا وقتاً فوقتاً جملے کے اخیر مین رهتا هے انگریزي مین بهي اسیطرح اخیر مین رهتا هے۔ مثلاً—

देखो भाई रमेश—دیکهو برادر رمیش—Look here, Ramesh.
यह जल लीजिये, महाशय-پاني لیجئے، جناب-Here is water, Sir.

EXERCISE 34.

Translate :—

[Hints: डरना—ڈرنا—to be afraid. धन्यवाद देना—شکریہ کرنا—to thank. क्षमा करना—معاف کرنا—to forgive. पाजी—پاجي—villain, scoundrel. कठिन रूपसे—سختي سے—severely. मुझे एक पैसा दीजिये न —? کیا مجهے ایک پیسہ دینگے—will you give me a pice? ध्यान देना—دهیان دینا—pay attention. झुकाना—جهکانا—to bend. तय्यार होना—تیار هونا—to be ready. किसे ढूंढते हैं ?—? کسے ڈهونڈهتے هیں—Whom do you want? हा भगवान !—! یا خدا—O Lord, alas.]

1. राम, डरना नहीं। 2. हे ईश्वर ! मुझे क्षमा कीजिये। 3. महाशय, आपको धन्यवाद देता हूं। 4. पाजी, तू मकानसे निकल। 5. हरिश, मैं तुम्हें कठिन रूपसे शास्ति दूंगा। 6. मा, मुझे एक पैसा दीजिये न। 7. माष्टर महाशय, मेरा नवम्बर मासका महीना लीजिये। 8. बालकगण, पाठमें ध्यान दो। 9. हे परमेश्वर, तुम्हारे चरणमें शत शत बार मस्तक झुकाता हूं। 10. सिपाहियो, लड़ाईके लिये तय्यार हो। 11. आप किसको ढूंढते हैं महाशय ? 12. हा भगवान !

۱. رام، ڈرنا نہیں. ۲. یا خدا! مجھے معاف کر. ۳. جناب! آپکا شکریہ ادا کرتا ہوں. ۴. پاجي، تو مکانسے نکل. ۵. ھرش، مین تمھین سخت سزا دونگا. ۶. ماں! کیا مجھے ایک پیسہ دیجئیگا؟ ۷. ماسٹر صاحب، میرا نومبر مھینے کا مھینہ لیجئے. ۸. لڑکو، سبق مین دھیان دو. ۹. یا خدا تیرے سامنے سوسو بار سر جھکاتا ھون. ۱۰. سپاھیو! لڑائي کے لئے تیار ھو. ۱۱. آپ کسکو ڈھونڈھتے ھین جناب؟ ۱۲. یا خدا!

38. The form किया है—کیا ہے—Present Perfect or Past.

'किया है' 'दिया है,' प्रभृतिकी अङ्गरेजी बनानेमें verb का present perfect tense भी हो सकता है, past tense भी हो सकता है। साधारणत: देखो—

'کیا ہے' 'دیا ہے،' وغیرہ کي انگریزي بنانے مین verb کا tense present perfect بھي ھو سکتا ہے past tense بھي ھو سکتا ہے. عموماً اسطرح—

तुम्हारी किताब लौटा दी है—ہے تمھاري کتاب لوٹادي ہے—I *have returned* your book

किन्तु, यदि आज लौटा दी है, तो इस तरह होगा—لیکن، اگر آج لوٹادي ہے تو اسطرح ھوگا—I *have returned* your book to-day.

और जो कल लौटा दी है, तो इस तरह होगा—اور جو کل لوٹادي ہے تو اسطرح ھوگا—I *returned* your book yesterday.

यदि प्रातःकाल कहें—'आज सवेरे तुम्हारी किताब लौटा दी है' तो इसकी अङ्गरेजी होगी—اگر صبح کہیں 'آج صبح تمہاري کتاب لوٹا دي ہے' تو اسکي انگريزي هوگي—I *have returned* your book *this morning.*

यदि तीसरे पहर कहें—اگر سہ پہر کو کہیں—I *returned* your book *in the morning.*

इसी तरह अर्थके अनुसार कहीं past tense कहीं present perfect tense होगा। यदि समयका निर्द्देश न हो, तो present perfect tense ही लगाकर translate करना।

اسيطرح معني کے مطابق کہيں past tense کہيں perfect tense هوگا. اگر وقت کي قيد نه رہے تو present perfect tense بي لگا کر translate کرنا.

39. The form किया था–کیاتہا (Past or Past Perfect)

इसको अङ्गरेजी करनेके समय verb का past अथवा past perfect tense होगा।

اسکي انگریزي کرنیکے وقت verb کا past یا past perfect tense ہوگا.

(*a*) मैं तुम्हारे मकान गया था, पर तुमसे मुलाकात नहीं हुई—میں تمہارے مکان گیا تہا, لیکن تمسے ملاقات نہیں هوئي—I *had been* to your house, but *did* not *find* you at home.

(*b*) क्या तुम बाजार गये थे?—کیا تم بازار گئے تہے ?—*Did* you *go* to market?

40. The form किया—کیا.

(Past or Present Perfect, sometimes Present.)

(*a*) मैंने कहा—میںنے کہا—I *said*—

(*b*) मैंने तुम्हारे पिताका चिट्ठी लिखी—تمہارے والد کو خط لکہا میںنے—I *have just written* to your father.

(*c*) मैंने अभी दश रुपये दिये—میںنے ابہي دس روپیہ دئے—I pay you Rs. 10 now.

41. The Present Perfect, not Present.

यदि कोई काम अतीतकालमें आरम्भ होकर वर्त्तमानकाल पर्य्यन्त चले, और कोई पूछता है, कि काम कितने समयसे चलता है? तो जवाब देनेके समय present perfect tense व्यवहार किया जाता है। यदि एक साहबसे कोई पूछे, "तुम कितने दिनोंसे कलकत्तेमें हो" तो वह जवाब दे सकते हैं—

اگر کوئي کام زمانہ ماضي میں شروع ہوکر حال میں چلے اور کوئي پوچہتا ہے کہ کام کتنے وقت سے چلتا ہے ؟ تو جواب دینے کے وقت present perfect tense استعمال کیا جاتا ہے۔ اگر ایک انگریز سے کوئي پوچہے " تم کتنے دنوں سے کلکتے میں ہو " تو وہ جواب دے سکتے ہیں—

I *have been* in Calcutta six weeks.

वह यह कभी न कहेंगे—وہ یہ کبہي نہ کہینگے—I *am* in Calcutta six weeks.

पूछनेके समय भी इसी तरहका present perfect tense होगा—پوچھنے کے وقت بہي إسيطرح present perfect tense ہوگا—How long *have* you *been* in Calcutta?

इस तरह—إسطرح,

मैं पांच दिन बीमार रहा—میں پانچ روز بیمار رہا—I *have been* ill these five days.

मैं इस स्कूलमें तीन वर्षसे पढ़ता हूं—مین اس إسکول مين تين سال سے پڑھتا ھوں—I *have been reading* in this school for three years.

अन्तिम उदाहरणमें पढ़ना अभीतक चल रहा है, इसीलिये present perfect continuous का प्रयोग हुआ।

آخري تمثيل مين پڑھنا ابہي تک جاري ہے إسيلئے present perfect continuous استعمال ھوا۔

EXERCISE 35.

Translate :—

[Hints: पाया गया है—پایا گیا ہے—use 'recover' (passive). शिक्षाविभागमें—سررشتہ تعلیم مین—in the Education Department. चेष्टा की है—کوشش کي ہے—have tried. चेष्टा कर रहा हूं—کوشش کر رہا ھوں—have been trying. हिसाब करना—حساب کرنا—to do a sum. अधिकार करना—قبضہ کرنا—to occupy. समाप्त करना—ختم کرنا—to complete, to finish. सम्मानार्थ—عزت کے لئے—for honouring his memory. मूर्ति—صورت

statue. खड़ा करना—کهڑا کرنا—to set up, to erect. खर्च हुआ, है—خرچ هوا هے—it has cost me. दुष्ट—شریر—naughty. लोकसंख्या—آبادي—population. सरदी होना—زکام هونا—to get a cold. शीतल—ٹهنڈا—cool. गरम करना—گرم کرنا—to heat. छोड़ जाना—چهوڑ جانا—to leave a person. मेरे शिरमें दर्द है—سر هے مجهے درد—I have got a headache.]

(*a*) 1. मैंने इसको मारा है। 2. तुमने मुझे कल मारा है। 3. तुमने मुझे आज मारा है। 4. किताब मिल गई है। 5. किताब कल मिली है। 6. वह मकान गया है। 7. वह आज मकान गया है। 8. वह कल मकान गया है। 9. वह सवेरे मकान गया है। 10. वह आज सवेरे मकान गया है। 11. मैं दो दिनसे बीमार हूं। 12. मैं दो दिन बीमार था। 13. गारेट साहब इस देश-में तीस सालसे हैं। 14. री साहब शिक्षाविभागमें पचीस सालसे हैं। 15. तुमने यह किताब पढ़ी है। 16. मैंने वह कल पढ़ी है। 17. यह किताब आध घण्टे में पढ़ी गई है। 18. यहां भयानक वृष्टि हो गई है। 19. गत ३।४ वर्षों से (for) चेष्टा करता हूं। 20. मैंने ३।४ वर्षसे चेष्टा की है।

(*b*) 21. तुम लोग यह सब हिसाब ३।४ सप्ताहसे करते हो। 22. अङ्गरेजोंने भारत वर्षपर प्रायः दो सौ वर्षसे अधिकार किया है। 23. दो घण्टे में काम समाप्त किया गया है। 24. लाट साहबके सम्मानार्थ एक मूर्त्ति खड़ी की गई है। 25. इस मकानमें मेरे पांच हजार रुपये लगे हैं। 26. [illegible] 27.

मुझे सरदी हुई है। 28. मेरे पिताको ज्वर आ गया है। 29. मुझे गत सोमवारको ज्वर आया था। 30. मेरा छोटा भाई वड़ा दुष्ट हुआ है (to become).

(*c*) 31. मैंने आज स्नान किया है। 32. तालावका पानी बहुत ठण्डा हो गया है। 33. दो घण्टे पहले पानी गर्म्म किया गया था, पर ठण्डा हो गया है। 34. मेरा नौकर लौट आया है। 35. वह फिर चला गया है। 36. वह इस राहसे गया है। 37. वह हमारे मकानमें ४।५ वर्ष था। 38. हरि मेरे मकानमें ५।६ महीने था। इसके उपरान्त वह छुड़ा दिया गया। 39. पुराना नौकर उस दिन छोड़ गया। 40. मेरे शिरमें दर्द है। 41. आज तीन दिनोंसे वर्षा होती है। 42. वह कल सवेरेसे काम करता है। 43. उनकी घड़ी खो गई है। 44. मेरी घड़ी खो गई थी, फिर मिली है।

(*a*) 1. مینے اسکو مارا ہے۔ 2. تمنے مجھے کل مارا ہے۔ 3. تمنے مجھے آج مارا ہے۔ 4. کتاب مل گئي ہے۔ 5. کتاب کل ملي ہے۔ 6. وہ مکان گیا ہے۔ 7. وہ آج مکان گیا ہے۔ 8. وہ کل مکان گیا ہے۔ 9. وہ صبح مکان گیا ہے۔ 10. وہ آج صبح مکان گیا ہے۔ 11. مین دو روز سے علیل ہون۔ 12. مین دو روز علیل تھا۔ 13. گاریٹ صاحب اس ملک مین تیس سال سے ہین۔ 14. رو صاحب سرشتہ تعلیم مین تیس سال سے ہین۔ 15. تمنے یہ کتاب پڑھي ہے۔ 16. مینے وہ کل پڑھي ہے۔ 17. یہ کتاب نصف گھنٹے مین پڑھي گئي ہے۔ 18. یہان خوفناک بارش ہو گئي ہے۔ 19. گذشتہ تین چار سالونسے (for) کوشش کرتا ہون۔ 20. مینے تین چار سال سے کوشش کي ہے۔

(b) 21. تملوگ یہ سب حساب تین چار ھفتونسے کر رہے ھو.
22. انگریزون نے ھندوستان پر قریب دو سو سال سے قبضہ کیا ہے.
23. دو گھنٹونمین کام ختم کیا گیا ہے. 24. لاٹ صاحب کي عزت کے
لئے ایک مورت کھڑي کي گئي ہے. 25. اس مکان مین میرے پانچ
هزار روپیہ لگے. 26. سنّي مہینے مین ھندوستان کي آبادي بیس کروز تھي.
27. مجھے زکام ھوا ہے. 28. میرے والد کو بخار آگیا ہے. 29. مجھے
گذشتہ دو شنبہ کو بخار آیا تھا. 30. میرا چھوٹا بھائي نہایت شریر ھو
گیا ہے (to become).

(c) 31. مینے آج غسل کیا ہے. 32. تالاب کا پاني بہت ٹھنڈا
ھو گیا ہے. 33. دو گھنٹے ہوئے پاني گرم کیا گیا تھا, اب ٹھنڈا ھو گیا ہے.
34. میرا نوکر لوٹ آیا ہے. 35. وہ پھر چلا گیا ہے. 36. وہ اِس راہ سے
گیا ہے. 37. وہ ھمارے مکان مین چار پانچ سال تھا. 38. ھري
میرے مکان مین پانچ چھہ مہینے تھا اِسکے بعد وہ چھوڑا دیا گیا. 39. پرانا
نوکر اِسروز چھوڑ گیا. 40. مجھے درد سر ہے. 41. آج تین روز سے
بارش ھوتي ہے. 42. وہ کل سویرے سے کام کرتا ہے. 43. اُنکي گھڑي
کھو گئي ہے. 44. میري گھڑي کھو گئي تھي پھر ملي ہے.

42. The forms जावेगा, करेगा, जाऊंगा, करूंगा—جاؤنگا, کرونگا
—جائیگا, کریگا,

The Future Tense—

जावेगा, करेगा, जाऊंगा, करूंगा प्रभृतिकी अङ्गरेजी बनानेमें future tense प्रयोग करना पड़ता है। प्रयोग करनेमें verb के पहले कभी *shall* कभी *will* लगता है। जैसे—

future tense جائيگا، کريگا، جاؤنگا، کرونگا وغيرہ کي انگريزي بنانيمين
ستعمال کرنا پڑتا ہے۔ استعمال کرنيمن verb کے قبــــل کبهي shall کبهي
wil لگتا ہے۔ مثلاً—

मैं पांचके बाद मकानमें रहूंगा—مين پانچ کے بعد مکانمين رهونگا
I *shall* be at home after 5.

आपने जो कहा है, हम लोग वही करेंगे—ہملوگ وهي کرينگے
آپنے جو کہا—We *shall* do as you desire.

वह अभी आवेगा—وہ ابهي آئيگا—He *will* come presently.

तुम्हें एक बार बड़ेबाजार जाना पड़ेगा—تمهارے بڑے بازار جانا پڑيگا
تمهين—You *will* have to go to Barra Bazar.

तुम मकान जाते तो अच्छा था—تم مکان جاتے تو خوب تها—You
will do well to go home.

अनुग्रह करके एक बार सन्ध्या समय आ जाइये—شام کے وقت آجايئے
مهرباني فرماکر ايکبار-You *will* kindly call here in the evening
(Kindly call &c. भी लिखा जा सकता है—ايسي لکها جا سکتا ہے)

मैं इसी क्षण जाऊंगा—مين اسي گهڑي جاؤنگا—I *will* go this
moment.

मैं शनिवारको रुपये दूंगा ही (किसी तरह इसके खिलाफ न होगा)
—مين شنبه کو روپيه دونگا هي (کسيطرح اِسکے خلاف نہوگا)—I will
pay you on Saturday (without fail).

मैं बदला लूंगा ही—مين بدلا لونگا هي—I *will* be revenged.

तुमने बदमाशी की है, तुम्हें दण्डित होना ही पड़ेगा—تمنے بدمعاشي کي ہے

تمنے بے ادبي کي ہے، تمہين سزا—You have behaved impertinently, you *shall* be punished.

आप निश्चय ही यह पद पावेंगे—آپ يہ جگہہ ضرور هي پائينگے—You *shall* have the post.

थानेदारने. कहा है, कि इसे (निश्चित ही) जेल जाना पड़ेगा—تهانہ دار نے کہا ہے کہ اِسے (ضرورهي) جيل جانا پريگا—The Sub-Inspector of Police has said,—'He *shall* be sent to jail.'

सरसरी ढङ्गसे—سرسري طور سے—

मैं या (हम) करेंगे—ميں يا (هم) کرينگے—I or we *shall* do.

तुम करोगे—تم کروگے—You *will* do.

वह (या वह लोग) करेंगे—وہ (يا وہ لوگ) کرينگے—He or they *will* do.

मुझे भय है, कि मैं फेल हूंगा—مجہے خوف ہے کہ مين فيل هونگا—I think (fear) I *shall* fail.

मुझेमालूम होता है, कि ज्वर आवेगा—مجہے معلوم هوتا ہے کہ بخار آئيگا—I think](fear) I *shall* have fever.

तुम पास होगे—تم پاس هوگے—You *will* pass.

वह न बचेगा—وہ نہ بچيگا—He *will* die (*i.e.* he is going to die.)

EXERCISE 36.

Translate :—

[Hints : क्रुद्ध हो उठना—غصہ مين آجانا—to be or to get angry. पाठ सुनाना—سبق سنانا—to say one's lesson. पाठमें

—راه میں—on the way. गाड़ी—گاڑي—the train. छोड़ेगी—چھوڑيگي—will leave. बन्द होना—بند هونا—to close. उसके बादका सोमवार—اُسکے بعد کا دوشنبه—Monday after next, or Monday fortnight. खुलेगा—کهليگا—to re-open. परसों—پرسون—day after to-morrow. ठहरो—ٹهرو—wait. गुलदस्ता—گلدسته—nosegay, a bouquet. रहेगा—رهيگا—will last. काम का—مفيد—useful or *of use*. (मकान) गिर जाना—(مکان) گر جانا—to come down. नदीका किनारा—ندي کا کنارہ—river-side. मकानका असबाब——مکان کا اسباب——household furniture. नीलाममें—نيلام ميں—by auction. डाकसे—ڈاک سے—by post. बदली कर भेजना—بدلي کر بهيجنا—to transfer. खूनी—خوني—the murderer. फांसी देना—پهانسي دينا—to hang (weak verb). फसल काटना—فصل کاٹنا—to reap. सच्चरित्र—نيک چلن—well-behaved. दश रुपया इनाम—دس روپيه انعام—a reward of Rs. 10. सम्मत होना—رضامند هونا——to agree. समझा देना—سمجها—explain.]

(*a*) 1. मैं काल कलकत्ते जाऊंगा। 2. मैं इस आदमीको ... मारूंगा, इससे वह क्रुद्ध हो उठेगा। 3. तुम अब पाठ सुनाओ। 4. ... मुझे राहमें मारेगा। 5. गाड़ी बारह बजे हवड़ा छोड़ेगी। 6. आगामी सोमवारको स्कूल बन्द होगा। 7. उसके बादके सोमवारको ... खुलेगा। 8. कल सवेरे तुम्हारे मकान आऊंगा। 9. वह ... सन्ध्याको हमारे मकान आवेगा। 10. खास परसों शिक्षक महाशय ... महीना देगा। 11. तुम जरा ठहरो, मैं तुम्हें एक अंगूठी तस्वीर दिखा...

ऊंगा। 12. केशव मुझे फूलोंका एक गुलदस्ता देगा। 13. यह किताब बादको तुम्हारे काम आवेगी। 14. यह चिट्ठी पटने दो दिनोंमें पहूंचेगी। 15. ठहरो, वह चिट्ठीका जवाब देंगे। 16. मैं चार दिनोंमें बीमारीसे उठूंगा। 17. इस आदमीसे पुछो, वह तुम्हें सब विषय बता देगा। 18. वृष्टि २।३ घण्टे रहेगी। 19. कितने ही पुराने मकान गिर जावेंगे।

(*b*) 20. आज वह नदी किनारे गाड़ीपर घूमने जावेंगे। 21. हम लोग पूजाके समय मकान जावेंगे। 22. हम लोग एक महीनेकी छुट्टी पावेंगे। 23. इस वर्ष चावल मंहगा, आगामी वर्ष सस्ता होगा। 24. हपकिन्स साहबके घरका असबाब नीलाममें बिकेगा (passive)। 25. यह चिट्ठी डाकसे भेजी जावेगी। 26. जज साहब अलीपुरसे मेदिनीपुर बदलकर भेजे जावेंगे। 27. खूनीको प्रेसिडेन्सी जेलमें फांसी दी जावेगी 28. इस महीनेके उपरान्त फसल काटी जावेगी। 29. यह विषय तुम्हें जनाया जावेगा। 30. सच्चरित्र बालकको दस रुपये इनाम दिये जावेंगे। 31. वह इससे (to) सम्मत होंगे। 32. जनवरी महीनेके अन्तमें वह मकान लौट जावेंगे। 33. तुम किताब खोलो, यह मैं तुम्हें समझा दूंगा।

(*a*) ‎.1 میں کل کلکتے جاؤنگا. ‎.2 میں اِس آدمي کو کالا کھونگا, اِس سے وہ غصہ میں آجائیگا. ‎.3 تم اب سبق سناؤ. ‎.4 وہ مجھے راہ میں ماریگا. ‎.5 گاڑي بارہ بجے ہوڑہ چھوڑیگي. ‎.6 آئندہ دو شنبہ کو اِسکول بند ھوگا. ‎.7 اُسکے بعد کے دوشنبہ کو اِسکول کھلیگا. ‎.8 کل صبح میں تمہارے مکان آؤنگا. ‎.9 وہ آج شام کو میرے مکان آئیگا. ‎.10 شیام پرسون ماسٹر صاحب کو مہینہ دیگا. ‎.11 تم ذرا ٹھہرو میں

تمہین ایک عجیب تصویر دکھا ؤنگا. 12. کیشو مجھے پھولونکا ایک گلدستہ دیگا. 13. یہ کتاب بعد کو تمہارے کام آئیگی. 14. یہ خط پٹنے دنونمین پنہچیگا. 15. تھہرو وہ خط کا جواب دینگے 16. مین چار روزمین شفا حاصل کرونگا. 17. اس آدمي سے دریافت کرو وہ تمہین سب باتین بتادیگا. 18. بارش دو تین گھنٹے رھیگي. 19. کتنے هي پرانے ... گر جائینگے.

(b) 20. آج وہ ندي کنارے گاڑي پر گھومنے جائینگے. 21. هملوگ ... کے وقت مکان جائینگے. 22. هملوگ ایک مہینے کي چھٹي پائینگے. 23. اِمسال چاول گران، آئندہ سال ارزان هوگا. 24. هپکنس صاحب کے ... کا اسباب نیلام مین فروخت هوگا (passive). 25. یہ خط ڈاک سے بهیجا جائیگا. 26. جج صاحب علي پور سے میدني پور بدلکر بهیجے جائینگے. 27. خوني کو پرسیڈنسي جیل مین پھانسي دي جائیگي. 28. اس ... کے بعد فصل کاٹي جائیگي. 29. یہ معاملہ تمپر ظاهر کیا جائیگا. 30. نیک چلن لڑکے کو دس روپیہ انعام دیا جائیگا. 31. وہ اس سے ... رضامند هونگے. 32. جنوري مہینے کے اخیر مین وہ مکان لوٹ جائینگے. 33. تم کتاب کھولو یہ مین تمہین سمجھا دونگا.

43. The Auxiliaries 'May' 'Can' & 'Must'.

मैं जाऊं तो जा सकता हूं—مین جاؤن تو جا سکتا هون—I *may g*...

मैं जाता तो जा सकता था—مین جاتا تو جاسکتا تها—I *might* ... I *might have gone.*

मैं जा सकता हूं—مین جا سکتا هون—I *can go.*

मैं जा सकता था—مین جاسکتا تها—I *could go*, I *could ha*... *gone.*

मुझे जाना ही पड़ेगा—مجھے جاناھي پڑيگا—I *must go.*

इसी तरह—اسيطرح—

रोगी मरे तो मर सकता है—مريض مرے تو مر سکتا ہے—The patient *may die.*

सभी मरेंगे—سبہي مرينگے— All men *must die.*

वह गये होंगे—وہ گئے ہونگے—He *may have gone.*

वह निश्चय ही गये होंगे—وہ ضرور ھي گئے ہونگے—He *must have gone.*

EXERCISE 37.

Translate :—

[Hints : इहाता—احاطہ—boundary wall. गिर जाना—گرجانا—to come down. देर होना—دير ہونا—to be late. ठीक—صحيح—right, correct. भूल—غلط—wrong. पुराना—پرانا—second-hand. लिखने का डेस्क—لکھنے کا ڈيسک—writing desk. इतने दिनोंमें—اتنے دنونميں—by this time. उपाख्यान—کہاني—story. घटना—واقعہ—things. होना—ہونا—to happen. बादको—بعد کو—afterwards. तरह—طرح—way. और एक—اور ايک—another. खाट—چارپائي—cot. हटा रखना—ہٹا رکہنا—to remove. आराम करना—شفا بخشنا—to cure. दरजा चढ़ा देना—چڑھا دينا درجہ—to promote. भरती करना—داخل کرنا—to admit. स्वीकार करना—قبول کرنا—to admit. बढ़ना—بڑھنا—when one grows up. सुधारना—سدھارنا—to mend.]

(*a*) 1. तुम्हें आज ज्वर आवे तो आ सकता है। 2. मैं एक घण्टे-में पांच कोस घोड़े पर चढ़कर जा सकता हूं। 3. मैं यह हिसाब कर

सकता हूं। 4. वह यह डाल तोड़ सकता है। 5. उन्हें पांच बजे तक काम करना पड़ेगा। 6. वह मकान जा सकता था। 7. वह मकान जाते, तो जा सकते थे। 8. तुम्हें कल ज्वर आवे, तो आ सकता है। 9. यह इहाता, गिरे तो गिर सकता है। 10. आज ट्रेन आनेमें देर हो, तो हो सकती है। 11. तुम्हारी बात=(तुम) ठीक हो, तो हो सकती है। 12. तुम्हारे हिसाबका उत्तर भूल हो, तो हो सकता है। 13. वृष्टि हो, तो हो सकती है। 14. कल छुट्टी हो, तो हो सकती है=(कल हो सकता है holiday)। 15. मैं स्कूल जाता तो जा सकता था। 16. तुम बाजारसे एक पुराना लिखनेका डेकस खरीद सकते थे। 17. वह इतनी देरमें दुकानसे लौट आ सकता था। 18. वह इतनी देरमें मकान पहुंच सकता था। 19. तुम इतने दिनोंमें एन्ट्रेन्स क्लासमें पढ़ सकते थे। 20. रामायणका उपाख्यान सत्य हो, तो हो सकता है।

(*b*) 21. ऐसी घटना होवेगी ही। 22. वह अपनी माताको देखने आवेंगे ही। 23. यह लड़का बादको एक बड़ा आदमी हो सकता है। 24. वह चला गया हो, तो चला जा सकता है। 25. वह अवश्य चिट्ठी भेजेंगे। 26. वह अबतक कलकत्ते पहुंचा होगा। 27. मैं तुमको चिट्ठी लिख सकता था। 28. मैं तुमको चिट्ठी लिखता, तो लिख सकता था। 29. तुम चिट्ठी लिखा करोगे। 30. तुम जानते हो, कि मैं तुम्हें जेल भेज सकता हूं। 31. यह हिसाब और एक तरहसे किया जा सकता है। 32. हम लोग और एक राहसे जा सकते हैं। 33. खाट और एक कोठरीमें हटा रखी जा सकती है। 34. इसे मैं एक सप्ताहमें आराम कर सकता हूं।

35. हरि दरजा चढ़ा दिया जावे, तो चढ़ा दिया जा सकता है। 36. यह लड़का तीसरे दरजेमें भरती किया जावे, तो किया जा सकता है। 37. यह अवश्य ही स्वीकार करना पड़ेगा। 38. यह पुस्तक आसानीके साथ पढ़ी जा सकती है। 39. मैं इस पत्थरको एक हाथसे उठा सकता हूं। 40. वह बड़ा होनेपर सुधारा जा सकता है।

(*a*) 1. تمہیں آج بخار آئے تو آسکتا ہے. 2. میں ایک گھنٹے میں پانچ کوس گھوڑےپر سوار ہوکر جا سکتا ہوں. 3. میں یہ حساب کر سکتا ہوں. 4. وہ یہ شاخ توڑ سکتا ہے 5. اُنہیں پانچ بجے تک کام کرنا پڑیگا. 6. وہ مکان جا سکتا تھا. 7. وہ مکان جاتے تو جاسکتے تھے. 8. تمہیں کل بخار آئے تو آسکتا ہے. 9. یہ احاطہ گرے تو گر سکتا ہے. 10. آج ٹرین آنے میں دیر ہو تو ہو سکتی ہے. 11. تمہاری بات=(تم) درست ہو تو ہو سکتی ہے. 12. تمہارے حساب کا جواب غلط ہو تو ہو سکتا ہے. 13. بارش ہو تو ہو سکتی ہے. 14. کل تعطیل ہو تو ہو سکتی ہے=(کل ہو سکتا ہے holiday). 15. میں اِسکول جاتا، تو جا سکتا تھا. 16. تم بازار سے ایک پرانا لکھنے کا ڈیکس خرید سکتے تھے. 17. وہ اتنی دیر میں دوکانسے لوٹ آسکتا تھا. 18. میں اتنی دیر میں مکان پہنچ سکتا تھا. 19. تم اتنے دنوں میں انٹرنس کلاس میں پڑھ سکتے تھے. 20. رامائن کی کہانی سچی ہو تو ہو سکتی ہے.

(*b*) 21. ایسا واقعہ ہو گا ہی. 22. وہ اپنی والدہ کو دیکھنے آئینگے ہی. 23. یہ لڑکا بعد کو ایک بڑا آدمی ہو سکتا ہے. 24. وہ چلا گیا ہو تو چلا جا سکتا ہے. 25. وہ ضرور خط بھیجینگے. 26. وہ ابتک کلکتے پہنچا ہو گا. 27. میں تمکو خط لکھہ سکتا تھا. 28. میں تمکو خط لکھتا تو لکھہ سکتا تھا. 29. تم خط لکھا کروگے. 30. تم جانتے

لڑکہ مین تمہین جیل بھیج سکتا ہون. 31. یہ حساب اور ایک طرحسے کیا
جا سکتا ہے. 32. ہملوگ اور ایک راہ سے جا سکتے ہین. 33. چار پائي
اِس کوٹھري مین ہٹا رکھي جا سکتي ہے. 34. اِسے مین ایک ہفتےمین
بنا دے سکتا ہون. 35. ہري درجہ چڑھا دیا جاۓتو چڑھا دیا جا سکتا
ہے. 36. یہ لڑکا تیسرے درجے مین داخل کیا جاوے تو کیا جا سکتا ہے.
37. یہ ضرورھي منظور کرنا پڑیگا. 38. یہ کتاب آساني کے ساتھہ پڑھي
جا سکتي ہے. 39 مین اِس پتھر کو ایک ھاتھہ سے اُٹھا سکتا ھون.
40. یہ بڑا ھونیپر سدھارا جا سکتا ہے.

44. Verbs omitted after Auxiliaries.

इसे कर सको तो करो—اِسے کر سکو تو کرو—Do it, if you *can.*

जा सको तो जाओ—جا سکو تو جاؤ—Go, if you *can.*

तुम जाओ तो जा सकते हो, न जाओ तो नहीं जा सकते—جاسکتے
تم جاؤ تو جا سکتے ہو نہ جاؤ تو نہین—You *may* or may not go
—یا—You may go, or *may not.*

ऐसी जगह auxiliary के बाद do, go इत्यादि verb लिखा या
कहा नहीं जाता। फिर, एक आदमीके एक बात कहनेपर उसी बात
तरह जाननेके लिये वही बात पूछनेसे interrogative sentence
auxiliaryके बाद verb नहीं रहता। यदि मुझसे कोई कहे,—He
went there तो मैं पूछ सकता हूं *Did* he ? यानी *Did* he go?
इस तरह—

ایسي جگہ auxiliary کے بعد go, do وغیرہ verb لکھا یا کہا نہین
جاتا۔ پھر، ایک آدمي کے ایک بات کہنے پر اُسے اچھي طرح دریافت
کرنے کے لئے وہي بات دریافت کرنیپر interrogative sentence مین

went there—ہے مجھسے اگرکوئي نہین رھتا. verb بعد کے auxiliary Did he go ? يعني Did he ?—ہون سکتا کر دریافت مین تو Hari
—اسطرح—

He has resigned—*Has* he ? He can ride—*Can* he ?

He could pass–*Could* he ? He will leave us–*Will* he ?

प्रश्नका उत्तर देनेके समय भी auxiliary के बाद verb नहीं रहता जैसे—

نہین verb بعد کے auxiliary بھي وقت کے دینے جواب کا سوال رھتا— مثلاً—

Could he answer the question ? Yes, he *could*.

Did he sleep last night ?—Yes, he *did*.

EXERCISE 38.

Translate :—

[Hints :—लिखे—لکھے—let him write. जितना—جتنا—as far as. उतना काम—اُتنا کام—as much work. आवे—آئے let him come. लिखने दो—لکھنے دو—let me write.]

1. तुम यह कर सको तो करो। 2. वह यह कर सकते तो करते। 3. वह यह कर सके, तो करे। 4. लिख सको तो लिखो। 5. वह लिख सकता तो लिखता। 6. वह लिख सके तो लिखे। 7. तुम जाओ तो जा सकते हो, न जाओ तो जा सकते हो। 8. मैं आ सका तो आज तुम्हारे मकान आऊंगा। 9. तुम जा सको तो जाओ। 10. वह आवें तो आ सकते हैं। 11. तुम जितना पढ़ सको पढ़ो। 12. वह जितना काम कर सकता था, उतना काम उसने किया। 13. वह आ सके तो आवे। 14. मैं जितना लिख सकता हूँ, उतना लिखता हूँ।

۱. تم یہ کرسکو تو کرو۔ 2. وہ یہ کر سکتے تو کرتے۔ 3. وہ یہ کر سکے تو کرے۔ 4. لکھہ سکو تو لکھو۔ 5. وہ لکھہ سکتا تو لکھتا۔ 6. وہ لکھہ سکے تو لکھے۔ 7. تم جاؤ تو جا سکتے ہو، نہ جاؤ تو جاسکتے ہو۔ 8. میں سکا تو آج تمہارے مکان آؤنگا۔ 9. تم جا سکو تو جاؤ۔ 10. وہ آئیں تو آسکتے ہیں۔ 11. تم جتنا پڑھ سکو پڑھو۔ 12. وہ جتنا کام کر سکتا تھا اتنا کام اسنے کیا۔ 13. وہ آسکے تو آئے۔ 14. میں جتنا لکھہ سکتا ہوں اتنا لکھتا ہوں۔

EXERCISE 39.

Translate the following dialogues between A and B—

[Hints : इस समय दो बजा है—اِسوقت دو بجا ہے—it is 2 o'clock now. इससे अनिष्ट न होगा—اس سے خرابي نہوگي—it will do you no harm. काम करना—کام کرنا—to work नारियल तोड़ना—ناریل توڑنا—to pluck cocoanuts.]

1. (A) यह मकान आया है—یہ مکان آیا ہے (B) आया है?—آیا ہے ? (A) हां आया है—ہاں آیا ہے.

2. (A) इस समय दो बजा है—اِسوقت دو بجا ہے (A) बजा है?—بجا ہے ?— (B) हां बजा है—ہاں بجاہے.

3. (A) आज दो बजे स्कूल बन्द होगा—آج دو بجے اِسکول بند ہوگا (B) बन्द होगा ?—بند ہوگا؟ (A) हां होगा—ہاں ہوگا.

4. (A) वह पास हो सकता था—وہ پاس ہو سکتا تھا (B) हो सकता था ?—ہو سکتا تھا ? (A) हां हो सकता था—ہاں ہو سکتا تھا.

5. (A) इससे अनिष्ट न होगा—اس سے برائي نہوگي (B) होगा ?—ہوگي—(A) न होगा—نہوگي.

6. (A) तुम काम नहीं कर सकते ?—تم کام نہیں کر سکتے ؟
   (B) नहीं, नहीं कर सकता—نہین و نہین کر سکتا
7. (A) वह नारियल तोड़ सकता है ?—وہ ناریل توڑ سکتا ہے ؟
   (B) तोड़ सकता है ?—توڑ سکتا ہے ؟

45. The forms जानेसे, करनेसे—جانیسے, کرنیسے &c.

The Infinitive Mood (with 'to').

जानेमें—جانے مین—*to go*, खानेमें—کہانے مین—*to eat*. करनेमें—کرنے مین—*to do*, प्रभृति रूप पूर्ण क्रिया नहीं हैं, इसके पहले एक finite verb, noun या adjective बैठाना पड़ता है—adjective لکا پڑتا ہے یا noun, finite verb, وغیرہ پورے فعل نہین هین اِسکے قبل ایک

· जैसे—مثلاً—

उन्होंने जानेसे मना किया है—انہون نے جانے سے منع کیا ہے—He *has forbidden* me *to go*. (1)

मैंने खाना आरम्भ किया है—مینے کہانا شروع کیا ہے—*I have began to eat.*

(without 'to').

मैंने उसे जाते देखा था—مینے اُسے جاتے دیکہا تہا—I *saw* him go.

मैंने उसे रोते सुना था—مینے اُسے روتے سنا تہا—I heard him cry.

पहरेदारने उसे ठहरने कहा—پہریدار نے اسے تہہرنے کہا—the constable bade him *stop*. (2)

---

(1) उसने मुझे जाने नहीं दिया—اُسنے مجھے جانے نہین دیا—He prevented me *from going*. (2) Bid, dare, have, hear, let, make, need, see— इन कितने ही—اِن کتنے هي verb के बाद—بعد کے infinitive का 'to' अनुक्त रहता है—غائب رہتا ہے

किन्तु पूर्ण क्रिया passive होनेसे *to* उक्त होता है।
لیکن پورا فعل passive هونیسے *to* ظاهر هوتا هے.

जैसे—مثلاً—

He was seen *to* go. He was heard *to* say this. He was made *to* work till sunset. I was bid *to* say.

'Let' यह verb, passive होनेपर भी उसके बाद infinitive का 'to' अनुक्त रहता है।
'Let' یه verb, passsive هو نیپر بهي اُسکے بعد infinitive کا 'to' غائب رهتا هے.

जैसे—مثلاً—The prisoner was *let go.*

46. Sometimes—खानेका=खानेकी—کہانیکا—و—کہانیکی= मेरे खानेको कुछ है—میرے کہانیکو کچھ هے—I have something *to eat*, (or, I am not without means.)

उसे काम करनेकी इच्छा नहीं है—اُسے کام کرنیکي خواهش نہین هے—He has no desire *to work.*

मेरे रहनेको मकान नहीं है—میرے رهنیکو مکان نہین هے—I have no house *to live in.*

जानेकी राह—جانیکي راه—The way to go *by.*

47. खाना—کہانا=to eat; जाना—جانا=to go; लेना—لینا=to take.

हिन्दीमें इस तरहका पद कर्त्ता होनेसे अङ्गरेजीमें nominative होगा।

اُردو مین اِسطرحکا جملہ فاعل هونیپر انگریزي مین nominative هوگا.

जैसे—مثلاً—

सवेरे घूमना अच्छा है—صبح کا ٹہلنا اچھا ہے—*To walk* in the morning is good.

इस जगह to walk का nominative case हुआ है। किन्तु ऐसे स्थलमें sentence के पहले *it* लिखकर उसके उपरान्त verb *to be* और उसका complement और उसके बाद infinitive लिखना उचित है।

اسجگہ to walk کا nominative case ہوا ہے۔ لیکن ایسی جگہ sentence کے پہلے *it* لکھکر اُسکے بعد verb *to be* اور اُسکا complement اور اُسکے بعد infinitive لکھنا مناسب ہے۔

जैसे—مثلاً—

तुम्हें सहायता करना मेरा कर्त्तव्य है—تمہیں مدد دینا میرا فرض ہے—*It* is my duty to help you.

ऐसा खयाल करना बेवकूफोंका काम है—ایسا خیال کرنا بیوقوفونکا کام ہے—*It* is foolish to think so.

यह बात स्मरण रखना कर्त्तव्य है—یہ بات یاد رکھنا فرض ہے—*It* is important to bear this in mind.

ऐसा खयाल करना भूल है—ایسا خیال کرنا غلطی ہے—*It* is a mistake to think so.

डाक्तरको बुलाना जरूरी है—ڈاکٹر کو بلانا ضروری ہے—*It* is necessary to call in the doctor.

48. 'Let' used in translation.

चलो हमलोग घूमने चलें—چلو ہملوگ سیر کو چلیں—Come, *let* us walk.

यह इस समय जावे—یہ اِسوقت جائے—*Let* him go now.

तुम्हारी किताब देखूं—تمہاري کتاب دیکھوں—*Let* me see your book.

थोड़ासा कागज दो—تھوڑا سا کاغذ دو—*Let* me have a piece of paper.

मुझे अब जाने दो—مجھے اب جانے دو—*Let* me go now.

उसे जाने दो—اُسے جانے دو—*Let* him go.

मेरा हाथ छोड़ दो—میرا هاتهہ چھوڑ دو—*Let* go my hand.

रस्सी छोड़ दो—رسّي چھوڑ دو—*Let* go the rope.

मैंने रस्सी छोड़ दी—میںنے رسّي چھوڑ دي—*I let* go the rope.

चोर छोड़ दिया गया—چور چھوڑ دیا گیا—The thief was *let* go.

EXERCISE 40.

Translate :—

[Hints : खराब विषय—خراب باتیں—evil things. विचार करना—سوچنا—to think of. अशक्त—ناطاقت—unable. तैरना जानना—تیرنا جاننا—Know *how* to swim. पेन्सिल काटना—پنسل—to cut a pencil. तालावसे—تالاب سے—into the pond. पानी लाना—پاني لانا—to fetch water. सेवा करना—کرنا—to serve. कर्त्तव्य—فرض—duty. शिकार खेलने जाना—شکار کهیلنے—to go out hunting. चिड़िया मारना—چڑیا مارنا—to shoot birds. स्वाधीनता—آزادي—liberty. जानेका अभिलाषी—جانیکا خواهشمند—desirous of going.]

1. मैं पढ़ना पसन्द करता हूं। 2. वह कपड़ा खरीदने जाता है। 3. वह परिश्रम करना चाहते हैं। 4. यही जानेकी राह है। 5. उसे कुछ खानेके लिये था। 6. मेरे एक सोनेकी कोठरी है। 7. पढ़ना लिखना अच्छा है। 8. खराब विषयोंकी चिन्ता करना बुरा है। 9. लड़का खड़ा होनेमें अशक्त है। 10. वह तैरना जानता है। 11. हरि पेन्सिल काटना जानता है। 12. वह मैदानमें काम करने गया है। 13. उसकी स्त्री तालाबसे जल लाने गई है। 14. राम बाबू मुझे सहायता देनेमें अक्षम हैं। 15. उनसे यह प्रत्याशा करना अन्याय है। 16. पिता माताकी सेवा करना सबका कर्त्तव्य है। 17. शीतकालमें अङ्गरेज लोग शिकार खेलने जाते हैं। 18. वह लोग चिड़िया मारना पसन्द करते हैं। 19. मेरी मकान जानेकी इच्छा होती है। 20. लड़का पढ़ना सीखता है।

I. مين پڑھنا پسند کرتا هون. 2. وہ کپڑا خریدنے جاتا ہے. 3. وہ محنت کرنا چاهتے هین. 4. یهي جانیکي راہ ہے. 5. اُسے کچھ کھانیکے لئے تھا. 6. میرے ایک خوابگاہ ہے. 7. پڑھنا لکھنا اچھا ہے. 8. خراب باتین سوچنا برا ہے. 9. لڑکا کھڑا هونے قابل نہین ہے. 10. وہ تیرنا جانتا ہے. 11. هري پنسل کاٹنا جانتا ہے. 12. وہ میدانمین کام کرنے گیا ہے. 13. اُسکي عورت تالاب سے پاني لانے گئي ہے. 14. رام بابو مجھے مدد دینے مین نا قابل هین. 15. اُنسے یہ اُمید کرنا غیر انصافي ہے. 16. والدین کي خدمت سبکا فرض ہے. 17. جاڑے مین انگریز لوگ شکار کھیلنے جاتے هین. 18. وہ لوگ چڑیا مارنا پسند کرتے هین. 19. میري مکان جانیکي خواهش ہے. 20. لڑکا پڑھنا سیکھتا ہے.

EXERCISE 41.

Translate :—

[Hints : बात करना—باتکرنا—to speak. छोड़ देना—چھوڑ دینا—to let go. परित्याग करना—قطع تعلق کرنا—to leave. निन्दा करना—شکایت کرنا—to speak ill of a person.]

1. मैंने तुमको दौड़कर जाते देखा है। 2. तुम्हें दौड़कर जाते देखा गया था। 3. मैंने तुम्हें बातें करते सुना है। 4. तुम्हें बातें करते सुना गया है। 5. तुमने चोरको छोड़ दिया था। 6. मुझे तसवीर देखने दो (let)। 7. तुमने कैसे मेरा अपमान करनेका साहस किया (dare)? 8. तुमने मुझे परीक्षा-मन्दिर परित्याग करनेका आदेश दिया था (to bid)। 9. मैं परीक्षा-मन्दिर परित्याग करनेके लिये आदिष्ट हुआ था। 10. तुम्हारे जानेकी अब जरूरत नहीं है (to need)। 11. तुम मेरा हाथ छोड़ दो। 12. वह यहां आवें। 13. मैं उसके मुंहकी ओर (at) देखनेका साहस नहीं करता। 14. तुमने सुना है कि मैंने तुम्हारी निन्दा की थी? 15. मुझे कोई बात कहनेकी जरूरत नहीं है। 16. इस आदमीको मैंने तुम्हारे घरमें घुसते देखा (enter)। 17. वह राहमें घूमता कभी दिखाई नहीं देता।

1. مینے تمکو دوڑ کر جاتے دیکھا ہے. 2. تمہیں دوڑ کر جاتے دیکھا گیا تھا. 3. مینے تمہیں باتیں کرتے سنا ہے. 4. تمہیں باتیں کرتے سنا گیا ہے. 5. تمنے چور کو چھوڑ دیا تھا. 6. مجھے تصویر دیکھنے دو (let). 7. تمنے کیونکر میری بیعزتی کرنیکی ہمت کی (dare)? 8. تمنے مجھے امتحان کے مکان سے جانیکا حکم دیا تھا (to bid). 9. مجھے امتحان کا مکان چھوڑ دینے کا حکم دیا گیا تھا. 10. تمہیں جانیکی اب ضرورت نہیں ہے (to need).

11. تم میرا ہاتھ چھوڑ دو۔ 12. وہ یہاں آئیں۔ 13. میں اُسکے منہ کي طرف (at) دیکھنے کي ہمت نہیں کرتا۔ 14. تمنے سنا تھا کہ مینے تمہاري شکایت کي تھي ؟ 15. مجھے کوئي بات کہنے کي ضرورت نہیں ہے۔ 16. اِس آدمي کو مینے تمہارے مکان میں داخل ہوتے دیکھا تھا (enter). 17. وہ راہ میں گھومتا کبھي دکھائي نہیں دیتا۔

49. The forms जाना पड़ता है, जाना पड़ेगा—جانا پڑتا ہے, جانا پڑیگا—&c.

मुझे जाना पड़ेगा—مجھے جانا پڑیگا—I *have* to go, or, I *am* to go.

यदि ऐसा अर्थ रहे, कि मेरे जानेकी बात है, तो इस तरहकी अङ्गरेजी होगी—اگر ایسا مطلب رہے کہ میرے جانیکي بات ہے تو اسطرحکي انگریزي ہوگي—I *am* to go; नहीं तो—نہیں تو—I *have* to go.

जैसे—مثلاً—

(1) मुझे रोज बाजार जाना पड़ता है—مجھے روز بازار جانا پڑتا ہے—I *have* to go to market every day.

(2) (मुझे जरूरत है) अभी जाना पड़ेगा—ابھي جانا پڑیگا (مجھے ضرورت ہے)—I *have* to go immediately.

(3) (मेरे जानेकी बात है) अभी जाना पड़ेगा—ابھي جانا پڑیگا (میرے جانیکي بات ہے)—I *am* to go &c.

(4) मुझे कल वहां जाना पड़ेगा—مجھے کل وہاں جانا پڑیگا—I *shall have* to go there to-morrow.

(5) मुझे कल जाना पड़ा था—مجھے کل جانا پڑا تھا—I *had* to go &c. yesterday.

(6) उन्हें आज बहुत काम करना पड़े हैं—انکو آج بہت کام کرنا پڑے ہیں—He *has had* to do much work to-day.

(7) उनके अब आनेकी बात है—انکے اب آنیکي بات ہے—He is *to come* now.

(8) उनके कल आनेकी बात थी—انکے کل آنیکي بات تہي—He *was to come* yesterday.

EXERCISE 42.

Translate :—

[Hints : उपार्ज्जन करना—کمانا— to earn. संसार—کنبہ—family. पालना—پرورش کرنا—to maintain, support. बड़े दिनोंकी छुट्टी—بڑے دنونکي تعطیل—Christmas vacation. बहुत काम—بہت کام—much work. करना पड़ा है—کرنا پڑا ہے—the pres. perfect tense. कष्ट—تکلیف—discomfort. ('कष्ट सहन करना' इस तरहके मतलबकी अङ्गरेजी सिर्फ suffer लिखनेसे हो सकती है—اس طرحکے مطلب کي انگریزي محض suffer لکہنے سے ہو سکتي ہے—'تکلیف بر داشت کرنا'.) और नहीं—زیادہ نہیں—no more.

1. मुझे सवेरे बाजार जाना पड़ता है। 2. उसके बाद ... अभ्यास करना पड़ता है। 3. उसके बाद स्कूल जाना पड़ता है। ... मुझे रुपया उपार्ज्जन करना पड़ता है, उसके द्वारा संसार प्रतिपालन करना पड़ता है। 5. तुम्हें ष्टेशन पैदल जाना पड़ा था। 6. रविवार को पिताको आफिस जाना पड़ता है। 7. बड़े दिनकी छुट्टीमें ... बर्द्धवान जाना पड़ेगा (ऐसी बात है)। 8. भाईके आज मकान ... की बात है। 9. कल उनकी चिट्ठी आनेकी बात थी। 10.

अब मकान रहनेकी बात थी। 11. तुम्हारे कल मकान रहनेकी बात थी। 12. मुझे एकबार थैकरकी दुकान जाना पड़ेगा। 13. पण्डित महाशयको रोज साहबको पढ़ाना पड़ता है। 14. कल तुम्हें एकबार डाक्तरके मकान जाना पड़ेगा। 15. यह दरजा अब किसके पढ़ानेकी बात है? 16. गत सोमवारको मुझे मन्द्राज जाना पड़ा था। 17. मुझे इस सप्ताह बहुत काम करना पड़े हैं। 18. इस वर्ष गरीब लोगोंको बहुत कष्ट सहना पड़े हैं। 19. मुझे आज और कोई काम करना न पड़ेगा। 20. उसी सबेरेसे सन्ध्यापर्य्यन्त काम करना पड़ता है।

1. مجھے سویرے بازار جانا پڑتا ہے۔ 2. اُسکے بعد سبق یاد کرنا پڑتا ہے۔ 3. اُسکے بعد اِسکول جانا پڑتا ہے۔ 4. مجھے روپیہ کمانا پڑتا ہے اُسکے ذریعہ اپنے کنبے کي پرورش کرنا پڑتي ہے۔ 5. تمہیں سٹیشن پیدل جانا پڑا تھا۔ 6. اتوار کو والد کو آفس جانا پڑتا ہے۔ 7. بڑے دنوں کي تعطیل میں اُنھیں بردوان جانا پڑیگا (ایسي بات ہے)۔ 8. بھائي کے آج مکان اُنیکي بات ہے۔ 9. کل اُنکا خط اُنیکي بات تھي۔ 10. میرے اب مکان رہنے کي بات تھي۔ 11. تمہارے کل مکان رہنے کي بات تھي۔ 12. مجھے ایکبار تھیکر کي دوکان جانا پڑیگا۔ 13. پنڈت صاحب کو روز صاحب کو پڑھانا پڑتا ہے۔ 14. کل تمھیں ایکبار ڈاکٹر کے مکان جانا پڑیگا۔ 15. یہ درجہ اب کسکے پڑھانیکي بات ہے؟ 16. گذشتہ دوشنبہ کو مجھے مدراس جانا پڑا تھا۔ 17. مجھے اِس ہفتے بہت کام کرنا پڑے ہیں۔ 18. امسال غریب لوگونکو بہت تکلیف برداشت کرنا پڑي ہے۔ 19. مجھے آج اور کوئي کام کرنا نہ پڑیگا۔ 20. اُسے صبح سے شام تک کام کرنا پڑتا ہے۔

50. The forms भेजना, खिलाना—کہلانا, بہیجنا (see pp 62-63)

(वह न जावे तो) उसे भेजना होगा—(وہ نہ جائے تو) اسے بہیجنا ہوگا—He must be *made* to go.

मैं यह काम करा रखूंगा—میں یہ کام کرا رکہونگا—I shall *get* (or *have*) the work done.

मैं चिटठी लिखा रखूंगा—میں خط لکہا رکہونگا—I shall *have* (or *get*) the letter written.

साईस घोड़ा टहला रहा है—سائیس گہوڑا ٹہلا رہا ہے—The groom (*syce*) is *walking* the horse.

मैं तुम्हें गणित सिखाऊंगा—میں تمہیں حساب سکہاؤنگا—I shall *teach* you Arithmatic.

तुम गणित सीखना नहीं चाहते, किन्तु जिस तरह बनेगा, उस तरह मैं तुम्हें गणित सिखलाऊंगा—تم حساب سکیہنا نہیں چاہتے , لیکن جسطرح ممکن ہوگا طرح میں تمہیں حساب سکہاؤنگا—I will *make you learn* Arithmetic.

EXERCISE 43.

Translate :—

[Hints :— निर्माण कराना—تعمیر کرانا—to cause (it) to be built or to have (it) built. तय्यार कराना—تیار کرنا—to have (it) made. काम कराना—کام کرانا—to make one work. समझाना—سمجہانا—to explain. प्रचार कराना—مشہور کرانا—to cause (it) to be distributed. बनाना—بنانا—to construct

खुदाना—كهدانا—to have (them) excavated. जुताना—جتانا—to make (them) till. उपजाना—اُپجانا—to grow. विनष्ट कराना—مروانا—to have (him) killed. औषधि खिलाना—دوا پلانا—to give medicine. दिखाना—دكهانا—to show, to point out. दलील—دليل—a document. प्रवेश कराया—داخل كرايا—use 'make' or 'cause'. दस्तखत करना—دستخط كرنا—to sign.

1. मैंने एक मकान तय्यार कराया है। 2. मैंने इसका उत्तर लिखा रखा है। 3. मैंने एक कपड़ा तय्यार कराया है। 4. उन्होंने मुझसे सन्ध्या पर्यन्त काम कराया है। 5. तुम यह हिसाब समझ नहीं सके, मैं अब तुम्हें समझा दूंगा। 6. उन्होंने परीक्षा देनेवालोंमें कागज वितरण कराया। 7. जमीन्दारोंने भिन्न भिन्न स्थानोंमें राह निर्माण कराई थी। 8. हरि और यदुने प्रश्नोंके उत्तर किसीसे (by somebody) लिखा लिये थे। 9. सरकारने कितनी ही जगहोंमें तालाब खुदवाये थे। 10. अमेरिकाके लोग हवशियों Negro से भूमि जुतवाते थे। 11. यहांके किसानोंने खूब गन्ना उपजाया है। 12. उसने अपने मालिककी किसी तरहसे विनष्ट कराया। 13. मैं तुम्हें अब औषधि खिलाऊंगा। 14. मैंने साहबको नहीं देखा, दिखा दो। 15. उन लोगोंने मुझे एक कोठरीमें प्रवेश कराया। 16. मुझसे एक दलीलपर दस्तखत करा लिये।

1. مينے ايک مکان تيار کرايا ہے. 2. مينے اسکا جواب لکها رکها ہے. 3. مينے ايک کپڑا تيار کرايا ہے. 4. اُنهوں نے مجهسے شام تک کام کرايا ہے. 5. تم يه حساب سمجه نہيں سکے، ميں اب تمهيں سمجها دونگا. 6. اُنهوں نے امتحان دينے والونميں کاغذ تقسيم کرايا. 7. زميندارون نے مختلف

مقامون ميں راه تعمير کرائي تهي. 8. هري اور يدو نے سوالونکے جواب

کسي سے (by somebody) لکہالئے تہے۔ 9. سرکارنے کتني هي جگہونمين تالاب کہدوائے تہے۔ 10. اميريکا کے لوگ حبشيونسے Negro زمين جتواتے تہے۔ 11. يہان کے کسانون نے خوب گنّا اپجايا ہے. 12. اسنے اپنے مالک کو کسي طرحسے مرواڈالا. 13. مين تمہين اب دوا پلاؤنگا. 14. مينے صاحب کو نہين ديکہا, دکہا دو. 15. انلوگون نے مجہے ايک کوٹہري مين داخل کرايا. 16. مجہسے ايک دليل پر دستخط کرالئے.

51. The forms जाओ, करो—جاؤ, کرو &c.

The Imperative Mood.

घर जाओ—گہر جاؤ—*Go* home.

एक काम करो—ايک کام کرو—Just *do* one thing.

यह किताव लो—يه کتاب لو—*Take* this book.

इस जगह *go*, *do*, *take* प्रभृतिका imperative mood हुआ है, इसलिये इसका nominative अनुक्त रहा है। यदि nominative उक्त रहता, तो अर्थ होता, कि तुम्हींको जाने करने या लेने कहता हूं दूसरेको नहीं। 'you go home', 'you take this book.' कहनेसे "तुम मकान जाया करते हो" "तुम यह किताव लिया करते हो" ऐसा अर्थ भी होता। اسجگه *go*, *do*, *take* وغيره imperative mood هو گيا ہے اسلئے اسکا nominative غائب ہے, اگر nominative ظاهر رهتا تو معني هوتے که تمہين کو جانے يا لينے کہتا هون, دوسرے کو نہين. 'you go home' 'you take this book' کہنے سے "تم مکان جايا کرتے هو" "تم يه کتاب ليا کرتے" هو اسطرحکے معني بہي هوتے هين.

Polite forms. अङ्गरेजीमें शिष्टाचार दिखानेके लिये imperative verb के पहले कहीं *please* या कहीं *kindly* प्रभृति पद व्यवहार करना

पड़ता है ; रुखाईसे जोर देकर कोई आज्ञा देनेमें verb के पहले कभी कभी *do* लगाना पड़ता है ।

انگریزي میں تکلف ظاهر کرنیکے لئے imperative verb کے پہلے کہیں *please* یا کہیں *kindly* وغیرہ لفظ استعمال کرنا پڑتا ہے; رکھائي سے زور دیکر کسي طرحکا حکم دینے میں verb کے پہلے کبھي کبھي *do* لگانا پڑتا ہے.

जैसे—مثلاً—

दरवाजा बन्द कर दीजिये—دروازہ بند کر دیجیئے—*Please*, shut the door.

एकबार यह अरजी देख लीजिये—ایکبار یہ عرضي مُلاحظہ فرمایئے—*Kindly* look over this petition.

जाओ, दरजेसे निकल जाओ—جاؤ , درجے سے نکل جاؤ—*Do* leave the class.

EXERCISE 44.

[Hints :— प्रस्तुत करना—تیار کرنا—to get ready. लेकर—لیکر—with. दिल लगाना—دل لگانا—to attend or listen to. १२ वां पृष्ठ निकालो—بارھواں صفحہ نکالو—open at p. 12. या—یا—turn to p. 12. आजसे—آجسے—from this day, henceforth. (आलस्य) परित्याग करना—(سستي) دور کرنا—to shake off laziness. असत्सङ्ग परित्याग करना—بري صحبت چھوڑنا—to shun bad company. यह बात—یہ بات—this. दूर हो—دور ہو—get away, get off. रखना—رکھنا—put (keep नहीं—نہیں). कलम बनाना—قلم بنانا—to mend a pen. ले जाना—لیجانا—to take.]

1. परिष्कार परिच्छन्न हो। 2. गाड़ी तय्यार करो। 3. किताब, कागज कलम लेकर स्कूल आओ। 4. बेञ्चपर खड़े हो। 5. आंख बन्द करो। 6. द्वार बन्द करो। 7. स्कूलमें शिक्षक महाशयकी ओर ध्यान दो। 8. १२ वां पृष्ठ निकालो। 9. प्रथम पेराग्राफसे पढ़ो। 10. आजतक गङ्गास्नान करना। 11. आलस्य परित्याग करो। 12. असत्सङ्ग परित्याग करो। 13. सवेरे बाजार आदमी भेज दो। 14. तुम खुद (yourself) साहबके मकान जाओ। 15. उसे यह बात कह दो। 16. इसके लिये ईश्वरको धन्यवाद दो। 17. इस स्थानसे चले जाओ। 18. दूर हो। 19. गङ्गासे जल ले आओ। 20. मट्टीसे किताब उठाकर टेबिलपर रखो। 21. आमवृक्षकी डालपर एक बन्दर देखो। 22. यहांसे उस मकानतक दौड़ जाओ। 23. मेरा कलम बना दो। 24. यह अखबार ह्यिउम साहबके मकान ले जाओ। 25. सवेरे पढ़ना लिखना, शामको खेलना।

1. پاک صاف هو. 2. گاڑي تيــار كرو. 3. كتــاب كاغذ قلم ليكر اسكول آؤ. 4. بينچ پر كهڑے هو. 5. آنكهين بندكرو. 6. دروازه بند كرو. 7. اسكول مين معلم صاحب كيطرف دهيان دو. 8. بارهوان صفحه نكالو. 9. پهلے پيرا گراف سے پڑهو 10. آج تک گنگا نهانا 11. سستي دور كرو 12. بد صحبــت ترک كرو. 13. سويرے بازار آدمي بهيــج دو. 14. تم خود (yourself) صاحبكے مكان جاؤ. 15. اُسے يه بات كهدو. 16. اِسكے لئے خداكا شكريه ادا كرو. 17. اِسجگه سے چلے جاؤ. 18. دور هو. 19. گنگا سے پاني لے آؤ. 20. متي سے كتاب اُٹها كر تيبل پر ركهــو. 21. درخت انبــه كي شاخ پر ايک بندر ديكهو. 22. يهــانسے اُس مكان تک دوڑ جاؤ. 23. ميرا قلم بنــا دو. 24. يه اخبــار هيوم صاحب كے مكان ليجــاؤ. 25. سويرے پڑهنا لكهنا شام كو كهيلنا.

52. अगर जाओ, अगर जाऊं, अगर न जाऊं—جاؤں، اگر نہ جاؤں اگر جاؤ، اگر—The Subjunctive Mood.

अगर जाओ—اگر جاؤ—*If* you go.

यदि न जाओ—اگر نہ جاؤ—*Unless* you go.

अगर गये हो—اگر گئے هو—*If* you have gone.

अगर जाते—اگر جاتے—*If* you went, or, *If* you had gone.

"यदि वृष्टि हो" यह present tense भी हो सकता है और future tense भी। यानी इसकी अङ्गरेजी हो सकती है—

" اگر بارش هو" یه present tense بهي هو سكتا هے اور tense future بهي يعني اسكي انگريزي هو سكتي هے.

"If it *rain*" (*present*)
"If it *should rain*" (*future*) } Subjunctive.

"If it *rains*" (present)—Indicative.

"If it rains" का अर्थ यह—वृष्टि होती है यदि इस तरह है—

اس کے معني یه—بارش هوتي هے اگر اسطرح هو

"अगर वृष्टि होती" इसकी अङ्गरेजी इस तरह होगी—اسطرح هوگي اسكي انگريزي "اگر بارش هوتي هے"—

"If it *rained*," "If it *had rained*," "*Had* it *rained*."

इस तरह—اسطرح—

यदि वह कल आवे—اگر وه کل آئے—If he *should come* to-morrow.

अगर वह आया हो—اگر وہ آیا ہو—If he *have* or *has* come.

यदि वह आता—اگر وہ آتا—If he *came* or *had come*, *Had* he *come*.

यदि मैं बड़ा आदमी होता—اگر میں بڑا آدمي ہوتا—If *I were* rich (If I was rich नहीं نہین) or, *Had I been* rich.

अगर यह किताब लाइब्रेरीमें रहती—اگر یہ کتاب لائبریري میں رہتي—If this book *were* in the library, *Had* this book *been* in the library.

'If' प्रयोग करनेपर verb के पहले *may*, *can* प्रभृति auxiliary भी बैठ सकता है।

'If' استعمال کرنیپر verb کے پہلے *can*, *may* وغیرہ auxiliary بہي بیٹھ سکتا ہے۔

जैसे—مثلاً—If *I can* do it.

'If' की तरह 'though' (यद्यपि), 'unless' (अगर नहीं), 'until' (जबतक नहीं) 'lest' (शायद) प्रभृति कई एक बात भी Indicative और Subjunctive दोनो mood में व्यवहृत होती है। Indicative mood के present tense singular में verb का एकवचनका रूप होता है, यानी verb के अन्तमें s या verb के पहले *has*, *is*, *am* प्रभृति बैठता है, Subjunctive mood में verb जैसेका तैसा रहता है। नीचे indicative हीका स्वरूप दिया गया है।

'If' کیطرح 'though' (اگرچہ) 'unless' (اگر نہین) 'until' (جبتک نہین) 'lest' (شاید) وغیرہ کئي ایک بات بہي Indicative اور Subjunctive دونون mood مین مستعمل ہوتي ہین۔

كي واحد كي verb ميں present tense singular کے Indicative صورت هوتي هے يعني verb کے اخيرميں s يا verb کے پہلے *am, is, has* وغيره لگتا هے Subjunctive mood ميں verb هوهو رهتا هے. نيچے indicative هي كي صورت دي گئي هے—

यदि (यद्यपि) वह आवे—اگر (اگرچه) وه آئے—*Though* he *comes.*

यदि वह नहीं आवे—اگر وه نہیں آئے—*Unless* he *comes.*

जबतक न वह आवे—جبتک نه وه آئے—*Until* he *comes.*

शायद वह चोरी करे—شايد وه چوري کرے—*Lest* he *should steal.*

यहां verb का subjunctive mood हो गया है 'Lest' प्रयोग करनेपर verb के पहले प्रायः *should* लगाना पड़ता है।

يہاں verb کا subjunctive mood هو گيا هے. 'Lest' استعمال کرنيپر verb کے پہلے عموماً *should* لگانا پڑتا هے.

EXERCISE 45.

Translate :—

[Hints :— बुरी अवस्थामें—بري حالتمیں—in bad circumstances. अधीनतामें—ماتحتي میں—under. रहता था—رهتا تها—verb to *be.* रोकना—روكنا—to cease. पुत्र होना—لڑكا هونا—to get a son. सन्तान—اولاد—a child. धूर्त्त—فطرتي—cunning. ज्वर (छूट जाना)—(بخار) چھوٹ جانا—to be *off.* यदि ऐसा हो—اگر ايسا هو—if it should so happen. खानेकी चीज—کهانے کي چيز—articles of food. मिलता है—ملتا—to be had.

व्यवसाय करना—تجارت کرنا—to trade. कपड़ा बुननेकी कल—کل کپڑا بننے کي—weaving machines, cotton mills. खड़ी करना—کھڑي کرنا—set up. अदल बदल करना—ادل بدل کرنا—to exchange. तुम्हारे साथ—تمہارے ساتھ—with yours. दुबला—دبلا—thin. सब खराब करना—سب خراب کرنا—spoil the whole thing.]

(*a*) 1. यदि चिट्ठी आई हो। 2. यद्यपि चिट्ठी आई हो। 3. यदि चिट्ठी न आवे। 4. जबतक चिट्ठी न आवे। 5. यद्यपि चिट्ठी आवे। 6. यदि चिट्ठी आती। 7. यदि चिट्ठी आवे। 8. यदि शिक्षक महाशय आवें। 9. जबतक शिक्षक महाशय न आवें। 10. यद्यपि शिक्षक महाशय आवें। 11. यदि तुम सोमवारको स्कूल जाओ। 12. जबतक तुम स्कूल न जाओ। 13. यदि तुम परसों स्कूल जाओ। 14. यदि गाड़ी आई हो। 15. यद्यपि गाड़ी आ गई हो। 16. यद्यपि उनके पास रुपये हैं। 17. जबतक स्कूल बन्द न हो। 18. यद्यपि मैं बुरी अवस्थामें हूं। 19. यदि तुम प्रथम प्राइज पाओ। 20. मैं यदि बलवान होता। 21. मुझमें यदि उसे मारनेकी क्षमता होती। 22. यदि हम लोग मुसलमान बादशाहके अधीन होते। 23. यदि उन्हें एक लड़का हो। 24. यदि मेरे सन्तान न होता। 25. यद्यपि मेरे तीन चार पुत्र हैं। 26. जबतक वृष्टि न रुके। 27. यद्यपि इस समय वृष्टि रुक गई है।

(*b*) 28. यद्यपि यह सब बड़े धूर्त हैं। 29. जबतक ज्वर न छोड़ जावे। 30. जबतक वह बीमारीसे न उठें। 31. शायद तुम गिर जाओ। 32. शायद मेरा छोटा भाई तालाबमें गिर जावे। 33. यदि तुमने मेरी

किताब कोठरीके भीतर रखी हो। 34. यदि ऐसा हो। 35. यद्यपि ऐसा हुआ करता है। 36. शायद ग्लास टूट जावे। 37. यद्यपि खाद्य द्रव्य इस समय मंहगा है। 38. यद्यपि यह सख्त काम है। 39. यदि यह किताब बाजारमें मिले। 40. जबतक हमलोग व्यवसाय करना न सीखेंगे। 41. यदि वह कपड़ा बुननेकी कल खड़ी करें। 42. यदि तुम अपनी किताबके साथ मेरी किताब अदल बदल लो। 43. शायद वह सब खराब कर डालें। 44. यदि परीक्षा सख्त हो। 45. यदि परीक्षा सचमुच ही सख्त हुई हो। 46. यदि गिरीश महीना न देते। 47. यदि वह परिश्रम करते। 48. यदि मैं यह कर सकता। 49. यदि मैं आध घण्टे में एक कोस राह चल सकूं। 50. यदि वह एक दिनमें यह काम समाप्त कर सके।

(*a*) 1. اگر خط آیا هو. 2. اگرچه خط آیا هو. 3. اگر خط نه آئے. 4. جبتک خط نه آئے. 5. اگر چه خط آئے. 6. اگر خط آتا. 7. اگر خط آئے. 8. اگر معلم صاحب آئیں. 9. جبتک معلم صاحب نه آئین. 10. اگر چه معلم صاحب آئین. 11. اگر تم دوشنبه کو اسکول جاؤ. 12. جبتک تم اِسکول نه جاؤ. 13. اگر تم پرسون اِسکول جاؤ. 14. اگر گاڑي آئي هو. 15. اگر چه گاڑي آگئي هو. 16. اگرچه آنکے پاس روپیه هین. 17. جبتک اِسکول بند نهو. 18. اگرچه مین بري حالت مین هون. 19. اگر تم اول پراُز پاؤ. 20. اگر مین طاقتور هوتا. 21. مجھمین اگر اُسے مارنیکي طاقت هوتي. 22. اگر هملوگ مسلمان بادشاه کے ماتحت هوتے. 23. اگر اُنهین ایک لڑکا هو. 24. اگر میرے اولاد نهوتي. 25. اگر چه میرے تین چار لڑکے هین. 26. جبتک بارش نه رُکے. 27. اگرچه اسوقت بارش رُک گئي

(b) 28. اگرچه یه سب بڑے فطرتي هین۔ 29. جبتک بخار ترک نه کر جائے 30. جبتک وہ بیماري سے نه اٹھین 31. شاید تم گر جاؤ 32. شاید میرا چھوٹا بھائي تالاب مین گر جائے۔ 33. اگر تمنے میري کتاب کوٹھري کے اندر رکھي هو۔ 34. اگر ایسا هو۔ 35. اگرچه ایسا هوا کرتا ہے۔ 36. شاید گلاس ٹوٹ جائے۔ 37. اگرچه کھانیکي چیزین اسوقت ٹران هین۔ 38. اگر چه یه سخت کام ہے۔ 39. اگر یه کتاب بازار مین ملے۔ 40. جبتک هملوگ تجارت کرنا نه سیکھینگے۔ 41. اگر وہ کپڑا بننے کي کل کھڑي کرین۔ 42. اگر تم اپني کتاب سے میري کتاب ادل بدل لو۔ 43. شاید وہ سب خراب کرڈالین۔ 44. اگر امتحان سخت هو۔ 45. اگر امتحان دراصل سخت هوا هو۔ 46. اگر گریش مہینه نه دیتے۔ 47. اگر وہ محنت کرتے۔ 48. اگر مین یه کرسکتا۔ 49. اگر مین نصف گھنٹے مین ایک کوس راہ چل سکون۔ 50. اگر وہ ایک روز مین یه کام ختم کرسکتے۔

53. The forms करके, जाकर,–کرکے, جاکر–&c. Participles.

उसके हाथसे आईना लेकर फेंक दिया—اسکے هاته سے آئینه لیکر پھینک دیا—*Taking* the mirror from him he threw it down.

सूरजीने उसे फिर बुलाकर कहा—سورجي نے اُسے پھر بلا کر کہا—Surji, *calling* him back, said.

घड़ी पाकेटमें रखकर वह धीरे धीरे कोठरीके बाहर गया—گھڑي پاکٹ مین رکھکر وہ آهسته آهسته کوٹھري کے باهر گیا—*Putting* the watch (or, *having put* the watch) into his pocket, he quietly left the room.

उन्होंने हाथ जोड़कर कहा—اُنھون نے هاتھ جوڑ کر کہا—*Folding* his hands, he said.

उसे अकेले देखकर पूछा—اُسے تنہا دیکھکر دریافت کیا—*Finding* him alone, I asked him.

राह भूलकर लड़का रोने लगा—راہ بہولکر لڑکا رونے لگا—*Having lost* his way, the boy began to cry.

54. Participles as Verbal Nouns.

कभी कभी—کبھي کبھي—

'जाकर'—'جاکر' = *On going* : 'करके'—'کرکے' = *after doing*.

परीक्षा देकर मैं मकान गया—امتحان دیکر میں مکان گیا—*After going through* the examination, I went home.

मकान जाकर देखा, सभी ज्वरसे ग्रस्त हैं—مکان جاکر دیکھا سبھي بخار سے چار پائي پر پڑے هیں—*On reaching* home, I found everybody was laid up with fever.

मुकद्दमा लड़कर फायदा क्या होगा ?—مقدمہ لڑکر فائدہ کیا هوگا ؟—What is the good *of going* to law ?

इसको बेचकर क्या फायदा होगा ?—اِسے بیچکر کیا نفع هوگا ؟—What is the good *of selling* it ?

55. Participles translated by prepositions.

इसे देखकर मैं आश्चर्यान्वित हुआ हूं—اِسے دیکھکر میں متعجب هوا هوں—I am surprised *at* this.

लड़के मुझे देखकर हंसते हैं—لڑکے مجھے دیکھکر هنستے هیں—The boys are laughing *at* me.

तुम यह किताब लेकर क्या करोगे ?—تم یہ کتاب لیکر کیا کروگے ؟—What will you do *with* this book ?

वह इस जमीनके टुकड़ेके लिये झगड़ते हैं—وہ اِس زمین کے ٹکڑے کے لئے جھگڑتے ہیں—They are quarrelling *over* this piece of land.

मैं गाड़ीमें आया हूं—میں گاڑي میں آیا ہوں—I have come *in* a carriage.

मैं नावसे जाऊंगा—میں کشتي سے جاؤنگا—I shall go *in* a boat (or, *by* boat.)

उसने हुकसे सन्दूक खोला—اُسنے ہوک سے صندوق کھولا—He opened the box *with* a hook.

इस राहसे चलो—اِس راہ سے چلو—Go *by* this way.

ध्यान देकर सुनो—دھیان دیکر سنو—Hear me *with* attention.

56. Participles changed into finite verbs.

उसने आकर कहा—اُسنے آکر کہا—He *came and* said.

"He coming said" अच्छी अङ्गरेजी न होगी-اچھي انگریزي نہوگي

इस तरह—اسطرح—

जाकर देखो—جاکر دیکھو—*Go and* see.

पढ़कर अर्थ करो—پڑھکر معني کہو—*Read* this *and tell* me the meaning.

Exercise 46.

[Hints :—चारो ओर—چاروطرف——about. तहकीकात—تحقیقات——enquiry, investigation. खोजना——ڈھونڈھنا—to search for. रखना—رکھنا—use the verb 'place,' लाठी मारना—لاٹھي مارنا—to strike with a stick. करना—کرنا

conduct. आहत होकर—زخمی هوکر—being struck or wounded. कैद होना—قیـد هونا—to be imprisoned. परित्यक्त—خارج—forsaken. रोता रोता—روتا روتا—crying. विना कहे—بلا کہے—(17) without asking my permission, or without telling me about it, (18) instead of saying this. स्वीकार—قبول—confess.]

1. वह मकान लौटकर नौकरको पुकारने लगे। 2. नौकर उनके पैरपर गिरकर रोने लगा। 3. मट्टीपर कपड़ा रखकर चोर चारो ओर देखने लगा। 4. उसी जगह एक महीने रहकर वह तहकीकात करने लगे। 5. यह स्त्री बहुत दिनोंतक अपने स्वामीको ढुंढकर अन्तमें चट्ग्राम पहुंचो। 6. एक बकरी खरीदकर वह धीरे धीरे राहसे जा रहा था। 7. बकरी कन्धे पर रखकर वह बहुत दूरतक चला गया। 8. किसानने स्यार देखकर उसे लाठी मारी। 9. स्यार आहत होकर भागा। 10. चोर कैद होकर स्त्री पुत्रके विषयमें (of) सोचने लगा। 11. वह कितने ही दिन जेलमें रहकर मर गया। 12. इस तरह सभी द्वारा परित्यक्त होकर बालकने रोते रोते एक आदमीसे पूछा महाशय! शान्तिपुर किस राहसे जावें? 13. वह कुछ जवाब न देकर चला गया। 14. झूठ बोलनेके लिये शिक्षकने उसे शास्ति दी है। 15. इतने रुपये खर्च करनेका काम क्या है? 16. वह रुपया किताबें खरीदनेके लिये रख छोड़ो। 17. मुझसे विना कहे वह चले गये। 18. यह बात विना कहे तुम अपना दोष स्वीकार करो।

1. وہ مکان لوٹکر نوکر کو پکارنے لگے. 2. نوکر آنکے پیـر پر گرکر روئے لگا. 3. مٹي پر کپڑا رکہکر چور چاروں طـرف دیکھنے لگا. 4. اسی جگه ایک مہینـے رہکر وہ تحقیقـات کرنے لگے. 5. یہ عورت بہت دنوں تک اپنے

شوہرکو ڈھونڈھکر آخرش چتگرام پہنچي. 6. ایک بکري خرید کر وہ آہستہ آہستہ راہ سے جا رہا تھا. 7. بکري کندھے پر رکھکر وہ بہت دور تک چلا گیا. 8. کسان نے سیار دیکھکر اُسے لاٹھي ماري. 9. سیار زخمي ہوکر بھاگ گیا. 10. چور قید ہوکر بیوي بچونکے بارے میں (of) فکر کرنے لگا. 11. وہ کتنے ہي روز جیل میں رہکر مر گیا. 12. اِسطرح سب سے چھوڑے جاکر اُس لڑکے نے روتے روتے ایک آدمي سے پوچھا صاحب! شانتي پور کس راہ سے جاؤں؟ 13. وہ کچھ جواب نديکر چلا گیا. 14. جھوٹھہ بولنے کے لئے معلم نے اُسے سزا دي ہے. 15. اِتنے روپیہ خرچ کرنیکي ضرورت کیا ہے؟ 16. وہ روپیہ کتابیں خریدنیکے لئے رکھہ چھوڑو. 17. مجھے بلا ہے وہ چلے گئے. 18. یہ بات بلا ہے تم اپنا قصور قبول کرو.

57. Peculiar cases of the passive Voice.

उसे लिखा गया है—اُسے لکھا گیا ہے—He *has been written to.*

उसकी जीवनकी आशा छोड़ दी गई है—اُسکي زندگي کي اُمید چھوڑ دي گئي ہے—His life *is despaired of.*

उसे लिखा जावे—اُسے لکھا جاوے—*Let* him *be written to.*

यह काम किया जावे—یہ کام کیا جاے—*Let* the work *be done.*

यहां देख सकोगे—یہاں دیکھ سکوگے—

(*a*) Intransitive verb का भी passive हुआ है। साधारण नियम यह है, कि transitive verb का ही passive हुआ करता है। पर जिन सब intransitive verb के बाद अर्थ-विशेषमें preposition लगता है, उनका हमें समय समयपर passive form दिखाई देता है। passive करने में preposition सहित verb, transitive समझा जाता है। नीचे लिखे आगेके दोनो उदाहरणमें sentence का active voice यह है—

عام قاعدة يه هے کہ Intransitive verb کا بهي passive هوا هے. لیکن جن سب verb کا transitive verb کاهي passive هوا کرتا هے. intransitive کے بعد خاص معنیونمین preposition لگتا هے , أنمین وقتاً فوقتاً passive form دکهائي دیتا هے. passive کرنیمین معه preposition کے transitive, verb سمجها جاتا هے. نیچے لکهے أئے کي دونوں تمثیلونمین sentence کا active voice یه هے—

I have (or, he has) *written to* him.

We (or, they) *despair of* his life.

प्रथम स्थलमें *him* के बदले passive voice में *he* हुआ, *have* (*has*) *written to*, के बदले *has been written to* हुआ। *I* की जगह *by me* होकर अनुक्त रहा।

پهلي جگه *him* کے بدلے passive voice مین *he* هوا, *written to,* *have* (*has*) کے بدلے *has been written to* هوا . *I* کي جگه *by me* هو کر غائب رها.

द्वितीय स्थलमें "his life" passive voice में nominative हुआ। *Despair of* के बदले *is despaired of* हुआ। *We* या *they* के बदले *by us* या *by them* अनुक्त रहा।

دوسري جگه "his life" passive voice, مین nominative هوا. *Depsair of* کے بدلے *is despaired of* هوا. *We* یا *they* کے بدلے *by us* یا *by them* غائب رها.

(*b*) **Imperative mood** का verb रहनेसे **Passive** करनेके समय "let" व्यवहार करना पड़ता है, active voice का object ही "let" के बाद object होगा और verb के पहले "be" लगाकर

passive करना पड़ेगा। और यदि active voice में "let" ही रहे तो "let" के उपरान्त object लगाकर केवल "be" देकर verb को passive बना लेना उचित है।

Imperative mood کا verb رہنے سے passive کرنیکے وقت "let" استعمال کرنا پڑتا ہے, active voice کا object ھي "let" کے بعد object ہوگا اور verb کے پہلے "be" لگا کر passive کرنا پڑیگا. اور اگر active voice میں "let" ھي رہے تو "let" کے بعد object لگا کر صرف "be" شامل کرکے verb کو passive بنالینا مناسب ہے.

(1) उसे राह दिखा दो—اسے راہ دکھا دو—(*Active*) Show him the way. (*Passive*) *Let* the way be shown him (or, *to* him.)

(2) यह बात न कहना—یہ بات نہ کہنا—(*Active*) Do not say it. (*Passive*) *Let* it not be said.

(3) वह यह करे—وہ یہ کرے—(*Active*) Let him do it. (*Passive*) *Let* it be done by him.

(नीचेके अङ्गरेजी sentence, passive करनेसे पहलेका पाठ अच्छी तरह हृदयङ्गम होगा—نیچے کے انگریزي passive, sentence بنانیسے پہلے کا سبق اچھي طرح دلنشین ہو جائیگا)

1. The Magistrate enquired into the case. 2. They laughed at me. 3. The Judge called upon the jury to give their reasons. 4. My friend wrote to me last week. 5. I will speak to the Babu. 6. He despaired of success. 7. He applied for copies of the records. 8. I look upon him as my enemy. 9. I offered him Rs. 200 for the land. 10. He taught me composition.

11. The Judge came to this conclusion. 12. Let him state the case. 13. State the case. 14. Let us read History now. 15. Put the matter clearly to him.

EXERCISE 47.

Translate (using the passive form) :—

[Let the Hindi and Urdu sentences be first translated by using the Active Voice.]

[Hints :—कहा जावे—کہا جائے—use 'speak'. देखा जावे—دیکھا جائے—let us see. क्या होता है—کیا ہوتا ہے—what happens. इन्द्रको उद्देश करके—اندر کو کنایہ کرکے—&c.—this alludes to Indra. छोड़ देना—چھوڑ دینا—to let off. चमत्कार—عمدہ—fine, excellent.]

1. एक काम किया जावे। 2. साहबसे कहा जावे। 3. देखा जावे क्या होता है। 4. इसमें विस्मित होनेकी बात नहीं है। 5. मैंने कनिष्टबलके नाम (against) नालिश की थी। 6. यह बात इन्द्रको उद्देश करके कही गई है। 7. उनकासा आदमी सचराचर दिखाई नहीं देता। 8. यह किताब अब बाजारमें नहीं मिलती। 9. चोर छोड़ दिया गया है। 10. ऐसी चमत्कार कहानी कभी सुनी नहीं गई।

1. ایک کام کیا جائے. 2. صاحب سے کہا جائے. 3. دیکھا جائے کیا ہوتا ہے. 4. اسمین متعجب ہونیکي بات نہین ہے. 5. مین نے کنستبل کے نام (against) نالش کي تھي. 6. یہ بات اندر کو کنایہ کرکے کہي گئي ہے 7. اُنکاسا آدمي ہمیشہ دکھائي نہین دیتا. 8. یہ کتاب اب بازار مین نہین ملتي. 9. چور چھوڑ دیا گیا ہے. 10. ایسي عمدہ کہاني کبھي سني نہین گئي.

58. The Introductory 'There.'

हिन्दीमें अधिकरण कारकका पद रहनेसे sentence के पहले ही कभी कभी there लिखना पड़ता है। इस there का कोई अर्थ नहीं। अङ्गरेजीमें रीति है, इसलिये लिखा जाता है।

اُردو میں possessive کا جملہ رہنے سے sentence کے پہلے ہي کبہي کبہي there لکہنا پڑتا ہے۔ اِس there کے کوئي معني نہيں۔ انگریزي میں قاعدہ ہے اِسلئے لکہا جاتا ہے۔

द्वारपर एक दरवान है—دروازے پر ایک دربان ہے—*There* is a durwan at the door.

कालेज ष्ट्रीटमें अनेक पुस्तकोंकी दुकान हैं—کالج اسٹریٹ میں کتني هي کتابونکي دکان هین—*There* are many book shops in College Street.

घरमें कोई नहीं है—گہر میں کوئي نہيں ہے—*There* is nobody in the room.

इस गांवमें एक हिन्दी स्कूल है—اِس گاؤنمین ایک اردو اِسکول ہے—*There* is a Vernacular School in the village.

Order : *There* sentenceके पहले बैठेगा, उसके बाद verb, उसके बाद nominative sentence बैठेगा ; और 'घरमें' 'द्वारमें' प्रभृति जो सब अधिकरण कारकके पद हिन्दी sentence में प्रायः पहले बैठते हैं, वह अङ्गरेजी sentence, में अन्तमें बैठेंगे।

Order : *There*, sentence کے پہلے بیٹھیگا, اُسکے بعد verb اُسکے بعد nominative sentence بیٹھیگا اور 'گہر میں' 'دروازے میں' وغیرہ اردو sentence میں عموماً پہلے لگتا ہے وہ انگریزي sentence کے اخیر میں لگیگا۔

EXERCISE 48.

[Hints :— ऐसे बहुत—ایسے بہت ھیں—many such. संसर्ग—صحبت—company. विपद—خطرہ—danger. वणिक—سوداگر—merchant. बहुत मछलियां—بہت مچھلیاں—many *fish*. (पांच मछलियां—پانچ مچھلیاں—five *fishes*.) मुश्किल—مشکل—difficulty. बाहर होना—باھر ھونا—to get out. बीचमें—درمیاں—(1) among, (2) between. सैकड़ों नावें—سیکڑوں ناویں—hundreds of boats. खूब बाल—خوب بال— much hair. (*many hairs* नहीं نہیں ;)]

1. इस कोठरीमें निश्चय ही (must) कोई है। 2. कलकत्तेमें बहुतसे बड़े बड़े मकान हैं। 3. कृष्णदास नामके एक भले आदमी थे। 4. ऐसी अनेक स्त्रियां हैं। 5. कलकत्तेमें बड़ाबाजार नामक एक स्थान है। 6. बुरे संसर्गमें अनेक विपद हैं। 7. तुम्हारे पैरमें रङ्ग रङ्गके दाग हैं। 8. इस बागमें बहुतसे छोटे छोटे पक्षी हैं। 9. लखनऊमें हरिचरण नामक एक वणिक रहता था। 10. इसमें भूल है। 11. कलकत्तेमें बहुतसे सुशिक्षित लोग हैं। 12. तुम्हारी झोलीमें बहुतसे अण्डे हैं। 13. इस पेड़में बहुतसे आम हैं। 14. इस तालाबमें बहुतसी मछलियां हैं। 15. Adjective और विशेषणमें कोई प्रभेद नहीं है। 16. इस मुश्किलसे बाहर निकलनेका एक उपाय है। 17. शनिवारको एक परीक्षा होगी। 18. स्कूलके लड़कोंमें मारपीट होती है। 19. दोनो भाइयोंके बीच बहुत झगड़े हो गये हैं। 20. इस राहके अन्तमें एक दुकान है। 21. नदीमें सैकड़ों नावें बहती हैं। 22. दावातमें बहुत रोशनाई है। 23. उसके शिरपर खूब बाल हैं।

1. اِس کوٹھـــري مـيـــن ضرور هي (must) کرني ہے 2. کلکتے مين بهت سے برے برے مکان هين. 3. کرشنداس نام کے ایک بھلے آدمي تھے. 4. ایسي کتني هي عورتيـــن هين. 5. کلکتے مين برا بازار نام کي ایک جگه ہے. 6. بري صحبت مـيـــن بهت تکليفين هين. 7. تمهارے پير مين رنگ رنگ کے داغ هين. 8. اِس باغ مين بهـــت سے چھوٹے چھـــوٹے پرند هين. 9. لکھنؤ مين هرچرن نام کا ایک سوداگر رهتا تها. 10. اِسمين غلطي ہے. 11. کلکتے مين بهت سے تعليميافته لوگ هين. 12. تمهاري جهولي مين بهت سے انڈے هين. 13. اِس درخت مين بهت سے آم هين. 14. اِس تالاب مين بهت سي مچهليان هين. 15. Adjective اور صفت مين کوئي تفرقه نهيـــن ہے. 16. اِس مشکل سے باهر نکلنے کي ایک تدبير ہے. 17. شنبه کو ایک امتحان هوگا. 18. اِسکول کے لرکونمين مار پيٹ هوتي ہے. 19. دونون بھائيونکے درميان بهت جهگرے هوگئے هين. 20. اِس راه کے خاتمه پر ایک دوکان ہے. 21. ندي مين سيکرون ناوين بهتي هين. 22. دالان مين بهت روشنائي ہے. 23. اُسکے سر پر خوب بال هين.

CHAPTER III.

NEGATIVE SENTENCES.

1. हिन्दीमें 'न', 'नहीं' प्रभृति शब्दयोगसे negative sentence होता है ; अङ्गरेजोमें उसी तरह 'no', 'not' प्रभृति शब्द व्यवहार करनेसे negative sentence होता है। जैसे—

اُردو مين 'نه' 'نهين' وغيره لفظ کے استعمال سے negative sentence بنتا ہے ; انگريزي مين اسطيرح 'no' 'not' وغيره لفظ استعمال مين لانيسے negative sentence بنتا ہے. مثلاً—

(*a*) इस विषयमें कोई सन्देह नहीं हो सकता—شک نہین ہوسکتا
اِس بارے مین کوئي—There can be *no* doubt about this.

(*b*) इस बोतलमें कुछ नहीं है—اِس بوتل مین کچھ نہین ہے—
—There is *no*thing in this bottle.

(*c*) कोई यह काम कर न सका—کوئي یہ کام کرنہ سکا—*No*body could do this work.

(*d*) मैं यहां किसीको नहीं देखता—مین یہاں کسیکو نہین دیکھتا
—I see *no*body here.

इन कुछ उदाहरणमें अङ्गरेजीमें सिर्फ 'no' लगानेसे negative sentence बना है, किन्तु हिन्दीमें 'न' भी है, 'नहीं' भी है।

اِن کچھ مثالونمین انگریزي مین صرف 'no' لگانیسے sentence
negative بنا ہے, لیکن اردو مین 'نہ' بہي ہے 'نہین' بہي ہے.

फिर—پھر—

(*a*) यह भूल नहीं है—یہ غلطي نہین ہے—This is *not* an error.

(*b*) यह बात न भूलना—یہ بات نہ بہولنا—Do *not* forget this.

(*c*) मैंने तुम्हें गाली नहीं दी—میںنے تمہین گالي نہین دي—I did *not* abuse you.

इन कई स्थलमें हिन्दीमें "नहीं" 'न' और अङ्गरेजीमें केवल 'not' है।

اِن کئي جگہونمین اُردو مین "نہین" "نہ" اور انگریزي مین صرف
'not' ہے.

2. हिन्दीमें क्रियाके पहले 'न' 'नहीं' इत्यादि लगता है, अङ्गरेजीमें भी verb के साथ 'not' और 'noun' के साथ 'no' बैठता है।

اُردو میں فعل کے پہلے 'نہ' 'نہیں' و غیرہ لگتا ہے انگریزی میں بہی verb کے ساتہہ 'not' اور 'noun' کے ساتہ 'no' بیٹہتا ہے۔

3. The use of No.

'No' noun के पहले वैठता है; यह adjective, adverb नहीं है।

'No' noun کے پہلے لگتا ہے یہ adjective, adverb نہیں ہے۔

['Did you go to the meeting? No.' यहां—یہاں—'no' adverb है—ہے]

कभी कभी noun के पहले वैठकर दोनो मिलकर एक वात वन जाते हैं, अलग करनेसे भूल होती है, जैसे *Nobody nothing* न लिखकर *no body, no thing* लिखना भूल है। No body, no thing. अलग होनेसे दूसरी तरहका अर्थ होता है।

کبہی کبہی noun کے پہلے بیٹہکر دونوں ملکر ایک بات بن جاتے ہیں الگ کرنیسے غلطی ہوتی ہے ; جیسے *Nobody* *nothing,* نہ لکہکر *no body* *no thing* لکہنا غلط ہے No body, no thing, جدا رہنے سے دوسریطرحکے معنی پیدا کرتے ہیں۔

4. The use of Not.—

'Not' abverb है, इसलिये या तो verb या adjective के साथ लगता है। यह adjective के पहले वैठता है, किन्तु auxiliary verb के पहले कभी नहीं वैठता।

'Not' adverb ہے چنانچہ یا تو verb یا adjective کے ساتہہ لگتا ہے۔ یہ adjective کے پہلے بیٹہتا ہے لیکن auxiliary verb کے پہلے کبہی نہیں بیٹہتا۔

(*a*) यदि 'be' verb अकेला रहे तो उसके वाद और परवर्ती noun अथवा adjective के पहले 'not' वैटेगा जैसे—

اگر 'be' verb اکیلا رہے تو اُسکے بعد اور بعد noun کے یا adjective کے پیچے 'not' لگیگا. مثلاً—

'I am *not* a Brahman,' 'He is *not* ill.'

(*b*) यदि verb के साथ Auxiliary रहे, तो उस Auxiliary और verb के बीच 'not' लगेगा जैसे—

اگر verb کے ساتھ Auxiliary رہے تو اُس Auxiliary اور verb کے درمیان 'not' لگیگا. مثلاً—

'The work is *not* done,' 'I can*not* work,' 'I shall *not* go,' 'He has *not* passed,' 'I must *not* be idle.'

(*c*) यदि affirmative sentence में verb के साथ auxiliary न रहे और verb के present और past tense का प्रयोग हो, तो negative करनेमें verb के साथ 'do' यह auxiliary लगाना पड़ता है, लगानेपर इस do और verb के बीचमें not लगता है। जैसे—

اگر affirmative sentence میں verb کے ساتھ auxiliary نہ رہے اور verb کے present اور past tense کا استعمال ہو تو negative کرنیمں verb کے ساتھہ do یہ auxiliary لگانا پڑتا ہے. لگانیپر اس do اور verb کے درمیان not لگتا ہے. مثلاً—

(*Affirmative.*)	(*Negative.*)
He loves.	He *does not* love.
He loved.	He *did not* love.
I went.	I *did not* go.
I go.	I *do not* go.

(*d*) हिन्दीमें 'करके' 'जाकर' प्रभृति असमापिका क्रियाके पहले 'न' बैठता है, अङ्गरेजीमें भी participle के पहले 'not' लगता है। जैसे—

اردو مین 'کرے' 'جاکر' وغیرہ فعـــل معطـــوف کے پہلے کبھي کبھي نہ لگتا ہے انگریزي مین بہي participle کے پہلے 'not' لگتا ہے. مثلاً—

इससे सन्तुष्ट न होकर—اِس سے قانع نہـــو کر—*Not* being satisfied with this.

5. नहीं, न—نہ ,نہین—used—

वह पढ़ने नहीं जाता—وہ پڑھنے نہین جاتا—He does *not* go to school.

मैं रातको काम नहीं करता—مین راتکو کام نہین کرتا—I do *not* work at night.

वह परीक्षा न देगा—وہ امتحان نہ دیگا—He will *not* appear at the examination.

वह कल यहां नहीं था—وہ کل یہان نہین تہا—He was *not* here yesterday.

मैंने रुपया नहीं पाया—مینے روپیہ نہین پایا—I have *not* got the money.

मेरा लिखना अबतक समाप्त नहीं हुआ—میرا لکھنا ابتک ختم نہین ھوا—I have not yet finished writing.

6. नहीं—نہین (after noun) = **be + no**; or **have + no**. Sometimes. नहीं,—نہین = **be + not**; or **have + not**.

राहकी कलमें जल नहीं है—راہ کي کل مین پاني نہین ہے—There is *no* water in the hydrants.

मुझे अवकाश नहीं है—مجھے فرصت نہین ہے—I have *no* leisure.

आकाशमें मेघ नहीं है—آسمانمین بادل نہین ہے—There are *no* clouds in the sky.

वह मकानमें नहीं हैं–وہ مکانمیں نہین ہیں–He is *not* at home.

मेरे यह किताब नहीं है—میرے یہ کتاب نہین ہے—I have *not* got this book.

7. नहीं—نہین==be+not.

वह बेवकूफ नहीं है—وہ بیوقوف نہین ہے—He is *not* stupid.

यह सोना नहीं है—یہ سونا نہین ہے—This is *not* gold.

मैं सुस्थ नहीं हूं—مین تندرست نہین ہون—I am *not* well.

यह सहज नहीं है—یہ آسان نہین ہے—It is *not* easy.

तुम दोषी नहीं हो—تم گنہگار نہین ہو—You are *not* guilty.

8. कभी+नहीं—کبہي+نہین=never; कोई+नहीं=نہین+کوئي=nobody. कुछ+नहीं—کچہ+نہین=nothing. थोड़ा भी+नहीं—تہوڑا بہي+نہین=not at all. एक भी+नहीं—نہین+ایک بہي=not a single—

मैं कभी पेड़पर नहीं चढ़ा—مین کبہي درخت پر نہین چڑھا—I have *never* climbed a tree.

कोई जानेपर राजी न हुआ—کوئي جانیپر راضي نہ ہوا—Nobody agreed to go.

उसका कुछ नहीं हुआ—اُسکا کچہ نہین ہوا—*Nothing* has happened to him.

तुम्हारे शिरमें एक भी काला बाल नहीं है—ایک بہي سیاہ بال نہین ہے—There is *not a single* black hair on your head.

मेरे हाथमें एक भी पैसा नहीं है—میرے ہاتھ مین ایک بہي پیسہ نہین ہے—I have *not* (got) *a single* pice in my pocket.

वह थोड़े भी अस्वस्थ नहीं हैं—وہ تہوڑے بہي بیمار نہین ھین—He is *not at all* unwell.

9. कोई—नहीं—نہین—کوئي—

उन्होंने कोई बात नहीं कही—اُنہون نے کوئي بات نہین کہي—He said *nothing*.

उनसे कोई सहायता नहीं पाई—اُنسے کوئي مدد نہین پائي—I got *no* help from him, or, I have *not* got *any* help &c.

मैंने कुछ नहीं पाया—مینے کچہ نہین پایا—I have *not* got anything; or, I have got *nothing*.

वहां तुम्हारे जानेकी कोई जरूरत नहीं थी—وہان تمہارے جانیکي کوئي ضرورت نہین تہي—You had *no* business to go there.

10. Sometimes 'no' or 'not' is not used.

आकाशमें मेघ नहीं है—آسمان مین بادل نہین ہے—The sky is *cloudless*.

मेरी अब नौकरी नहीं है—میري اب نوکري نہین ہے—I am *out of employ* now.

मैं चारपाईसे उठने लायक नहीं हूं—مین چارپائي سے اُٹہنے قابل نہین ھون—I am *unable* to rise from bed. I am bed-ridden (or, bed-rid).

मुझे अत्यधिक ज्वर नहीं आता है—مجہے بہت زیادہ بخار نہین آتا ہے—I *hardly* have fever.

EXERCISE 49.

Translate :—

[Hints : भीतर—اندر—inside. मज़ा—مزہ—taste. बात सुनना—بات سننا—to listen to a person or obey a person. कल सन्ध्या समय—کل شام کے وقت—last (or, yesterday) evening. इसका कारण—اسکي وجہ—reason for it. यादवको बुद्धि नहीं है—یادو کو عقل نہیں ہے—Jadava has not intelligence न लिखकर—نہ لکھکر—Jadava is not intelligent लिखना ठीक है—ٹھیک ہے لکھنا. इसी तरह, यादवको दया नहीं है—یادو کو رحم نہیں ہے اسطیرح—Jadava is not kind or kind-hearted. किन्तु, गरीबोंपर यादवको दया नहीं है—لیکن، غریبونپر یادو کو رحم نہیں آتا—Jadava does not feel pity for the poor. अवकाश—فرصت—time. जगह—جگہ—room (place नहीं—نہیں). दया—رحم—pity, compassion. डाक्तरखाना—ڈاکٹر خانہ—medicine shop, or druggist's shop.]

1. इस दावातमें कुछ भी रोशनाई नहीं है। 2. इस जगह शोरोगुल नहीं है। 3. मैं कुछ भी देख नहीं सकता। 4. इस बोतलके भीतर कुछ भी नहीं है। 5. तुम्हें शोक नहीं है। 6. कोई मेरी बात नहीं सुनता। 7. मैं यहां किसीको भी देखता नहीं हूं। 8. कल सन्ध्या समय तुम्हारे मकानमें किसीको भी नहीं देखा। 9. इसका कोई कारण नहीं है। 10. कोई आदमी इतना (so) साहसी नहीं है। 11. कड़ाहीमें दूध नहीं है। 12. हम लोगोंने कागज नहीं पाया। 13. यादवको बुद्धि नहीं है। 14. मुझे खेलनेका अवकाश नहीं है। 15.

यहां जगह नहीं है। 16. तुम्हें दया नहीं है। 17. यहां स्कूल नहीं है, डाक्तर नहीं है, डाक्तर खाना नहीं है। 18. तुममें और पशुमें कोई प्रभेद नहीं है।

1. اِس دارات میــن کچه بهـي روشنائي نهيــن هے۔ 2. اِسجگه شوروغل نهين هے۔ 3. مين كچه بهي ديكهه نهين سكتا۔ 4. اِس بوتل كے اندر كچه بهي نهين هے۔ 5. تمهين افسوس نهين هے۔ 6. كوئي ميري بات نهين سنتــا۔ 7. مين يهــان كسي كو بهي ديكهتــا نهين هون۔ 8. كل شام كو تمهــارے مكانميــن كسي كو بهي نهين ديكها۔ 9. اِسكي كوئي وجهه نهيــن هے۔ 10. كوئي آدمي اتنــا (so) دلاور نهيــن هے۔ 11. كڑاهي مين دودھ نهيــن هے۔ 12. هملــوگون نے كاغذ نهيــن پايا 13. يادو كو عقــل نهين هے۔ 14. مجهے كهيلنــے كي فرصت نهين هے۔ 15. يهــان جگهه نهين هے۔ 16. تمهين رحم نهين هے۔ 17. يهــان اِسكول نهين هے، ڈاكتر نهين هے، ڈاكتر خانه نهين هے۔ 18. تم مين اور حيوان مين كوئي فرق نهين هے۔

EXERCISE 50.

Translate :—

[Hints : साधु—ايمــاندار—honest. पक्का चोर—پكا چور—a clever or confirmed thief. पकड़ना—پكــڑنا—to catch, arrest. सकना—سكنا—to be able. मुझे पकड़नेमें—پكڑنے مين مجهے—to catch me up. रातको जागना—رات كو جاگنا—keep up at night, sit up late. भीत—خائف—(adjective, इसका verb नहीं है—هے نهين). अच्छा लिखा नहीं जाता—اچها لكها نهين جاتا—does not write well. तेज चलना—تيز چلنا—to run fast.]

1. मैं परिश्रम नहीं कर सकता। 2. मैं आज स्कूल नहीं जाऊंगा। 3. तुम कल स्कूल नहीं गये। 4. वह न आकर भी आ सकता है (may) 5. मैं न जाकर भी जा सकता हूं (may)। 6. उसे सजा नहीं दी गई। 7. मैं अन्धकारमें देख नहीं सका। 8. चिट्ठी डाकमें भेजी नहीं गई। 9. तू डाकघर नहीं गया। 10. उसे कोई नहीं चाहता। 11. वह मिठाई पसन्द नहीं करते। 12. स्कूल यहांसे दूर नहीं है। 13. यह गवरनर जनरल नहीं हैं। 14. वह साधु आदमी नहीं है। 15. पक्का चोर पुलिससे नहीं डरता। 16. पुलिस उन सबको पकड़ नहीं सकी। 17. इस वर्ष चावलकी मँहगी न होगी। 18. तुम मुझे पकड़ न सकोगे। 19. मेरे साथ रुपये नहीं थे। 20. मेरे छुरी नहीं है। 21. मैं रात-को जाग नहीं सकता। 22. रातको न जागना। 23. वह कल स्कूल नहीं गये। 24. डरना नहीं। 25. इस कलमसे अच्छा लिखा नहीं जाता। 26. यह गाड़ी तेज नहीं चलती। 27. अब वृष्टि न होगी। 28. कल वृष्टि नहीं हुई। 29. मैं अब लिख न सकूंगा। 30. वह यह मुझे समझा नहीं सका। 31. लड़केने अबतक बात करना नहीं सीखा। 32. वह हेडमाष्टर नहीं हैं।

.1 مين محنت نہين كر سكتـــا. .2 مين آج إسكـــول نہين جاؤنگا. .3 تم كل إسكول نہين گئے. .4 وہ نہ اكر بہي آسكتا ہے (may). .5 مين نہ جاكر بہي جاسكتا هون (may). .6 أسے سزا نہين دي گئي. .7 مين تاريكـــي مين ديكهـــہ نہين سكا. .8 خط ڈاک مين بهيجا نہين گيـــا. .9 تو ڈاک خانے نہين گيا. .10 أسے كوئي نہين چاهتا. .11 وہ شيريني پسند نہين كرتے. .12 إسكول يہانسے دور نہين ہے. .13 يہ گورنر جنرل نہين [illegible] .14 [illegible] آدمي نہين ہے. .15 پكا چور پولـــس

ے نہین ڈرتا. 16. پولیس اُن سبکو پکڑ نہین سکي. 17. اِمسال
چاول کي گراني نہوگي. 18. تم مجھے پکڑ نہ سکوگے. 19. میرے
ساتھہ روپیہ نہین تھا. 20. میرے چھري نہین ہے. 21. مین راتکو
جاگ نہین سکتا. 22. راتکو نہ جاگنا. 23. وہ کل اِسکول نہین گئے.
24. خائف نہونا. 25. اِس قلم سے اچھا لکھا نہین جاتا. 26. یہ گاڑي
تیزنہین چلتي. 27. اب بارش نہوگي. 28. کل بارش نہین ھوئي.
29. مین اب لکھہ نہ سکونگا. 30. وہ یہ سمجھا نہین سکا. 31 لڑکے
نے انسے بات کرنا نہین سیکھا. 32. وہ ھڈماسٹرنہین ھین.

CHAPTER IV.

Interrogative Sentences.

1. The order of words—

प्रश्नके समय हिन्दीमें कर्म्म, कर्त्ता, क्रिया यथास्थान वैठते हैं। यानी पहले कर्त्ता, उसके बाद कर्म्म, उसके बाद क्रिया वैठती है। अङ्गरेजीमें इनकी जगह बदल जाया करती है।

سوال کے وقت اُردو مین فعل, فاعل وغیرہ اپني اپني جگہ بیٹھتا ہے
یعني پہلے فاعل اُسکے بعد فعل وغیرہ بیٹھتا ہے. انگریزي میـن اِنکي
جگہ بدل جایا کرتي ہے.

जैसे—مثلاً—

तुम इस समय कितने रुपये दे सकते हो?—تم اسوقت کتنے روپیے دے سکتے ہو؟—What sum of money can you pay now?

1. If the sentences begins with 'who,' 'which,' and 'what.'

(*a*) कोई बात पूछनेके समय हिन्दीमें 'कौन' 'क्या' sentence के पहले बैठता है, उसके उपरान्त verb बैठता है ; अङ्गरेजीमें भी उसी तरह पहले 'who,' 'which,' 'what,' nominative होकर बैठता है, उसके बाद verb बैठता है। जैसे—

کوئي بات دريافت کرنيکے وقت اُردو مين 'کون' 'کيا' sentence کے پہلے بيٹھتا ہے, اُسکے بعد verb بيٹھتا ہے ; انگريزي مين بہي اُسيطرح پہلے 'who' 'which' 'what' nominative ہو کر بيٹھتا ہے اُسکے بعد verb بيٹھتا ہے. مثلاً—

कौन वहां बात करता है?—کون وهاں بات کرتا ہے ?—*Who* speaks there ?

तुम्हें क्या हुआ है?—تمہیں کیا هوا ہے ?—*What* has happened to you ?

किसने अङ्गूठी चुराई है—کسنے انگوٹھي چرائي ہے—*Who* has stolen the ring ?

कौन जानता है?—کون جانتا ہے ?—*Who* knows it ?

यह बात किसने कही?—یہ بات کسنے کہي ?—*Who* has told you this ?

1. Who, what &c. 2. Be. 3. Nominative.

यह कौन है?—یہ کون ہے ?—Who *is it?*

यह क्या है?—یہ کیا ہے ?—What *is this?*

तुम कौन हो?—تم کون هو ?—Who *are you?*

वह क्या है ?—؟ وہ کیا ہے—What *is that* ?

इसके मानी क्या हैं ?—؟ اِسکے معني کیا هین—What *is* the *meaning* of this ? (या—یا What does this mean.)

यह लड़का कौन है ?—یہ لڑکا کون ہے—Who *is* this *boy* ?

अब मुझे क्या करना पड़ेगा ?—؟ اب مجھے کیا کرنا پڑیگا—What *am* I to do now ?

(*b*) Interrogative Pronoun यदि objective होकर sentence के पहले बैठे, तो होगा—

اگر Interrogative Pronoun objective ھوکر sentence کے پہلے بیٹھے تو ھوگا—

1. Whom, what &c. 2. Auxiliary. 3. Nominative. 4. Verb.

आप किसे ढूंढते हैं ?—؟ آپ کسے تلاش کرتے هیں—Whom *do you want* ?

तुम क्या चाहते हो ?—؟ تم کیا چاهتے هو—What *do you want* ?

II. Verbs with Auxiliaries.

अङ्गरेजीमें—انگریزي میں—

1 Auxiliary. 2 Noun. 3. Verb 4 Object.

मेरी बात समझे ?—؟ میري بات سمجھے—*Do you* understand me ?

क्या तुम लौटोगे ?—؟ کیا تم لوٹوگے—*Will you* come back ?

क्या तुम मेरे साथ चलोगे ?—؟ کیا تم میرے ساتھ چلوگے—*Will you* go with (accompany) me ?

क्या हम लोग एक साथ न चलेंगे ?—؟ کیا ہملوگ ایکساتھ نہ چلینگے—
Shall we not go together ?

क्या मैं चिट्ठी देख सकता हूं ?—؟ کیا میں خط دیکھہ سکتا ہوں—
May I see the letter ?

III Verbs without Auxiliaries.

जिस जगह कोई बात पूछी जाती न हो, वहां यदि verb के साथ auxiliary न रहे, तो प्रश्न करनेकी जगह present tense में verb के पहले *do*, *does* और past tense में verb के पहले *did* बैठाकर sentence के पहले *do*, *does* या *did* उसके उपरान्त nominative उसके उपरान्त verb लिखना।

جسجگہ کوئي بات دریافت نہ کي جاتي ہو وہاں اگر verb کے ساتھہ auxiliary نہ رہے تو سوال کي جگہ present tense میں verb کے قبل *does*, *do* اور past tense میں verb کے قبل *did* لگاکر sentence کے پہلے *does*, *do* یا *did* اُسکے بعد nominative اُسکے بعد verb لکھنا—

जैसे—مثلاً—

(*Assertion.*.)	(*Question.*)
I make a noise.	*Do I* make a noise ?
You make a noise.	*Do you* make a noise ?
He makes a noise.	*Does he* make a noise ?
I made a noise.	*Did I* make a noise ?
He made a noise.	*Did he* make a noise ?
He came.	*Did he* come ?

2. When, Where, How, Why प्रभृति पद अङ्गरेजी sentence के पहले बैठता है, किन्तु हिन्दीमें 'कब' 'कहां' 'कैसे' 'क्यों' प्रभृति पद sentence के आगे बीचमें या अन्तमें बैठ सकता है।

sentence انگریزي لفظ وغیرہ , Why, How, Where, When
ے قبل بیٹھتا ہے لیکن اردو میں 'کب' 'کہاں' 'کیسے' 'کیوں' وغیرہ لفظ
sentence ے آگے بیچ میں یا اخیر میں بیٹھہ سکتا ہے۔

जैसे—مثلاً—

तुम चले क्यों जाते हो ?—تم چلے کیوں جاتے ہو ?—*Why* do you go away?

तुम रोते क्यों हो ?—تم روتے کیوں ہو ?—*Why* do you weep?

तुम कब आओगे ?—تم کب آؤگے ?—*When* do you come back?

तुम कहां जाते हो ?—تم کہاں جاتے ہو ?—*Where* do you go?

यह आम कैसा है ?—یہ آم کیسا ہے ?—*How* do you like these mangoes?

3. Prepositions come at the end.

अर्थके विचारसे यदि sentence के आगे *for*, *from*, *in* प्रभृति preposition लगाना हो, तो प्रश्न करनेकी जगह sentence के अन्तमें वह preposition बैठाना अच्छा है।

معني ے خیالسے اگر sentence ے پہلے *for*, *from*, *in*, وغیرہ
preposition لگانا ہوتو سوال کرنیکي جگہ sentence ے اخیر میں وہ
preposition بیٹھانا اچھا ہے—

किसलिये इतना शोर है ?—کسلئے اتنا شور ہے ؟—*What* is the noise *for* ?

इसे कितनेमें खरीदा है ?—اِسے کتنے میں خریدا ہے ؟—*What* have you bought it *for* ?

आप कहांसे आये हैं ?—آپ کہانسے آئے ہیں ؟—*Where* do you come *from* ?

तुम किस चीजमें कच्चे हो ?—تم کس چیز میں کچے ہو ؟—*What* subject are you weak *in* ?

लड़का किस लिये रोता है ?—لڑکا کسلئے روتا ہے ؟—*What* does the child cry *for* ?

4. Shall and Will in Questions.

सवालमें Shall और will प्रयोग-नियम स्वतन्त्र है। नीचेके दृष्टान्तसे वह समझ सकोगे—

سوال میں shall اور will کا استعمال جدا گانہ ہے. نیچے کی تمثیل سے یہ سمجھہ لوگے—

(*a*) क्या मैं अभी जाऊं ? (यानी, आप क्या मुझे अभी जाने कहते हैं ?)—(میں ابھی جاؤں ؟ (یعنی آپ کیا مجھے ابھی جانے کہتے ہیں ؟)—کیا—*Shall I* go now ? (Will I ? दुरुस्त नहीं—درست نہیں)

(*b*) क्या तुम अभी जाओगे ?—کیا تم ابھی جاؤگے ؟—*Will you* go now ? (यानी क्या तुम्हारी इच्छा जानेकी है ?—(یعنی کیا تمہاری خواہش جانیکی ہے ؟)

(*c*) क्या वह अभी जावेगा?—کیا وہ ابھی جائیگا ؟—*Shall he* go now? (यानी क्या आप उसे जाने कहते हैं?—یعني کیا آپ اسے جانے کہتے ہیں ؟) *Will he* go now? (यानी क्या उसकी इच्छा जानेकी है?—یعني کیا اسکي خواهش جانیکي ہے ؟)

(*d*) क्या अभी वृष्टि होगी?—کیا ابھي بارش هوگي ؟—*Will it* rain now? (यानी क्या वृष्टिकी सम्भावना है?—یعني کیا بارش کے آثار هین ؟)

5. Negative Questions.—

प्रश्नमें 'not' रहनेसे वह मूल verb के या adjective के ठीक पहले बैठेगा।

سوال میں 'not' رهنے سے وہ verb کے یا adjective کے تھیک پہلے لگیگا۔

जैसे—مثلاً—

क्या मैंने अपना पाठ नहीं किया?—کیا میں نے اپنا سبق نہیں پڑھا ؟—Have I *not learnt* my lesson?

क्या मैं ऊपरके दरजेमें जाने लायक नहीं हूं?—کیا میں اوپر کے درجے میں جانے قابل نہیں ہوں ؟—Am I *not fit* for promotion?

क्या तुम अबतक अच्छे नहीं हुए?—کیا تم ابتک اچھے نہیں ہوئے ؟—Have you *not* recovered yet?

खूब चलित अङ्गरेजीमें not का o निकालकर उसके बदले एक aposotrphe चिह्न (') लगा दिया जाता है। और यह not, auxiliary के ठीक पहले बैठता है। जैसे—

خوب چلتي هوئي انگــــريزي ميــــن not کا o نکالکر اُسکے بدلے ایک apostrophe نشان (') لگا دیا جاتا هے اور یه not auxiliary کے ٹھیک پیچھے لگتا هے۔ مثلاً—

Have you not passed?	Haven't you passed?
Is it not, I o'clock?	Isn't it, I o'clock?
Hase he not come?	Hasn't he come?

खूब चलती हुई भाषामें } *shall not* का *shan't* होगा
خوب چلتي هوئي زبانمين } کا هوگا

,,	*will not*	,,	*won't*	,,
,,	*would not*	,,	*wouldn't*	,,
,,	*cannot*	,,	*can't*	,,

6. Answer to Questions.—

तुम ऐसा काम फिर करोगे? } "हां" कहनेसे "करूंगा।"
तुम ऐसा काम फिर न करोगे? } "नहीं" कहनेसे "न करूंगा।"

ऐसा अर्थ होगा। अङ्गरेजीमें ऐसा अर्थ होगा।

अङ्गरेजीमें "yes" या "no" कहकर उसके उपरान्त nominative और verb के पहलेका सिर्फ auxiliary लगाना दुरुस्त है।

تم ایسا کام کروگے ؟ } "هاں" کهنے سے "کرونگا"
تم ایسا کام کبهي نه کروگے ؟ } "نهین" کهنے سے "نکرونگا۔"

یه معني هونگے انگریزي مین یه معني هونگے۔

انگریزي مین "yes" یا "no" کهکر اُسکے بعد nominative اور verb کے پہلے کا auxiliary لگانا درست هے

क्या तुम सवेरे टहलते हो—کیا تم سویرے ٹہلتے ہو—Do you walk in the morning?
हां, टहलता हूं—هاں، ٹہلتا ہوں—Yes, I *do*.
नहीं, नहीं टहलता—نہیں، نہیں ٹہلتا—No, I *do* not.

क्या तुम तैर नहीं सकते हो?—کیا تم تیر نہیں سکتے ہو؟—Can you not swim?
हां, तैर सकता हूं—هاں، تیر سکتا ہوں—Yes, I *can*.
नहीं, नहीं तैर सकता—نہیں نہیں تیر سکتا—No I *can*not.

EXERCISE 51.

Translate;—

[Hints:— कहांतक— کہانتک—how far. कितने दिन—کتنے دن—how many days. हुआ था—ہوا تہا—have had. कितने आदमी—کتنے آدمي—how many men. कब—کب—when. समय—وقت—time. कितना—کتنا—what. हुआ है—ہوا ہے—is. कितने दिन—کتنے روز—how long. कितनी दूर—کتني دور—how far. Prose में—میں Prose—in prose. इजहार—اظہار—statement. कितना रुपया—کتنا روپیہ—how much money. यह बात—یہ بات—this. कौन समय—کس وقت—what time. रुपया देना—روپیہ دینا—to pay money (give नहीं—نہیں; वयस—عمر—age. कितना—کتني—what (or, How old are you?) दोष करना—قصور کرنا—to commit a fault. कौन, किस—کس کون—which. बहता है—بہتا ہے—blows. किस ओर?—کسطرف؟—which side, which way. किसकी [illegible]—کسکي [illegible]—of whom.

कहते हो—کہتے هو—speak. छुड़ा देना—چھڑا دینا—to dismiss. क्षमा—معافي—forgiveness. थप्पड़ मारना—تھپڑ مارنا—give you a slap. पीठपर—پیٹھ پر—on the back. कितने दिन लगेंगे—کتنے روز لگینگے—how long will it take? इस विषयमें—اِس بارے میں—of this matter. चेताना—آگاہ کرنا—to inform.]

(*a*) 1. वह क्या चाहते हैं? 2. क्या तुम स्कूल जाओगे? 3. घरके भीतर कौन है? 4. स्कूल यहांसे कितनी दूर है? 5. तुम्हें कितने दिनोंसे ज्वर आता है? 6. वहां कितने आदमी भेजे हैं? 7. वह कहां गये हैं? 8. तुम कब आओगे? 9. किसने रोशनाई गिराई है? 10. मैं अभी जाऊं? 11. कितना बजा है? 12. वह तुम्हारे मकान कितने दिन थे? 13. तुमने prose में कितनी दूरतक पढ़ा है? 14. इसकी बात कहांतक सच्ची है? 15. तुम किस स्कूलमें पढते हो? 16. यह किसका लड़का है? 17. इसे क्या कहते हैं। 18. इसका नाम क्या है? 19. किसने तुम्हारी किताब ली है। 20. क्या तुम घोड़ेपर चढ़ सकते हो? हां, चढ़ सकता हूं। 21. तुम्हारे साथ कितने रुपये थे? 22. यह बात तुमसे किसने कही है? 23. यहां गाड़ी नहीं है, तुम कैसे जाओगे? 24. क्या तुम देखना चाहते हो? 25. वह तुम्हारा (to you) कौन है? 26. क्या वह अङ्गरेज हैं? 27. उस दिन कितने बजे तुम्हें मारा था? 28. तुम क्या कहते हो?

(*b*) 29. तुम कब रुपये दोगे? 30. अब क्या वृष्टि होती है? 31. चन्द्रभूषण किसका नाम है? 32. यह चिट्ठी किसे दूं था? 33. तुम्हारा वयस कितना है? 34. मैंने क्या दोष किया है? 35. तुम कौन किताब मांगते हो? 36. आफिस कहां है? 37. कौन मकान? 38.

किस ओरसे वायु बहती है ? 39. यह किसका मकान है ? 40. तुमने किसे रुपये दिये हैं ? 41. तुम किसकी बात कहते हो ? 42. तुम्हारा पुराना नौकर कहां है ? 43. क्या वह छुड़ा दिया गया है ? 44. उसने चमा क्यों न मांगी ? 45. क्या इस क्लासके किसी लड़केने तुम्हारी पीठपर क्या थपेड़ा मारा है ? 46. लण्डन जानेमें कितने दिन लगेंगे ? 47. मैं किस राहसे जाऊं ? 48. मैं किससे पूछूंगा ? 49. मुझे राह कौन दिखावेगा ? 50. मेरे साथ कौन जावेगा ? 51. तुम कल स्कूल क्यों न आये ? 52. तुमने इस विषयकी चितावनी मुझे क्यों न दी ? 53. तुमने कैसे यह हिसाब सीखा ? 54. तुम कैसे आये ? 55. तुम कहांसे आये हो ?

(a) 1. وہ کیا چاہتے ہیں ؟ 2. کیا تم اسکول جاؤگے ؟ 3. گھرکے اندر کون ہے ؟ 4. اسکول یہانسے کتنی دور ہے ؟ 5. تمہیں کتنے دنونسے بخار آتا ہے ؟ 6. وہاں کتنے آدمی بیٹھے ہیں ؟ 7. وہ کہاں گئے ہیں ؟ 8. تم کب آؤگے ؟ 9. کسنے روشنائی گرائی ہے؟ 10. کیا میں ابھی جاؤں ؟ 11. کتنا بجا ہے؟ 12. وہ تمہارے مکانمیں کتنے دن تھے؟ 13. تمنے prose میں کتنی دور تک پڑھا ہے؟ 14. اسکی بات کہانتک سچی ہے ؟ 15. تم کس اسکول میں پڑھتے ہو ؟ 16. یہ کسکا لڑکا ہے ؟ 17. اسے کیا کہتے ہیں ؟ 18. اسکا نام کیا ہے ؟ 19. کسنے تمہاری کتاب لی ہے ؟ 20. کیا تم گھوڑے پر چڑھ سکتے ہو؟ ہاں چڑھ سکتا ہوں 21. تمہارے ساتھ کتنا روپیہ تھا ؟ 22. یہ بات تمسے کسنے کہی ہے ؟ 23. یہاں گاڑی نہیں ہے، تم کیسے جاؤگے ؟ 24. کیا تم دیکھنا چاہتے ہو ؟ 25. وہ تمہارا (to you) کون ہے ؟ 26. کیا وہ انگریز ہیں ؟ 27. اسدن کتنے بجے تمہیں [illegible] ؟ . تم کیا کہتے ہو ؟

(b) 29. تم کب روپیــــه دوگے ؟ 30. اب کیـــا بارش هوتي هے ؟
31. چندر بهوکهن کسکا نام هے ؟ 32. یه خط کسے دونگا ؟ 33. تمهاري
عمر کیا هے ؟ 34. مینے کیا گناه کیا هے ؟ 35. تم کون کتاب مانگتے هو ؟
36. آفس کہاں هے ؟ 37. کون مکان ؟ 38. کس رخ سے هوا بهتي هے؟
39. یه کسکا مکان هے ؟ 40. تمنے کسکو روپیه دیا هے ؟ 41. تم کسکي
بات کہتے هو ؟ 42. تمهارا پرانا نوکر کہاں هے ؟ 43. کیـــا وه برطرف
کر دیا گیا هے ؟ 44. اُسنے معافي کیوں نه مانگي ؟ 45. کیـــا اِس درجے
کے کسي لڑکے نے تمهاري پیٹهه پر تهپیڑا مارا هے ؟ 46. لندن جانے مین
کتنے دن لگینگے ؟ 47. مین کس راه سے جاؤں ؟ 48. مین کس سے
در یافت کرونگا ؟ 49. مجهے راه کون دکهائیگا ؟ 50. میرے ساتهه کون
جائیگا ؟ 51. تم کل اِسکول کیوں نه آئے ؟ 52. تمنے اِس بارے مین
مجهے آگاهي کیوں نه دي ؟ 53. تمنے کیونکر سیکها ؟ 54. تم کیونکر آئے ؟
55. تم کہانسے آئے هو ؟

(c) नीचेके sentence शुद्ध शुद्ध लिखनेसे ऊपरका पाठ अच्छी तरह हृदयङ्गम हो जावेगा।

(c) نیچے کے sentence صحیح صحیح لکهنـــے سے اوپرکا سبق اچهي طرح دلنشین هو جائیگا۔

1. In what year the battle was fought in that place? 2. By what general's skill the English were victorious? 3. Why you have broken my slate? 4. How he managed to escape from jail? 5. When he struck you with a cane? 6. When he went down into the tank? 7. Why you beat Ramesh on the road?

CHAPTER V.

THE COMPARISON OF ADJECTIVES.

1. The comparative degree—

"यदुकी अपेक्षा गोपाल परिश्रमी है।" इसमें अङ्गरेजीमें "परिश्रमी" पदके पहले "अधिकतर" शब्द लगाना पड़ेगा। जैसे—

"یدو کي بہ نسبت گوپال محنتي ہے" اسمین انگریزي مین "محنتي" لفظ کے پہلے "زیادہ تر" لگانا پریگا. مثلاً—

Gopal is *more* industrious *than* Jadu. Gopal is *industrious than* Jadu लिखना भूल है—لکہنا غلط ہے.

अपेक्षा—بہ نسبت=than ;

अङ्गरेजीमें पहले comparative न रहनेसे उसके उपरान्त *than* नहीं बैठता। और Gopal का यहां nominative case हो गया है; कारण Jadu के साथ उसकी तुलना हुई है और वही Jadu का nominative case हुआ है।

انگریزي مین پہلے comparative نہ رہنے سے اُسکے بعد *than* نہین بیٹھتا. اور Gopal کا یہان nominative case هوگیا ہے ; وجہہ یہ کہ Jadu کے ساتھہ مناسبت هوتي ہے اور وهي Jadu کا nominative case ہوا ہے.

जैसे—مثلاً—

He is a better boy than *me*.

ऐसा लिखना ठीक नहीं। कारण he का जो case, me का बदलना है, वही case (nominative) होगा। इसीलिये लिखना उचित है—

He is a better boy than *I*.

2. तथापि—توبهي—(after वरञ्च—بلكه) = than (after 'rather' 'other').

इसके सिवा और कुछ—اِسكے سوا اور كچهه—Anything *other than* this. Anything *else but* this भी—بهي.

कष्टमें रहनेकी अपेक्षा मरना भला है—مصيبت مين رهنے كے به نسبت مرنا اچها هے—It is *better* to die *than* live miserable.

वरञ्च मरना अच्छा है, तथापि कष्टमें रहना अच्छा नहीं—بلكه مرنا بهتر هے, ليكن تكليف مين رهنا اچها نهين—*Rather* die *than* live miserable.

यह और कोई नहीं तुम्हारे चाचा हैं—يه اور كوئي نهين تمهارے ماموں هين—He is no *other than* your uncle.

होग साहब बङ्गालीके सिवा दूसरे आदमी रखेंगे—هوگ صاحب بنگالي كے علاوه دوسرے آدمي ركهينگے—Mr. Hogg will engage men *other than* Bengalis.

EXERCISE 53.

Translate :—

[Hints— शान्त—حليم—gentle. विद्या—علم—knowledge. सख्त—سخت—difficult. श्रेष्ठ—برتر—superior. नौकरी—نوكري—service. मान्य—معزز—honourable, respected. टिकाऊ—پائدار—durable, lasting. पराक्रमशाली—طاقتور—powerful. सवेरे—سويرے—early. जाऊंगा—جاؤنگا—leave. और भी थोड़ा—تهوڑا اور—a little more. [illegible]—معزز كرنا—to

work. स्पष्ट—صاف—distinctly. देशी कागज—کاغذ دیشی—country-made paper. निकृष्ट—ادنی—inferior. अधिक आहत—زیادہ زخمي—more severely wounded.]

1. श्यामकी अपेक्षा मोती शान्त है। 2. ब्राह्मण क्षत्रियोंकी अपेक्षा बुद्धिमान थे। 3. Prose से Poetry सख्त है। 4. पशुकी अपेक्षा मनुष्य श्रेष्ठ है। 5. व्यवसाय नौकरीकी अपेक्षा अच्छा है। 6. पण्डित लोग मूर्खोंकी अपेक्षा सुखी हैं *। 7. विद्या धनकी अपेक्षा श्रेष्ठ है। 8. विद्वान् लोग धनियोंकी अपेक्षा मान्य हैं। 9. तुम्हारे जूतेकी अपेक्षा मेरा टिकाऊ और सुन्दर है। 10. क्षत्रिय ब्राह्मणोंकी अपेक्षा अधिक पराक्रमशाली थे। 11. लण्डन दिल्लीकी अपेक्षा बड़ा शहर है। 12. मैं कल तुमसे सवेरे स्कूल आऊंगा †। 13. तुम्हारे मकानसे मेरा मकान स्कूलके पास है। 14. वरञ्च भीख मांगकर खाऊंगा, पर दूसरेकी चीज न चुराऊंगा। 15. मुझे और थोड़ासा पानी दो। 16. और भी स्पष्ट पढ़ो। 17. मैं तुमसे अधिक परिश्रम कर सकता हूं। 18. तुम मुझसे जल्द स्कूल आये हो। 19. देशी कागज विलायती कागजकी अपेक्षा निकृष्ट है। 20. मैं उसकी अपेक्षा अधिक आहत हुआ हूं।

---

* *Superior*, *inferior* प्रभृतिके उपरान्त than के बदले 'to' लगता है।

† *r* या *er* लगाकर एक syllable की बातका comparative होता है, दो syllable की बातका comparative *r* या *er* लगाकर भी होता है और उसके पहले *more* या *less* लगाकर भी होता है। दोसे अधिक syllable रहनेपर *more* या *less* दिया जाता है।

1. به نسبت شیام کے موتی حلیم ہے۔ 2. به نسبت چھتری بڑے برھمن عقلمند تھے۔ 3. Prose سے Poetry سخت ہے۔ 4. به نسبت جانور کے

انسان برتر ہے. 5. به نسبت نوکري کے تجارت اچھي ہے. 6. به نسبت جہلا کے علما خوش ہين *. 7. به نسبت دولت کے علم برتر ہے. 8. به نسبت دولتمندونکے علما معزز ہين. 9. به نسبت تمہارے جوتے کے میرا پائدار اور خوبصورت ہے. 10. به نسبت برہمنونکے چھتري زیادہ طاقتور تھے. 11. به نسبت دلي کے لندن بڑا شہر ہے. 12. مین کل تمسے سویرے اسکول آؤنگا †. 13. به نسبت تمہارے مکان کے میرا مکان اسکول کے قریب ہے. 14. بلکه بہیکه مانگ کر کھاؤنگا لیکن دوسریکي چیز نه چراؤنگا. 15. مجھے اور تھوڑاسا پاني دو. 16. اور بہي صاف پڑھو. 17. مین تمسے زیادہ محنت کر سکتا ہون. 18. تم مجھسے جلد اسکول آئے ہو. 19. به نسبت ولایتي کاغذ کے دیشي کاغذ ادنی ہے. 20. به نسبت اُسکے مین زیادہ زخمي ہوا ہون.

3. The older of the two, The better of the two. *

दोमें एकके अधिक पुराना, अच्छा, बुरा प्रभृति रूप अर्थ होनेसे अङ्गरेजीमें कभी कभी comparative के उपरान्त of लगता है।

---

* Superior, inferior وغیره کے بعد than کے بدلے 'to' لگتا ہے.

† r یا er لگا کر ایک syllable کي بات کا comparative ہوتا ہے اور دو syllable کي بات کا comparative r یا er لگاکر بہي ہوتا ہے اور اُسکے قبل more یا less لگاکر بہي بنایا جاتا ہے. دو سے زیادہ syllable رہنے پر more یا less دیا جاتا ہے.

*- कभी कभी adjective की तरह adverb का भी comparative form होता है—adverb کیطرح کا بہي comparative form ہوتا ہے— adjective کبہي

دو میں ایک کے زیادہ پرانے اچھے و برے وغیرہ کے معنی اگر هون
تو انگریزي میں کبھي کبھي comparative کے بعد of لگتا ہے۔

Hari is the older *of* the two brothers.

This is the better *of* the two plots of land.

4. Measure of excess.

एक चीजकी अपेक्षा दूसरी चीज कितनी ज्यादा या कम है, उसे समझाने के लिये noun के पहले by लिखा जाता है।

یہ سمجھانیکے لئے کہ بہ نسبت ایک چیزکے دوسري کسقدر زیادہ یا کم ہے
noun کے قبل by لگا یا جاتا ہے۔

राम यदुसे पांच वर्ष बड़ा है—بہ نسبت یدو کے رام پانچ سال بڑا ہے
—Ram is *older than* Jadu *by* 5 years.

यह कोठरी उस कोठरीसे दो हाथ लम्बी है—دو هاتھ لمبي ہے
یہ کوٹھري بہ نسبت اُس کوٹھري—This room is *longer than* the other *by* two cubits.

वजनमें दो सेर बढ़ेगा—وزن میں دوسیر بڑھیگا—The weight will be found to increase *by* two seers.

ऐसा होनेसे काममें दो दिनोंकी देर होगी—دو دنوں کي دیر هوگي
ایسي حالت میں کام میں—In that case, the work will be delayed *by* two days.

5. बहुत ज्यादा—بہت زیادہ=Far greater, far more—

Prose से Poetry बहुत ज्यादा सख्त है—ہے بہت زیادہ سخت
poetry سے Prose—Poetry is *far more* difficult than prose.

अङ्गरेज रूसियोंकी अपेक्षा वहुत ज्यादा पराक्रमशाली हैं—هیں
انگریز به نسبت روسیه کے بهت زیادہ طاقتور—The English are *far more* powerful than the Russians.

घी पहलेकी अपेक्षा वहुत ज्यादा मंहगा हो गया है—مہنگا هوگیا هے
گهي به نسبت پہلے کے بهت زیادہ—Ghee is (or, has become) *far dearer* than before.

6. The Superlative form of Adjectives.

यह फल अत्यन्त मीठा है—یه میوہ نہایت شیرین هے—It is a *very* sweet fruit. * (It is the *sweetest* fruit नहीं—نہیں).

"*Sweetest* fruit" का अर्थ यह है, कि जितने फल हैं, उनमें सबकी अपेक्षा यह मीठा है। दोके वीचका अच्छा या वुरा समझानेमें जिस तरह adjective का *comparative* form होता है, उसी तरह कितनों होके वीचका अच्छा वुरा प्रकट करनेमें adjective का *superlative* form व्यवहार किया जाता है।

"*Sweetest* fruit" کا مطلب یه هے که جسقدر میوے هیں أن سب مین یه شیرین هے۔ دو کے بیچ کا اچها یا برا سمجهانے مین جسطرح adjective کا *comparative* هوتا هے أسیطرح کتنوں هي کے درمیاں بهلا برا ظاهر کرنیمیں adjective کا *superlative* form استعمال مین لایا جاتا هے۔

---

* *Much* sweet कहना भूल है। comparative के पहले much वैठ सकता है, किन्तु positive के पहले very वैठता है।
Much sweet کہنا غلط هے۔ comparative کے پہلے much بیٹه سکتا هے، لیکن positive کے پہلے very بیٹهتا هے۔

जैसे—مثلاً—

(*a*) मैंने जितनी किताबें पढ़ी हैं, उन सबमें यह अच्छी है—یہ اچھي ہے مینے جتني کتابین پڑھي هين اُن سبمین—This is the *best* book *that* I *have read* (*i. e.* the best of the *books* that I have read.)

(*b*) सबमें यह लड़की सुन्दर है—سب مین یہ لڑکي خوبصورت ہے—She is the *fairest of* the girls.

(**Superlative** के उपरान्त—کے بعد).

"से," "अपेक्षा" " بہ نسبت " "سے"=of ; "बीच" "درمیان"= *in* (sometimes *of*)

(*a*) टोकरीमें यही कुछ नारङ्गियां अच्छी हैं—نارنگیاں اچھي هين ٹوکرے مین یہي کچھ—These are the *best* oranges *in the basket.*

(*b*) इस शहरके बीच कौन स्कूल सर्व्वोत्कृष्ट है ?—اچھا ہے ؟ اس شہرکے درمیان کون اسکول سب سے—Which is the *best* shool *in the town ?*

एक ही sentence में (1) "बीच" और (2) "अपेक्षा" अथवा "से" रहनेपर अङ्गरेजीमें "than" और उसके उपरान्त noun लगाया नहीं जाता।

ایک هي sentence مین (1) "درمیان" اور (2) "بہ نسبت" یا "سے" هوتو انگریزي مین "than" اور اُسکے بعد noun لگایا نہین جاتا۔

जैसे—مثلاً—

क्लासके बीच राम ही सबसे अच्छा है—رام هي سب سے اچھا ہے درجے کے درمیان—Ram is the *best* boy *in the class.*

EXERCISE 54.

Translate :—

[Hints : सब देशोंकी अपेक्षा—به نسبت سب ملکونکے— in the world. कई भाइयोंमें—کئي بہائيونمين—of the brothers. कलकत्तेके बीच—کلکتے کے درميان—use 'in.' धोखा—دغا—deceit. पाप—گناه—vice. नीच—ذليل—mean. क्लासके बीच—درجے کے درميان—in the class. अत्यन्त—نہايت—very अथवा—يا—most. असावधान—غافل—careless. सब क्षत्रियोंकी अपेक्षा—کل چہتريونکے به نسبت—of the Kshettrias.]

1. चौपायोंमें हाथी सबसे बड़ा और चूहा सबसे छोटा है। 2. सब देशोंकी अपेक्षा इङ्गलण्ड धनी है। 3. कई भाइयोंमें यदु ही बुद्धिमान है। 4. कलकत्तेमें सबकी अपेक्षा बड़ाआदमी कौन है? 5. धोखा सब पापोंकी अपेक्षा नीच है। 6. रामगोपाल क्लासके बीच सबकी अपेक्षा खराब लड़का है। 7. पृथिवीमें भारतवर्ष सर्व्वोत्कृष्ट देश है। 8. वह अत्यन्त असावधान है। 9. क्लासमें यह लड़का सबकी अपेक्षा असावधान है। 10. भीम सब क्षत्रियोंकी अपेक्षा बलवान थे। 11. बङ्गाली सब जातियोंकी अपेक्षा कमजोर हैं।

1. چوپايونمين هاتهي سب سے بڑا اور چوها سب سے چهوٹا ہے. 2. سب ملکونمين انگلنڈ غني ہے. 3. کئي بہائيونمين يدو هي عقلمند ہے. 4. کلکتے مين سب سےبڑا آدمي کون ہے ? 5. دغا سب گناهون سے ذليل گناه ہے. 6. رام گوپال درجے کے درميا سب سے خراب ہے. 7. روے زمين پر هندوستان سب سے اچها ملک ہے. 8. وه نہايت غافل هے. 9. درجے مين يه لڑکا سب سے غافل هے. 10. بهيم به نسبت کل چهتريونکے طاقتور تهے. 11. بنگالي سب قومونسے کمزور هيں.

7. Negative sentences sometimes translated by using superlative.

हमारीसी दुर्ब्बल जाति और नहीं है—ہم سي کمزور قوم اور نہين ہے—We are the *weakest* nation in the world.

ऐसा मीठा फल और नहीं है—ايسا شيرين ميوه اور نہين ہے—It is the *sweetest* fruit I know of.

गङ्गाप्रसाद सेनसे बड़े कविराज शहरमें नहीं हैं—گنگا پرساد سين سے بڑے کوراج شہر مين نہين هين—Kabiraj Ganga Prasad Sen is the *first* native physician in the town.

CHAPTER VI.

ADVERBS.

1. Adverbial Expressions of :—

(*a*) Time—

अब—اب—now. अभी—ابهي—presently, immediately, at once. अबतक—ابتک—yet. तब—تب—then. तभी—تبهي—that very moment. तब भी—تب بهي—even then. जब—جب—when. जभी—جبهي—whenever. कब?—کب?—when? कभी कभी—کبهي کبهي—sometimes, occasionally. बीच बीचमें—بيچ بيچ مين—now and then. इसीदम—اسي آن—just now. हालमें—حالمين—lately, recently. पहले—پہلے—formerly. पीछे—بعد کو—subsequently, afterwards. कुछ समय पहले—کچه وقت پہلے—Some time ago. उस दिन—اس روز—the other day.

उसी दिन—اسي روز—that very day. आज—آج—to-day. कल—كل—to-morrow. कल (गत)—(گذشته) كل—yesterday. आजकल—آجكل—now, now-a-days. परसों—پرسون—day after to-morrow. आजतक—آجتک—up to this day.

(प्रात:काल, दोपहर इत्यादिकी अङ्गरेजी पहले दी जा चुकी है—صبح، دوپهر وغيره کي انگريزي پہلے دي جا چكي)

दिनको—دنكو—by day. रातको—راتكو—by night. पिछली रातको—پچهلي راتكو—in the latter part of the night, during the small hours of the morning. आजसे—آجسے—henceforth, from this day forth. इससे पहले, इससे पहले ही—اس سے پہلے هي اس سے پہلے—already. एकबार—ايكبار—once upon a time. एकबार, एक दिन—ايكبار، ايک روز—on one occasion, one day, once. सदा—هميشه—always. लगातार—لگاتار—continuously. अन्तमें—آخير مين—at the end. अवशेषमें—آخير مين—at last. शीघ्र—جلد—soon. सवेरे सवेरे—سويرے سويرے—early. बचपनमें—بچپن مين—in infancy. जवानीमें—جواني مين—in youth. बुढ़ापेमें—ضعيفي مين—in old age. मृत्युकालमें—حالت نزع مين—at death or at the time of death. इसी महीनेमें—اسي مهينے مين—this month. इस वर्ष—امسال—this year. इस बार—اسبار—this time. गतवर्ष—گذشته سال—last year. गत रातको—گذشته راتكو—last night. गत सप्ताह—گذشته هفته—last week. दूसरे दिन—دوسرے روز—the next day, the following day. दूसरे वर्ष—دوسرے سال—next year. अगले महीने—اگلے مهينے—next month.

आगामी सोमवार—آئندہ شنبہ—Monday next. आगामी सोमवारके बादका सोमवार—آئندہ دوشنبہ کے بعد کا دوشنبہ—Monday after next. प्रति दिन—ہر روز—every day. हर महीने—ہر مہینے—every month. प्रति वर्ष—ہر سال—every year. दिनभर—دن سارے—the whole day, all the day long. रातभर—ساري رات—all night, the whole night. दिन दिन—دن دن—day by day, day after day. महीने महीने—مہینے مہینے—month after month. वर्ष वर्ष—سال بسال—year after year. दो दो घण्टे बाद—دو دو گھنٹے بعد—every two hours. एक एक दिनके बाद—ایک ایک روز کے بعد—every other day. कबतक—کبتک—how long. बहुत दिन—بہت روز—a long time. थोड़े दिन—تھوڑے روز—a short time. अशुभ क्षणमें—بري ساعت میں—in an evil hour. यथासमय—بر وقت—at the proper time, in time. यावज्जीवन—تمام زندگي—for life.

(*b*) Repetition—

बारंबार—بار بار—again and again. फिर—پھر—again. बराबर—برابر—freqently. प्राय:—اکثر—often. एक बार—ایکبار—once. दो बार—دوبار—twice. पांच बार—پانچ بار—five times.

(*c*) Degree—

खूब परिश्रम करना—خوب محنت کرنا—to work *hard*. खूब वृष्टि होती है—خوب بارش هوتي ہے—It is raining *hard*. कुछ अच्छा—کچھ اچھا—*a little* better. सम्पूर्ण—کل—quite, utterly.

इसमें सन्देह है, कि उसका वयस दश वर्षका है वा नहीं—اس میں شک ہے کي

اسمین شک ہے کہ اُسکی عمر دس سال—He is *hardly* ten years old. न्यूनाधिक—کم و بیش—more or less. सब—سب—In all, altogether. क्रमसे—بتدریج—gradually.

(*d*) Manner—

जोरसे गाड़ी हांको—زور سے گاڑی هانکو-Drive the carriage *fast*.

कसकर पकड़ो—کسکر پکڑو—Hold it *fast*.

जल्द जल्द क्यों पढ़ते हो ?—جلد جلد کیوں پڑھتے ھو ?—Why do you read so *fast* ?

जोरसे पढ़ो—زور سے پڑھو—Read *louder*.

थोड़ा थोड़ा—تھوڑا تھوڑا—*Little by little*.

चुपके चुपके पढ़ो—چپکے چپکے پڑھو—Read *to yourself*.

मन लगाकर पढ़ो—دل لگا کر پڑھو—Read *attentively*.

क्योंकर—کیونکر—how ?

एकत्र करके—یکجا کرکے—putting them *together*.

एकके बाद दूसरा—یکے بعد دیگرے—*one after another*.

एक एक—ایک ایک—*one by one*.

दो दो—دو دو—two *at a time*.

(*e*) Place—

सर्व्वत्र—سب جگه—*everywhere, throughout the* country.

अन्यत्र—دوسری جگه—anywhere else.

भीतर—اندر—inside ; बाहर—باهر—outside.

यथास्थानमें—برجا—at its proper place.

द्वार द्वार (भिक्षा मांगना)—(بهيكه مانگنا) دروازے دروازے—from door to door.

घर घर (ज्वर)—(بخار) گهر گهر—in every house or family.

2. Adverbial phrases with क्रमसे, वशतः—بتدريج وغيره

दैवक्रमसे—اتفاقاً—by chance.

भाग्यक्रमसे—قسمتاً—fortunately.

भ्रमवशतः—غلطي سے—by mistake.

कालक्रमसे—گردش ايام سے—in course of time.

स्नेहवशतः—شفقتاً—*out* of love or affection.

विलम्ब-वशतः—دير هونے سے—on *account* of delay.

मैं किसी तरह यह काम न करूंगा—مين کسيطرح يه کام نه کرونگا—I shall *on no account* do this work.

3. Adverbial phrases with पूर्व्वक or करके, ساتهه وغيره. کرکے

यत्नपूर्व्वक काम किया है—هوشياري سے ساتهه کام کيا هے—I have done the work *carefully*.

क्या आप अनुग्रहपूर्व्वक आइयेगा ?—کيا آپ مهرباني فرما کر آئيگا ؟—Will you *kindly* come ?

रुचिपूर्व्वक भोजन करना—برغبت تمام کهانا کهانا—To eat *with a good appetite*.

इच्छापूर्व्वक नहीं आया—ديده و دانسته نهين آيا—I have not come here *willingly*.

मन लगाकर पढ़ना—دل لگاکر پڑهنا—To read *attentively*.

स्पष्ट लिखो—صاف لکهو—Write *clearly* or *legibly*.

आलसमें समय न गंवाओ—سستي مين وقت نه خراب كرو—Don't waste time *in idleness* or *idly*.

4. The position of the Adverb.

(*a*) हिन्दी और अङ्गरेजीमें adverb प्रायः adjective के पहले बैठता है—

اُردو اور انگريزي مين adverb عموماً adjective كے پہلے لگتا ہے—

यह बहुत बड़ा मकान है—يه بهت بڑا مكان ہے—It is a *very* large (big) house.

मांस खूब सस्ता है—گوشت بهت سستا ہے—Meat is *very* cheap.

मैं अत्यन्त दुःखित हुआ हूं—مين نهايت رنجيده هون—I am *exceedingly* sorry.

(*b*) हिन्दीमें प्रायः क्रियाके पहले उसका विशेषण बैठा करता है, अङ्गरेजीमें प्रायः verb के उपरान्त बैठता है ; जैसे—

اُردو مين عموماً فعل كے پہلے اسكي صفت لگا كرتي ہے, انگريزي مين عموماً verb كے بعد لگتي ہے. مثلاً—

मैं खूब काम कर सकता हूं—مين خوب كام كر سكتا هون—I can work *hard*.

हरिने अच्छी परीक्षा दी है—هري نے اچها امتحان ديا ہے—Hari has done *well* in the examination.

वह लोग मुझे मकानके भीतर ले गये—مجهے مكان كے اندر لے گئے وه لوگ—They took me *inside the house*.

(*c*) अङ्गरेजीमें adverb प्रायः ही auxiliary के उपरान्त और verb के पहले लगता है ; जैसे—

انگریزي مین adverb عموماً auxiliary کے بعد اور verb کے قبل لگتا ہے ; مثلاً —

वह बहुत जखमी हुए हैं—وہ نہایت زخمي ہوئے ہین—He has been *severely* wounded.

मैं और नहीं ठहर सकता—مین زیادہ انتظار نہین کر سکتا—I can *no longer* wait.

यह बात ठीक ही कही गई है—یہ بات درست هي کہي گئي ہے—It has been *well* said.

(*d*) Auxiliary और verb के बाद भी बैठता है—یہ بیٹھتا ہي بعد کے verb اور Auxiliary.

वह शीघ्र आ सकता है—وہ جلد آسکتا ہے—He may come *soon*.

तुम अबतक कहां थे ?—تم ابتک کہاں تھے ?—Where have you been *so long* ?

(*e*) Transitive verb के बादके objective के बाद भी बैठता है—Transitive verb کے بعد کے objective کے بعد بہي لگتا ہے—

उसने अच्छा काम किया है—اُسنے اچھا کام کیا ہے—He has done his work *well*.

उन्होंने अभीतक किताब वापिस नहीं की है—اُنہون ابہي تک کتاب واپس نہین کي ہے—He has not returned the book *yet*.

(*f*) *Never*, *sometimes*, *always*, *often* प्रभृति adverb प्रायः ही Nominative के बाद और verb के पहले लगता है—

Never, *sometimes*, *always*, *often*, وغیرہ adverb عموماً Nominative کے بعد اور verb کے پہلے لگتا ہے—

I *never* take the name of God in vain.

You always disturb me when I read.

I *often* find him walking in the streets.

(*g*) अङ्गरेजीमें " not " auxiliary के बाद और verb के पहले बैठता है—

انگريزي مين "not" auxiliary کے بعد اور verb کے پہلے لگتا ہے—

उनके मातापिताने उनके लिखाने पढ़ानेमें अयत्न नहीं किया—کي انکي والدين نے انکے نوشت و خواند مين لاپروا هي نہين—His education was *not* neglected by his parents.

वह मकानसे एक पैसा भी अपने साथ नहीं लाया—وہ مکانسے ایک پیسہ بہي اپنے ساتہہ نہين لايا—He did *not* take a farthing with him from home.

(*h*) मैंने जब देखा—مینے جب دیکہا—*When* I saw.

मैं वहां नहीं गया—مين وهان نہين گيا—I did not go *there*.

वहां मैंने देखा था—وهان مینے دیکہا تہا—*There* I saw.

धीरे चलो—دهيرے چلو—Walk *slowly*.

तुम यदि मन लगाकर न सुनो—تم اگر دل لگا کر نہ سنو—If you do not listen *Vuietly* or *patiently*.

वह रोज कितना चलता था ?—وہ روز کتنا چلتا تہا ?—What distance did he walk *daily*.

EXERCISE 55.

Translate :—

Hints : धीरे धीरे—آهسته آهسته—don't talk so *loud* (slowly नहीं نہیں). उसी समय—اسی وقت—immediately. ले जाना—لیجانا—to remove. बहुत रोना—بہت رونا—weep bitterly. पेटूकी तरह—گرسنه چشم کي طرح—like a glutton, greedily. गाढ़ी नींद सोना—گاڑھي نیند سونا—to sleep soundly. अतिशय—بہت—severely. व्यस्त—مشغول—busy. बराबर—برابر—always. भाग जाना—بہاگ جانا—to run away. मना करना—منع کرنا—forbid. नियुक्त होना—مشغول هونا—to be employed. शिक्षा—تعلیم—training. कभी नहीं—کبہي نہین—never. अकृतकार्थ—ناکامیاب—unsuccessful. देरसे आना—دیر سے آنا—to come late. प्रायः—اکثر—often. निश्चित—ٹہیک—certainly. जलदी करना—جلدي کرنا—to be in a hurry.]

1. धीरे धीरे बोलो। 2. वह उसी समय अस्पताल पहुंचाया गया था। 3. वह बहुत सावधान होकर लिखते हैं। 4. उन्होंने वास्तविक मेरे लिये बहुत काम किया है। 5. वायु अतिशय ठण्डी है। 6. तुम बहुत जल्द चलते हो। 7. लड़का माताके लिये अतिशय रोता था। 8. वह पेटूकी तरह खाता है। 9. गत रात मैं गाढ़ी नींद सोया था। 10. उसने मुझे अतिशय प्रहार किया था। 11. आप उस समय, अत्यन्त व्यस्त थे। 12. मैं बराबर सवेरे घूमा करता हूं। 13. क्या तुम कभी स्कूलसे भाग जाते हो? 14. क्या दरबानने तुम्हें जानेसे नहीं रोका? 15. मैं हालमें व्यवसायमें नियुक्त हुआ हूं। 16. शिक्षकने बालकको

उत्तमरूपसे शिक्षा दी है। 17. मैंने कभी पहाड़ नहीं देखा। 18. वह सम्पूर्णरूपसे अकृतकार्य्य हुए हैं। 19. तुम सदा देरसे आया करते हो। 20. यह बात प्रायः ही कही जाती है। 21. तुमने निश्चित मुझे किताब नहीं दी। 22. मैं सहज ही तुम्हारा हाथ तोड़ दे सकता हूं। 23. जल्दी न करना।

1. آهسته آهسته بولو. 2. وه اسوقت اسپتال پنہچایا گیا تہا. 3. وه نہایت خبردار هو کر لکہتا ہے. 4. انہوں نے دراصل میرے لئے بہت کام کیا ہے. 5. هوا نہایت خنک ہے. 6. تم بہت جلد چلتے هو. 7. لڑکا اپني والدہ کے لئے بہت روتا تہا. 8. وه گرسنه چشم کیطرح کہاتا ہے. 9. گذشته رات میں گاڑهي نیند سویا تہا. 10. اسنے مجہے بہت مارا تہا. 11. آپ اسوقت نہایت مشغول تہے. 12. میں برابر سویرے گہوما (هوا خوري کیا) کرتا هوں. 13. کیا تم کبہي اسکول سے بہاگ جاتے هو؟ 14. کیا دربان نے تمہیں جانیسے نہیں روکا. 15. میں حالمیں تجارت میں مشغول هوا هوں. 16. معلم نے لڑکے کو اچہي طرحسے تعلیم دي ہے. 17. مینے کبہي پہاڑ نہیں دیکہا. 18. وه بہر طور نا کامیاب هوئے هیں. 19. تم همیشه دیر سے آیا کرتے هو. 20. یه بات عموماً هي کہي جاتي ہے. 21. یه ٹہیک ہے که تمنے مجہے کتاب نہیں دي. 22. میں آساني سے تمہارا هاتہ توڑ سکتا هوں. 23. جلدي نکرنا.

5. Adverbial Objectives of Time and Space.

अङ्गरेजोमें कालवाचक या स्थानवाचक noun कभी कभी adverb रूपसे व्यवहार किया जाता है—

انگریزي میں وقت یا مقام ظاهر کرنیوالا noun کبہي کبہي adverb کي صورت میں استعمال کیا جاتا ہے—

(*a*) दूसरे दिन वह ढाके पहुंचे—دوسرے روز وہ ڈھاکے پہنچے—*Next day* he reached Dacca. (*b*) वह किताब मकान ले गये हैं—وہ کتاب مکان لے گئے ہیں—He has taken the book *home.*

इस जगह next day के पहले 'on' या home के पहले 'to' नहीं बैठेगा। 'Day' यहां *adverbial object of time* और 'home' *adverbial objective of direction in space* है।

नीचेकी xercise में जहां जहां adverbial objective बैठेगा, वहां वहां (*n*) का निशान रहेगा—

اسجگہ next day کے پہلے 'on' یا home کے پہلے 'to' نہیں لگیگا. 'Day' یہاں *adverbial object of time* اور 'home' *adverbial objective of direction in space* ہے.

نیچے کی exercise میں جہاں جہاں adverbial objective لگیگا, وہاں وہاں (*n*) کا نشان رہیگا—

EXERCISE 56.

Translate:—

[Hints: दूसरे दिन सवेरे—دوسرے روز سویرے—next morning. बहुत दूर—بہت دور—a long way. अपेचा करता हूं—انتظار کرتا ہوں—use the present perfect tense. बराबर—برابر—all the time. नङ्गे पैर—ننگے پیر—bare-footed, without shoes on. राहके किनारे—راہ کے کنارے—by the road side. गर्म्मीका सवेरा—گرمی کا سویرا—summer-morning. कौतुककर—تعجب خیز—

amusing. हिलाया था—هلایا تہا—moved. अगले दिन रातको—اگلے دن راتکو—overnight, the previous night. कुछ मिनट—کچھ منٹ—a few minutes.

1. (*n*) गत वर्ष परीक्षा कठिन हुई थी। 2. मैं तुम्हारे मकान (*n*) एक सप्ताह था। 3. मैं (*n*) प्रति दिन सवेरे घूमा करता हूं। 4. मैं (*n*) पांच कोस घूमा था। 5. (*n*) उसी दिन उनके पिताकी मृत्युका समाचार पहुंचा। 6. रातको मैं (*n*) तीन घण्टे पढ़ता हूं। 7. (*n*) दूसरे दिन सवेरे वह सब पुलिसमें पहुंचाये गये थे। 8. गोपाल (*n*) एक दिन दोपहरके समय स्कूलसे मकान आया था। 9. मैं बागमें (*n*) बहुत दूरतक घूमा था। 10. मैं (*n*) सारे दिन अपेक्षा कर रहा हूं। 11. मैं शहरमें (*n*) छः दिन था। 12. (*n*) एक दिन मैं नङ्गे पैर स्कूल आया था। 13. लड़का (*n*) बराबर रोता था। 14. (*n*) दूसरे दिन कृष्णधन क्लासमें देरसे आया था। 15. (*n*) एक रात पथिकको राहके किनारे सोना पड़ा था। 16. (*n*) एक दिन गर्मीके सवेरे एक कौतुककर घटना हुई थी। 17. उसने पत्थरको (*n*) तीन चार बार हिलाया था। 18. (*n*) अगली रातको लड़का खो गया था। 19. उन्होंने (*n*) कुछ मिनटोंतक अपेक्षा की थी।

1. (*n*) گذشتہ سال امتحان سخت ھوا تہا. 2. مین تمہارے مکان (*n*) ایک ھفتہ تہا. 3. مین (*n*) روز سویرے گہوما کرتا ھون. 4. مین (*n*) پانچ کوس گہوما تہا 5. (*n*) اسي دن آنکے والدکي وفاتکي خبر پہنچي. 6. راتکو مین (*n*) تین گہنٹے پڑھتا ھون. 7. (*n*) دوسرے روز سویرے وہ سب پولیس مین پہنچائے گئے تہے. 8. گوپال (*n*) ایک روز دوپہرکے وقت اسکول سے مکان آیا تہا. 9. مین باغ مین (*n*) بہت دور تک گہوما تہا. 10. مین (*n*)

سارے دن انتظار کر رھا ھون. 11. میں شہر میں (n) چھہ روز تھا.
12. (n) ایک روز مین ننگے پیر اسکول آیا تھا. 13. لڑکا (n) برابر روتا تھا.
14. (n) دوسرے روز کرشن دھن کلاس مین دیر سے آیا تھا. 15. (n)
ایک رات رھرو کو راہ کے کنارے سونا پڑا تھا. 16. (n) ایک دن گرمی
کے سویرے ایک تعجب خیز واقعہ ھوا تھا. 17. اسنے پتھر کو (n) تین
چار بار ھلایا تھا. 18. (n) اگلی راتکو لڑکا کھو گیا تھا. 19. انہون نے
(n) کچھ منٹونتک انتظار کیا تھا.

CHAPTER VII.

Various Kinds of expressions.

1. Exclamations—

अफसोस ! इतनीसी लड़की विधवा हो गई—افسوس ! اتنی سی لڑکی بیوہ ہوگئی—*Alas* ! such a little girl has become a widow.

उफ ! और सहा नहीं जाता—اف ! زیادہ برداشت نہیں کیا جاتا—*Oh* ! it is more than I can bear.

आह ! तुम्हारी उंगली क्योंकर कट गई ?—آہ ! تمہاری انگلی کیونکر کٹ گئی ?—*Ah* ! how did you cut your finger ?

यह कैसी गुस्ताखी ?—یہ کیسی گستاخی ?—What insolence !

छि छि ! तुमने बापके मुंहपर ऐसी बात कही ?—چھی چھی ! تمنے باپ کے منہ پر ایسی بات کہی ?—*For shame* you said this to your father's face.

वाह ! शाबाश !—واہ ! شاباش !—Bravo ! Well done !

2. Expressions of welcome.—

बैठिये—تشریف رکہئے—Please, take your seat.

प्रणाम, नमस्कार—تسلیم, بندگي—I bow to thee (or simply, good morning or good evening, &c.)

3. Expressions used at parting—मैं विदा होता हूं—میں رخصت هوتا هوں—Well, *Good bye* (हरेक समय कहा जा सकता है—(هر ایک وقت کہا جا سکتا ہے). *good night*—(सिर्फ रातको—(صرف راتکو)

4. Exhpressions of wish.

तेरा सर्व्वनाश हो—تیرا خانه خراب هو—*May* you be ruined!

तू मरे, तो मेरी आत्मा ठण्डी हो—تو مرے تو میري روح شاد هو—*May* you die that I may be in peace!

तुम चिरजीवी हो—تمہاري عمر دراز هو—*May* you live long!

भगवान तुम्हारी रचा करें—تمپر خدا کا سایه—*May* the God preserve your life!

तुम्हारा कल्याण हो—تمپر خدا کي رحمت—God bless you!

CHAPTER VIII.

5. General Hints on the Construction of Simple Sentences.—

वाक्यरचनाके समय इन कई विषयोंपर दृष्टि रखना आवश्यक है—

جملے بنانیکے وقت اس کئي باتونپر نگاه کرنا ضروري ہے—

(*a*) प्रत्येक sentence में अन्ततः एक finite verb यानी समापिका क्रिया रहना चाहिये, इसके न रहनेसे sentence ही नहीं होता। सिर्फ असमापिका क्रिया रहनेसे sentence नहीं होता; इसलिये नीचे लिखे हुए sentence अशुद्ध हैं—

(*a*) هر ايک sentence مين کم از کم ايک finite verb رهنا مناسب هے. اسکے نه رهنے سے sentence هي نهين هوتا. صرف infinitive رهنے سے sentence نهين هوتا اسلئے نيچے لکهے هوئے sentence غلط هين—

1. I not going to lend you my pencil.
2. I only asking him to give me a pice.
3. Some sepoys trying to remove the guns.
4. I found that the people amusing themselves.
5. A jackal entered the garden and eating the melons.
6. The boy is crying; I have asked him the cause but he not telling me.
7. Don't you see that the *biscuit-walah* coming this way.

(*b*) Sentence जितने छोटे हों, उतना ही अच्छा है; बड़े sentence लिखनेमें भूल होनेकी सम्भावना है।

Sentence جتنے چهوٹے هون اتنا هي اچها هے ; بڑے sentence لکهنے مين غلطي هونيکا احتمال هے

(*c*) खूब समझ बूझकर एक एक अङ्गरेजी बात बनाना उचित है। मनमें बिना यह सोचे, कि अमुक पुस्तकके अमुक स्थानमें यह बात पढ़ी है उसका अर्थ यह है, कोई बात बनाना उचित नहीं है। व्युत्पत्ति होनेसे यह सोचना न पड़ेगा। लिखनेके समय अपने पास एक dictionary रखना उचित है।

خوب سمجھہ بوجھہ کر ایک ایک انگریزي جملہ بنانا چاھئے۔ دل مین بلا یہ خیال کئے کہ فلان کتاب مین فلان جگہ یہ بات دیکھي ہے، اُسکا مطلب یہ ہے، کوئي بات بنانا نہ چاھئے۔ زبانپر قدرت حاصل ھو جانیکے بعد اُسکي ضرورت باقي نرھیگي۔ لکھنے کے وقت اپنے قریب ایک dictionary رکھنا مناسب ہے۔

(*d*) Spelling की ओर विशेष दृष्टि रखना उचित है। सन्देह होनेपर dictionary खोलकर देख लो।

Spelling پر خوب خیال رکھنا مناسب ہے۔ اگر شک ھوتو dictionary کھولکر دیکہ لو۔

(*e*) समूचा sentence लिख लेनेपर यह देखना चाहिये, कि व्याकरणका कोई दोष तो नहीं हुआ। यह भी देख लेना चाहिये, कि comma, full stop इत्यादि यथास्थान दिये गये हैं या नहीं।

پورا sentence لکھہ لینے پر یہ دیکھنا چاھئے کہ قواعد کي کوئي غلطي تو نہین ھوئي۔ یہ بہي دیکھہ لینا چاھئے کہ comma, full stop وغیرہ حسب موقعہ بھٹائے گئے ھین یا نہین۔

बालकोंसे spelling की अकसर जो भूल हो जाती हैं, उनमें कितनी नीचेकी exercise से संशोधित होंगी।

لڑکونسے spelling کي جو غلطیان اکثر ھو جاتي ھین اُنمین کتني ھي نیچے کي exercise سے درست ھونگي۔

EXERCISE 57.

Re-write (correcting bad spelling) :

Boys should be carefull about their hand-writting. He continued to travell untill he was tired. In the rainy whether their shoes are allmost burried in the mire. Some were dead and some were dieing. Weather you gain prizes or not does not matter, but you must gain on an avarage at least 25 marks. The Police siezed all the jewelery that was in my possession and confined me in a separate house. The cost is triffling to me. I would not mind bearing it for the sake of a friend. He concealed all his valueable property for fear of theives.

MISCELLANEOUS EXERCISES.

EXERCISE 58.

सूर्य्य ।

सूर्य्यके उदय होनेसे दिन और अस्त होनेसे रात होती है (it is day &c.) । किसी किसी दिन अच्छी धूप नहीं निकलती (some days are not sunny) । आकाशमें यदि घने बादल (thick clouds) हों, तो सूर्य्य छिप जाता है (they hide the sun from us) । सूर्य्य इतना उज्ज्वल है, कि उसकी ओर देखा नहीं जाता (we cannot look at it) ।

सूर्य्यकी रोशनी और उत्ताप न होनेसे पौधे (plants) न उगते, फूलकी कली न खिलती (to open) और वृष्टि न होती। धूप (the sun) दुर्गन्ध दूर करती है (removes), इसलिये धूपकी (sunny) जगह रहना उचित है। वासगृहकी चारो ओर पौधे न उगने दो (let grow)।

افتاب ۔

آفتاب کے طلوع هونیسے دن اور غروب هونیسے رات هوتي هے (day &c.)
(it is). کسي کسي روز اچهي دهوپ نهين نکلتي (days are not sunny)
(some). آسمان مین اگر گهرا ابر (thick clouds) هوتو آفتاب
پنہان هو جاتا هے (they hide the sun from us). آفتاب اتنا
چمکیلا هے که اُسکي طرف دیکها نهین جاتا (we cannot look at it).
آفتاب کي روشني اور حرارت نهوتي تو پودهے (plants) نه اُگتے, گلون
کي کلیان نه کهلتین (to open) اور بارش نهوني. دهوپ (the sun) بدبو
دور کرتي هے (removes), اسلئے دهوپ کي (sunny) جگه رهنا مناسب هے.
مکان کي چارو نطرف پودهے نه اُگنے دو (let grow).

EXERCISE 59.

मकान (Dwelling house)।

तुम्हारा मकान साफ सुथरा होना चाहिये। घरमें झाड़ू देना (to sweep) हिन्दु गृहस्थका (a Hindu family) दिनका पहला काम है। भण्डार और रसोंई-घर प्रति दिन धोया (to wash) जाता है। इससे घरमें मैला (filth) जमने (accumulate) नहीं पाता। अच्छा, हरिदास, [illegible] रहते हो ?

हरिदास। नहीं भाई (friend), हम गरीब आदमी हैं, हम लोग खपरैलके मकानमें रहते हैं। हमारे पिता महीनेमें तीस रुपये पाते हैं, क्या वह पक्का मकान किराये ले सकते हैं (to rent a house)?

गोपाल। इससे तुम्हें बड़ा कष्ट है (you must feel very uncomfortable)।

हरिदास। हमें कष्ट नहीं होता। हमें अभ्यास हो गया है (we are used to it)। हमारे मकानकी गच सीमेण्ट की हुई है (cemented), खूब सूखी हुई है (dry), मकानमें तीन चार खिड़कियां भी हैं। उनसे खूब हवा आती है (there is good ventilation)। हम लोग कभी गच या दीवारपर थूकते नहीं (to spit)। हमारा मकान खूब साफ सुथरा है, बीमारी नहीं होती (we keep good health)।

مکان (Dwelling house)

تمهارا مکان صاف ستهرا هونا چاهئے. گهر مین جهاڑو دینا (to sweep) هندو گرهست کا (a Hindu family) دنکا پهلا کام هے. بهنڈار گهر اور باورچی خانه روز دهویا (to wash) جاتا هے. اس سے گهر میں غلاظت (filth) جمنے (accumulate) نهین پاتی. اچها, هرداس, تماری کیا پخته مکان مین رهتے هو؟

هرداس. نهین بهائی (friend), هم غریب آدمی هین, هملوگ کهپریل کے مکان مین رهتے هین. میرے والد ماهوار تیس روپیه پاتے هین, کیا وه پخته مکان کرایه لے سکتے هین (to rent a house)?

گوپال. اس سے تمهین سخت تکلیف هے (you must feel very uncomfortable)

هرداس. همين تكليف نهين هوتي. هم عادي هوگئے هين (we are used to it). همــارے مكان كا فرش سيمنـــٹ كا بنــا هوا هے (cemented)؛ خوب سوكها هوا هے (dry)، مكان مين تيـــن چار كهڑكيان بهي هين. انسے خوب هوا آتي هے (there is good ventilation). هملوگ كبهي فرش يا ديوار پر تهوكتے نهين (to spit). همارا مكان خوب صاف ستهرا هے، بيماري و بيماري نهين آتي (we keep good health).

EXERCISE 6c.

बाग।

हरिदास। गोपाल मैं रविवारको तुम्हारे मकान हिसाब करने आऊंगा (to do exercises in Arithmetic)

गोपाल। हिसाब न हो सकेगा। मैं पिताके साथ बाग जाऊंगा, वहीं खाना पीना (breakfast) होगा। हरिदास, क्या तुम हमारे साथ चलोगे (accompany us)?

हरिदास। नहीं भाई। रविवारको हिसाब करके सोमवारको माष्टर महाशयको दिखाना पड़ेगा। मेरे पिताके पास दौलत (money) नहीं है। अगर मैं लिख पढ़ सका (if I receive a good education) तो एक मुट्ठी खानेको पाऊंगा (we shall barely be able to live)। अच्छा, तुम्हारे बागमें कौन कौन चीज है?

गोपाल। आम, कटहल, लीची, अमरूद, नारियल है। एक ओर (on one side) गन्ने का खेत (sugarcane plot) और दूसरी ओर तरकारियोंका बाग (kitchen garden) है, उसमें आलू, परवल, बैगन प्रभृति (and other things) होते हैं (grow)। तालाबमें मछलियां भी बहुत

(plenty of) हैं। मछुए आकर जाल फेंकते हैं (cast a net) या हम लोग बंसीसे मछली पकड़ते हैं (angle or catch fish with the rod and line)।

हरिदास। तुम मेरे लिये कुछ चीज ले आना।

गोपाल। बड़ी खुशीके साथ (with the greatest pleasure)।

باغ

هرداس. گوپال مین شنبه کو تمهارے مکان حساب کرنے آؤنگا (to do exercises in Arithmetic).

گوپال. حساب نهو سکیگا. مین والد کے ساتهه باغ جاؤنگا، وهین کهانا پینا (breakfast) هوگا. هرداس، کیا تم همارے ساتهه چلوگے (accompany us)?

هرداس. نهین بهائي، شنبه کو حساب کرکے دوشنبه کو ماسٹر صاحب کو دکهانا پڑیگا. میرے والد کے پاس دولت (money) نهین هے. اگر مین لکهه پڑه سکا (if I receive a good education) تو ایک مٹهي کهانیکو پاؤنگا (we shall barely be able to live). اچها تمهارے باغ مین کون کون چیز هے؟

گوپال. آم، کٹهل، لیچي، امرود، نارنگی هے. ایک طرف (on one side) گنے کا کهیت (sugarcane plot) اور دوسریطرف ترکاریونکا باغ (kitchen garden) هے. اسمین آلو، پرول، بیگن وغیره (and other things) هوتے هین (grow). تالاب مین مچهلیان بهي بهت (plently of) هین. مچهوے آکر جال پهینکتے هین (cast a net) یا هملوگ بنسي سے مچهلي پکڑتے هین (angle or catch fish with the rod and line).

هرداس. تم میرے لئے کچه چیز لے آنا.

گوپال. نهایت خوشي کے ساتهه (with the greatest pleasure).

EXERCISE 61.

बाजार (Market)।

गोपाल। हरिदास, तुम्हारे गांवमें क्या बाजार है ?

हरिदास। हां है। किन्तु वहांका बाजार कलकत्तकी तरह (as in Calcutta) रोज नहीं लगता (is not held)।

गोपाल। कलकत्तेके बाजारमें एक एक विक्रेताका (vendor) एक एक स्वतन्त्र स्थान (separate stalls) है। गांवके बाजारमें भी क्या ठीक इसी तरह है ?

हरिदास। हां, यह तो है ही (to be sure)। किन्तु वहां दो तीन दिनोंका सौदा (purchases to last us for two or three days) एक ही दिन खरीद रखना पड़ता है (have to be made).

गोपाल। वहां अङ्गूर अनार मिलता है ?

हरिदास। वह सब बड़े आदमियोंका खाना है। (they are things for the richman's table)। गांवमें सामान्य गृहस्थ ही अधिक हैं (most people are men of moderate means)। आलू, बैंगन, साग, मछली यही सब चीजें बाजारमें आती हैं। कलकत्तेसे वहां की दर सस्ती हैं और चीजें ताजा मिलती हैं। तुम्हें क्या पेड़का पक्का आम, अनन्नास, पपीता खानेके लिये मिलता है (tree-ripe fruits, fruits ripening on trees, ripe but fresh fruits) ?

.(Market) بازار

گوپال۔ هريداس، تمهارے گاؤن مين کيا بازار هے ؟

هريداس۔ هان هے۔ ليکن وهانکا بازار کلکتے کي طرح (as in Calcutta) روز [illegible] لگتا (is not held).

گوپال. کلکتے کے بازار میں ایک ایک بیچنے والے کا (vendor) ایک
ایک جدا مقام (separate stalls) ہے. گاؤں کے بازار میں بھی کیا ٹھیک
اسیطرح ہے ؟

ھرداس. ھاں, یہ تو ہے ھي (to be sure). لیکن وھاں دو تین
دنوں کا سودا (purchases to last us for two or three days)
ایک ھي روز خرید لینا پڑتا ہے (have to be made).

گوپال. وھاں انگور انار ملتے ھیں ؟

ھرداس. یہ سب بڑے آدمیوں کا کھانا ہے (the richman's table
(they are things for). گاؤں میں معمولي گرھست ھي زیادہ ھیں
(most people are men of moderate means). آلو, بیگن, ساگ
مچھلي یھي سب چیزیں بازار میں آتي ھیں. کلکتے سے وھانکا نرخ ارزان
ہے اور تازہ چیزیں ملتي ھیں. تمھیں کیا درخت کا پکا ھوا آم, اناس,
پپیتا کھانیکے لئے ملتا ہے on trees, ripe but fresh fruits)
? (tree ripe fruits, fruits ripening

Exercise 62.

खेत (Corn Fields)।

इस खेतमें सुन्दर धान हुआ है। धान पकने पर काटा जावेगा (cut down)। धान काटनेके समयको अङ्गरेजीमें harvest time कहते हैं। अगहन, पौष महीना धान काटने का समय है। धान काटे जानेपर मुट्ठा बांधा जाता है (it is tied up into bundles or sheaves)। किसान लोग इसे पीटते हैं (thrash), पीटनेसे धान निकल पड़ता है (the grains of paddy drop out)। चावल मनुष्यों-का आहार है और भूसा मवेशियोंका। धान हो जानेपर (after the

rice-crop) उसी जमीनमें हल चलाया जाता है (the ground is ploughed), इससे मट्टी टूट जाती है (this breaks up the soil)। इसके उपरान्त किसान (formers) हेंगा घुमाते हैं (drag the harrow across the field)। जमीन तय्यार होनेपर (ready) दाल (pulse) बोई जाती है (to sow)। इस तरह एक ही जमीनमें दो फसलें अनायास हो सकती हैं (the same soil may yield two crops)।

हमारे देशमें बैल हल चलाते हैं, विलायतमें घोड़े। फाल्गुन, चैत्र महीनेमें मट्टी सूख और सख्त हो जाती है। वैशाख महीनेमें पहली वृष्टि होते ही किसान हल और बैल लेकर बाहर निकलते हैं। वृष्टि होनेसे इन्हें बड़ा आनन्द होता है।

کهیت (Corn Fields).

اِس کهیت مین اچها دهان هوا هے. دهان پکنے پر کاٹا جاریگا (cut down). دهان کاٹنے کیوقت کو انگریزي مین harvest time کهتے هین. اگهن, پوس مهینه دهان کاٹنیکا وقت هے. دهان کٹ جانیپر گٹها باندها جاتا هے (it is tied up into bundles or sheaves). کسان لوگ اِسے پیٹتے هین (thrash). پیٹنے سے دهان نکل پڑتا هے (drop out) (the grains of paddy). چاول آدمیونکي خوراک هے اور بهوسا مویشیونکي. دهان هو جانیپر (after the rice crop) اُسي زمین مین هل چلایا جاتا هے (the ground is ploughed), اِس سے متّي ٹوٹ جاتي هے (this breaks up the soil). اِسکے بعد کسان (former) هینگا کهیا تے هین (drag the harrow across the field). زمین طیار هونیپر (ready) دال (pulse) دال بوئي جاتي هے (to sow). اِسطرح

ایک هي زمین میں بلا تردد دو فصلیں هو سکتي هیں (two crops
.(the same soil may yield

همارے مُلک میں بیل هل چلاتے هیں ولایت میں گھوڑے. پھاگن
چیت مهینے میں متّي سوکھه اور سخت هو جاتي هے. بیساکھه مهینے میں
بارش هوتے هي کسان بیل اور هل لیکر باهر نکلتے هیں. بارش هونیسے
انہیں نہایت خوشي هوتي هے.

EXERCISE 63.

पेड़ ।

शिक्षक । अच्छा गोपाल ! बताओ तो सही (will you tell me),
कि पेड़की देहको (body) अङ्गरेजीमें क्या कहते हैं ?

गोपाल । अङ्गरेजी में इसे trunk (तना) कहते हैं ।

शिक्षक । पेड़की छालको (skin) क्या कहते हैं ?

गोपाल । इसे bark कहते हैं । मैंने सुना है, कि cinchona
पेड़की छालसे कुइनाइन बनती है ।

शिक्षक । मैंने तुमसे वह बात नहीं पूछी । बताओ तो पेड़ क्या
खाकर जीता है । (what does it live upon) ?

छात्र । पेड़ मट्टीसे जड़ द्वारा रस (moisture) खींच लेता है ।

शिक्षक । शायद यह जानते हो, कि पेड़ सांस लेते हैं (trees
breathe) । अच्छा, किस जगहसे (how) सांस लेते हैं ?

छात्र । मैं इस प्रश्नका उत्तर दे नहीं सकता ।

शिक्षक । पत्तेसे यह सांस लेते हैं (through their leaves) ।
इसीलिये पेड़की पत्तोंमें धूल लगनेसे (when covered with dust)

धोया जाता है। वृष्टिके जलसे (rain water) धूल धो जाती है (is washed. out), इसीलिये वृष्टिके उपरान्त पेड़ ताजा (fresh) दिखाई देता है (looks)।

शीतके अन्तमें अनेक पेड़ोंके पत्ते झर जाते हैं (fall off)। इसके बाद वसन्तके आरम्भमें वह सब पेड़ नये पत्ते फेंकते हैं (put forth)।

درخت۔

اُستاد۔ اچھا گوپال ! بتاؤ تو سہي (will you tell me) کہ درخت کے جسم (body) کو انگريزي مين کيا کہتے هين ؟

گوپال۔ انگريزي مين اسے trunk (تنہ) کہتے هين۔

اُستاد۔ درخت کي چھال کو (skin) کيا کہتے هين ؟

گوپال۔ اسے bark کہتے هين۔ مينے سنا ہے کہ cinchona درخت کي چھالسے کونَنائن بنتا ہے۔

اُستاد۔ مينے تمسے وہ بات نہين پوچھي۔ يہ بتاؤ کہ درخت کيا کہا کر زندہ رہتا ہے (what does it live upon) ?

شاگرد۔ درخت مٹّي سے جڑ کے ذريعہ رس (moisture) کھينچ ليتا ہے۔

اُستاد۔ شايد يہ جانتے ہو کہ درخت سانس ليتے هين (breathe trees)۔ اچھا کس جگہہ سے (how) سانس ليتے هين ؟

شاگرد۔ مين اِس سوال کا جواب دے نہين سکتا۔

اُستاد۔ يہ پتّونسے سانس ليتے هين (through their leaves) اِسلئے درخت کے پتّونمين گرد لگ جانيسے (when covered with dust) گرد دھو دي جاتي ہے (is washed out) بارش کے پاني سے (rain water)

گرد هود جاتي هے، اِسلئے بارش کے بعد درخت تازہ (fresh) دکھائي دیتے هین (looks).

جاڑے کے اختتام پر کتنے هي درختونکے پتے جھڑ جاتے هین (fall off) اِسکے بعد موسم بہار کے آغاز مین وہ سب درخت نئے پتے پھینکتے هین .(put forth)

Exercise 64.

केलेका पेड़।

शिक्षक। अच्छा कहो तो सही, कि केलेके वृक्ष और दूसरे वृक्षमें प्रभेद क्या है (in what respects plantain trees differ from other trees)?

छात्र। पहले (firstly) केलेके पेड़का तख़्ता नहीं होता (it is not a timber-tree)। दूसरे केलेके पेड़के तनेसे डाल नहीं निकलती।

शिक्षक। पेड़ कितना लम्बा होता है (how tall)?

छात्र। पांच छः हाथ (cubits) होगा। पर कावेली केलेका पेड़ दो तीन हाथसे ज्यादा ऊंचा नहीं होता। माष्टर महाशय, और किस देशमें केला होता है (grow)?

शिक्षक। अमेरिकामें केला होता है, किन्तु वह कच्चे केलेकी तरह बड़ा होता है। पकनेपर लोग छीलकर खाते हैं (to peel)।

छात्र। महाशय केला खानेसे क्या अपकार होता है?

शिक्षक। नहीं, केला बहुत पुष्टिकर (nourishing) है और खानेमें भी अच्छा है। इसलिये इस देशमें साहब केला बहुत पसन्द करते हैं।

छात्र। केलेका पेड़ क्या आजकल (now) कागज़ बनानेके काममें आता है (is used)?

शिक्षक। हां, केलेके पेड़में रेशे (fibres) हैं, पटुए (jute) की तरह मज़बूत भी (strong) हैं, साथ ही (at the same time) पटुएसे सस्ते हैं?

کیلے کا درخت۔

اُستاد۔ اچھا کہو تو سہي کہ کیلے کے درخت اور دوسرے درخت مین فرق کیا ہے (in what respects plantain trees differ from other trees)؟

شاگرد۔ پہلے (firstly) کیلے کے درخت کا تختہ نہین ہوتا (it is not a timber-tree)۔ دوسرے کیلے کے درخت کے تنے سے ڈال نہین نکلتي۔

اُستاد۔ درخت کتنا لمبا ہوتا ہے (how tall)؟

شاگرد۔ پانچ چھہ ہاتھہ (cubits) ہوگا لیکن کاویلي کیلے کا درخت دو تین ہاتھہ سے زیادہ اونچا نہین ہوتا۔ ماسٹـــر صاحب اور کس ملک مین کیلا ہوتا ہے (grow)؟

اُستاد۔ امیریکا مین کیلا ہوتا ہے لیکن وہ کچے کیلے کي طرح بڑا ہوتا ہے۔ پکنے پر لوگ چھیلکر کھاتے ہین (to peel).

شاگرد۔ جناب کیلا کھانیسے کیا نقصان ہوتا ہے؟

اُستاد۔ نہین کیلا نہایت مقوي (nourishing) ہے اور کھانے مین بھي اچھا ہے۔ اِسلئے اِس مُلک مین انگریز کیلا بہت پسند کرتے ہین۔

شاگرد۔ کیلے کا درخت کیا آجکل (now) کاغذ بنانیکے کام مین آتا ہے (is used)؟

اُستاد. هاں, کیلے کے درخت میں ریشہ (fibres) ہے, پتّوے کیطرح مضبوط (strong) بہي ہے ساتہــہ هي (at the same time) پتّوے سے سستا بہي ہے.

Exercise 65.

बांस ।

शिक्षक। शहरसे कुछ बाहर ग्रामकी ओर जाते ही वंसवाड़ी (clumps of bamboo) देखते हो। शहरके बाबू लोग इन्हें बहुत घृणा करते हैं (dislike) किन्तु साहब लोग वंसवाड़ी बहुत पसन्द करते हैं, शौकसे (by way of ornament) बागमें दो एक वंसवाड़ी लगा दिया करते हैं (plant)। वह लोग कहते हैं, कि बांसका पेड़ देखनेमें बड़ा सुन्दर है। अच्छा, बांस किस किस काममें लगता है (the uses of the bamboo) एक एक करके (one by one) कहो।

छात्र। गांवमें बांस न होनेसे काम नहीं चलता (one cannot do without bamboos)। बांससे घरकी खूंटी (posts) बनती है, चीरकर खपाच बनानेसे (when split into thin strips) घरका टट्टर बनता है (it forms the wooden frame-work of huts), बागका इहाता बनता हैं (fences are made), सीढ़ी (ladders) बनती है। बांसकी चलनी (wicker-work) टोकरी, (small baskets) बनती है। पहाड़ी जगहोंमें (hilly places) एक तरहका ठोस (solid) बांस होता है, उससे खूब मजबूत (stout) लाठी (sticks) बनती है। चङ्गेल, ठोकरी पोले (hollow) बांस होसे बनता है। बांस पानीमें भिगा रखनेसे (when kept steeped in water for some days) खूब

मजबूत (durable) होता है, ८।१० वर्ष टिकता है (lasts)। चीना लोग इससे कुरसी, टेबुल, छाता, मछली पकड़नेकी वंसी (fishing rod) तय्यार करते हैं।

بانس.

أستاد. شہر سے کچھ باہر گاؤں کي طرف جاتے هي بنسواڑي (clumps of bamboo) ديکھتے هو. شہر کے بابو لوگ اس سے نہايت نفرت کرتے هين (dislike) ليکن صاحب لوگ بنسواڑي بہت پسند کرتے هين. شوقيه (by way of ornament) باغ مين دو ايک بنسواڑي لگا ديا کرتے هين (plant). وه لوگ کہتے هين که بانس کا درخت ديکھنے مين خوبصورت هے خير! بانس کس کس کام مين آتا هے (the uses of the bamboo) يکے بعد ديگرے (one by one) کہو.

شاگرد. گاؤں مين بلا بانس کے کام نہين چلتا (without bamboos one cannot do) بانس سے مکان کي کھونٹي (posts) بنتي هے, چير کر کھپاچ بنائيے (when split into thin strips) گھر کا ٹھاٹ بنتا هے (it forms the wooden frame-work of huts), باغ کا احاطه بنتا هے (fences are made), سيڑهي (ladders) بنتي هے. بانس کي چلني (wicker work) ٹوکري (small baskets) بنتي هے. پهاڑي جگهونمين (hilly places) ايک طرحکا ٹهوس (solid) بانس هوتا هے, اس سے خوب مضبوط (stout) لاٹهي (sticks) بنتي هے. چنيگل, ٹوکري (hollow) بانس هي سے بنتا هے. بانس پاني مين غرق کر رکهنے سے (when kept steeped in water for some days) خوب مضبوط (durable) هوتا هے. آٹهه دس سال ٹکتا هے (lasts). چينا لوگ اس سے کرسي ٹيبل, چهاته, مچهلي پکڑنيکي بنسي (fishing rods) طيار کرتے هين

EXERCISE 66.

गन्नेकी चीनी और खजूरकी चीनी।

(Cane-sugar and Date-palm sugar).

शिक्षक। क्या तुम यह जानते हो, कि जो चीनी तुम खाते हो, वह काहेसे बनती है?

छात्र। गन्ने और खजूरके रससे बनती है। मैं जब बड़े दिनकी छुट्टीमें (during Christmas vacation) मकान गया था, तो गन्ना पेरा जाते (crushing of sugar cane) देखा था। कोल्हूमें (sugar cane crushing rollers) गन्ना डालकर घुमानेसे (when turned round and round) रस निकलता है (the juice is crushed out of them)। वह रस बड़ी बड़ी हांड़ियोंमें (pots) पकाया जाता है। यह रस गाढ़ा होनेपर (when it thickens) गुड़ होता है। गुड़ सबसे ढीला होता है, ऊपरसे पानीकी एक घाससे (a kind of water-weed) दबा दिया जाता है। गुड़का पतला अंश (liquid portion) जब बह जाता है (leak out), तब वह चीनी हो जाता है (it forms into sugar)। खजूरका रस जला देते ही उससे चीनी होती है।

शिक्षक। अच्छा गन्नेकी चीनी ज्यादा मीठी होती है या खजूरकी?

छात्र। जान पड़ता है, कि गन्नेकी चीनी ज्यादा मीठी होती है, कारण, गन्नेका गुड़ खजूरके गुड़से ज्यादा मीठा होता है। मैंने हलवाइयोंसे (confectioner) भी यही बात सुनी है।

शिक्षक। तुमने खजूरका पेड़ छिदा हुआ देखा है (how a date-palm is tapped)?

छाल। खजूरके पेड़के माथेसे (crown) कुछ नीचे तना खूब तेज छूरीसे छील डाला जाता है (is scraped)। उसके बाद एक नल (tube) वहां लगा दिया जाता है (is driven into it)। इसी नलसे बूंद बूंद रस एक मट्टीके पात्रमें (earthen pot) टपकता है (drips)।

گنے کا شکر اور کھجور کا شکر

(Cane-sugar and Date-palm sugar).

اُستاد. کیا تم یہ جانتے ہو کہ جو شکر تم کہاتے ہو وہ کاھیسے بنتا ہے ؟

شاگرد. گنے اور کھجور کے رس سے بنتا ہے. مین جب بڑے دنونکي تعطیل مین (during the Christmas vacation) مکان گیا تہا تو گنا پیرا جاتے (crushing of sugar cane) دیکہا تہا. کولھو مین and round) گنا ڈالکر گھما نیسے (sugar cane crushing roller) is crushed out of them) رس نکلتا ہے (when turned round (the juice. وہ رس بڑي ھنڈیرنمین (pots) پکایا جاتا ہے. یہ رس گاڑھا ھونیپر (when it thickens) گڑ ھوتا ہے. گڑ ملنے سے ڈھیلا ھوتا ہے.

اوپر سے ایک طرحکي آبي گہاس سے (a kind of water-weed) دبا دیا جاتا ہے. گڑ کا پتلا حصہ (liquid portion) جب چھن جاتا ہے تب وہ شکر ھو جاتا (it forms into sugar) کھجور کا رس جلا دیتےھي اُس سے شکر بن جاتاہے.

اُستاد. خیر! گنے کا شکر زیادہ شیرین ھوتا ہے یا کھجور کا ؟

شاگرد. معلوم ھوتا ہے کہ گنے کا شکر زیادہ شیرین ھوتا ہے. وجہ یہ کہ گنے کا گڑ کھجور کے گڑسے زیادہ شیرین ھوتا ہے. مینے حلوائیون سے (confectioner) سے بہي یہ بات سني ہے.

اُستاد. تمنے کھجور کا درخت چھدا ھوا دیکہا ہے (is tapped) ؟ (how a date-palm

شاگرد۔ کھجور کے درخت کي چوٹي سے (crown) کچھ نيچے تنہ خوب تیز چھري سے چھيل ڈالا جاتا ہے (is scraped). اِسکے بعد ایک نل (tube) وهاں لگا دیا جاتا (is driven into it). اِسي نل سے قطرہ قطرہ رس ایک مٹّي کے برتن میں (earthen pot) ٹپکتا ہے (drips).

Exercise 67.

लुहारशाला (The Smithy).

शिक्षक। गोपाल! लोहा इतना कड़ा है, लुहार इस गोल सीखचेका (rod) सिरा (top) कैसे चपटा करता है (flatten it at the tops)?

गोपाल। लोहा कड़ा है सही, किन्तु लुहार उसे थोड़ी देरतक आगमें रखता है (put into the fire), इसके उपरान्त धौंकनीसे हवा करता है (blows the fire with his bellows)। क्षण भरके बाद लोहा जलकर लाल होता है (becomes red-hot)। बायें हाथमें सीखचा पकड़कर निहाईपर (anvil) रखकर दाहने हाथसे हथौड़ा मारता है (beats it with the hammer)। इससे गोल सीखचा चपटा (flat) हो जाता है।

शिक्षक। लोहा जलनेसे क्या नरम होता है?

गोपाल। लोहा जलकर पानीकी तरह बह सकता है (runs)। तब सांचेमें (mould) ढालनेसे (pour) तरह तरहकी गढ़नकी चीज होती है (things of various shape)। अच्छा महाशय, लुहारकी भट्टीमें (the blacksmith's forge) लोहा इतना पतला क्यों नहीं होता?

शिक्षक। इसका कारण यह है, कि लोहा गलानेके लिये खूब ज्यादा आंच चाहिये। ढलाईखानेमें (iron foundry) बड़ी बड़ी

भट्टियोंमें (furnace) लोहा डाल देनेसे लोहा गलकर पानीकी तरह पतला हो जाता है। अब यह बताओ, कि लोहेसे कौन कौन चीज तय्यार होती है ?

गोपाल। कलछी (ladle), चिमटा (tongs), कड़ा, जङ्गला (railing) खूंटी, (posts), लम्पका खम्भा (lamp posts), खम्भा, (pillars) इसी तरहकी असंख्य (numberless) चीजें बनती हैं।

لوهار خانه (The Smithy).

اُستاد. گوپال ! لوها اتنا سخت هے لوهار اِس گول سیخچے کا (rod) سرا (top) کیسے چپٹا کرتا هے (flatten it at the top) ?

گوپال. لوها سخت ضرور هے لیکن لوهار تهوڑي دیر تک آگ مین رکهتا هے (put into the fire). اِسکے بعد دهونکني سے هوا کرتا هے (blows the fire with his bellows). لعمه بهر کے بعد لوها جلکر سرخ هوتا هے (becomes red-hot) بائین هاتهه مین سیخچه پکڑ کر نهائي پر (anvil) رکهکر داهنے هاتهه سے هتهوڑه مارتا هے (beats it with the hammer) اِس سے گول سیخچه چپٹا (flat) هوجاتا هے.

اُستاد. لوها جلنے سے کیا نرم هوتا هے ?

گوپال لوها جلکر پاني کیطرح بهه سکتا هے (runs). تب سانچے مین (mould) ڈهالنے سے (pour) طرح طرحکي چیز هوتي هے (things of various shape). اچها جنـــاب ! لوهار کي بهٹـــي مین (the blacksmith's forge) لوها اتنا پتلا کیون نهین هوتا ?

اُستاد. اِسکي وجهه یه هے که لوها گلا نیکے لئے خوب زیاده آنچ چاهئے. ڈهلائي خانے مین (iron foundry) بڑي بڑي بهٹیونمین (furnace)

لوها ڈالنے سے لوها گلکر پاني کیطرح پتلا هو جاتا هے. اب یه بتاؤ که
لوهے سے کون کون چیز تیار هوتي هے ؟

شاگرد. کلچھي (ladle), دستپناه (tongs), کڑا, جنگلا (railing)
کھونٹي (posts), لمپ کا ستون (lamp posts) ستون (pillars)
بیطرحکي بیشمار (numberless) چیزیں بنتي هین.

Exercise 68.

गांवका स्कूल (The village school).

गांवका स्कूल शीतकालमें पेड़तले (under the shade of a tree) और वर्षा और गर्म्मीमें किसी एक छप्परमें (open shed) बैठता है (is held)। लड़के लोग मट्टीपर चटाई (mat) बिछाकर (spread) पालथी मारकर बैठते हैं (sit cross-legged)। गुरु महाशय इसी तरह (in the same position) बैठते हैं।

बालक लोग रागसे (in a sing-song manner) पाठ मुखस्थ करते हैं (recite their lessons)। वह लोग इतना चिल्लाकर (so loud) पढ़ते हैं, कि बहुत दूरसे उनकी आवाज (voices) सुनी जाती है। कोई कोई ताड़के पत्तेपर (palm-leaf), कोई कोई केलेके पत्तेपर (plantain-leaf) और उच्चश्रेणीके (of the upper classes) छात्र लोग कागज़पर लिखते हैं। पहले मट्टीकी दावात बरती जाती थी (earthen ink-pots) आजकल चीना मट्टीकी दावात (china ink-pots) चलती है (is used)। क्विल या लोहेका कलम (quill· pens or steel pens) भीतरी गांवोंमें (remote villages) बरता नहीं जाता, बांसकी टहनीका कलम (pens made from bamboo twigs) बहुत चलता है (is largely used)।

गुरु महाशयका वंधा हुआ वेतन नहीं है (a fixed salary)। आज-काल लड़कोंसे दो चार आने महीना (school-fee) ले लेते हैं (levies), इससे उन्हें औसत (on an average) ८। १० रुपये मिल रहते हैं (comes to his pocket)। पर्व्वके समय (on festival days) लड़के मकानसे चावल, तरकारी (vegetables) और कभी कपड़ा ला देते हैं।

گاؤنکا اِسکول (The village school).

گاؤں کا اِسکول جاڑے مین درخت تلے (under the shade of a tree)
اور برسات اور گرمي مین کسي ایک چھپر مین (open shed) بیٹھتا ہے
(is held). لڑکے لوگ مٹي پر چٹائي (mat) بچھا کر (spread) پالتھي
مار کر بیٹھتے هین (sit cross legged). معلم صاحب بهي اِسيطرح
(in the same position) بیٹھتے هین.

لڑکے راگ کے ساتھہ (in a sing-song manner) سبق مطالعہ کرتے
هین (recite their lessons). وہ لوگ اتنا چیخ کر (so loud) پڑھتے
هین که بهت دور سے انکي آواز (voices) سني جاتي ہے. کوئي کوئي تاڑ
کے پتے پر (palm-leaf), کوئي کوئي کیلے کے پتے پر (plantain-leaf)
اور اونچے درجے کے (of the upper classes) طلبا کاغذ پر لکھتے هین.
پہلے مٹي کي داوات (earthen ink-pots) استعمال کي جاتي تهي آجکل
چینا مٹي کي داوات (china ink-pots) استعمال کي جاتي ہے
(is used). کول یا لوہے کا قلم (quill pens or steel pens) دور کے
گاؤنمین (remote villages) استعمال نہین کیا جاتا, بانس کي تهني
کا قلم (pens made from bamhoo twigs) بهت چلتا ہے used)
.(is largely

معلم صاحب كي مقررہ تنخواہ نہين هے (a fixed salary). آجكل
لڑکنے دو چار آنے مہينہ (school-fee) لے لیتے هين (levies). اِس سے
انہين اوسط (on an average) آٹھہ دس روپیہ مل رهتے هين (pocket
(comes to his). تيوهارے وقت (on festival days) لڑکے مکانسے چاول،
ترکاري (vegetables) اور کبھي کپڑا لادیتے هين.

Exercise 69.

शहदका छत्ता(Bee-hive.)

शिचक। गोपाल तुमने शहद चखा है (taste)। अच्छा, यह बता सकते हो, कि शहद कहांसे आता है ?

गोपाल। मेरे मकानमें एक शहदका छत्ता लगा था, उसे तोड़कर शहद निकाला गया था।

शिचक। वह शहद कामका नहीं। (of no use)। वह हलवाई-की दुकानका चीनीका शरबत (syrup) है। मधुमक्खी हलवाइयोंकी दुकानका शरबत लाकर छत्तेके छोटे छोटे घरोंमें (little cells) रखती हैं। उसीको तुमने शुद्ध शहद समझकर (as) खाया है। मधुमक्खी फूलके रस (sweet juice), संग्रह करती हैं (gather), वही शुद्ध शहद है, सुतरां शुद्ध शहद बाग और बन हीसे (forest) आता है। शिलङ्गके (Shillong) पास पहाड़ी जगहमें नारङ्गीके बहुतसे पेड़ हैं, वहांके शहदमें नारङ्गीका गन्ध पाया जाता है (the honey smells like oranges)। इसका कारण यह है, कि वहांकी मधुमक्खी नारङ्गीके फूलसे शहद संग्रह करती हैं।

गोपाल। मैंने पढ़ा है, कि मधुमक्खी सदा ही काममें व्यस्त (busy) रहती हैं। किस काममें वह लगी रहती है (busy about what)?

शिक्षक। मधुमक्खीको छत्ता तय्यार करना पड़ता है, इसके उपरान्त चारो ओरसे शहद संग्रह करना पड़ता है। यह छत्ता एक अपूर्व्व चीज है (a remarkable thing)। इसका प्रत्येक खाना छकोना है (hexagonal), इसीलिये यह सहजमें नहीं टूटता।

गोपाल। क्या सब मधुमक्खियां काम करती हैं?

शिक्षक। नहीं। छत्तेमें एक मधुमक्खी रहती है, जिसे queen कहते हैं। वह सबकी जननी होती है। इसके एक एक अण्डेसे एक एक मधुमक्खी हुई है। और एक श्रेणीकी मक्खी है, जिसे drone कहते हैं। यह सब नर हैं (male), कुछ नहीं करते (they are idle fellows)। इनकी संख्या कम है। बाकी सभी मक्खियां काम करती हैं, वह सब workers हैं। विना सताये (unless you tease them) मधुमक्खी डङ्क नहीं मारती (do not sting us)।

شهد کا چهته (Bee-hive).

أستاد. گوپال تمنے شهد چکها ہے (taste). اچها, کیا یه بتا سکتے هو که شهد کهانسے آتا ہے ؟

گوپال. میرے مکانمین ایک شهد کا چهته لگا تها, اُسے توڑ کر شهد نکالا گیا تها.

استاد. وہ شهد کام کا نهین (of no use). وہ حلوائي کي دکان کا شکر کا شربت (syrup) ہے. شهد کي مکهي حلوائیونکي دکان سے شربت لاکر چهتے کے چهوتے چهوتے خانونمین (little sells) رکهتي هین. اسیکو تمنے خالص شهد سمجکهر (as) کها یا ہے. شهدکي مکهي پهول سے رس (sweet juice) جمع کرتي هے (gather) هے وهي خالص شهد ہے, چنانچه

خالص شہد باغ اور جنگل (forest) هي سے آتا ہے۔ شلنگ (Shillong) کے قريب پہاڑي مقام مين نارنگي کے بہت سے درخت هين وهان کے شہد مين نارنگي کي بو پائي جاتي ہے (the honey smells like oranges). إسکي وجہہ يہ ہے کہ وهان کي شہد کي مکهي نارنگي کے پهولونسے شہد جمع کرتي هين۔

گوپال۔ مينے پڑھا ہے کہ شہدکي مکهي هميشہ کام مين مشغول (busy) رهتي هين۔ کسکام مين وہ لگي رهتي هين (busy about what)؟

اُستاد۔ شهدکي مکهي کو چهتہ تيار کرنا پڑتا ہے، اُسکے بعد چارونطرف سے شهد جمع کرنا پڑتا ہے۔ يہ چهتہ ايک عجيب چيز ہے (a remarkable thing) اسکا هر ايک خانہ شش پہل ہے (hexagonal)، اسلئے يہ آساني سے نہين ٹوٹتا۔

گوپال۔ کيا سب شهد کي مکهيان کام کرتي هين؟

اُستاد۔ نہين چهتے مين ايک شهدکي مکهي رهتي ہے جسے queen کہتے هين۔ وہ سبکي والدہ هوتي ہے۔ اسکے ايک ايک انڈے سے ايک ايک مدہ مکهي هوتي ہے۔ اور ايک درجے کي مدہ مکهي ہے، جسے drone کہتے هين۔ يہ سب نر هين (male)، کچھ نہين کرتے (they are idle fellows)۔ اِنکي تعداد کم ہے۔ باقي سبهي مکهيان کام کرتي هين وہ سب workers هين۔ بلا ستائے (unless you tease them) مدہ مکهي ڈنک نہين مارتي (do not sting us)۔

Exercise 70.

हाथी।

शिक्षक। अच्छा गोपाल, किस प्राणीकी नाक छः सात फुट लम्बी है?

गोपाल। हाथीकी। इसे नाक नहीं, सूँड़ (trunk) कहते हैं।

शिक्षक। हाथी सूँड़से क्या करता है?

गोपाल। पत्ता, फल और फूल तोड़ सकता है (pluck), गिरह खोल सकता है (untie knots), दरवाजा खोल और बन्द कर सकता है, चाबी घुमा सकता है (turn), और तो क्या दुअन्नी (two anna bit) और सूईतक उठा ले सकता है (pick up)। हाथी पेड़की मोटी मोटी डालियोंमें सूंड़ लपेटकर (curling it round thick branches) तोड़ डालता है। फिर (then again) सूंड़का अगला भाग (tip) पानीमें डुबाकर (dip) पानी खींच लेता है (draws), इसके उपरान्त मुंहमें सूंड़ डालकर (turning the trunk into his mouth) वह पानी सूंड़से लेकर (discharges) पी जाता है, कभी सूँड़में भरकर सर्व्वाङ्गपर (all over the body) पानी छिड़क देता है (sprinkles)।

शिक्षक। तुमने देखा है, कि हाथीके मुंहकी दोनो ओर दो बड़े बड़े दांत (tusks) निकले रहते हैं (stand out) अच्छा, क्या कभी हाथियोंके ऐसा दांत होता है?

गोपाल। नहीं। हथिनीके दांत नहीं होते।

शिक्षक। हाथीके दांतका एक एक जोड़ा डेढ़ सौ दो सौ रुपयोंपर क्यों बिकता है?

गोपाल। इस दांतसे कितनी ही शौककी चीजें (fancy things) तयार होती हैं। वह बड़े दामपर बिकती हैं (they fetch a good price)। महाशय, क्या हाथीसे विपदका भय है (fear of danger)?

शिक्षक। पलुए हाथी कभी कभी पागल होते हैं (become mad) तब इन्हें *must* elephant कहते हैं। पागल होनेपर हाथी बड़ा भयानक हो जाता है (dangerous)। और पहाड़ जङ्गलमें एक तरहका हाथी है, उन्हें rouge elephant कहते हैं। वह बड़े भीषण हैं (ferocious)।

هاتهي.

اُستاد. اچها گوپال ! کس جانور کي ناک چهه سات فٹ لمبي هے ؟

گوپال. هاتهي کي. اِسے ناک نہين سونڈ (trunk) کہتے هين.

اُستاد. هاتهي سونڈ سے کيا کرتا هے ؟

گوپال. پتا, پهل اور پهول توڑ سکتا هے (pluck), گره کهول سکتا هے (untie knots), دروازه کهول اور بند کر سکتا هے, چابي گهما سکتا هے (turn) اور تو کيا دوني (two anna bit) اور سوئي تک اُٹها لے سکتا هے (pick up). هاتهي درخت کي موٹي موٹي شاخونمين سونڈ لپيٹ کر (curling it round thick branches) توڑ ڈالتا هے. پهر (again) (then) سونڈ کا اگلا حصه (tip) پاني مين ڈبا کر (dip) پاني کهينچ ليتا هے (draws), اِسکے بعد منه مين سونڈ ڈالکر (the trunk into the mouth) (turning) وه پاني اُنڈيلکر (discharges) پي جاتا هے, کبهي سونڈ مين بهرکر کل جسم پر (all over the body) پاني چهڑک ديتاهے (sprinkles).

اُستاد. تمنے ديکها هے که هاتهي کے منه کي دونونطرف بڑے بڑے دانت (tusks) نکلے رهتے هين (stand out). اچها, کيا سب هاتهيونکے ايسے دانت هوتے هين ؟

گوپال. نهين. هتهنيونکے دانت نهين هوتے.

اُستاد. هاتهي کے دانت کا ايک ايک جوڑا ڈيڑه سو دو سو روپيه مين کيون بکتا هے ؟

گوپال. اِس دانت سے کتني هي شوق کي چيزين (fancy things) تيار هوتي هين. وه بڑي قيمت پر بکتي هين (they fetch a good price).
جناب ! کيا هاتهي سے مصيبت کا خطره هے (fear of danger) ?

اُستاد. بڑے هاتهي کبهي کبهي پاگل هوتے هين (become mad)

تب انہیں *must* elephant کہتے ہیں. پاگل ہاتھی نہایت خوفناک ہو جاتا ہے (dangerous). اور بہت سے جنگل میں ایک طرحکا ہاتھی ہے, انہیں rogue elephant کہتے ہیں. وہ نہایت دہشتناک ہیں (ferocious).

EXERCISE 71.

चूहे (Rats).

आजकल प्लेग (plague) मिटानेके लिये सरकार चूहे मारनेका उपदेश (instructions) देती है। तुम इसका कारण (reason) जानते हो? चिकित्सक (medical men) कहते हैं, कि चूहेको प्लेग होता है (catch plague)। ऐसी अवस्थामें वह एक मकानसे दूसरे मकान जाते हैं, और उसी उसी मकानवालोंको प्लेग होता है। यदि किसी मकानमें चूहे निर्मूल हों (exterminated), तो उस मकानमें प्लेगका बड़ा भय नहीं रहता।

चावल दाल अन्नवालोंकी (grain-dealers) दुकानमें चहोंका बड़ा जोर रहता है (the shops are infested with rats), कारण वहां बहुत खाना (food) मिलता है। इसीलिये इन सब दुकानोंमें प्लेग फूटता है (breaks out)। कलकत्तेकी मिउनिसिपलिटी चूहे मारने-वालोंको (killer of rats) अल्प पुरस्कार (a small reward) दिया करती है। चूहे आजकल प्लेगके हाथों भी मारे जाते हैं और मनुष्यके हाथों भी (meet with death at the hands of)।

چوہے (Rats).

آجکل پلیگ (plague) مٹانیکے لئے سرکار چوہے مارنیکي هدایت (instructions) کرتي ہے. تم اسکي وجہ (reason) جانتے ہو؟ اطبا

(medical men) کہتے هین که چوهے کو پلیگ هوتا (catch plague) هے.
ایسی حالت مین وہ ایک مکانسے دوسرے مکان جاتے هین, اور اسی اسی
مکان والونکــو پلیــگ هوتا هے. اگر کسی مکان میــن چوهے ختم هون
(exterminated) تو اس مکان مین پلیگ کا بڑا خوف نهین رهتا.

چاول, دال غله والو نکی (grain-dealers) دوکان مین چوهونکا بڑا
زور رهتــا هے (the shops are infested with rats), وجه یه که وهان
بہت کہانا (food) ملتا هے. اسلئے ان سب دوکانونمین پلیگ پہونچتــا هے
(breaks out). کلکتے کی میونسپلٹی چوهے مارنیوالونکو (killer of rats)
ندرے انعام (a small reward) دیا کرتی هے. چوهے آجکل پلیگ کے
هاتهون بهی مارے جاتے هین اور انسان کے هاتهون بهی. (the hands of
(meet with death at.

Exercise 72.

नवीनका कष्ट (Navin's troubles).

तुम्हारा मकान कहां है ? (तुम कहां रहते हो—live ?) तुम कौन जाति हो ? (what caste) तुम क्या करते हो ? तुम मेरे पास किस लिये आये हो ? क्या तुम्हारा कोई काम (business) है ? इसपर (at this) इस अपरिचित मनुष्यने (stranger) उत्तर दिया,—"महाशय, मेरा नाम श्री नवीनचन्द्र दास बसु है। मेरा मकान शान्तिपुरमें है। मेरे इस समय कोई रोजी रोजगार (employment) नहीं है, इसी ढूंढने (in search of) कलकत्ते आया हूं। मैं थोड़ीसी अङ्गरेजी (a little English) जानता हूं। हिन्दी बही खाता (accounts) रखना (keep) जानता हूं। यदि कृपा करके (kindly) मुझे कहीं (somewhere) एक काम दिला दें, (get me employed) तो मेरा बड़ा उपकार हो

(to be obliged) । मैंने कहा,—"महाराज यतीन्द्र मोहन ठाकुरके इष्टेटमें (estate) एक जगह खाली है (there is a vacancy), तुम दर-खास्त (application) दो, मैं एक सुफारिशी चिट्ठी (letter of recommendation) दूंगा।"

نوین کي تکلیف (Navin's troubles).

تمہارا مکان کہاں ہے ؟ (تم کہاں رہتے ہو—live ?) تم کون قوم ہو ؟ (what caste) تم کیا کرتے ہو ؟ تم میرے پاس کسلئے آئے ہو ؟ کیا تمہارا کوئي کام (business) ہے ؟ اِسپر (at this) اِس اجنبي آدمي نے (stranger) جواب دیا،—"جناب میرا نام شري نوین چندر داس بوس ہے. میرا مکان شانتي پور میں ہے. میرے اِس وقت کوئي روزي روزگار (employment) نہیں ہے، اسے تلاش کرنے (in search of) کلکتے آیا ہوں. میں تھوڑي سي انگریزي (a little English) جانتا ہوں، اُردو حساب کتاب (accounts) رکھنا (keep) جانتا ہوں. اگر مہر باني فرما کر (kindly) مجھے کہیں (somewhere) ایک جگہ دلا دیں (get me mployed) تو مجھپر بڑا احسان ہو (to be obliged)." میںنے کہا—"مہاراج جتیندر موہن ٹھاکر کے اسٹیٹ میں (estate) ایک جگہ خالي ہے (there is a vacancy). تم درخواست (application) دو میں ایک سفارشي خط (letter of recommendation) دونگا."

EXERCISE 73.

नवीनका कष्ट (Navin's troubles).

नवीनचन्द्रकी तीन कन्या और दो पुत्र हैं। एक कन्याका विवाह हुआ है (is married) और दूसरी अविवाहिता है। इसकी उम्र ग्यारह

वर्षकी है। इस कन्याके विवाहके लिये नवीन अत्यन्त उद्विग्न (anxious) हुए हैं। दो तीन सौ रुपयोंसे कममें (for less than) विवाह न होगा। कलकत्तेमें एक एक लड़कीके विवाहमें दो तीन हज़ार रुपये लगते हैं (costs)। नवीनका मकान गांवमें है, वहां पात्रके पिता नकदी (cash) या गहना नहीं मांगते (demand)। नवीनका अभिप्राय यह है, कि मालिकसे यह रुपये ऋण लेवेंगे (borrow), इसके उपरान्त महीने महीने वेतनसे ऋण परिशोध कर देंगे। ईश्वर नवीनपर सदय हुए (kind), महाराज यतीन्द्रमोहनके इष्टेटमें उन्हें नौकरी मिली। उन्होंने २०० रुपया कर्ज (loan) पाया, उनकी कन्याका विवाह भी हुआ।

.(Navin's troubles) نوين كي تكليف

نوين چندر ے تين لڑكياں اور دولڑے هين. ايک لڑكي كي شادي هوئي (is married) ہے اور دوسري بے بياهي ہے. اسكي عمر گيارہ سال كي ہے. اس لڑكي كي شادي کے لئے نوين نهايت متفكر (anxious) هين. دو تين سو روپيونسے كم مين (for less than) شادي نهوگي. كلكتے مين ايک ايک لڑكي كي شادي مين دو تين هزار روپيه لگتے هين (costs). نوين کا مكان گاؤں مين ہے وهاں لڑے ے والد نقد (cash) يا زيور نهين مانگتے (demands). نوين كا خيال يہ ہے كہ مالک سے يہ روپيه قرض ليںگے (borrow). اسكے بعد مهينے مهينے تنخواہ سے قرض چكا دينگے. خدا نوين پر مهربان (kind) هوا, مهاراج جتيندر موهن ے استيٹ مين انهين نوكري ملي. انهوں نے تين سو روپيه قرض پايا, انكي لڑكي كي شادي بهي هوئي.

Exercise 74.

चोर और उसकी माता।

किसी एक स्कूलके लड़केने किसी सहपाठीकी (school fellow) एक किताब चुरा घर ले जाकर अपनी माको दी। माने उसे शासन (chastise) नहीं किया, बल्कि उसको इस काममें उत्साहित (encouraged) किया। कालक्रमसे इस लड़केने बड़े होनेपर (grow up) कीमती चीजोंका चुराना आरम्भ किया। अन्तमें वह एकबार पकड़ा गया (catch)। विचारसे (trial) उसे मौतकी सजा मिली (he was sentenced to death)। वह वध्यभूमिमें (place of execution) लाया गया। बहुत आदमी देखने चले, उसकी मा भी रोती रोती उनके साथ चली। उसकी मा उसके पास पहुंची, उसी समय उसने राजकर्मचारियों (officers) से कहा,—"मैं यह भिक्षा मांगता हूं, कि मैं माके कानमें एक बात कहूं (speak a word in her ear) आप लोग अनुमति दें।" उसे यह अनुमति दी गई। उसकी माके उसके पास कान ले जानेपर उसने कान काट लिया (bite off)।

چور اور اسکي والدہ.

کسي ایک اسکول کے لڑکے نے کسي ساتھي طالبعلم کي (school fellow)
ایک کتاب چرا گھر لیجاکر اپني ماں کو دي. ماں نے اسے تنبیه (chastise)
نهین کي بلکه اسکا اس کام مین حوصله بڑھایا (encouraged).
اس سے لڑکے نے بڑھنے پر (grow up) قیمتي چیزونکا چرانا آغاز کیا.
آخرش وہ ایکبار گرفتار ھوا (catch). عدالت سے (trial) اسے موتکي سزا
ملي (he was sentenced to death). وہ مقتل مین (place of execution)
لایا گیا. ... ایکھنے چلے ... ماں بھي روتي

کے ساتھ چلي. اسکي ماں اسکے قريب پہنچي, اسي وقت اسنے افسرونسے
(officers) کہا—"میں یہ بہیکھ مانگتا ہوں کہ میں ماں کے کان میں
ایک بات کہوں (speak a word in her year) اَپلوگ اِجازت دیں."
انے یہ اجازت دي گئي. اسکي ماں کے اسکے پاس کان لیجانیپر اسنے کان
کاٹ لیا (bite off).

EXERCISE 75.

चोर और उसकी माता।

इससे माता चिल्ला उठी और सब भी उसका तिरस्कार करने लगे। इसपर चोरने जवाब दिया,—"यही मेरे सर्व्वनाश (ruin) का कारण है। जिस समय मैं सहपाठीकी किताब चुराकर उनके पास लाया था, उस समय यदि वह मुझे कस कसकर बेंत मारतीं (if she had given me a sound flogging), तो मैं बढ़नेपर इतना दुर्वृत्त न होता (grow wicked), और अकाल मृत्युके मुंहमें न पड़ता (come to this untimely end)। इसीलिये माको शिक्षा देनेको (teach her a lesson) उनका कान काट लिया है।" इस घटनासे विस्मित होकर सभी मकान लौट गये। अङ्कुर होमें दोष विनष्ट करना (nip the evil in the bud)। दण्ड देनेमें कसर करना लड़कोंका जीवन खराब करना है (spare the rod and spoil the child)।

چور اور اسکي والدہ.

اس سے ماں چیخ اٹھي اور سب بہي اسے ملامت کرنے لگے. اس پر
چورنے جواب دیا—"یہي میري بربادي (ruin) کي وجہہ ہیں. جسوقت
میں اپنے ہم مکتب کي کتاب چرا کر انکے پاس لایا تھا, اسوقت اگر وہ مجھے

کس کس کر بید لگا تین (if she had given me a sound flogging)
تو مین بڑھنے پر اتنا بدذات نہوتا. (grow wicked), اور نا وقت موت
کے منه مین نه پڑتا (come to this untimely end). پس والده کو
سبق دینے کے لئے (teach her a lesson) انکا کان کاٹ لیا ہے." اِس
واقعه سے متعجب هوکر سبهي مکان لوٹ گئے. ابتدا هي مین عیب مٹاؤ
(nip the evil in the bud). سزا دینے مین کوتا هي کرنا لڑکون کي
زندگي خراب کرنا ہے (spare the rod and spoil the child).

Exercise 76.

जल्द भोजन करनेके दोष (The evils of a hasty meal).

जल्द जल्द (hurriedly) भात न खाना। उससे भक्षित द्रव्य (the food you eat) सहजमें परिपक्व न होगा (digest)। अच्छी तरह परिपक्व न होनेसे पेटमें दर्द होगा। पेटमें दर्द होनेसे स्कूलमें नागा होगा (you will be obliged to be absent)। स्कूलमें नागा होनेसे पढ़नेमें क्षति होगी (you will lose lessons)। परीक्षाके समय अच्छी तरह सुना न सकोगे। इससे वर्षके अन्तमें दरजा चढ़ न सकोगे, नीचेके दरजेमें एक वर्षतक पड़े रहोगे (you will be detained for a year)। तुम्हारा एक वर्षका नुकसान होगा (you will lose a year)। तुम्हारे सहपाठी दरजा चढ़कर तुमसे घृणा करेंगे (despise)। तब तुम्हारे मनमें होगा,—"धीरे धीरे भात क्यों न खाया?"

جلد کهانا کهانیکا نقصان—(The evils of a hasty meal).

جلد جلد (hurriedly) چاول نه کهانا. ۱ اس سے کهانا (you eat
(the food ...ني سے هضم نهوگا (digest). اچھي طرح هضم

تمہیں پیٹ میں درد ہوگا. پیٹ میں درد ہونیسے اسکول میں ناغہ ہوگا
(you will be obliged to be absent). اسکول میں ناغہ ہونے سے
پڑھنے میں نقصان ہوگا (you will lose lessons). امتحان کے وقت اچھی
طرح سنا نہ سکوگے. اس سے سال کے اخیر میں درجہ چڑہ نہ سکوگے,
نیچے کے درجے میں ایک سال تک رہوگے (you will be detained for a year).
تمہارا ایک سال کا نقصان ہوگا (you will lose a year).
تمہارے ساتھی طالبعلم درجہ چڑھکر تمسے نفرت کرینگے (despise). تب
تمہارے دلمیں آئیگا—" آہستہ آہستہ چاول کیوں نہ کھایا ؟ "

Exercise. 77.

सोनेका अण्डा (Golden eggs)।

किसी आदमीके एक हंसी थी, वह प्रति दिन एक सोनेका अण्डा देती थी (to lay)। प्रतिवासी खयाल करते, कि उनका बड़ा सौभाग्य है (good fortune), किन्तु उनका मन इससे न भरा (he was not satisfied)। उन्होंने सोचा,—"मैं रोज रोज एक सोनेका अण्डा पाता हूं, एक महीनेमें तीस अण्डे होंगे। छः महीनोंमें एक सौ अस्सी अण्डे पाऊंगा। इस ढङ्गसे बड़ा आदमी बननेमें बहुत समय लगेगा (it will take a great deal of time)। एक काम किया जावे (let me do one thing)। इस हंसीको मार डालूं, इसे चीरकर (cutting it open) सब अण्डे बाहर निकाल लूं; तो एक ही दिनमें बड़ा आदमी हो जाऊंगा।" किन्तु हाय! हंसी काटनेपर उसने कुछ भी न पाया। वह निर्बोध मनुष्य पहले कुछ कुछ पाता था, अब उसने दुर्बुद्धिके दोषसे (through foolishness) सब खो डाला।

سونیکا بیضہ.

کسي آدمي کے ایک بطخ تھي. یہ ہر روز ایک سونیکا بیضہ دیتي تھي (to lay). پڑوسي خیال کرتے کہ انکي بڑي خوشقسمتي ہے (good fortune). لیکن انکا دل اِس سے سیر نہوا (he was not satisfied). انہوں نے خیال کیا—" میں روز روز ایک سونیکا بیضہ پاتا ہوں. ایک مہینے میں تیس بیضہ ہونگے. چھہ مہینونمیں ایکسو اسي بیضہ پاؤنگا. اِس طریقہ سے بڑا آدمي ہونیمیں بہت وقت لگیگا (it will take a great deal of time) ایک کام کیا جائے (let me do one thing). اِس بطخ کو مار ڈالوں, اِسے چاک کرکے (cutting it open) سب بیضہ باہر نکال لوں تو ایک ہي روز میں بڑا ادمي بن جاؤنگا." لیکن افسوس! بطخ مارنے پر اسنے کچھ بھي نہ پایا. یہ بیوقوف آدمي پہلے کچھ کچھ پاتا تھا اب اپني بیوقوفي کي بدولت (through foolishness) سب کھودیا.

EXERCISE 78.

"मैं" और "हम" का प्रभेद।

(The difference between "I" and "we")

दो आदमी किसी राहसे जाते थे ऐसे समय (when) एक आदमीने एक कुल्हाड़ी (hatchet) पड़ी पाई (pick up)। वह बोल उठा,— "देखो मैंने क्या पाया है!" दूसरा आदमी बोला—"भाई, तुम मैंने कैसे कहते हो? कहो हमने क्या पाया है।" कुछ कालके उपरान्त जिनकी कुल्हाड़ी खो गई थी, वह लोग पुलिसको ले आ उपस्थित हुए (came up) और इन दोनों पथिकोंसे कहा, कि तुम्हीं लोगोंने कुल्हाड़ी चुराई है। तब पहले मनुष्यने अपने साथीसे कहा,— "अब हम बरबाद

हुए (we are undone)। ” द्वितीय मनुष्यने जवाब दिया,—“अब हम क्यों कहते हो? लाभके समय मैं (you say “I” when there was a prize), और जेल जानेके समय “हम” (when there is danger of going to jail).

” مین “ اور ” هم “ کا فرق.

(The difference between “ I ” and “ we ”)

دو آدمي کسي راه سے جاتے تھے ایسے وقت (when) ایک آدمي نے ایک کلھاڑي پڑي پائي (pick up) وہ بول اُٹھا—”دیکھو دیکھو میںنے کیا پایا ہے!“ دوسرا آدمي بولا—”بھائي تم میں کیسے کہتے ہو؟ کہو ہمنے کیا پایا ہے.“ کچھ دیر کے بعد جسکي کلھاڑي کھو گئي تھي؛ وہ لوگ پولیس کو لے آ موجود ہوئے (came up) اور اِن دونوں دھروسے کہا کہ تمہیں لوگوں نے کلھاڑي چرائي ہے. تب پہلے آدمي نے اپنے ساتھي سے کہا—”اب ہم برباد ہوئے (we are undone).“ دوسرے آدمي نے جواب دیا—”اب ہم کیوں کہتے ہو؟ نفع کے وقت میں (there was a prize) (you say “I” when اور جیل جانیکے وقت ”ہم“ (of going to jail) “(when there is danger

Exercise 79.

स्वार्थपर घोड़ेका कष्ट।

(The troubles of a disobliging horse).

किसी आदमीके एक घोड़ा और एक गदहा था। वह गदहेकी पीठपर जितना बोझ लादता (put all the burden), घोड़ेपर उतना न लादता (he spared the horse)। गदहा कुछ दिन बीमार था (was

ailing) उसने घोड़ेसे अनुनय करके कहा,—"भाई, तुम मेरा कुछ बोझ (a part of the load) घटा दो (relieve me of) तो मेरा भी भला है तुम्हारा भी (for) भला (it is good)। कारण ऐसा होनेसे मैं शीघ्र अच्छा हो जाऊंगा (get well); किन्तु यदि तुम मुझे सहायता न दोगे (refuse) तो मैं मर जाऊंगा, तब तुम्हींको सब बोझ उठाना पड़ेगा।" घोड़ेने कहा,—"चल चल (get on) अपने कष्टकी बातें (complaints) कहकर (with) परेशान मत कर (trouble)।" गदहा कष्टसे कुछ दूर चला, किन्तु अल्प चणके उपरान्त हो (presently गिरकर मर गया (dropped down dead)। इसपर मालिकने (master) आकर गदहेका बोझ घोड़ेपर लादा और उसीके साथ (in addition) मरे गदहेको भी लाद दिया। यदि सामान्य उपकारके लिये राजी होता (agree) तो घोड़ेको इतना कष्ट भोगना न पड़ता।

خودغرض گهوڑيكي تكليف.

(The troubles of a disobliging horse.)

كسي كے ايک گهوڑا اور ايک گدها تها. وه گدهے كي پيٹهه پر جتنا بوجهه لادتا (put all the burden) گهوڑيپر اتنا نه لادتا (the horse) گدها كچهه دن بيمار تها (was ailing). اسنے گهوڑيسے به منت (he spared كها—"بهائي تم ميرا كچهه بوجهه (a part of load) گهٹا دو (me of) (relieve) تو ميـــرا بهي بهلا هے تمهارا بهي (for) بهلا (it is good). وجهه يه كه ايسا هونيسے ميں جلد اچها هوجاؤنگا (get well); ليكن اگر تم مجهے مدد نه دوگے (refuse) تو ميں مر جاؤنگا تب تمهيں سب بوجهه اٹهانا پڑيگا." گهوڑے نے كها—"چل چل (get on) اپني تكليف كي باتيں سنا كر (with) پريشان مت كر (trouble)." (complaints)

گدھا تکلیف سے کچھہ دور چلا، لیکن چند لمحونکے بعد ھي (presently)
گرکر مرگیا (dropped down dead). اِسپر مالک (master) نے اگر
گدھے کا بار گھوڑے پرلادا اور اُسکے ساتھہ (in addition) مُردہ گدھے کو
بھي لاد دیا. اگر ادنی احسان کرنیپر راضي ھوتا (agree) تو گھوڑیکو
اتني تکلیف برداشت کرنا نه پڑتي.

Exercise 80.

विपरीत प्रार्थना (opposite prayers).

एक आदमीके दो लड़कियां थीं। एकको मालीके (gardener) साथ विवाह दिया था और दूसरीको कुम्हार (potter) के साथ। कुछ दिनोंके उपरान्त वह पहले माली दामादके पास गये। लड़कीसे पूछा,—"तुम कैसी हो? संसार कैसे चलता है? (how does it fare with you)" लड़कीने जवाब दिया,—"अच्छा। हमें जिस चीजकी जरूरत है, वह सब है। मेरी सिर्फ एक प्रार्थना (only prayer) यह है, कि खूब वृष्टि हो, पेड़की जड़ तर हो जावे (that we may have heavy rain to water our plants)।" इसके बाद वह कुम्हारके घर गये और उन्होंने दूसरी कन्यासे पूछा,—"बेटी तुम्हारी कैसे गुजरती है? (how do matters go with you)" लड़कीने जवाब दिया,—"हमें किसी बातका अभाव नहीं है। हमारी सिर्फ यही एक प्रार्थना है, कि यह साफ आसमान (this fine weather) और कड़ी धूप (hot sun) बराबर रहे, इससे हमारे मट्टीके बरतन (pottery, earthenware) अच्छी तरह सूखेंगे (will be baked)। पिता यह ठीक कर न सके, कि वह क्या प्रार्थना करें (could not decide what to pray for)।

برعکس دعا (opposite prayers).

ایک آدمي کے دولڑکیاں تھیں۔ ایک کو باغبان (gardener) کے ساتھ
بیاہ دیا تھا اور دوسري کو کمہار (potter) کے ساتھ۔ کچھ دنونکے بعد وہ پہلے
باغبان داماد کے یہاں گئے۔ لڑکي سے پوچھا — "تم کیسي ہو؟ کاروبار
کیسے چلتا ہے؟ (how does it fare with you)." لڑکي نے جواب دیا
"خاصہ! ہمیں جس شے کي ضرورت ہے وہ سب ہے۔ میري صرف ایک
دعا (only prayer) یہ ہے کہ خوب بارش ہو درخت کي جڑ تر بتر ہوجائے
(that we may have heavy rain to water our platus)." اسکے بعد وہ
کمہار کے گھر گئے اور اُنہوں نے دوسري لڑکي سے پوچھا — "بیٹي! تمہاري
کیونکر گذرتي ہے (how do matters go with you)?" لڑکي نے جواب
دیا — "ہمیں کسي بانکي کمي نہیں ہے۔ ہماري صرف یہي دعا ہے کہ
یہ صاف آسمان (this fine weather) اور سخت دھوپ (hat sun)
برابر رہے، اس سے ہمارے مٹي کے برتن (pottery, earthenware)
اچھي طرح خشک ہونگے (will be baked)." والد یہ ٹھیک نکر سکے کہ وہ
کونسي دعا کریں (could not decide what to pray for).

EXERCISE 81.

कुएंमें गिरा हुआ ज्योतिषी (the astronomer in a well.)

एक ज्योतिषी हर रोज रातको (every night) घूमने बाहर निकलते (used to walk out)। वह नक्षत्रोंपर निगाह जमाये (gazing upon the stars) राह चलते थे। वह नक्षत्रों हीके विषयमें (of) सोचते, किन्तु राह न देखते। एक दिन नगरके किनारे (in the suburbs) इसी तरह चलते घूमते आप एक कुएँमें (into) गिर पड़े।

वह सहायताके लिये चिल्लाने लगे (called out for help)। एक आदमी उनकी चिल्लाहट सुनकर दौड़कर उनके पास गये (ran up to him) सब वृत्तान्त सुनकर उन्होंने कहा,—"महाशय! आप आकाशका गूढ़ तत्त्व (mysteries of heaven) जाननेकी चेष्टा करते थे, किन्तु आपके पैरोंतले जो सब सामान्य (common) चीजें हैं, उनकी खबर नहीं रखते (overlook)।"

کنوئین مین گرا هوا منجم (the astronome in a well)

ایک منجم هرروز راتکو (every night) گھومنے باهر نکلتے (used to walk out). وہ ستاروںپر نگاہ جمائے راہ چلتے تھے. ستاروں هي کے بارے مین (of) سوچتے, لیکن راہ نہ دیکھتے. ایک روز شہر کے کنارے (in the suburbs) اِسطرح گھومتے آپ ایک کنوئین مین (into) گر پڑے. وہ مدد کے لئے چیخنے لگے (called out for help) ایک آدمي اُنکي چیخ سنکر دوڑ کر اُنکے قریب گئے (ran up to him). سب حال سنکر اُنہون نے کہا—"جنابعالي! آپ آسمان کے اِسرار (mysteries of heaven) جاننے کي کوشش کرتے تھے لیکن اپنے پیرون تلے جو سب معمولي چیزین (common) هین اُنکي خبر نہین رکھتے (overlook)."

Exercise 82.

मगर (the crocodile.)

खूब ग्रीष्मके समय (hot weather) किसी किसी नदीका जल सूख जाता है (some rivers dry up)। ऐसे समय मगर कभी कभी कीचड़ (mud) या बालूमें रहते हैं (lie buried)। वहां वर्ष पर्यन्त वह सोते रहते हैं। कहानी है (the story goes), कि अमेरिकाके

एक आदमीने मगरके इस तरहके घर (hole) पर (over) अपनी कुटी बनाई थी। उसने कुटीकी गचपर आग जलाकर (make a fire) भोजन बनाना आरम्भ किया। आग सोते हुए (sleepiug) मगरकी ठीक पीठके ऊपर जल रही थी। गच शीघ्र गर्म्म हो गई, तापसे मगरको कष्ट होने लगा (it felt uncomfortable)। वह जाग उठा उसने सोचा, कि बड़ी धूप निकली है (the sun was very hot) सन्ध्याको कुछ ठण्डा होगा। किन्तु ठण्डा न होकर आगे और भी गर्म्म होने लगा (it was getting hotter and hotter)। अन्तमें उत्ताप मगरके लिये असह्य हुआ (unbearable), उसने बाहर निकलनेकी चेष्टा की और मट्टी तोड़कर (break open) जल्दीसे नदीमें जा पड़ा (rush off)। कुटी भी भूमिसात् हो गई (to come down).

(the crocodile) مگر

خوب گرمي کے دنون (hot weather) کسي کسي ندي کا پاني سوکهه جاتا ہے (some rivers dry up). ایسے وقت مگر کبهي کبهي کیچڑ (mud) یا بالو مین رهتے هین (lie buried). وهان بارش کے آنے تک وہ سوتے رهتے هین. کهاني ہے (the story goes) که امیریکا کے ایک آدمي نے مگرکے اسطرحکے مسکن (hole) پر (over) اپني جهوپڑي بنائي تهي. اسنے جهوپڑي کے فرش پر آگ جلا کر (make a fire) کهانا پکانا شروع کیا. آگ سوتے هوئے (sleeping) مگرکي ٹهیک پشت پر جل رهي تهي. فرش گرم هوگیا, طپش سے مگرکو تکلیف هونے لگي (it felt uncomfortable) وہ جاگ اٹها, اسنے خیال کیا که سخت دهوپ ہے (the sun was very hot) شام کو کچهه ٹهنڈا هوگا. لیکن ٹهنڈا نهو کر آگے اور بهي گرم هونے لگا

(it was getting hotter and hotter). آخرش طپش مگرے لئے غیر برداشت ہوگئي (unbearable)، و اُسنے باہر نکلنے کي کوشش کي اور مٹي تُوڑ کر (break open) جلدي سے ندي میں جاپڑا (rush off) جھونپڑي بھي مسمار ہوگئي (to come down).

Exercise 83.

मगरकी आकृति और प्रकृति।

इस देशमें इच्छामती, रूपनारायण (नदीके नामके पहले the लगेगा) प्रभृति अनेक नदीमें मगर दिखाई देते हैं। मछलीखोर (fish-eating) मगर झील और तालाबमें रहते हैं; बड़े बड़े मगर नदी हीमें रहते हैं। खूब शीतके समय जलसे निकलकर यह सब निर्ज्जन किनारे (quiet) पर धूप खाया करते हैं (bask in the sun)। मनुष्यकी आहट पाकर (on being apprised of man's approach) वह सब पानीमें फांद पड़ते हैं।

इनका शरीर सख्त चोयेंसे (scales) ढंका रहता है। अस्त्राघातसे इनका शरीर सहजमें छिद नहीं जाता (pierce)। यहांतक, कि (even) बन्दूककी गोली (musket shot) इनके शरीरसे टकरा जाती है (glances off)। आंख या बगलमें (the sides) लगनेसे (to strike) यह मर जाते हैं।

पानीमें मगर खूब तेज तैर सकता है (swim)। कभी कभी गाय बछड़े भैंसपर भी आक्रमण (attack) करता है। यह सब जन्तु नदी किनारे पानी पीने जाते हैं, मगर दुमका झटका मारकर (with a blow of its tail) इन्हें पानीमें गिरा देता है (knocks)। इसके उपरान्त जबड़ेसे पकड़कर (seizing them in its jaws) पानीमें दबा रखता

है (holds them under water)। मर जानेपर पैने दांतसे टुकड़े टुकड़े करके फाड़कर निगल जाता है (swallow)।

मादा मगर एक समयमें बीस तीस अण्डे देता है (lays)। इसका आकार (size) मुरग़ीके अण्डेके बराबर होता है। नदी किनारेके बालू-में यह सब गड़े रहते हैं (buried), धूपकी गर्म्मीसे फूट जाते हैं (are hatched)।

مگر کي صورت اور خصائل۔

اِس مُلک مین اچھامتي، روپ نارائن (ندي ے نام ے قبل the لگیگا)
وغیرہ بہت سي ندیونمین مگر دکھائي دیتے ھین۔ مچھلي خور (fish-eating)
مگر جھیــــل اور تالاب مین رھتے ھین۔ سخت سردي مین پاني سے نکلکر
یہ سب سنسان (quiet) کنارے پر دھوپ کھایا کرتے ھین (bask in the sun)
آدمي کي آھٹ پاکر (being apprised of man's approach)
وہ سب پاني مینَ پھاند پڑتے ھین۔ (on)

اِسکا بدن سخت چمڑے سے (scales) ڈھنکارھتا ہے۔ ھتھیــــارکي
چوٹ سے اِسکا بدن بآساني چھد نہین جاتا (pierce)۔ حیتکہ (even) بندوق
کي گولي (musket shot) اِسکے بدن سے ٹکرا جاتي ہے (glances off)۔
آنکہ یا بغل مین (the sides) لگنے سے (to strike) یہ مرجاتے ھین۔

پاني مین مگر نہایت تیزيے ساتھہ تیر سکتا ہے (swim)، کبھي کبھي گاے
بچھڑے بھینس پر بھي حملہ (attack) کرتا ہے۔ یہ سب جانور ندي کنارے
پاني پینے جاتے ھین، مگر دم کا جھٹکا مار کر (with a blow of its tail)
اِنھین پاني مین گرا دیتـــا ہے (knocks)۔ اِسکے بعد جبڑے مین پکڑکر
(seizing them in its jaws) پاني مین ڈبا رکھتا ہے (holds them under water)۔
مر جانے پر تیز دانت سے ٹکڑے کرے پھاڑ کر نگل جاتا ہے (swallow)۔

مادہ مگر ایک وقت میں بیس انڈے دیتا ہے (lays). اِسکا قد (size) مرغي کے انڈے کے برابر ہوتا ہے. ندي کنارے کے بالو میں یہ سب گڑے رہتے ہیں (buried)، دھوپ کي گرمي سے پھوٹ جاتے ہیں (are hatched).

EXERCISE 84.

सांप (snakes.)

पुत्र। पिता! यह कौन आदमी इधर आता है? उसके कन्धेपर डण्डा (pole) है और दो ओर दो झोलियां लटकती हैं।

पिता। वह संपेरा (snakeman) है। सांप पालता है (he keeps snakes)। सांप दिखाकर पैसा पैदा करता है।

पुत्र। सांपके क्या हाथ पैर होते हैं?

पिता। नहीं। इसके हाथ भी नहीं होते पैर भी नहीं। संपेरे! तुम्हारे हाथमें जो सांप है, दुम पकड़कर (by the tail) उसे ऊंचा किये रहो (hold up)।

पुत्र। सांप क्या खाता है?

पिता। यह चूहों और अन्यान्य छोटे छोटे प्राणियोंको निगल जाता है। दांतसे टुकड़े टुकड़े नहीं करता (cut to pieces)।

पुत्र। उसके मुंहसे निकल आता है, फिर भीतर जाता है, वह क्या है?

पिता। वह उसकी जबान (tongue) है।

पुत्र। हमारे तो एक जबान है, किन्तु (but) उसके दो हैं।

पिता। नहीं यह बात नहीं है (it is not so)। उसे एक ही (only) जबान है, आगेसे दो भागोंमें कटी हुई है (cut into two parts)।

سانپ (snakes).

لڑکا. ابّا ! یہ کون آدمي اِدھر آتا ہے ؟ اُسکے کندھے پر ڈنڈا (pole) ہے اور دو طرف دو تھیلے ھین۔

باپ. وہ سنپیرا (snakeman) ہے. سانپ پالتا ہے (he keeps). سانپ دکھا کر پیسہ پیدا کرتا ہے.

لڑکا. سانپ کے کیا ھاتھ ھوتے ھین ؟

باپ. نہین. اِسکے ھاتھہ بھي نہین ھوتے پیر بھي نہین. سنپیرے ! تمھارے ھاتھ مین جو سانپ ہے دم پکڑ کر (by the tail) اُسے بلند کئے رھو (hold up).

لڑکا. سانپ کیا کھاتا ہے ؟

باپ. یہ چوھون اور دوسرے چھوٹے چھوٹے جانورونکو نگل جاتا ہے. دانت سے ٹکڑے ٹکڑے نہین کرتا (cut to pieces).

لڑکا. اُسکے منہ سے نکل آتا ہے پھر اندر جاتا ہے, وہ کیا ہے ؟

باپ. وہ اُسکي زبان ہے (tongue).

لڑکا. ھمارے تو ایک زبان ہے لیکن (but) اُسکے دو ھین.

باپ. نہین یہ بات نہین ہے (it is not so). اُسے ایک ھي (only) زبان ہے سامنے سے دو حصونمین کٹي ھوئي ہے (cut into two parts).

Exercise 85.

सर्पदंशन (Snake-bite)

पुत्र। पिता, मैंने सुना है, कि सांपके काटनेसे (if) आदमी मर जाता है। अच्छा (well), सांप कैसे काटता है ?

पिता। सामान्य (usual) दांतोंके अतिरिक्त मारात्मक (dangerous) सांपोंके और दो दांत होते हैं। वह टेढ़े (hooked) होते हैं और मुंहमें ऊपरकी ओर हैं (upper part)। यह दोनो दांत खोखले हैं (hollow)। इनके नुकीले सिरेपर (pointed end) एक छोटा छेद (hole) है। इसे विष-दांत (fangs) कहते हैं। सांपके माथेमें छोटीसी एक थैली (bag) है, उसमें विष (poison) रहता है। इस थैलीके साथ विष-दांतका मेल है (communicates)। सांप जिस समय काटता है, उस समय कटी हुई जगहमें (part bitten) थोड़ासा विष घुस जाता है (enters), इसीसे (and so) बेचारा आदमी (the poor man) मर जाता है।

पुत्र। सांपसे काटे गये आदमीके बचानेका (saving the life) क्या कोई उपाय नहीं है ?

पिता। इस देशमें सांपकी दवा (treatment of snake-bite) है, किन्तु अधिकांश स्थलमें (in the most cases) आरोग्य (recovery) अनिश्चित (doubtful) है। सबसे अच्छी (the best thing) यह तदबीर है। कटी हुई जगहके ऊपर (above the bite) हाथ या पैर दो तीन जगहोंमें कसकर (tightly) बांधो (tie up), इसके उपरान्त क्षत स्थानको (wound) ऊपर चीर दो (make punctures) या लाल लोहेसे (red-hot iron) उसे जला दो।

سانپ کا ڈسنا (Snake-bite).

لڑکا. ابا، میںنے سنا ہے کہ سانپ کے کاٹنے سے (if) آدمی مرجاتا ہے.

اچھا (well)، سانپ کیونکر کاٹتا ہے ؟

باپ. معمولي (usual) دانتونکے سوا خوفناک (dangerous) سانپونکے
اور دو دانت هوتے هين. وه تيرهے (hooked) هوتے هين اور منه مين
اوپر کيطرف هين (upper part). يه دونون دانت کهوکهلے (hollow)
هين. اِنکے نکيلے سرے پر (pointed end) ايک چهوٹا چهيد (hole) هے.
اِسے زهر کا دانت (fangs) کهتے هين. سانپ کے سر مين چهوٹي سي ايک
تهيلي (bag) هے, اُسمين زهر (poison) رهتا هے. اِس تهيلي سے زهرکے
دانت کا تعلق هے (communicates). سانپ جسوقت کاٹتا هے, اُسوقت کٹي
هوئي جگه مين (part bitten) تهوڑا سا زهر گهس جاتا هے (enters),
اسي سے (and so) بيچارہ آدمي (the poor man) مر جاتا هے.

لڑکا. سانپ سے کاٹے گئے آدمي کے بچانيکـــي (saving the life) کيا
کوئي تدبير نهين هے ?

باپ. اِس ملک مين سانپ کي دوا (treatment of snake-bite)
هے, ليکن کتنے هي موقعونپر (in the most cases) شفا (recovery)
مين انديشه (doubtful) هے. سب سے بهتر (the best thing) يه تدبير هے.
کٹي هوئي جگه کے اوپر (above the bite) هاتهه يا پير دو تين
جگهونمين کسکر (tightly) باندهو (tie up). اِسکے بعد زخم (wound)
کے اوپر خراش کر دو (make punctures) يا سرخ لوهے سے (iron
(red-hot اُسے جلا دو.

Exercise 86.

राजाका जेल-परिदर्शन (The King's visit to the jail).

अगले समयमें एक राजा थे, जो अपनी आंखों प्रजाकी अवस्था देखना पसन्द करते थे। एक दिन वह नगरका प्रधान कारागार देखने गये। वहां कैदखानेके आङ्गनमें (prison-yard) उन्होंने पांच कैदी (convict)

देखे। यह हाथोंमें जञ्जीरें पहने (with chains on their wrists) काम करने जाते थे (going to work)। राजाने उन्हें ठहरने कहा (ordered them to halt), और एक एकसे (one by one) पूछा,—"तुम किस अपराधमें (offence) जेल भेजे गये हो?"

पहला कैदी बोला, "महाराज! मैंने कोई दोष (wrong) नहीं किया। एक गवाहने (witness) मेरे विरुद्ध मिथ्या साक्षी (false evidence) दी थी, जजने उसपर विश्वास करके मुझे जेल भेजा है।" दूसरे कैदीने कहा;—"मुझपर (against me) जजका क्रोध था (had a spite) इसी-लिये उन्होंने मुझे दण्डित किया।"

(The King's visit to the jail) شاہ کا جیل کا معائنہ کرنا

اگلے وقت میں ایک بادشاہ تھے جو اپنی آنکھوں اپنی رعایا کی حالت دیکھنا پسند کرتے تھے. ایک روز وہ شہر کا بڑا قید خانہ دیکھنے گئے, وھاں قید خانیکے صحن میں (prison-yard) انہوں نے پانچ قیدی (convict) دیکھے. وہ ھاتھونمیں زنجیر پہنے (with chains on their wrists) کام کرنے جاتے تھے (going to work). شاہ نے انہیں تھہرنے کہا (ordered them to halt) اور ایک ایک سے (one by one) پوچھا—"تم کس قصور میں (offence) جیل بھیجے گئے ہو؟"

پہلا قیدی بولا—"حضور! میںنے کوئی قصور (wrong) نہیں کیا. ایک گواہ نے (witness) میرے خلاف شہادت (false evidence) دی تھی. جج نے اسپر اعتبار کرکے مجھے جیل بھیجا ہے."

دوسرے قیدی نے کہا—"مجھپر (against me) جج کی خفگی تھی (had a spite) اسلیئے انہوں نے مجھے سزادی ہے."

EXERCISE 87.

तीसरा कैदी बोला,—"भ्रान्तिवश (through mistake) जजने मुझे अपराधी साबित किया है (found me guilty)।"

चौथे कैदीने कहा,—"पुलिस प्रकृत अपराधी पकड़ नहीं सकी, मुझे वही अपराधी समझकर (taking me for the real offender) दण्ड दिया गया है।" इन चारों असामियोंने राजासे क्षमा (pardon) प्रार्थना की।

राजाने तब पांचवें कैदीसे पूछा,—"तुम यहां क्यों हो?" इस आदमीने कहा,—"हाय! (alas) मैंने एक आदमीकी जेबसे रुपये (a purse) चुराये थे, इसलिये क्षमाप्रार्थना करनेकी मेरी हिम्मत नहीं पड़ती (I dare not)।"

राजा इस आदमीका सम्बोधनकर बोले,—"तुम इन सब साधु आदमियोंके साथ रहनेके उपयुक्त नहीं हो।" जेलरको (jailor) बुलाकर कहा,—"इस आदमीकी जञ्जीर खोल दो (take off) और इसे छोड़ दो (release)। इसने अपराधी होकर भी झूठ बोलकर और एक अपराध नहीं किया।"

ايضاً

تيسرا قيدي بولا—"غلطي سے (through mistake) جج نے مجھے گنہگار ثابت کيا ہے (found me guilty)."

چوتھے قيدي نے کہا—"پوليس اصلي مجرم گرفتار کر نہيں سکي مجھے وھي مجرم خيال کرکے (taking me for the real offender) سزا دي گئي ہے۔" ان چاروں قيديوں نے [illegible] سے معافي (pardon) مانگي

شاہ نے تب پانچویں قیدي سے دریافت کیا—"تم یہاں کیوں ہو ؟"

اس آدمي نے کہا—"افسوس ! (alas) میںنے ایک آدمي کي جیب سے روپیہ (a purse) چرایا تھا اسلئے معافي مانگنے کي میري ہمت نہیں پڑتي (I dare not)."

شاہ اس شخص کو مخاطب کرکے بولے،—"تم ان سب ایماندار آدمیوں کے ساتھ رہنے کے قابل نہیں ہو." جیلر کو (jailor) بلا کر کہا—"اس آدمي کي زنجیر کھولدو (take off) اور اسے چھوڑ دو (release). اسنے گنہگار ہوکربھي جھوٹھ بولکر اور ایک گناہ نہیں کیا."

Exercise 88.

चोरकी चातुरी (The cleverness of a thief)।

वनारस नगरमें धूर्त्तक नामे एक चोर था। एक दिन वह एक वणिक-के मकानमें सेंध देता था (was trying to break into the house) ऐसे समय (when) वह पकड़ा गया। विचारने (at the close of the trial) उसको प्राणदण्डकी आज्ञा मिली (was sentenced to death)। वह वध्यभूमिमें पहुंचाया गया। तब उसने राजकर्मचारी-से कहा,—"मैं तुम्हारे प्रभुसे एक प्रयोजनीय (important) गुप्त बात (a secret) कहना चाहता हूं।" चोर राजसभामें लाया गया। तब राजाने उससे पूछा,—" तुम्हारी गुप्त बात क्या है?" उसने कहा,—"महाराज! मैं बीज बोकर (to sow) उससे सोनेका फूल (golden) उत्पन्न कर सकता हूं (to grow)।" यह बात सुनकर राजाको बड़ा कौतुक हुआ (this excited his curiosity)। उन्होंने उसकी दण्डाज्ञा (sentence) तीन महीनोंके लिये रोक रखी (suspended)।

इस आदमीने अन्यान्य द्रव्योंके साथ स्वर्णरेणु (gold dust) मिला-

कर बीजकी सूरतकी (in the form of seeds) छोटी छोटी गोलियां (globules) तय्यार कीं। इसके उपरान्त निर्जन देखकर एक खण्ड ज़मीन खोद रखी (to dig the ground)। तब उसने राजासे कहा,—"महाराज ! सब तय्यार है। अब बीज बोनेके लिये ऐसा एक आदमी चाहिये, जिसने कभी चोरी न की हो (to steal a *thing*)। राजाने हिचकिचाकर (with some hesitation) उत्तर दिया,—"मैं बचपनमें पितासे बिना पूछे उनके सन्दूकसे समय समयपर (occasionally) रुपये पैसे निकालकर साथके खेलनेवालोंको (playmates) देता था। यह एक प्रकारकी चोरी है (it is a kind of theft)।"

राजाने कहा, मेरे मन्त्रियोंमें (ministers) एक, बीज बोयेगा। किन्तु मन्त्रियोंमें भी कोई अपनेको सम्पूर्ण निर्दोष बता न सका। यह दुष्टबुद्धि (wicked) धूर्त्त आदमी (cunning, shrewd) तब बोला,—"अच्छा, यदि हम सभी चोर हैं, तो मैं अकेला ही (alone) क्यों मारा जाऊंगा (lose my life) ?" तब राजा हंस उठे (burst out laughing) और बोले,—"मैं देखता हूं, कि तुम खूब कौतुक कर सकते हो (make a good fun)। तुम सदा मेरे पास रहना और जब (whenever) मेरा जी उकतावेगा (to be ill at ease), तब मुझे हंसाना (make me laugh)।"

Entrance Examination, 1906.

(The cleverness of a thief) چرر كي چالاكي

بنارس شہر مین دھورتک نام کا ایک چور تہا. ایک سودا گرکے مکان مین نقب لگاتا تہا (was trying to break into the house) ایسے

وقت (when) وہ پکڑا گیا۔ عدالت سے (at the close of the trial)
اسے مرنکي سزا ملي (was sentenced to death). وہ مقتل مين
لايا گيا، تب اُسنے افسر سے کہا— "مين تمہارے مالک سے ايک ضروري
(important) پوشيدہ راز (a secret) کہنا چاہتا هون." چور دربار مين
لايا گيا۔ تب شاہ نے اُس سے پوچھا— "تمہارا راز کيا ہے ؟" اُسنے کہا— "حضور !
مين بيج بوکر (to sow) اُس سے طلائي پهول (golden) پيدا کر سکتا هون
(to grow)." يہ بات سنکر شاہ کو بڑا تعجب هوا (his curiosity
this excited). اُنہون نے اُسکي سزا (sentence) تين مهينونکے لئے
ملتوي کردي (suspended).

اِس آدمي نے دوسري چيزونکے ساتهہ طلائي ذرے (gold dust) ملاکر
بيج کی صورت کي (in the form of seeds) چهوتي چهوتي گوليان
(globules) تيار کين. اِسکے بعد تنهائي ديکهکر ايک تکڑا زمين کهود
رکها (to dig the ground). تب اُسنے شاہ سے کہا— "حضور ! سب
تيار ہے. اب بيج بونيکے لئے ايسا ايک آدمي چاهئے جسنے کبهي چوري نہ
کي هو (to steal a *thing*). شاہ نے پس و پيش سے (some hesitation
(with) جواب ديا— "مين بچپن مين والدکي بلا اجازت اُنکے صندوق سے
وقتاً فوقتاً (occasionally) روپيہ پيسہ نکالکر ساتهہ کے کهيلنے والونکو
(playmates) ديتا تها. يہ ايک طرحکي چوري ہے (kind of theft
(it is a."

شاہ نے کہا، ميرے وزرا مين (ministers) ايک بوئيگا. ليکن وزيرونمين
بهي کوئي اپنے کو بالکل بيقصور بتا نہ سکا. يہ مفسد (wicked) عيار
(cunning, shrewed) تب بولا— "اچها، اگر هم سبهي چور هين تو تنها
ميري هي (alone) کيون مارا جاؤنگا ؟ (lose my life)" تب شاہ

هنس اٹھے (burst out laughing) اور بولے—"میں دیکھتا ہوں کہ تم خوب تماشے کر سکتے ہو (make a good fun). تم ہمیشہ میرے پاس رہنا اور جب (whenever) میری طبیعت اکتائیگی (to be ill at ease) تب مجھے ہنسانا (make me laugh)."

Exercise 89.

दरिद्र बालक ।

मैं एक दिन स्कूल जाता था, राहमें एक लड़केसे भेंट हुई। बालकने मुझसे कुछ न कहकर (without) नम्रभावसे एक दरखास्त दिखाई। दरख़ास्त पढ़कर देखा, कि लड़का नितान्त निराश्रय है (past verb), किन्तु उसकी लिखने पढ़नेकी अत्यन्त इच्छा है (past veb), इसीलिये वह सबसे कुछ भीख मांगता फिरता है (past verb)। मैंने उससे कहा,—"देखो, तुम मेरे मकान आना, मेरे भाई तुम्हें कुछ सहायता करें, तो कर सकते हैं।"

غریب لڑکا.

میں ایکروز اسکول جاتا تھا، راہ میں ایک لڑکے سے مُلاقات ہوئی. لڑکے نے مجھے کچھ نہ کہکر (without) عاجزی سے ایک درخواست دکھائی. درخواست پڑھکر دیکھا کہ لڑکا بالکل ہی بے پناہ ہے (past verb)، لیکن اُسکی لکھنے پڑھنے کی بڑی خواہش ہے (past verb). اِسلئے وہ سب سے کچھ کچھ بھیکہ مانگتا پھرتا ہے (past verb)، میںنے اُس سے کہا—"دیکھو، تم میرے مکان آنا میرے بھائی تمہیں کچھ مدد دیں تو دے سکتے ہیں."

EXERCISE 90.

दरिद्र बालक।

स्कूलसे मकान लौटकर नाश्ता कर रहा था, कि हमारे नौकरने आकर कहा,—"बाहर एक लड़का आपकी अपेक्षामें खड़ा है।" मैंने जल्द जल्द नाश्ता करके बाहर जाकर देखा, कि वही बालक आया है (past verb)। मैं उसे कुछ खानेको देकर उसके साथ बातचीत करने लगा। कुछ चणोंके उपरान्त भाई आफिससे आये। मैंने उनसे सब निवेदन किया। उन्होंने बालकसे पूछा,—"तुम कौन जाति हो? ब्राह्मण वा शूद्र?" उसने कहा,—"मैं जातिका (by) कायस्थ हूं। थोड़े दिन हुए मेरे पिता और माताकी मृत्यु हुई है।"

غريب لڑکا.

إسکولسے مکان لوٹکر ناشتہ کر رھا تھا کہ ھمارے نوکرنے آکر کہا— "باھر ایک لڑکا آپکے انتظار میں کھڑا ہے." مینے جلد جلد ناشتہ کرکے باھر جاکر دیکھا کہ وھي لڑکا آیا ہے (past verb). میں اُسے کچھ کھانا دیکر اُسکے ساتھہ بات چیت کرنے لگا. کچھ لمحوںکے بعد بھائي آفس سے آئے. مینے اُنسے سب عرض کي. اُنھوں نے لڑکے سے پوچھا—"تم کون ھو؟ برھمن یا شودر؟" اُسنے کہا—"میں قوم کا (by) کایستہ ھوں. تھوڑا عرصہ ھوا میرے والد اور والدہ کي موت ھوئي ہے."

EXERCISE 91.

दरिद्र बालक।

"पिताकी अवस्था बहुत अच्छी नहीं थी, किन्तु फिर भी वह मुझे एक हिन्दी (vernacular) स्कूलमें कष्टके साथ पढ़ाते लिखाते थे। अब मेरे खानेका भी उपाय नहीं है, लिखने पढ़नेका भी उपाय नहीं है।

किन्तु मैं स्कूलमें पढ़नेका एकान्त इच्छुक हूं, इसीलिये भद्रआदमियोंसे भीख मांगता फिरता हूं। आप यदि लिखने पढ़नेका उपाय कर दें, तो मैं खाना पीना किसी तरह चला सकूंगा (manage)।" यह बात सुनकर भाईको बड़ा दुःख हुआ। उन्होंने कहा,—"मैं तुम्हारे खाने पीने और लिखाने पढ़ाने (education) दोनोका खर्च दूंगा. तुम मेरे मकानमें रहकर यत्नपूर्व्वक विद्याभ्यास करो।" बालक आह्लादसे कृतज्ञता प्रकाश न कर सकनेसे उसी समय भाईके पैरपर गिरा।

غریب لڑکا.

"والد کي حالت بہت اچھي نہین تھي, لیکن پھــــر بہي وہ مجھے ایک اُردو (vernacular) اِسکول مین تکلیـــف ے ساتھ پڑھا تے لکھا تے تھے. اب میرے کھانیکا بہي ذریعہ نہین ہے اور لکھنے پڑھنے کا بہي. لیکـــن مین اسکول مین پڑھنیکا نہایت خواہشمند ہون, اسلئـــے بھلے ادمیـــونسے بھیکھ مانگتا پھرتا ہون. آپ اگر لکھنے پڑھنے کا بندو بست کردین تو مین کھـــانا پینا کسیطرح چلا لونگا (manage)." یہ بات سنکر بھـــائي کو بڑا رنج ہواہ اُنہون نے کہاـــ"مین تمہارے کھانے پینے اور لکھا نے: پڑھانے (education) دونونکا خرچ دونگا, تم میـــرے مکان مین رھکـــر کوشش کرے پڑھو" لڑکا مارے خوشي ے شکریہ نہ ادا کرسکنےکي وجہہ اُسیوقت بھائي ے پیرونپر گر پڑا.

EXERCISE 92.

स्वास्थ्य और कसरत (Health and Exercise).

शरीर रक्षा करना मनुष्यका प्रधान कर्त्तव्य है। शरीर बलिष्ठ करनेके लिये सबको चेष्टा करना उचित है, कारण यदि शरीर सुस्थ न हो, तो विद्याभ्यास नहीं होता, धर्म्म कर्म्म नहीं होता, फलतः आदमी एकबारगी

ही निकम्मा (worthless) हो जाता है । यदि तुम शरीर सुस्थ कर सको, तो तुम्हारा मन सुस्थ होगा, बुद्धिवृत्ति (intellect) सतेज होगी (vigorous) और लिखने पढ़नेमें जल्द जल्द उन्नति कर सकोगे। कोई कोई बालक ख्याल करते हैं, कि हर घड़ी पुस्तक लिये रहनेसे (if one is always at his books) शीघ्र शीघ्र ज्ञानलाभ होता है। ऐसा ख्याल करना भूल है। कुछ देरतक पढ़ लिखकर जरा देर इधर उधर घूमना अच्छा है। रात दिनके पाठ अभ्याससे दमाग (brain) निस्तेज हो जाता है।

.(Health and Exercise) صحت اور ورزش

بدن کي حفاظت کرنا انسان کا پہلا فرض ہے۔ بدن طاقتـــور بنانیکے لۓ سبکو کوشش کرنا چاھۓ، وجہہ یہ کہ اگر تنـدرستي نہـوتو تحصیل علم نہین ہوتا، مذھبي پابندیاں نہین ھوسکتین آدمي بالکـــل ھي بے مصرف (worthless) ھوجا تا ہے۔ اگر تم تندرست رہ سکو تو تمھاري طبیعت درست رھیگي، قواے عقلي (intellect) زور دار رھیگي اور لکھنـــے پڑھنـــے میین جلد ترقي کر سکوگے۔ کوئي کوئي صاحبزادے خیال کرتے ھین کہ ھر گھڑي کتـاب لۓ رھنے سے (if one is always at his books) جلد جلد علم حاصل ھو سکتا ہے۔ اسطرح کا خیال غلط ہے۔ کچھ دیرتک پڑہ لکھکر ذرہ دیر گھومنـــا اچھـــا ہے۔ رات دن کي کتـــب بیني سے دماغ (brain) پریشان ھو جاتا ہے۔

EXERCISE 93.

स्वास्थ्य और कसरत ।

उस दिन सन्ध्याको हरनाथसे पूछा,—"क्या तुम इस समय घूमने जाओगे ?" उसने कहा, "नहीं भाई (friend) अभी नहीं घूमूंगा।

परीक्षाका समय समीप है, अब समय नष्ट नहीं किया जावेगा ; इससे परीक्षामें अच्छी तरह उत्तीर्ण न हो सकूंगा।" मैंने कहा,—"हरनाथ। यह तुम्हारी भूल है। खयाल करो, कि तुमने लगातार पढ़कर सब कण्ठस्थ कर लिया, किन्तु तुम कुछ भी शारीरिक परिश्रम नहीं करते, इससे तुम अनायास बीमार हो सकते हो। ऐसा भी हो सकता है (it may even so happen), कि तुम परीक्षाके समय परीक्षामन्दिरमें उपस्थित न हो सको।" हरनाथ बात अच्छी तरह समझ गया और घूमने बाहर निकला।

صحت اور ورزش.

اُس روز شام کو ھرناتھہ سے پوچھا—"کیا تم اِسوقت گھومنے چلوگے ؟ اُسنے کہا, "نہین بھائي (friend) ابھي نہین گھومونگا, امتحان کا وقت نزدیک ہے. اب وقت برباد نہ کیا جائیگا اِس سے امتحان مین اچھي طرح کامیاب نہو سکونگا." مینے کہا—" ھرناتھہ ! یہ تمھاري غلطي ہے. خیال کرو کہ تمنے لگا تار پڑہ کر سب حفظ کر لیا, لیکن تم کچھہ بھي جسماني محنت نہین کرتے اِس سے تم بہ آساني بیمار ھو سکتے ھو. یہ بھي ھو سکتا ہے (it may even so happen) کہ تم امتحان کے وقت امتحان کے مکان مین موجود نہ رہ سکو." ہرناتھہ بات اچھي طرح سمجھہ گیا اور گھومنے باھر نکلا.

EXERCISE 94.

स्वास्थ्य और कसरत।

राहमें निवारणसे हरनाथकी भेंट हुई। निवारण एण्ट्रेन्स परीक्षामें पास हुआ था। उससे हरनाथने पूछा,—"यदि मैं सवेरे दो एक घण्टे घूमूं तो क्या मैं परीक्षामें उत्तीर्ण हो सकूंगा?" उसने कहा,—"देखो

हर, हर घड़ी किताब लेकर पढ़नेसे प्रायः ही बीमारी होती है। मैंने एण्ट्रेन्स परीक्षाके समय अनेक बालकोंको शिर मुड़ाये (shaven) देखा है। उसका कारण यह है, कि वह परीक्षाके लिये अत्यन्त पढ़ते हैं, किन्तु साथ साथ शरीर नहीं चलाते फिराते।"

صحت اور ورزش

راہ میں نوارن سے ھرناتھہ کي مُلاقات ھوئي. نوارن انٹرنس امتحان مين پاس ھوا تھا. اُس سے ھرناتھہ نے پوچھا—"اگر مین سویرے دو ایک گھنٹے گھومون تو کیا مین امتحان مین پاس ھو سکونگا؟" اُسنے کہا— "دیکھو ھر! ھر گھڑي کتاب لیکر پڑھنے سے عموماً بیماري آتي ھے. مینے انٹرنس امتحان کے وقت کتنے ھي لڑکونکو سر منڈائے (shaven) دیکھا ھے. اسکي وجہہ یہ ھے کہ وہ امتحان کے لئے بہت پڑھتے ھین لیکن ساتھہ ساتھہ جسم نہین ھلاتے ڈلاتے."

Exercise 95.

स्वास्थ्य और कसरत।

"और भी देखो, अङ्गरेज युवक कभी रात दिन नहीं पढ़ते, वह लोग सवेरे और सन्ध्याको घूमा करते हैं। उनके खेलोंसे भी (sports, games) उनका शरीर बलिष्ठ होता है। एक अङ्गरेज युव एकबार विलायतकी B. A. परीक्षामें प्रथम हुए थे। किन्तु वह foot-ball और boat race में बराबर प्रथम prize पाते। हिन्दुस्थानी युवा कालेजसे बाहर होनेपर निर्जीव जान पड़ते हैं। कालेजमें पढ़नेके समय साथ साथ अङ्गचालना नहीं करते, कालेजसे बाहर होनेपर युवा रुपये उपार्ज्जन करना सीखकर अत्यन्त सुखी हो जाते हैं, अति सामान्यरूप परिश्रम करनेमें कष्टबोध होता है, सुतरां किसी कठिन बीमारी होसे उन्हें प्राणत्याग करना पड़ता है।"

صحت اور ورزش.

”اور بهي ديكهو، انگريز نو جوان سبهي رات دن نهين پڑهتے، وه لوگ سويرے اور شام گهوما كرتے هين. انكے كهيلونسے بهي (sports, games) انكا بدن طاقتور هوتا هے. ايک انگريز جوان ولايت كے B. A. امتحان مين اول هوئے تهے، ليكن وه foot-ball اور boat race مين اول prize پاتے. هندوستاني نوجوان كالج سے باهر هونيپر بيجان معلوم هوتے هين. كالج مين پڑهنے كے وقت ساتهه ساتهه جسم نهين هلاتے ڈلاتے. كالج سے باهر هونيپر دس روپيه پيدا كرنا سيكه كر نهايت خوش هو جاتے هين. نهايت معمولي محنت كرنيمين تكليف جان پڑتي هے اسلئے كسي سخت بيماري سے انهين جان دينا پڑتي هے.“

EXERCISE 96.

विद्याशिक्षा (education)।

लोग क्यों लिखते पढ़ते हैं? इस प्रश्नका उत्तर सभीको जानना चाहिये। धन उपार्ज्जन करनेके लिये बहुत लोग लिखते पढ़ते हैं, मान सम्भ्रमके लिये भी कोई कोई लिखते पढ़ते हैं। बालकोंको यह खयाल कर रखना उचित है, कि ज्ञान उपार्ज्जन करना ही विद्याभ्यासका प्रधान उद्देश्य है। मान, सम्भ्रम, अर्थ प्रभृति विद्याभ्यासका फल है सही, किन्तु पढ़नेके समय यह सब लक्ष्य करना (aim at). उचित नहीं है। यदि विद्यालाभ हो, तो यह सब आप ही आप (of themselves) आ जाते हैं। विद्वान् मनुष्य कभी भूखों नहीं मरते। लोग कहते हैं, कि विजन वनमें भी विद्वानको खानेको मिल जाता है। विद्वान् मनुष्यका सभी मान करते हैं। प्रायः ही देखा जाता है, कि नीच जातीय आदमी भी यदि विद्वान् हो, तो सभी उनपर श्रद्धा करते हैं। इसका कारण क्या

है ? कारण यह है, कि विद्या क्या धनी, क्या दरिद्र सभीको (all persons, whether rich or poor) समान कर डालती है ।

تعلیم (education).

لوگ کیون لکھتے پڑھتے ھین ؟ اِس سوال کا جواب سبھي کو جاننا چاھئے. دولت کمانیکے لئے بہت لوگ لکھتے پڑھتے ھین عزت حرمت کے لئے بھي کوئي کوئي لکھتے پڑھتے ھین. لڑکونکو یہ خیال کر رکھنا مناسب ہے کہ واقفیت حاصل کرنا ھي حصول علم کا خاص مقصد ہے. عزت، حرمت، دولت وغیرہ حصول علم کے نتائج ضرور ھین، لیکن پڑھنے کیوقت ان سب کا خیال کرنا (aim at) مناسب نہین ہے. اگر علم آجائے تو یہ سب خود بخود (of themselves) آجاتے ھین. عالم آدمي کبھي بھوکھہ سے نہین مرتے. لوگ کہتے ھین کہ سنسان جنگل مین بھي عالم کو کھانا مل جاتا ہے. عالم کي سبھي قدر کرتے ھین. عموماً دیکھا جاتا ہے کہ نیچ قوم کا آدمي بھي اگر عالم ھو تو سبھي اُسپر اعتقاد کرتے ھین. اِسکي وجہہ کیا ہے ؟ وجہہ یہ ہے کہ علم دولتمند اور غریب سبھي کو (all persons whether rich or poor) برابر کر دیتا ہے.

EXERCISE 97.

गाय ।

मैदानमें बहुत गाय चरती फिरती हैं। गाय घास चरती हैं, किन्तु कैसा मीठा दूध देती हैं। गायकासा उपकारी जन्तु दूसरा नहीं है। सिर्फ माका दूध (mothe'rs milk) पीकर थोड़े से (few) ही लड़की जी बचते हैं। गायका दूध पिलाये बिना मा लड़कीको पुष्ट नहीं कर सकती। गाय इतनी उपकारी है, इसीलिये हिन्दू उसका इतना

आदर करते हैं। हिन्दू उपकारियोंका इतना आदर करते हैं, फिर भी कितने ही लोग हिन्दुओंको अकृतज्ञ कहकर निन्दा करते हैं। जो लोग उपकारी पशुके प्रति कृतज्ञता दिखाया करते हैं, वह लोग निश्चय ही उपकारी मनुष्यके प्रति कृतज्ञता दिखाते हैं। हिन्दुओंकीसी निरीह (quiet, inoffensive) जाति और नहीं है। उनमें यदि बल, तेज और साहस होता, तो वह लोग एक बड़ी जातिमें गण्य हो सकते।

گاے۔

میدان مین بہت گاے چرتي پہرتي هين۔ گاے گہاس چرتي هين ليکن کيا هي شيرين دوده ديتي هين۔ گاے کا سا نيکوکار جانور دوسرا نہين هے۔ صرف مان کا دوده (mother's milk) پيکر تہوڑے سے هي (few) لڑکے زنده ره سکتے هين۔ گاے کا دوده بلا پلائے مان لڑکے کو مضبوط نہين کر سکتي۔ گاے اسقدر نيکوکار هے، اسيلئے هندو اسکي اتنـــي قدر کرتے هين۔ هندو نيکوکار کي اتني قدر کرتے هين، تاهم کتنے هي لوگ هندؤنکو احسان فراموش بتاکر شکايت کرتے هين۔ جو لوگ نيکوکار جانور کے ساته اسقدر سلوک کيـــا کرتے هين وه لوگ ضرورهي نيکوکار آدمي کے ساته سلوک کرتے هين۔ هندؤن کي سي غيـــر مضر (quiet, inoffensive) قوم دوسري نہين هے۔ اُنمين اگر طاقت اور جلال اور همت هوتي تو وه لوگ ايک بڑي قوم مين شمار هوسکتے۔

CHAPTER VIII.

COMPLEX SENTENCES.

1. Sentences with जो, जिसने, वह, वही—جسنے, وه, وهي, جو &c.

हिन्दीमें 'जो' 'जिसने' प्रभृति पद पहले कहा जाता है; 'उसने' 'वह' प्रभृति बादमें कहा जाता है; अङ्गरेजीमें इसका ठीक उलटा है, यानी पहले 'that' 'those,' 'that person,' 'those things,' इत्यादि बैठता है, फिर 'who' 'which' 'that' इत्यादि लगता है। जैसे—

اردو مین 'جو' 'جسنے' وغیـــرہ لفظ پہلے کہـــا جاتا ہے ; 'اُسنے' 'وہ' وغیرہ بعد مین کہا جاتا ہے. انگریزي مین اِسکا ٹہیک اُلٹا ہے, یعني پہلے 'that' 'those' 'that person,' 'those things,' وغیرہ آتا ہے, پہر 'that' 'who' 'which' وغیرہ. مثلاً—

(*a*) जिसने घड़ी चुराई थी वह पकड़ा गया है=

جسنے گہڑي چرائي تہي وہ پکڑا گیا ہے=

वही आदमी जिसने घड़ी चुराई पकड़ा गया है—

وهي آدمي جسنے گہڑي چرائي پکڑا گیا—

The man who stole the watch has been arrested.

(*b*) जो लोग क्लासमें शोर गुल करते हैं, वह निर्ब्बोध हैं=

वह लोग जो क्लासमें शोर गुल करते हैं निर्ब्बोध हैं—

جو لوگ کلاس مین شور و غل کرتے هین بیوقوف هین=

وہ لوگ جو کلاس مین شور و غل کرتے هین بیوقوف هین—

Those who make a noise in the class are foolish.

(*c*) जो आदमी मेरे मकान आया था, वह चोर है=

वह आदमी जो मेरे मकान आया था, चोर है—

جو آدمي میرے مکان آیا تہا وہ چور ہے=

وهي آدمي جو میرے مکان آیا تہا چور ہے—

That man (or, *the man*) *who* came to our house is a thief.

(*d*) जो मुझे भरती करने आये थे, वह मेरे पिता हैं=वही भले आदमी जो &c. मेरे पिता हैं—

جو مجھے بھرتي کرنے آئے تھے، وہ میرے والد ھیں=وھي بھلے آدمي

جو &c. میرے والد ھیں—

The gentleman who came to see me admitted is my father.

2. Sentences with जिसने-उसे, जिसने-उसको—جسنے—اُسکو (*Obj.*)&c.—

(*a*) वह जो कुछ कहते हैं, वह सत्य है=
जो वह कहते हैं, सत्य है।—

وہ جو کچھ کہتے ھیں سچ ہے=

جو وہ کہتے ھیں سچ ہے—

That which (or, *what*)he says is true.

(*b*) जिसने चोरी की थी, उसे पुलिस अबतक पकड़ नहीं सकी है=पुलिस अब भी उस आदमीको पकड़ नहीं सकी, जिसने चोरी की थी—

جسنے چوري کي تھي پولس اُسے ابتک گرفتار نہین کر سکي ہے=

پولس ابتک اُس آدمي کو پکڑ نہین سکي جسنے چوري کي تھي—

The Police has not yet been able to arrest *the man who* committed the theft.

(*c*) जो यथार्थ गरीब है, उसे सहायता दो=

सहायता दो उसे जो यथार्थ गरीब है—

جو در اصل غریب ہے اُسے مدد دو=

مدد دو اُسے جو در اصل غریب ہے—

You should help *him who* is really poor.

3. Sentences with—जिसका—शायद— شاید—جسکا &c.

(*a*) विलायतमें जिसका बाप जमीन्दार है, वह शायद मजदूरी करके खाता है=विलायतमें वह आदमी जिसका बाप जमीन्दार है; शायद &c.—

ولایت میں جسکا باپ زمیندار ہے وہ شاید مزدوری کرکے کہا تا ہے=

ولایت میں وہ آدمی جسکا باپ زمیندار ہے شاید &c.—

In England *the man whose* father is a lord is perhaps day-labourer.

(*b*) तुमने जो बात कही, उसे मैं कुछ भी नहीं जानता=

मैं वह बात कुछ भी नहीं जानता जिसे तुमने कही—

تمنے جو بات کہي اُسے میں کچھ بہي نہیں جانتا=

میں وہ بات کچھ بہي نہیں جانتا جسے تمنے کہي—

I know nothing *of what* you say.

(*c*) जिसके रुपया नहीं है, उसके कुछ भी नहीं है=

उसके जिसके रुपया नहीं है, कुछ भी नहीं है—

جسکے روپیہ نہیں ہے اسکے کچھ بہي نہیں ہے=

اسکے جسکے روپیہ نہیں کچھ بہي نہیں ہے—

He who has no money is worth nothing.

4. कभी कभी अङ्गरेजीमें 'that' के बदले '*a*' या '*the*' बैठता है—

کبہي کبہي انگریزي میں 'that' کے بدلے '*a*' یا '*the*' لگتا ہے—

जो स्थलभाग समुद्र द्वारा घिरा रहता है, उसे द्वीप कहते हैं—هين
جو حصه زمين سمندر سے گهرا رهتا هے اسے جزيره كهتے—*A* portion of land *which* is surrounded by the sea is called an island.

5. Sentences with जिस समय—उस समय, जिस जगह, उस जगह—اسجگه ,جسجگه—اسوقت , جسوقت—

जिस समय—جسوقت=when ; जिस जगह—جسجگه=where ; उस समय—اسوقت=at that time or the time ; उस जगह—اسجگه=at that (the) place.

(*a*) जिस समय फसाद हुआ, वह समय मुझे याद नहीं है—جسوقت فساد هوا وه وقت مجهے ياد نهين هے—I don't remember *the time when* the riot (or, *fracas*) took place.

जिस समय उनकी मृत्यु हुई, उस समय मैं मौजूद नहीं था—جسوقت انكي موت هوئي اسوقت مين موجود نهين تها—I was not present at *the time when* his death happened.

(*b*) जिस जगह कुरुक्षेत्र युद्ध हुआ, वह यही है—وه يهي هے جسجگه كركچهيتر كي لڑائي هوئي—This is *the place where* battle of kurukshettra took place.

जिस जिस जगह भूल है, उस उस जगह निशान बना दिया है—جس جس جگه غلطي هے, اس اس جگه نشان بنا ديا هے—I have marked *the parts where* there are errors.

Note—उल्लिखित उदाहरणमें "जिस समय" के बदले "जब" "उस समय" के बदले "तब" "जिस जगह" के बदले "जहां,"

"तहां" या "वहां" लिखा जा सकता है। और "the time", "the place", अनुक्त भी रह सकता है।

بالا مذکور تمثیل میں "جسوقت" کے بدلے "جب" "اسوقت" کے بدلے "تب" "جسگہ، اسجگہ" کے بدلے "جہاں—وہاں" لکہا جاسکتا ہے اور "the place," "the time," غائب بہي رہ سکتا ہے۔ مثلاً—जैसे

I don't remember *when* the riot took place.

6. Sentences (not direct questions) with कब, कहां—کب، کہاں &c.

कब—کب=when ; कहां—کہاں=where.

(*a*) मैं नहीं बता सकता, कि वह कब आवेगा—کہ وہ کب آئیگا میں نہیں بتا سکتا—I cannot say *when* he will come.

(*b*) कोई नहीं जानता, कि वह कहां गया—جانتا کہ وہ کہاں گیا کوئي نہیں—Nobody knows *where* he has gone.

7. Sentences with 'कौन' 'क्या', 'कैसे'—'کیسے' 'کیا' 'کون' &c.

किसी किसी स्थलमें 'क्या'—whether या if ; किसी किसी स्थलमें 'क्या'—where or what होता है।

کسي کسي جگہ 'کیا' whether=یا if ; کسي کسي جگہ 'کیا' what where or ہوتا ہے۔

(*a*) इसमें दोष क्या है ?—اسمیں نقصان کیا ہے ?—*Where* is the harm ? or *What* is the harm ?

(*b*) बताओ तो कौन तुम्हारे साथ था—کہو تو کون تمہارے ساتہہ تہا—Tell me *who* accompanied you.

(*c*) मैं यह नहीं जानता, कि वह कौन जाति है—که وہ کون قوم ہے میں یہ نہیں جانتا—I don't know *what* caste he is.

(*d*) यह जाननेकी इच्छा होती है, कि तुम अब कैसे हो—یہ جاننے کی خواہش ہوتی ہے کہ تم اب کیسے ہو—I wish to know *how* you are now doing.

(*e*) यह नहीं पहचाना जाता, कि वह अङ्गरेज है या फ्रान्सीसी—یہ نہیں پہچانا جاتا کہ وہ انگریز ہے یا فرانسیسی—One connot make out *whether* he is an Englishman or a Frenchman.

(*f*) यह लिखिये, कि यह मकान खरीदनेका मन है या नहीं—یہ لکھئے کہ یہ مکان خریدنیکی خواہش ہے یا نہیں—Write to me *whether* you have a mind to purchase the house or not.

Note—उल्लिखित उदाहरणमें "when *will* he come" या "what caste *is he*" लिखना उचित नहीं है, कारण इस जगह sentence स्पष्ट interrogative नहीं है।

بالا مذکور تمثیلونمیں "what caste *is he* یا *when will* he come" لکھنا مناسب نہیں، کیونکہ اسجگہ صاف sentence interrogative نہیں ہے

8. Sentences with (that) as a conjunction.

(*a*) इसमें सन्देह नहीं, कि उसने आत्मघात किया है—اسمیں شک نہیں کہ اسنے خودکشی کی ہے—There is no doubt *that* he has committed suicide.

(*b*) यह बात सच है, कि हमलोग निर्बल हैं—یہ بات درست ہے کہ ہملوگ کمزور ہیں—It is true *that* we are physically weak.

(*c*) इसका प्रमाण नहीं है, कि सतीशने तुम्हारा रुपया लिया है—اِسکا ثبوت نہیں ہے کہ ستیش نے تمہارا روپیہ لیا ہے—There is no evidence *that* Satish has taken your money.

(*d*) इसकी कोई सम्भावना नहीं है, कि वह परीक्षामें उत्तीर्ण होंगे—یہ ممکنات سے نہیں کہ وہ امتحان میں کامیاب ہونگے—It is not at all likly *that* he will pass the examination.

9. Say, know, hope, think, इत्यादि verb के उपरान्त that प्रायः अनुक्त रहता है।
say, know, hope, think, وغیرہ verb کے بعد that عموماً غائب رہتا ہے۔

(*a*) वह कहता है, कि रमेश बीमार है—وہ کہتا ہے کہ رمیش بیمار ہے—He says, (that) Ramesh is ill.

(*b*) आशा करता हूं, कि आप मेरा यह उपकार करेंगे—اُمید کرتا ہوں کہ آپ مجھپر یہ احسان کرینگے—I hope (that) you will do me this service.

(*c*) मैं खयाल करता हूं, कि दो एक दिनोंमें वह अच्छे हो जावेंगे—میں خیال کرتا ہوں کہ دو ایک دنوں میں وہ اچھے ہو جائینگے—I think (that) he will recover in a day or two.

EXERCISE 98.

Translate :—

[Hints : पाप करना—گناہ کرنا—to commit sin. गिर पड़ना—گر پڑنا—to come down. भूखा—گرسنہ—hungry. बांटना—بانٹنا—to distribute. जन्म लेना—پیدا ہونا—to be born (take

my birth नहीं—نہيں). स्वीकार करना—منظور كرنا—to suffer.]

1. जो पाप करता है ईश्वर उसे दण्ड देते हैं। 2. उन्होंने जो मकान बनाया था, वह गिर गया है। 3. जो टोपी साहब लोग पहनते हैं, वह शोलासे (sola) तय्यार होती है। 4. जो लोग काने हैं, उन्हें सुननेकी ताकत अधिक रहती है। 5. पण्डितोंने जो कुछ कहा, वह ठीक है। 6. कलकत्तेमें जो घोड़े दिखाई देते हैं, वह सब जङ्गलसे पकड़कर लाये गये हैं। 7. उन्होंने जो धान खरीदा था, वह भूखोंको बांटेंगे। 8. मैंने जिस दिन जन्म ग्रहण किया है, आज वही दिन है। 9. जो दूसरोंके उपकारके लिये क्षति स्वीकार करते हैं वह बड़े लोग हैं।

1. جو گناہ كرتا ہے خدا اسے سزا ديتا ہے. 2. انہوں نے جو مكان بنايا تھا وہ گر گيا ہے. 3. جو ٹوپي صاحب لوگ پہنتے ھيں شولا سے (sola) تيار ھوتي ہے. 4. جو لوگ كانے ھيں انہيں سننے كي طاقت زيادہ رھتي ہے. 5. پنڈتوں نے جو كچھ كہا وہ ٹھيك ہے. 6. كلكتے ميں جو گھوڑے دكھائي ديتے ھيں وہ سب جنگل سے پكڑ كر لائے گئے ھيں. 7. انہوں نے جو دھان خريدا تھا اسے وہ بھوكھونكو بانٹينگے. 8. ميں جس روز پيدا ھوا آج وھي روز ہے. 9. جو دوسرونكے بھلے كے لئے نقصان برداشت كرتے ھيں وہ بڑے لوگ ھيں.

10 Sentences with वजह—وجہہ—[Use as.]

(a) वृष्टि होती थी इस वजह तुम्हारे मकान नहीं गया—گيا بارش ھوتي تھي اسوجہہ تمہارے مكان نہيں—*As* it was raining, I did not go (call at) your house.

(b) शिवचन्द्र बेअदब होनेकी वजह स्कूलसे निकाल दिया गया है —شيو چندر بے ادب ھونيكي وجہہ اسكول سے نكالديا گيا ہے—*As* Sib-

Chandra is very impertinent I have expelled him from the school ["Sib Chandra *being* very impertinent he has been expelled" यह—يه simple sentence है—هے]

11. Sentences with जानेसे, करनेसे—جانیسے, کرنیسے &c. [Use when or if]

(*a*) आपके जानेसे और भी अच्छा होता—اور بهي اچھا هوتا آپکے جانیسے—It would be still better, *if you go*.

(*b*) वृष्टि रुकनेसे मैं जाऊंगा—بارش تهمنیسے مین جاؤنگا—I shall go *when* (or, *if*) *it ceases* raining.

(*c*) तुम्हारे पास न होनेसे मेरा क्या ?—تمهارے پاس نہونیسے میرا کیا ?— Wha is it to me *if you do not pass* ?

(*d*) सबका खाना हो चुकनेपर वह खाने बैठे—سبکا کهانا هو چکنے پر وه کهانے بیٹهے—*When* every body had finished eating his meal, he sat down to dinner.

(*e*) मैं पास होनेपर ढाका कालिजमें पढ़ूंगा—مین پاس هونیپر ڈهاکه کالج مین پڑهونگا—I shall join the Dacca College *if I pass* ?

(*f*) मेरे मरनेसे तुम्हारी क्या दशा होगी ?—میرے مرنیپر تمهاري كيا حالت هوگي ?—What will be your fate *if* I die ?

(*g*) तुम जाना चाहो तो जा सकते हो—تم جانا چاهو تو جاسکتے هو—You may go *if* you choose.

12. Sentences with करते करते, जाते जाते—کرتے کرتے، جاتے جاتے—[Use when or as (meaning *when*.)]

(*a*) भात खाते खाते बात न करो—بهات کهاتے کهاتے بات نکرو—Don't you talk *when* you have your meals.

(*b*) यह बात कहते कहते उसकी आंखोंमें पानी आया—یه بات کهتے کهتے اسکي آنکهونمین آنسو آیا—*As* he was telling me this, his eyes filled with tears.

[Sometimes the participle in 'ing.']

(*a*) "धरो धरो" कहते कहते वह लोग चोरके पीछे दौड़े—"پکرو پکرو" کهتے کهتے وه لوگ چور کے پیچهے دوڑے—They gave chase (or, chased the thief) *crying* out (shouting) "Catch the thief," "Catch the thief."

(*b*) वह मुझे गाली देता देता चला गया—وه مجهے گالي دیتا دیتا چلا گیا—He went away, *calling* me names on the way.

(*c*) उन्होंने हंसते हंसते कहा—انهوں نے هنستے هنستے کہا—He said, *smiling*.

(*d*) वह नाचता नाचता आता है—وه ناچتا ناچتا آتا هے—He comes *dancing*.

13. Sentences with जबतक—جبتک—&c.

(Use as Long as, till.)

(*a*) जबतक वह खूब अच्छा न हो जावे, तबतक स्कूल जानेकी जरूरत नहीं है—جبتک وه خوب اچها نه هو جائے تب تک اسکول جانیکي ضرورت نہین هے—He need not go to school *till* he recovers his former health.

(*b*) जबतक इसका बदला न लूंगा, तबतक जल ग्रहण न करूंगा—جبتک اسکا بدلا نہ لونگا تبتک پاني نہ پکڑونگا—I shall not touch food *as long as* I do not have my revenge.

14. Sentences with जहां इच्छा हो वहां—خواهش هو وهاں—جہاں—&c.

(Use wherever, whenever.)

(*a*) उसकी जहां इच्छा हो, वहां चला जावे—وهاں چلا جاۓ اُسکي جہاں خواهش—Let him go *wherever* he chooses.

(*b*) तुम्हारी जब इच्छा हो, तब आ सकते हो—تب آسکتے هو—تمہاري جب خواهش هو—You may come *whenever* you like.

(*wherever*, *whenever*)

(*c*) मैं जहां जाऊंगा, कुत्ता मेरे साथ साथ जावेगा—ساتھہ جائيگا—مين جہاں جاؤنگا کتا ميرے ساتھہ—*Wherever* I go, the dog is sure to follow me.

(*d*) श्याम जभी बीमार होता है, तभी सख्त बीमार होता है—ه شيام جبهي بيمار هوتا ه تبهي سخت بيمار هوتا—*Whenever* Shyam is ill, the case becomes serious.

15. Sentences with कहीं—کہين—

देखो कहीं गिर न जाना—ديکهو کہين گرنہ جانا—See that you do not have a fall.

(सा—سا=*as*—*as*)

(*a*) चीनीसा मीठा है—شکر سا شيرين ه—It is *as* sweet *as* honey (or, sugar).

(*b*) यह परसा हलका है—یہ پرسا هلکا ہے—It is *as* light *as* a feather.

(*c*) बरफसा ठण्डा पैर है—برف سا ٹھنڈا پیر ہے—The feet are *as* cold *as* ice.

EXERCISE 99.

Translate :—

[Hints :— बहुत दूर आना—بہت دور آنا—come a long way. एकाएक ठहर जाना—یکایک ٹھہر جانا—to stop on a sudden. जाते हो—جاتے ہو—as you go. सन्देसका नाश्ता करना—سندیس کا ناشتہ کرنا—to have *Sandesh* at tiffin. रसोंई तय्यार होनेपर—کھانا تیار هونیپر—when the breakfast or dinner is ready. उतरना—اترنا—to alight from the carriage. सीधे—سیدھے—direct. सभीका भला है—سبھی کا بھلا ہے—it is good for every-.]

1. तुम्हारे साथ बातें करता करता बहुत दूर आ गया हूं। 2. तुम चलते चलते एकाएक ठहर क्यों गये? 3. तुम क्या देखते देखते जाते हो? 4. नौकरने रोते रोते कहा। 5. मैं जभी आता हूं, तभी तुम्हें पढ़ते देखता हूं। 6. मैं जिस समय तुम्हारे मकान गया था, उस समय रातके आठ बजे थे। 7. उन्होंने मेडिकल कालिज पास करके कहा, कि जब तक मैं लाख रुपये न बना लूंगा, तबतक सन्देसका नाश्ता न करूंगा। 8. रसोंई तय्यार होनेपर मुझे बुलाना। 9. रेलसे जानेपर बाराबत ष्टेशनपर उतरना पड़ता है, घोड़ागाड़ीसे जानेपर बराबर मकान-तक जाना होता है। 10. आपकी बचे रहनेसे सभीका मङ्गल है।

۱. تمہارے ساتھہ باتیں کرتا کرتا بہت دور آگیا ہوں. 2. تم چلتے چلتے یکایک ٹھہر کیوں گئے ؟ 3. تم کیا دیکھتے دیکھتے جاتے ہو ؟ 4. نوکر نے روتے روتے کہا. 5. میں جبھي آتا ہوں تبھي تمہیں پڑھتا دیکھتا ہوں. 6. میں جسوقت تمہارے مکان گیا تھا اسوقت راتکے آٹھہ بجے تھے. 7. انہوں نے میڈیکل کالج پاس کرکے کہا کہ جبتک میں لاکھہ روپیہ نہ بنالونگا تبتک سندیس کا ناشتہ نکرونگا. 8. کھانا تیار ہو نیپر مجھے بلانا. 9. ریل سے جانیپر باراشت اِستیشن پر اترنا پڑتا ہے, گھوڑا گاڑي سے جانیپر برا بر مکان تک جانا ہوتا ہے. 10. آپکے بچے رہنے سے سبھي کا بھلا ہے.

16. Sentences with करोगे या नहीं, किया है या नहीं—کروگے یا نہیں—کیا ہے یا نہیں—&c.

(Use "if" or "whether or not.")

मैं ठीक नहीं कह सकता, कि मैं नौकरी करूंगा या नहीं—میں ٹھیک نہیں کہہ سکتا کہ میں نوکري کرونگا یا نہیں—I am not sure *whether* I shall accept the appointment (or, enter into service) *or not*.

Exercise 100.

Translate :—

[Hints: खर्चीला—خرچیلا—expensive. बिलका रुपया—بل کا روپیہ—the amount of the bill. अपराध—قصور—offence, fault. तिरस्कार करना—ملامت کرنا—to scold, to reprimand. सुनकर—سنکر—to hear. खबर भेजना—خبر بهیجنا—to send word. पाठ पढ़ सकना—سبق پڑھ سکنا—to be able to say one's lessons. अबतक—ابتک—so far. निरपराध—بیقصور—innocent. खून! खून!—خون! خون!—murder! murder!]

1. काम जितना कठिन है, उतना ही खरचीला है (as—as)। 2. यह कहो, कि तुम इस बिलका रुपया दोगे या नहीं। 3. मैं अभीतक यह ठीक नहीं कर सका, कि कानून पढ़ूंगा या नहीं। 4. नहीं कह सकता, कि रामधन आज स्कूल गया था या नहीं। 5. मैंने क्या अपराध किया है, कि मेरा तिरस्कार करते हैं। 6. यह सुनकर कि तुम परीक्षामें उत्तीर्ण नहीं हो सके, बहुत दुःखित हुआ। 7. आप यह समाचार भेजेंगे, कि रविवारको मेरे मकानपर आ सकेंगे या नहीं। 8. यह बात तुम्हारे घर कहला भेजूंगा, कि तुम क्लासमें पाठ सुना नहीं सकते। 9. वह अबतक निरपराध ही समझा जाता है। 10. मैं यह बात नहीं कह सकता, कि आपका लड़का निश्चय ही पास होगा। 11. वह "खून खून" कहता थानेकी ओर दौड़ा गया।

1. کام جتنا سخت ہے أتنا هي خرچيلا ہے (as—as). 2. يہ کہو کہ تم إس بل کا روپيہ دوگے يا نہيں. 3. ميں ابهي تک يہ ٹهيک نہيں کرسکا کہ قانون پڑھونگا يا نہيں. 4. نہيں کہہ سکتا کہ رام دهن آج إسکول گيا تها يا نہيں. 5. ميںنے کيا گناہ کيا ہے کہ ملامت کرتے هو. 6. يہ سنکر کہ تم امتحان ميں پاس نہيں هو سکے بہت رنجيدہ هوا. 7. آپ يہ خبر بهيجئيگا کہ اتوار کو ميرے مکان آسکينگے يا نہيں. 8. يہ بات تمہارے گهر کہلا بهيجونگا کہ تم کلاس ميں سبق نہيں سنا سکتے. 9. وہ ابتک بيقصور هي سمجها جاتا ہے. 10. ميں يہ بات نہيں کہہ سکتا کہ آپکا لڑکا ضرور هي پاس هوگا. 11. وہ "خون خون" کہتا تهانيکي طرف دوڑا گيا.

17 Sentences with—जो कोई, जो कुछ—جو کچھ— جو کوئي &c.

(Use whoever, whatever, whichever,)

(*a*) जो कोई खूनीका सुराग लगा सकेगा, उसको इनाम मिलेगा—جو کوئي خوني کا سراغ لگا سکيگا اُسے انعام مليگا—*Whoever* is able to give any information about the murderer will be rewarded.

(*b*) उसकी जो खुशी, वही करता है—جو خوشي وهي کرتا ہے اُسکي—He does *whatever* he pleases.

(*c*) इनमें जो आपके पसन्द हो, वह लीजिये—پسند هو وه ليجئے انمين جو آپکے—Take *whichever* you choose.

(*d*) इनमें किसी भी दो प्रश्नके उत्तर लिखो—دو سوالونکے جواب لکهو اِنمين کسي بهي—Answer *any two* of these questions (Simple sentence).

CHAPTER IX.

Compound Sentences.

1. दो या कितने ही simple sentence "और" (and) "किन्तु" (but) "या" (or) "नहीं तो" (or, else, otherwise) प्रभृति conjunction द्वारा संयुक्त होकर एक बड़ा sentence होनेपर उस बड़े sentence को अङ्गरेजीमें *compound sentence* कहते हैं।

دو يا کتنے هي simple sentence "اور" (and) "ليکن" (but) "يا" (or) "نهين" (or, else, otherwise) وغيره conjunction کے ذريعہ ايک بڑا sentence بننے پراس بڑے sentence کو انگريزي مين *compound sentence* کہتے هين۔

(*a*) मैं असल रुपये दूंगा, पर सूद न दे सकूंगा—سود نہ دیسکونگا
میں اصل روپیہ دونگا لیکن—I shall pay you the principal *but* I shall not be able to pay the interest.

(*b*) मुझे सूद भी चाहिये असल रुपया भी चाहिये—بہی چاہئے
مجہے سود بہی چاہئے اصل روپیہ—I want the principal *as well as* the interest.

(*c*) थोड़ा रुपया होता तो मैं सूद भी न लेता असल भी न लेता—
تہوڑا روپیہ ہوتا تو میں سود بہی نہ لیتا اصل بہی نہ لیتا—If the amount were small, I would demand *neither* the interest *nor* the principal.

(*d*) दिल लगाकर पढ़ो नहीं तो पूजाका कपड़ा न पाओगे—
دل لگا کر پڑہو ورنہ پوجا کا کپڑا نہ پاؤ گے—Study attentively, *else* (*or*) you won't have *Pooja* clothes.

(*e*) इस बार परीक्षा देकर तीसरी श्रेणीमें पास होना चाहते हो, या आगामी वर्ष प्रथम श्रेणीमें पास होकर वृत्ति पाना चाहते हो ?—?ہو
ہونا چاہتے ہو یا آئندہ سال اول درجے میں پاس ہو کر وظیفہ لینا چاہتے
اسبار امتحان دیکر تیسرے درجے میں پاس—Would you like to appear in the examination this year and pass in the 3rd division *or* to appear next year and get a scholarship after passing in the 1st division ?

2. Either and Neither before Verbs or Adjectives—

'Either' और 'neither' जिस तरह noun के पहले बैठते हैं, उसी तरह verb के पहले भी बैठा करते हैं।

'Either' اور 'neither' جسطرح noun کے بیچ بیٹھتے ھیں اُسیطرح verb کے بیچ بہي بیٹھا کرتے ھیں۔

जैसे—مثلاً—

(*a*) या तो तुम्हें मारूंगा, नहीं तो खुद मरूंगा—یا تو تمہیں مارونگا نہیں تو خود مرونگا—I shall *either* kill you or *be killed* myself.

(*b*) या तो मुझे माल दो नहीं तो रुपये फेर दो—یاتو مجھے مال دو نہیں تو روپیہ واپس کرو—Either *deliver* the goods to me or *refund* the money.

(c) वह स्कूल भी न जावेगा काम काज भी न सीखेगा—وہ اِسکول بہي نہ جائيگا کام کاج بہي نہ سيکہيگا—He will neither go to school nor learn business.

(*d*) मैं खुद जाऊंगा नहीं तो किसीको भेजूंगा—میں خود جاؤنگا نہیں تو کسیکو بھیجونگا—I shall either go there myself or send some one else.

(*e*) तुम खुद भी न पढ़ोगे, मुझे भी पढ़ने न दोगे—تم خود بہي نہ پڑھوگے مجھے بہي پڑھنے نہ دوگے—You will neither read yourself nor let me read.

(*f*) वह बहुत बड़े आदमी भी नहीं हैं बड़े गरीब भी नहीं हैं—وہ بہت بڑے آدمی بہي نہیں ھیں بڑے غریب بہي نہیں ھیں—He is neither very rich nor very poor.

3. The same tense before and after Conjunctions.

हिन्दीमें "और" प्रभृतिके पहले verb का जो tense रहता है बादको भी वही tense रहता है ; अङ्गरेजीमें भी इसी तरह 'and' के पहले और बादको सदा एक ही tense व्यवहृत होता है।

اُردو میں "اور" وغیرہ کے قبل verb کا جو tense رهتا ہے بعد کو بهي وهي tense رهتا ہے ; انگریزي میں بهي اسیطرح and کے قبل اور بعد کو همیشه ایک هي tense استعمال هوتا ہے۔

मैंने रुपये भी दिये हैं रसीद भी पाई है—میں نے روپیه بهي دیا ہے رسید بهي پائي ہے—I *have paid* the money *and obtained* a receipt for the same.

Note. 'And' और 'but' के पहले और बाद कभी कभी स्वतन्त्र tense लगता है।

'And' اور 'but' کے قبل اور ما بعد کبهي کبهي جدا tense لگتا ہے۔

जैसे—مثلاً—

(*a*) मैं उसे समझानेकी चेष्टा करता हूं, वह राजी नहीं होता—میں اُسے سمجهانیکي کوشش کرتا هوں وہ راضي نہیں هوتا—I *have tried* to induce him but he *would* not *listen* to me (or, agree to it).

(*b*) मैंने यह खराबी की है और बराबर करूंगा—میں نے یه خرابي کي ہے اور برابر کرونگا—I *have made* this mischief and *will continue* to do so.

4. The use of 'however'—

'However' बहुत कम sentence के पहले बैठता है, सदा दो एक बातके बाद बैठता है। जैसे—

'However' شاذونادر sentence کے قبل لگتا ہے ہمیشہ دو ایک لفظ کے بعد لگتا ہے. مثلاً—

पुलिसके इन्सपेक्टरने कहा,—"रुपये और गहने नहीं मिलेंगे, फिर भी मैं उन्हें ढूंढ़ निकालनेकी चेष्टा करूंगा।"

پولیس کے انسپکٹر نے کہا—"روپیہ اور زیورات نہیں ملینگے پھر بہی میں انہیں ڈھونڈھ نکالنے کی کوشش کرونگا."

The Inspector of Police said, "The money and the ornaments will not be recovered. I shall, *however*, try to trace them."

5. The use of—वरं—بلکہ—

पहले कहा गया है, कि कहीं वरं रहनेसे अङ्गरेजीमें 'better' वा 'rather' प्रयोग करना पड़ता है। कभी कभी अङ्गरेजीमें 'on the contrary' लिखना पड़ता है।

پہلے کہا گیا ہے کہ کہیں بلکہ رہنے سے انگریزی میں 'better' یا 'rather' استعمال کرنا پڑتا ہے. کبھی کبھی انگریزی میں 'on the contrary' لکھنا پڑتا ہے.

तुम्हारी नोकरी होनेपर मैं दुःखित न हूंगा, वरञ्च आह्लादित हूंगा तمہاری نوکری ہونیپر میں رنجیدہ نہونگا بلکہ خوش ہونگا—I should not be sorry if you get the appointment; *on the contrary* I should feel glad at it.

Miscellaneous.

1. The use of सही—ضرور—

(*a*) यह बात सत्य है सही, किन्तु दोष मेरा नहीं रामबाबूका है—یہ بات سچ ضرور ھي ليکن قصور ميرا نہيں رام بابو کا ہے—This is *no doubt* true, *but* the fault is Ram Babu's, not mine.

(*b*) ज्वर छूट गया है सही, किन्तु अभीतक विपद टली नहीं है—بخار چھوٹ ضرور گيا ہے ليکن ابھي تک خطرہ گيا نہيں ہے—*Though* fever is off, the patient is not yet out of danger.

2. The use of सिर्फ़, अभी, ही—صرف, ابھي, ھي—(Use just, only, as soon as.)

मैं अभी आया हूं—ميں ابھي آيا هوں—I am *just* come.

उन्होंने सिर्फ़ दश रुपये दिये हैं—انہوں نے صرف دس روپيہ دے هيں—He has paid *only* ten rupees.

चूहेको देखते ही बिल्ली एक छलांगमें उसपर जा पड़ी—چوہے کو ديکھتے ھي بلي ايک چھلانگ ميں اسپر جا پڑي—*As soon as* the cat saw the mouse it fell upon it at a leap.

3. The particle ही—ھي—added (Use, just, very, exactly.)

(*a*) उस दिन ही—اسروز ھي—That *very* day.

(*b*) वह बालक ही आया है—وہ لڑکا ھي آيا ہے—That *very* boy has come.

4. The particle भी—بهي added to nouns. (Use too, also, likewise.)

(*a*) रामको भी वृत्ति दी गई है—رام کا بهي وظيفه هو گيا هے—Ram, *too*, has got a scholarship.

पुलिसके भी दो आदमी घायल हुए हैं—پوليس کے بهي دو آدمي زخمي هوئے هين—Two policemen have, *likewise*, been wounded.

(*b*) वह इस बार भी असफलकार्य्य हुआ है—وه اس بار بهي نا کامياب هوا هے—This time, *also* he is unsuccessful.

5. 'That' misplaced before 'why' 'who' &c.

एक आदमीके एक बात पूछनेपर दूसरा आदमी यदि वही बात किसी दूसरेसे कहे, तो प्रश्नके पहलेके '*who*', '*why*', '*how*, '*when*', '*whether*' प्रभृति पदके पहले 'that' लिखना उचित नहीं है और nominative के पहले auxiliary verb बैठाना उचित नहीं है।

ايک شخص کے ايک بات دريافت کرنيپر دوسرا آدمي اگر وهي بات کسي دوسرے سے کہے تو سوال کے پہلے '*who*', '*why*', '*how*', '*when*', '*whether*', وغيره لفظ کے پہلے 'that' لکهنا مناسب نهين هے اور nominative کے پہلے auxiliary verb بيٹهنا نا مناسب نهين هے۔

He asked *that* how is rain caused न लिखकर—نه لکهکر—He asked how rain is caused लिखना उचित है—لکهنا مناسب هے

EXERCISE ICI.

Translate :—

[Hints : विश्वविद्यालयकी परीक्षा—یونیورسٹی کا امتحان—University examination. नम्बर—نمبر—marks. इच्छा होना—خواهش هونا—feel inclined. यह सर्व्वनाश हुआ है—یہ ناش هوا ہے—This misfortune has come upon me (or, I have been ruined). भात खाकर देखा है—چاول کھاکر دیکھا ہے—tried rice diet. झगड़ा मिटाना—جھگڑا مٹانا—make up a quarrel. मेरे नाम (नालिश)—(نالش) میرے نام—against me. आपसमें तै करना—آپسمیں طے کرنا—settle the matter out of court. देखें—دیکھیں—we had better try. एक तो लड़कीके विवाहकी चिन्ता—ایک تو لڑکي کي شادي کي فکر—There was already the difficulty of marrying my daughter. उसपर फिर मातृशोक—ماں کا رنج—اُسپر پھر—I have now the misfortune of losing my mother into the bargain.]

1. तुम चार वर्षमें पास हुए हो, किन्तु अङ्गरेजी साहित्यमें तुमने इतने कम नम्बर पाये हैं, कि तुम्हें विश्वविद्यालयकी परीक्षामें भेजनेकी मेरी इच्छा नहीं होती। 2. आपसे मेरा यह सर्व्वनाश हुआ है! 3. मैंने भात न खाकर भी देखा है, उससे भी ज्वर नहीं रुकता। 4. मैंने अनेक चेष्टा की है, किसी तरह विवाद मिटा नहीं सकता हूं। 5. गोपालने मेरे नाम नालिश की थी, किन्तु मजिष्टरकी सलाहसे मुकद्दमा आपसमें तै कर लिया गया है। 6. इतनी कुइनाईन दी जाती है, फिर भी ज्वर नहीं रुकता। 7. डाक्तर [illegible] कुछ दिनों-

तक बन्द करके देखें। 8. वरञ्च मैं ही आगे चलता हूं, तुम पीछे आते रहना। 9. मैंने गत वर्ष परीक्षा नहीं दी, देनेसे भी (even) पास न होता। 10. एक तो लड़कीके विवाहकी चिन्ता उसपर फिर मातशोक उपस्थित हुआ।

1. تم چار برینچ مین پاس هوئے هو، لیکن انگریزی لٹریچر مین تمنے اتنے کم نمبر پائے هین که تمهین یونیورسٹی کے امتحان مین بهیجنے کی خواهش نهین هوتی. 2. آپسے میرا ستیا ناش هوا هے. 3. مینے چاول نه کها کر بهی دیکها هے اس سے بهی بخار نهین رکتا. 4. مینے بهت کوشش کی هے کسیطرح جهگڑا مٹا نهین سکتا هون. 5. کرپال نے میرے نام نالش کی تهی لیکن مجسٹرکی صلاح سے مقدمه آپسمین طے کرلیا گیا هے. 6. اتنی کوئنائن دی جاتی هے پهر بهی بخار نهین رکتا. 7 ڈاکٹر وارچ نے آکر کها که دوا کچه دنون تک بند کرکے دیکهین. 8. بلکه مین هی آگے جلتا هون تم پیچهے آتے رهنا. 9. مینے گذشته سال امتحان نهین دیا دینے سے بهی (even) پاس نهوتا. 10. ایک تو لڑکی کی شادی کی فکر اسپر پهر ماں کا رنج موجود هوا.

CHAPTER X.

The sequence of tenses.

6. Sentence कुछ भी बड़ा होनेसे tense की ओर विशेष दृष्टि रखना आवश्यक है। किसी बड़े sentecne में यदि एकसे अधिक verb रहे, तो यह समझना होगा, कि एकसे अधिक घटना हुई। कई घटनायें यदि एक समय हुई हों, तो कई verb का एक tense होगा और यदि घटनायें स्वतन्त्र स्वतन्त्र समयमें हुई हों, तो verbका tense भी स्वतन्त्र होगा।

Sentence کچھ بہي بڑا ہوتو tense کي طرف زيادہ خيال رکہنا ضروري ہے. کسي بڑے sentence مين اگر ايک سے زيادہ verb رہے تو يہ سمجہنا چاہئے کہ ايک سے زيادہ واقعہ ہوا. کئي واقعات اگر ايک وقت ہوئے ہون تو کئي verb کا ايک tense ہوگا اور اگر واقعات جدا جدا وقت مين ہوئے ہون تو verb کا tense بہي جدا ہوگا.

जैसे—مثلاً—

"They *felt* astonished when they *heard* this."

इस sentence में felt और heard यह दो क्रिया हैं, दोनो क्रियायें एक समय हुईं, कारण जिस समय सुना है, उसी समय आश्चर्य्य किया है, इसीलिये दोनोंमें past tense हुआ है।

اِس sentence مين felt اور heard يہ دونون فعل هين دونون فعل ايک وقت ہوئے. وجہہ يہ کہ جسوقت سنا اُسيوقت تعجب کيا اِسلئے دونونمين past tense ہوا .

और देखो—پہر ديکہو—

"I expect that I shall be ordered to do the work."

मैं (इस समय) सोचता हूं, कि मुझे काम करनेको (कुछ देर बाद) कहा जावेगा।

مين (اِسوقت) سوچتـــا هون کہ مجہے کام کرنيکے لئے (کچہ دير بعد) کہا جائيگا.

इस जगह इस समय सोचता हूं, इसलिये *expect* इस verb का present tense हुआ और जिस समय सोचता हूं उसके बाद काम करनेको कहा है, इसलिये *shall be ordered* यह future tense हुआ।

اسجگہ اسوقت سوچتا ھوں اسلئے *expect* اس verb کا present tense
ھوا اور جسوقت سوچتا ھوں اسکے بعد کام کرنیکي بات ھے اسلئے *ordered*
shall be یہ future tense ھوا۔

किन्तु मान लो, कि आजकी बात कल कही है, इससे कलकी बात इस समय कहनेमें कहना पड़ेगा—

"मैंने सोचा था, कि मुझे यह काम करनेके लिये कहा जावेगा।"

ليکن مان لو کہ آجکي بات کل کہي ھے, اس حالتمين کل کي بات اسوقت اگر کہي جاۓ تو کہنا پڑيگا—

"مينے سوچا تہا کہ مجھے یہ کام کرنیکے لئے کہا جائیگا۔"

इसलिये *expect* और *shall be ordered* दोनोंके tense बदलकर past tense हो जावेंगे। यानी *expect* की जगह *expected* और *shall be ordered* की जगह *should be ordered* होगा।

اسلئے *expect* اور *shall be ordered* دونوںکے tense بدلکر past tense ھو جائینگےیعني *expect* کي جگہ *expected* اور *shall be ordered* کي جگہ *should be ordered* ھوگا۔

यदि अभी कोई कहे, "मैं जाऊंगा" तो अङ्गरेजी होगी—

اگر ابھي کوئي کہے—"مين جاؤنگا" تو انگریزي ھوگي—

"I *shall go,*"

किन्तु कल यदि यह बात हो गई हो और आज वह बात कही जावे, तो इस तरह होगी—

لیکن کل اگر یہ بات ھوگئي ھو اور آج وہ کہي جاۓ تو اسطرح ھوگي۔

"I *should go.*"

यह बात अच्छी तरह समझ रखना चाहिये, कि जो बात हो गई है, उसमें कभी *shall* या *will* लिखा नहीं जा सकता, *should* या *would* लिखा जावेगा।

یہ بات خوب خیال رکھنا چاهئے کہ جو بات هوگئي ہے اسمیں کبھی
shall یا *will* لکھا نہیں جا سکتا—*should* یا *would* لکھا جائیگا—

I *hoped* I shall go लिखना ठीक नहीं—لکھنا درست نہیں

I *hoped* I *should* go लिखना उचित है—لکھنا درست ہے

फिर खयाल करो, कि माष्टर महाशय कहते है—صاحب کہتے هیں
پھر خیال کرو کہ ماسٹر—

The boy *says* he *has lost* his book.

बालक आज कहता है, इसलिये *says* हुआ। किन्तु बालकने यदि कल यही बात कही हो, और आज माष्टर महाशय यह बात कहें, तो वह *says* न कहकर *said* कहेंगे और *has lost* न कहकर *had lost* कहेंगे।

لڑکا آج کہتا ہے اسلئے *says* ہوا۔ لیکن لڑکے نے اگر کل یہي بات کہي
ہو اور ماسٹر صاحب یہ بات کہیں تو وہ *says* نہ کہکر *said* کہینگے اور *lost*
has نہ کہکر *had lost* کہینگے۔

Past perfect tense प्रयोगका नियम यह है—

past perfect tense کے استعمال کا قاعدہ یہ ہے۔

अतीतकालमें दो घटनायें हो गई हैं, किन्तु एकके आगे और एक हुई है ; ऐसे स्थलमें जो घटना सबसे आगे हुई है, उसमें Past perfect tense और जो घटना बादको हुई है उसका past·tense होगा। यानी

present और present perfect में जैसा समयका फर्क है past और past perfect में वैसा ही फर्क है।

زمانۂ ماضي میں دو واقعات هو گئے هیں ؛ لیکن ایک سے پہلے دوسرا ہی هوگیا ہے ؛ ایسے موقعہ پر جو واقعہ سب پہلے هوا ہے اُسمیں tense past perfect اور جو واقعہ بعد کو هوا ہے اُسکا past tense هوگا. یعني present اور present perfect میں جیسا وقت کا فرق ہے past اور past perfect میں ویسا هي فرق ہے.

7. अङ्गरेजीमें जिसतरह tense बदलता है, हिन्दीमें उस तरह नहीं बदलता—

انگریزي میں جسطرح tense بدلتا ہے اُردو میں اُسطرح نہیں بدلتا.

हिन्दीमें कहेंगे,—उन्होंने यह मञ्जूर किया था, कि वह आवेंगे—

اُردو میں کہینگے— اُنہون نے یہ منظور کیا تہا کہ وہ اٰئینگے—

अङ्गरेजीमें—انگریزي میں—He *promised* that he *would* come.

मैंने सोचा था, कि जवाब ठीक है—

مین نے سوچا تہا کہ جواب ٹہیک ہے—

I *thought* the answer *was* right.

कभी कभी हिन्दीमें भी tense बदलता है—जैसे "तुम यदि दोके पहले आते तो रुपये दिये जाते।"

کبهي کبهي اُردو میں بهي tense بدلتا ہے. مثلاً "تم اگر دو سے پہلے آتے تو روپیہ دیا جاتا."

If you *had come* before two o'clock, payment *would have been* made.

EXERCISE 102.

Translate :—

[Hints : गाड़ी छूटी है—گاڑي چهوٹ گئي هے—the train had started. ट्रेन पाना—ٹرین پانا—to catch the train. ट्रेन न पाना—ٹرین نہ پانا—to miss the train. ठीक करना—ٹهیک کرنا—to decide.]

1. मुझे आशा होती है, कि तुम परीक्षामें उत्तीर्ण होगे। 2. मुझे आशा हुई थी, कि तुम परीक्षामें उत्तीर्ण होगे। 3. मेरे यदि खूब रुपये हों, तो मैं सुखी हूंगा। 4. मेरे यदि रुपये होते (have), तो मैं सुखी होता। 5. उसे यदि फिर ज्वर न आवे (has), तो वह शीघ्र आरोग्य होगा। 6. उसे यदि और ज्वर न आता, तो वह शीघ्र आरोग्य होता। 7. मैंने सोचा था, कि तुम स्कूल जा न सकोगे। 8. मैं जिस समय ष्टेशन पहुंचा, उस समय गाड़ी छूट चुकी थी। 9. मैंने सोचा था, कि जल्द जल्द जानेसे ट्रेन पा सकूंगा। 10. और दो मिनट आगे आनेसे गाड़ी पाता। 11. तब यह ठीक कर न सका, कि क्या करूं। 12. दिलमें आया, कि घोड़ागाड़ीसे जाऊं, पर वह नहीं मिली।

1. مجهے امید هوتي هے که تم امتحان مین کامیاب هوگے. 2. مجهے امید هوئي تهي که تم امتحان مین کامیـــاب هوگے. 3. میرے اگر خوب روپیه هون (have) تو مین خوش هونگا. 4. میرے اگر دولت هوتي تو مین خوش هوتا. 5. اسے اگر پهر بخار نه آئے (has) تو وه جلد شفا حاصل کریگا. 6. اسے اگر اور بخار نه آتا تو وه جلد شفـــایاب هوتا. 7. مینے خیال کیا تها که تم اسکول جانه سکوگے. 8. مین جسوقت اسٹیشن پهنچا اسوقت گاڑي چهوٹ گئي تهي. 9. مینے خیال کیا تها که جلد جلد جانیسے

ٹرین پا سکونگا۔ ١٠. اور دو منٹ آگے جاتا تو گاڑی پاتا۔ ١١. اُسوقت یہ ٹھیک نہ کرسکا کہ کیا کرون۔ ١٢. دلمین آیا کہ گھوڑا گاڑی سے جاؤں لیکن وہ نہیں ملی۔

8. The change of persons and tenses in Indirect construction.

हिन्दीमें—हरिने कहा, मैं बीमार हूं।"

اُردو میں—ھری نے کہا 'مین بیمار ھون'۔

अङ्गरेजीमें—انگریزي مین—Hari said, "I *am ill*" (Direct)

Hari said, that *he was* ill (Indirect),

पहली तरह यानी direct sentence में हरिके मुंहकी बात कही गई, इसलिये I am ill इसके दोनो सिरोंपर quotation का चिह्न दिया गया है।

پہلي طرح یعني direct sentence مین ھري کے منہ کي بات کہي گئي اسلئے I am ill اسکے دونوں سرونپر quotation کا نشان دیا گیا ہے۔

दूसरे sentence में यानी indirect sentence में I के बदले he हुआ और present tense 'am' के बदले past tense 'was' हुआ है।

دوسرے sentence مین یعني indirect sentence مین I کے بدلے he ھوا اور present tense 'am' کے بدلے past tense 'was' ھوا ہے۔

फिर—پھر—

मैंने उसको कहा, कि तुम अभी जाओ।

مینے اس سے کہا کہ تم اب جاؤ۔

I told him "*you may go*" (Direct.)
I told him *that he might go* (Indirect.)

इस जगह indirect sentence में you के बदले he और present 'may go' के बदले past 'might go' हुआ है।

'may go' اور he کے بدلے you میں indirect sentence اسجگهه present کے بدلے 'might go' past هوا ہے۔

ऐसे स्थलमें हिन्दीको अङ्गरेजी करनेमें वक्ताके मुंहको बातें quotation के चिह्नके बीचमें रखनेसे अङ्गरेजीमें भूल होनेकी कम सम्भावना है। हिन्दीमें कभी कभी direct और indirect दो तरहके रूप दिखाई देते हैं, किन्तु direct ही अच्छी हिन्दी है।

ایسي جگهه اُردو کي انگریزي بنانیمیں گویا کے منه کي باتین quotation کے نشان کے درمیان رکھنے سے انگریزي میں غلطي هونیکا بهت کم اندیشه ہے۔ اُردو میں کبهي کبهي direct اور indirect دوطرحکي شکلین دکهائي دیتي هیں لیکن direct هي اچهي اُردو ہے۔

उसने कहा, कि मेरे हाथमें रुपये नहीं हैं (Direct).
उसने कहा, कि उसके हाथमें रुपये नहीं हैं (Indirect).

اسنے کہا که میرے هاته میں روپیه نهین ہے (Direct).
اسنے کہا که اسکے هاته میں روپیه نهین ہے (Indirect).

He said, "*I have got* no money in my pocket." (Direct.) He said *he had got* no money in *his* pocket (Indirect).

Exercise 103.

Translate :—

[Hints :—जानना—جاننا—to know. नाड़ीमें ज्वर है—نبض مین بخار ہے—the pulse is feverish.]

1. उसने कहा, कि मैं आज स्कूल न जाऊंगा। 2. उन्होंने कहा, कि मैं इसको नहीं पहचानता। 3. मैंने उससे कहा, कि तुम्हें आज देर हुई है। 4. हेड माष्टर महाशयने कहा, कि मैं तुम्हें दूसरे दर्जेमें न चढ़ाऊंगा। 5. डाक्तरने कहा, कि तुम्हारी नाड़ीमें ज्वर है। 6. भृत्यने कहा, कि मैं इतना काम कर न सकूंगा। 7. उसने कहा, कि मेरी उम्र दश वर्षकी है। 8. हरिने कहा, कि मैं तुम्हारी बात सुनना नहीं चाहता।

1. اسنے کہا کہ مین آج اسکول نہ جاؤنگا. 2. انہون نے کہا کہ مین اسکو نہین پہچانتا. 3. مینے اس سے کہا کہ تمہین آج دیر ہوئي ہے. 4. ہیڈ ماسٹر صاحب نے کہا کہ مین تمہین دوسرے درجے مین نہ چڑھاؤنگا. 5. ڈاکٹر نے کہا کہ تمہارے نبض مین بخار ہے. 6. نوکر نے کہا کہ مین اتنا کام کر نہ سکونگا. 7. اسنے کہا کہ میري عمر دس سال کي ہے. 8. ہري نے کہا کہ مین تمہاري بات سننا نہین چاہتا.

9. The use of Say, Write and Speak—

Say, write, speak प्रभृति कई एक transitive verb हैं, उनके बाद यदि केवल व्यक्तिवाचक objective case रहे, यानी जिसे लिखा या कहा गया है, उसका उल्लेख रहे, तो इस व्यक्तिवाचक noun अथवा pronoun के पहले और write, speak प्रभृति के उपरान्त 'to' यह preposition बैठता है।

Say, write, speak, وغيرہ كئي ايک transitive verb هين انكے
بعد اگر صرف شخصي objective case رہے, يعني جسے لكها يا كہا گيا ہے
اسكا ذكر رہے تو اس شخصي noun يا pronoun کے پہلے اور write
speak, وغيرہ کے بعد 'to' يہ preposition بيٹھتا ہے۔

जैसे—مثلاً—

मैंने उससे कहा—ميں نے اس سے كہا—I *said to him*.

आपसे एक बात कहूंगा—آپسے ايک بات كہونگا—I wish to *speak to you*.

मैं उसे अभी लिखूंगा—ميں اسے ابهي لكهونگا—I will *write to him* at once.

You have not *written me*, He *said me* all this, लिखना भूल है—لكهنا غلط ہے. किन्तु—ليكن—You have not *written me a letter* लिखा जा सकता है—لكها جاسكتا ہے.

Miscellaneous Exercises.

Exercise 104.

रेलवे (Railways)।

हरिदास। गोपाल तुम कितने बजेकी गाड़ीसे मकान जाओगे ?

गोपाल। मैं पांच बजेकी गाड़ीसे ((5 o'clock train) जाऊंगा। यदि यह गाड़ी न पाऊंगा (if I miss the train), तो साढ़े पांचकी गाड़ीसे (5-30 train) जाऊंगा।

हरिदास। मैं रेलगाड़ीपर चढ़ा हूँ (travelled by rail) किन्तु यह नहीं जानता, कि ष्टेशनमें कहां क्या है (the parts of a station)। मैं यदि तुम्हारे साथ चलूं, (accompany) तो मुझे सब समझा दोगे?

गोपाल। अच्छा मेरे साथ चलो। जहां हमलोग टिकट खरीदने चलते हैं, उसका नाम booking आफिस है। मैंने आने जानेके दो ड्योढ़े दरजेके (inter class return tickets) टिकट खरीदे हैं। दश आने भाड़ा (fare) लगा। अब आओ गाड़ीमें सवार हो (get into)। जहांसे आदमीलोग (passengers) गाड़ीपर चढ़ते हैं, उसे platform कहते हैं। प्लाटफार्मकी एक ओर ट्रेन खड़ी है, दूसरी ओर मुसाफिरोंके ठहरनेकी कोठरी (waiting room), साहबोंके नाश्ते की जगह (refreshment room) है। उसे छोड़कर नई आफिस हैं। जो माल असबाब इस ट्रेनसे जावेगा, उसका वजन होता है (are weighed) दूसरी जगहसे जो चीजें आती हैं, वह एक दूसरी जगह रखी जाती हैं। इस जगहको parcel office कहते हैं। मेरे भाईने उस दिन आरेसे (Arrah) एक कनस्टर घी भेजा था (a tin or a canister of Ghee) भेजा था, उसका महसूल (freight) डेढ़ रुपये देकर मैं इसी पारसल अफिससे ले गया था।

.(Railways) ريلوے

هرداس. گوپال تم كتنے بجے كي گاڑي سے مكان جاؤگے ؟

گوپال. ميں پانچ بجے كي گاڑي سے (5'o clock) جاؤنگا. اگر يه گاڑي نه پاؤنگا (If I miss the train) تو ساڑھے پانچ كي گاڑي سے (5-30 train) جاؤنگا.

هرداس. مين ريل گاڑي پر چڑھا هون (travelled by rail) ليكن
نهين جانتا كه اِسٹيشن مين كهان كيا هے (the parts of a station).
مين اگر تمهارے ساتهه چلون (accompany) تو مجهے سب سمجها دوگے ؟
گوپال. اچها ميرے ساتهه چلو. جهان هملوگ ٹكٹ خريدنے چلتے هين
اسكا نام آفس booking هے. مينے آنے جانيكے دو ڈيوڑهے درجے كے ٹكٹ
(inter class return tickets) خريدے هين. دس آنه كرايه (fare) لگا.
اب آؤ گاڑي مين سوار هون (get into). جسجگه سے مسافر (passengers)
گاڑي مين سوار هوتے هين اسے platform كهتے هين. پلاٹ فارم كي ايك
جانب ٹرين كهڑي هے, دوسريجانب مسافرونكے ٹههر نيكي كوٹهري (room
(waiting). صاحبونكے ناشته كي جگه (refreshment room) هے. اسكے
علاوه كئي آفس هين. جو مال واسباب اس ٹرين سے جائيگا اسكا وزن
هوتا هے (are weighed) دوسري جگه سے جو چيزين آتي هين وه ايک
دوسري جگه ركهي جاتي‌هين. اسجگه كو parcel office كهتےهين. ميرے
بهائي نے اسروز آرے سے (Arrah) ايک كنسٹر گهي بهيجا تها (of Ghee
(a tin or canister). اسكا محصول (freight) ڈيڑه روپيه ديكر مين اسي
پارسل آفس سے لے گيا تها.

Exercise 105.

रेलवे।

गोपाल। ट्रेन एक आदमीके जिम्मे है (in charge of), उसे guard कहते हैं। यह देखो गार्डने सीटी बजाई (to blow a whistle), निशान (signal) इधर उधर हिलाता है (waved), अब गाड़ी छूटेगी (leave, start)। गाड़ी चलनेपर (when in motion), गार्ड अन्तिम गाड़ीमें कूदकर चढ़ जाता है (jump into)। इस गाड़ीका

नाम van है। वानमें पारसल रख देते हैं। जो सब चीजें देरसे पहुंचनेकी हैं, वह goods train से जाती हैं और जो शीघ्र जानेकी हैं, वह passenger train से जाती हैं। प्लाटफार्ममें एक जगह telegraph अफिस है। ट्रेनके एक ष्टेशन छोड़ते ही, बादके ष्टेशनमें तारसे खबर भेजी जाती है। ष्टेशनमाष्टर वह खबर पाकर प्रस्तुत होते हैं (gets ready)। यदि ष्टेशनमाष्टर देखते हैं, कि उस लाइनपर और एक गाड़ी है, तो वह तारसे देर करनेके लिये खबर भेजते हैं, इसके उपरान्त गाड़ीको दूसरी लाइनपर हटानेके लिये (shunt) कहते हैं। ष्टेशनमाष्टर ही ष्टेशनके मालिक हैं। यदि दो गाड़ियोंमें टक्कर हो (if a collision take place) तो ष्टेशनमाष्टर ही उसके लिये जिम्मेदार हैं (responsible)।

ريلوے.

گهپال. ترین ایک آدمي کے ذمے هے (in charge of) اسے guard
کہتے هین. یه دیکهو گارڈ نے سیٹي بجائي (to blow a whistle),
نشان (signal) اِدهر اُدهر هلاتا هے (waved). اب گاڑي چهوٹیگي (start
(leave). گاڑي چلنے پر (when in motion) گارڈ آخري گاڑي مین کود
کر چڑه جاتا هے (jump into). اِس گاڑي کا نام van هے. وان مین
پارسل رکهه دیتے هین. جوسب چیزین دیر سے پهنچنے کي هین وه train
goods سے جاتي هین اور جو جلد جانیکي هین وه passenger train
سے جاتي هین. پلاٹ فارم مین ایکجگه telegraph آفس هے.
ترین کے ایک اِستیشن چهوڑتے هي بعد کے استیشن مین تار سے خبر
بهیجي جاتي هے. اِستیشن ماسٹر یه خبر پاکر تیار هوتے هین (gets ready).
جب اِستیشن ماسٹر دیکهتے هین که اس لائن پر اور ایک گاڑي

ہے تو وہ تار سے دیر کرنیکے لئے خبر بہیجتے ہیں، اِسکے بعد گاڑي کو دوسري
لائن پر ہٹانے (shunt) کہتے ہیں۔ اِسٹیشن ماسٹرهي اسٹیشن کے
مالک ہیں۔ اگر دو گاڑیونمیں ٹکـــر ہو (if a collision take place)
تو اسٹیشن ماسٹر هي اسکے لئے ذمہ دار ہیں (responsible).

EXERCISE 106.

बूचा स्यार (a fox without a tail).

एकवार एक स्यार फन्देमें जा फंसा (caught in a trap)। भाग-नेके लिये खूब जोर लगानेमें (struggle) उसकी दुम कट गई। मायरचा होनेसे उसे प्रसन्नता हुई सही (he was glad), किन्तु यह सोचकर वह अत्यन्त दुःखित हुआ, कि लोगोंके सामने (public) मैं कैसे मुंह दिखाऊंगा। अन्तमें उसने एक मनसूबा गांठा (hit upon a plan)। उसने स्यारोंकी एक सभा की (called a meeting) और प्रस्ताव किया (propose), "आप सब मेरा दृष्टान्त अनुसरण कीजिये (follow my example)। मैं यह कह नहीं सकता (describe), कि अपनी दुम न रहनेसे मैं कितने आरामके साथ (comfort) इधर उधर घूमता हूं (move about)। मैं स्वयं यदि परीक्षा न करता, (try it) तो इस बातका विश्वास न करता। वास्तवमें देखिये, तो हमारी यह दुम अति कुत्सित (ugly) चीज है। यह आश्चर्य्यकी बात है (it is a wonder), कि आपलोग इतने दिनोंसे कैसे यह कुत्सित बोझ उठाये (bear) हुए हैं। मेरा प्रस्ताव यह है (I propose), कि आजसे (from this day forward) आपलोग दुमसे अलग हों (part with)।" यह बात सुनकर बड़ोंमें एक (one of the oldest) उठकर बोला (rose and said),

"मैं तो यह सोचता हूं (I rather think), कि यदि आपको अपनी दुम वापिस मिलनेकी (recover) सम्भावना (chance) होतीं, तो आप हमलोगोंको यह परामर्श न देते।"

—بوچا سیار—(a fox without a tail)

ایکبار ایک سیار پہندیمین جاپہنسا (caught in a trap). بہاگنے کے
لئے خوب زور کرنیمین (struggle) اسکي دم کٹ گئي. جان بچنے سے اسے
خوشي ضرور هوئي (he was glad) لیکن یه خیال کرکے وه نهایت رنجیده
هوا که لوگونکے (public) سامنے مین کیونکر منه دکہا ؤنگا. آخر کار اسنے ایک
منسوبه گانٹها (hit upon a plan). اسنے سیـــار ونکـــي ایک سبہاکي
(called a meeting) اور تجویز کیا (propose), "آپ سب میري نظیر
کے قدم بقدم هون (follow my example). مین یه کہه نهین سکتا
(describe) که اپني دم نه رهنے کیوجه مین کتنے آرام کے ساته (comfort)
اِدهراُدهر گہومتاهون (move about). مین خود اگر آزمائش نکرتا تو
(try it) اِسباتکا اعتبار نکرتا. واقعي دیکهئے تو هماري یه دم نهایت بدنما
(ugly) چیز هے. یه تعجب کي بات هے (it is a wonder) که آپلوگ اتنے
دنونسے کیونکر یه بدنما بار آٹهاکے (bear) هوئے هین. میري تجویز یه هے
(I propose) که آجسے آپلوگ دم رخصت کرین (part with)" یه بات
سنکر بزرنمین ایک (one of the oldest) آٹهکر بولا (rose and said),
"مین تو یه سوچتا هون (I rather think) که اگر آپکو اپني دم واپس
ملنیکـــي (recover) امیـــد هوتي (chance) تو آپ هملوگونکو یه صلاح
ندیتے."

EXERCISE 107.

नूरजहां (Nur Jehan)।

नूरजहांका जीवन वृत्तान्त (incidents of her life) ऐसा अद्भुत (strange) है, कि सुनकर चौंकना पड़ता है (one is struck to hear)। नूरजहाके पिता मिरजा गयास ईरानी थे। उन्होंने नितान्त दुर्द्दशाग्रस्त होकर सपरिवार स्वदेश त्याग करके भारतवर्षकी ओर यात्रा की; राहमें मरुभूमिमें (desert) नूरजहां उत्पन्न हुई (to be born)। गयासकी ऐसी अवस्था नहीं थी, कि वह इस नवजात (new-born) लड़कीका राहखर्च दे सकते (meet the expenses of the journey), इसलिये उसे राहमें छोड़ गये (left)। कुछ वर्षोंके उपरान्त गयासके साथी एक सौदागरने (merchant) दयापरवश होकर (took pity on her) बालिकाके भरण पोषणका भार ग्रहण किया (undertook to look after her) और गयासकी स्त्री हीको उसके लालन पालनके लिये धावीकी तरह (as nurse) नियोजित कर दिया (appointed)। बालिकाका नाम पड़ा मेहरुन्निसा। यही स्त्री जहांगीरकी बड़ी रानी हुई थी और सम्राट् प्रायः सब विषयोंमें उनकी राय लेकर चलते थे।

.(Nur Jehan) نورجہان

نور جہان کي سوانح عمري (incidents of her life) اتني عجيب (strange) هي كه سنكر دنگ رهجانا پڑتا هے (one is struck to hear). نور جہان کے والد مرزا غياث ايراني تهے. انهون نے نہايت بري حالت مين معه اپنے گھر بار کے اپنا ملک چهوڑ کر هندوستان کيطرف سفر کيا ; راه مين ريگستان مين (desert) نور جہان پيدا هوئي (to be born).

غیاث کي ایسي حالت نه تهي که وه اِس نئي پیدا (new-born) لڑکي کا زادراه دے سکتے (meet the expenses of the journey)، اِسلئے وه اُسے راه مین چهوڑ گئے (left). کچه لمحونکے بعد غیاث کے ساتهي ایک سوداگرنے (merchant) ترس کهاکر (took pity on her) لڑکي کے پالنے کا بوجهه اپنے اوپرلیا (undertook to look after her) اور غیاث کي بیوي کوهي اُسکے پالنے کے لئے انا کیطرح (as nurse) مقرر کیا (appointed). لڑکي کا نام مهرالنسا پڑا. یهي عورت جهانگیر کي بڑي ملکه هوئي تهي اور شاه عموماً کل معاملونمین آنکي راے لیکر چلتے تهے.

Exercise 108.

डाकू नौकर (a robber domestic).

पादड़ी हिल (the Rev. Mr. Hill) एकवार सड़कपर अकेले घूम रहे थे ऐसे समय एक बटमार डाकूने (a highway man) उनको ठहरने कहा (stopped him)। इसके स्वर और ढङ्गसे (voice and manner) उन्हें मालूम हुआ, कि वह इस व्यवसायका नया व्यवसायी है (young in his profession)। जो हो; हिल साहवने उसे अपने रुपये पैसे और घड़ी देकर पूछा,—"भई। तुम किसलिये ऐसे असम-साहसिक कार्य्यमें प्रवृत्त हुए हो (what has led you to so desperate a course)?" डाकूने साफदिलीसे (candidly) कहा, "महाशय! मुझे किसी तरहका काम न मिलनेसे (out of employment) मेरी स्त्री और लड़के अन्नके अभावसे मरे जाते हैं (are perishing for want)। हताश होकर (through despair) मैं डाकू होनेपर (to turn robber) वाध्य हुआ हूं।" हिल साहबने उसकी दुरवस्थाके

व्यथित होकर (feeling for his distress) अपना नाम और पता (address) बताकर कहा,—"तुम कल मुझसे मिलना।" चोर बातके अनुसार (as desired) मिला। दयालु पादड़ी महाशयने उसे (the kind reverend gentleman) अपने परिवारमें नौकरी दी (took him into his service)। चोर साधु हुआ (an honest man) और यावज्जीवन (for life) सदाशय (noble)साहबका सेवक होकर रहा (continued)।

ڈاكو نوكر (a robber domestic).

پادري هل (the Rev. Mr. Hill) ايكبار سڑک پر تنها گهوم رهے تهے
ايسے وقت ايک راهزن نے (a highway man) انهين ٹهرلے كها him)
(stopped. اسكي آواز اور قرينےاسے (voice and manner) انهين معلوم هوا
كه وه اس روزگار كا نيــا روزگاري هے (young in his profession).
القصه هل صاحب نے اسے اپنے روپيه پيسے اور گهڑي ديكر پوچها—"بهائي!
تم كسلئے اس خطرناک همت كا كام كرنے هو (led you to so desperate
(what has ?" ڈاكو نے صاف‌دلي سے كها (candidly) "جناب! ميرے
كوئي كام نه نرهنے كيــوجه (out of employment) ميــري بيوي اور
بچے بلا كهانے مرے جاتے هين (are perishing for want). لاچار هوكر
(through despair) مين ڈاكو هونيپر (to turn robber) مجبور هوا
هون." هل صاحب نے اسكي مصيبت پر مغموم هوكر (for his distress)
(feeling اپنا نام اور پته (address) بتاكر كها—"تم كل مجهسے ملنا."
چور اسكے مطابق (as desired) ملا. رحيم پادري نے اسے (gentleman
(the kind reverend اپنے گهرمين نوكري دي (him into his service)

اور زندگي بهر (an honest man) ايمـــاندار هوا چٖرر (took
(continued) صاحب كا نوكر هو كر رها (noble) شريف (for life)

Exercise 109.

विक्रीके खिलौने (toys to sell)।

फेरीवालेकी (pedler) "विक्रीके खिलौने," "विक्रीके खिलौने" की हांकें (to cry) सुनकर शान्तिने मासे कहा,—"मा! मुझे खिलौने ले दो (buy me toys, mamma)। माने पूछा,—"देखूं (let me see) कौन कौन खिलौना है।"

यह देखिये बबुआ (dolls) हैं, (here are) लट्टू है, गोली है, काठका घोड़ा है और भी कितनी ही चीजें हैं (lots of other things)।

शान्तिने कहा,—"मैं एक बबुआ लूंगा।" शान्तिके भाईने कहा—"मैं एक लट्टू लूंगा।"

शान्तिकी माने कहा, कि तुम अपना सबसे अच्छा बबुआ दिखाओ (the best dolls you have)।

यह लीजिये, मा (here is one, ma'am)।

कितना दाम? फेरीवालेने कहा, चार आने।

माने कहा,—"यह बहुत ज्यादा दाम है (the price is too much)।"

"अच्छा आप एक पैसा कम दीजियेगा।"

मा। लट्टू आनेमें कितने दोगे? (for an anna)

फेरी। यह फरमाइशी चीजें हैं (these things are made to order), आनेमें दोसे अधिक दी न जा सकेंगी।

मा। अच्छा उतने ही दो। तुम्हारे कुल साढ़े चार आने हुए (your total dues are), यह लो (here it is)।

بیچنے کے کھلو نے—(toys to sell),

پھیریواے کي (pedler) "کھلونے لو کھلونے" "کھلونے لو کھلونے" کي صدا سُنِين (to cry) سنکـــر شانتي نے ماں سے کہا "اما! مجہے کھلـــونے دو (buy me toys, mamma)."

ماں نے پوچھا—"دیکھوں (let me see) کون کون کھلونا ہے."
یہ دیکھئے بیرا (dolls) ہے (here are) لٹو ہے، گولي ہے، کاٹھہ کا گھوڑا ہے اور بہي کتني چیزین ھین (lots of other things).

شانتي نے کہا—"مین ایک بیرا لونگا." شانتي کے بہائي نے کہا—"مین ایک لٹو لونگا." شانتي کي ماں نے کہا کہ تم اپنا سب سے اچھا بیرا دکھاؤ (the best dolls you have).

یہ لیجئے ماں (here is one, ma'am).
کتنا دام؟ پھیریواے نے کہا، چار آنے.
ماں نے کہا—"یہ بہت زیادہ دام ہے" (the price is too much).
"اچھا ایک پیسہ کم دیجیئگا."
ماں. لٹو آنے مین کتنے درے؟ (for an anna)
پھیري والا. یہ فرمایشي چیزین ھین (these things are made to order) آنے مین درسے زیادہ دي نہ جا سکینگي.
ماں. اچھا اتنے هي دو. تمہارے کل سارھے چار آنے ہوئے (your total dues are) یہ لو (here it is).

EXERCISE 110.

कुत्तेके काटनेकी चिकित्सा (treatment of dog-bite)

एक आदमीको कुत्तेने काटा था। वह यह पूछता फिरा (go about asking), कि कौन उसे अच्छा कर सकेगा। ऐसा करते करते एक आदमीसे उसकी भेंट हुई, उसने कहा,—"देखो, यदि अच्छे होना चाहते हो, तो एक टुकड़ा रोटी लेकर घावके रक्तमें डुबाकर (dip) जिस कुत्तेने तुम्हें काटा है, उसे खिला दो।" यह बात सुनकर वह हंसकर बोला,—"यदि तुम्हारा यह परामर्श सुनना पड़े, तो शहरमें जितने कुत्ते हैं, सभी खानेके लोभसे मुझे काटकर फाड़ डालेंगे।" जो शत्रुको रुपये पैसे देकर वश करता है, (buy up his enemies) उसे शत्रुका अभाव नहीं रहता (is never in want of enemies)।

کتّے کے کاتنے کي دوا (treatment of dog-bite)

ایک آدمي کو کتے نے کاتا تھا. وہ یہ پوچھتا پھرا (go about asking) کہ کون اسے اچھا کر سکیگا. ایسا کرتے کرتے ایک آدمي سے اسکي ملاقات هوئي، اسنے کہا—"دیکھو اگر اچھے هونا چاهتے هو تو ایک ٹکڑا روٹي لیکر زخم کے خون مین ڈبا کر (dip) جس کتے نے تمھین کاتا هے اسے کھلا دو." یہ بات سنکر وہ هنسکر بولا—"اگر تمھاري یہ صلاح ماننا پڑے تو شہر مین جتنے کتے هین سبھي کھانیکي لالچ سے مجھے کاٹکر پھاڑ ڈالینگے." جو دشمن کو روپیہ پیسہ دیکر قابو کرتا هے (buy up his enemies) اسے دشمنونکي کمي نہین رہتي (is never in want of enemies).

EXERCISE 111.

अगले समयका विचार (trial in olden times)

अगले समयमें सुलेमान (Solomon) नामके एक राजा थे। एकबार

दो स्त्रियां एक लड़का लेकर उनके पास गईं (came into his presence)। एकने कहा,—"यह मेरा लड़का है," दूसरी स्त्रीने भी ठीक वही बात कही। यह कहकर दोनो लड़केको इसतरह खींचने तानने लगीं (pull), कि जान पड़ा मानो. लड़का फटकर दो टुकड़े हो जावेगा (tear the baby asunder)। यह ठीक करना बहुत कठिन था, कि लड़का किसका है।

ऐसे समय राजाने एक तलवार लानेको आज्ञा दी। उसी समय तीक्ष्णधार (sharp-edged) तलवार लाई गई। राजाने कहा, कि मैं किसीका अविचार (injustice) न करूंगा। मैं यह झगड़ेकी चीज (the thing in dispute) समान दो भागोंमें विभक्त करके (cut it in two) दोनोंको दूंगा। एक भृत्यको आज्ञा दी—"देखो, इस लड़केके दो टुकड़े करके आधा एकको और आधा दूसरेको दो।"

जो असली (real) मा थी, वह तलवार उठी देख चिल्ला उठी (gave a shriek), कहा,—"इसे मत काटो, मैं लड़का नहीं चाहती, इसी सर्व्वनाशीको (wicked women) लड़का दो। इसे जीता रहने दो (let it live)।" दूसरी स्त्रीका वैसा कातर भाव (distress of mind) दिखाई नहीं दिया ; उसने कहा,—"मुझे जो न्यायसे प्राप्य है ; उससे अधिक मैं कुछ नहीं चाहती (no more than my just rights)। लड़केको दो टुकड़े करके मुझे आधा दो।"

राजा दोनोंके आचरण देखकर समझ गये, कि दोनोंमें जिसका हृदय कोमल है (the more tender of the two), वही असली मा है। उन्होंने आज्ञा दी "जो कटाना नहीं चाहती (who would not it slain) उसीको लड़का दो। यही स्त्री इसकी असली मा है।"

اگلے وقتونکا انصاف (trial in olden times).

اگلے وقتونمین سلیمان (Solomon) نامي ایک بادشاہ تہے۔ ایکبار دو عورتین ایک لڑکا لیکر اُنکي خدمت مین حاضر ہوئین (came into his presence). ایک نے کہا—"یہ میرا لڑکا ہے" دوسري عورت نے بھي ٹھیک وھي بات کہي۔ یہ دونون لڑکے کو اِسطرح کھینچنے تاننے لگین (pull) کہ معلوم ھوا گویا لڑکا پھٹکر دو ٹکڑے ھو جائیگا (tear the baby asunder). یہ ٹھیک کرنا بہت مشکل تہا کہ لڑکا کسکا ہے۔

اتنے مین شاہ نے ایک تلوار لانیکا حکم دیا۔ اُسیوقت تیز (sharp-edged) تلوار لائي گئي۔ شاہ نے کہا کہ مین کسي کے ساتھ بے انصافي (injustice) نکرونگا۔ مین یہ جھگڑے کي چیز (the thing in dispute) برابر کے دو حصونمین تقسیم کرکے (cut it in two) دونونکو دونگا۔ ایک نوکر کو حکم دیا—"دیکھو اِس لڑکے کو دو ٹکڑے کرکے نصف ایک کو اور نصف دوسري کو دو۔"

جو اصلي (real) ماں تھي، وہ تلوار اُٹھي دیکھکر چیخ اُٹھي (gave a shriek) و کہا—"اِسے نہ کاٹو، مین لڑکا نہین چاھتي اسي خام پارہ کو (wicked women) لڑکا دو۔ اسے زندہ رھنے دو (let it live)." دوسري عورتنے ویسي پریشاني (distress of mind) ظاھر نہین ھوئي، اُسنے کہا—"مجھے جو انصافاً ملنا مناسب ہے اُس سے زیادہ مین کچھ نہین چاھتي (no more than my just rights) لڑکے کو دو ٹکڑے کرکے مجھے نصف دو۔"

شاہ نے دونونکا رویہ دیکھکر سمجھہ لیا کہ دونونمین جسکا دل نرم ہے (the more tender of the two) وھي اصلي ماں ہے۔ اُنھون نے حکم دیا—"جو کٹانا نہین چاھتي (who would not it slain) اُسیکو لڑکا دو۔ یہي عورت اِسکي اصلي ماں ہے۔"

EXERCISE 112.

मदारी और दरजी (A conjuror and a tailor.)

एक दिन एक मदारीसे एक दरजीकी मुलाकात हुई (they met)। दरजीने कहा,—"हाय मैं कितना अभागा हूं (unhappy)। लोग यदि एकबार यह खयाल कर लें (take it into their heads), कि हम अब कपड़ वपड़ नहीं पहनेंगे (to live without clothes), तो मैं बरबाद हो जाऊंगा (I am undone)। मेरे करनेको (have recourse to) अब और दूसरा कोई रोजगार नहीं है!"

मदारीने जवाब दिया,—"वास्तविक भाई तुम्हारे लिये मुझे बड़ा दुःख होता है (I pity you)। मैं भगवानको धन्यवाद करता हूं, कि मेरी अवस्था ऐसी बुरी नहीं है (things are not quite so bad with me); कारण, मेरा एक तमाशा यदि ठीक न हो (if one trick should fail) मैं और एक सौ तमाशे दिखा सकता हू। जाओ भाई, यदि तुम्हें भीख मांगना पड़े (reduced to beggary), तो मुझसे कहना (apply to me) मैं तुम्हारे कष्ट दूर करूंगा (relieve you)।"

कुछ दिनोंके उपरान्त देशमें अकाल (famine) पड़ा। दरजी किसी तरह अपना काम चलाने लगा (managed to get on somehow), कारण पेट न भरकर भी लोग नङ्गे नहीं रह सकते थे। किन्तु बेचारा (poor) मदारी बड़ कष्टमें पड़ा (in great distress)। लोग खाने हीको नहीं पाते, तो शौकसे (for amusement) तमाशा क्या देखेंगे? उसने लोगोंसे कितना ही कहा,—"मैं आग निगल सकता हूं", "मैं मुंहसे आलपीनोंको कै कर सकता हूं" (vomit pins), पर

किसीने उसे पैसा नहीं दिया। अन्तमें। जिस दरजीके रोजगारसे (calling) उसने अश्रद्धा दिखाई थी (despised), उसी दरजीसे भीख मांगनेपर वह बाध्य हुआ।

(A conjuror and a tailor) مداري اور درزي

ایکروز ایک مداري سے ایک درزي کي مُلاقات هوئي (they met).
درزي نے کہا—"افسوس! مین کتنا بدقسمت هون (unhappy)
لوگ اگر ایکبار یه خیال کرلین (take it into their heads) که هم اب
کپڑے نهین پهنینگے (to live without clothes) تو مین برباد هوجاؤنگا
(I am undone). میرے کرنیکو (have recourse to) اب دوسرا
کوئي کام نهین هے."

مداري نے جواب دیا—" فی‌الواقع بهائي تمهارے لئے مجهے نهایت
رحم هوتا هے (I pity you) مین خدا کا شکریه ادا کرتا هون که میري
حالت اتني بري نهین هے (things are not quite so bad with me)
وجه یه که میرا ایک تماشه اگر ٹهیک نهو (if one trick should fail)
تو مین اور ایکسو تماشے دکها سکتا هون. جاؤ بهائي اگر تمین بهیکه مانگنا
پڑے (reduced to beggary) تو مجهسے کهنا (apply to me) مین
تمهاري تکلیف دور کرونگا (relieve you)."

کچه دنون کے بعد ملک مین قحط (famine) پڑا. درزي کسیطرح اپنا
کام چلانیلگا (manage to get on somehow) رجهه یه که شکم سیر نهو
غریبي لوگ برهنه ره نهین سکتے تهے. لیکن بیچاره (poor) مداري بڑي
مصیبت مین پڑا (in great distress). لوگ کهانیکو هي نهین پاتے تو
تفنن کے (for amusement) تماشه کیا دیکهینگے؟ آسنے لوگونسے کتنا هي
کہا—"مین آگ نکل سکتا هون،" "مین منه سے اچهیدونکي قے کرسکتا

هوں (vomit pins)," لیکن کسي نے اُسے پیسہ نہ دیا. آخرش جس درزي کے روزگار سے (calling) اُسنے نفـــرت دکھـــائي تھي (despised) اُسي درزي سے بھیکھ مانگنے پر مجبور ھوا.

CHAPTER XI.

Letter-Writing.

1. General directions :—

अङ्गरेजी चिट्ठी लिखनेका कायदा हिन्दी चिट्ठी लिखनेके कायदेकासा नहीं है। हिन्दीमें "श्रीगणेशजी सहाय" इत्यादि आरम्भमें लिखते हैं; अङ्गरेजी चिट्ठीके आरम्भमें भगवानके नामका गन्धतक नहीं रहता। हिन्दीको तरह God या Lord लिखनेसे दोष होता है। हिन्दीमें जिस जगहसे पत्र लिखा जाता है, पत्रके भीतर प्रायः ही उसका उल्लेख नहीं किया जाता और तारीख या मिती पत्रकी अन्तिम पंक्तिमें लिखी जाती है; अङ्गरेजी चिट्ठीके दाहने कोनेपर पहले लेखकका ठिकाना, फिर उसके नीचे तारीख और साल लिखना पड़ता है। हिन्दी पत्रमें "भवदीय" "शुभानुध्यायी" प्रभृति शब्दोंके उपरान्त लेखकका नाम रहता है, अङ्गरेजीमें यह नहीं होता, पत्रके ठीक नीचे दाहने किनारेपर दूसरी तरहके शब्द और लेखकका नाम लिखा जाता है। अङ्गरेजीमें "श्रीचरण कमलेषु" प्रभृति नहीं होता।' नीचेकी नजीरसे अङ्गरेजी चिट्ठीका ढङ्ग अच्छी तरह मालूम हो जावेगा।

انگـــریزي خط لکھنے کا قاعدہ اردو خط لکھنے کے قاعدہ کا سا نہیں ہے۔ اردو میں "بسم اللہ الرحمن الرحیم" وغیرہ ابتدا میں لکھتے ھیں؛

انگریزي خط کے آغاز میں خدا کے نام کا نشان بھي نہیں ھوتا. اردو کیطرح
God یا Lord لکھنے سے غلطي ھوتي ہے. اردو میں جسجگہ سے لکھا
جاتا ہے, خط کے اندر عموماً ھي اسکا تذکرہ نہیں کیا جاتا اور تاریخ وغیرہ
خط کي آخري سطر میں لکھي جاتي ہے. انگریزي خط کے داھنے گوشہ پر
پہ کاتب کا ٹھکانا پھر اسکے ٹھیک نیچے تاریخ اور سال لکھنا پڑتا ہے.
اردو خط میں "خاکسار" "خادم" وغیرہ لفظونکے بعد کاتب کا نام رھتا ہے.
انگریزي میں یہ سب نہیں ھوتا, خط کے ٹھیک نیچے داھنے کنارے پر
پہر بطرحکے لفظ اور کاتب کا نام لکھا جاتا ہے. انگریزي میں "قبلۂ کونین,
کعبۂ دارین" وغیرہ نہیں ھوتا. نیچے کي نظیر سے انگریزي خط کا طریقہ
اچھي طرح معلوم ھو جائیگا

(A)

The Hindu Hostel,

4th June 189

(B)

My dear Sir,

I shall feel much obliged if you will favour me with a call at your earliest convenience. I have got fever, accompanied with a distressing headache.

D

I am,

My dear Sir,

yours faithfully

Guru Das Sen

E

Babu Surya Kumar Sarbadhikary L. M. S.
Wellington Street.

(A.) The address and date. हरेक चिट्ठीमें ठिकाना और तारीख लिखी जाती है, न लिखनेसे चिट्ठी अधूरी होती है।
هر ایک خط میں پتہ اور تاریخ لکھی جاتی ہے۔ نہ لکھنے سے خط ادھورا خیال کیا جاتا ہے۔

(B.) The Salutation. अपरिचित आदमीको Sir, कुछ परिचित आदमीको Dear Sir, अधिक परिचित आदमीको My dear Sir लिखना पड़ता है। कारबारी लोग Dear Sir लिखा करते हैं।
اجنبي آدمي کو Sir، کسیقدر شناسا کو Dear Sir اور خوب شناسا کو My dear Sir لکھنا پڑتا ہے۔ روز گاري لوگ Dear Sir لکھا کرتے ھیں۔

पिताको—والد کو—My dear father. भाईको—بھائي کو—My dear brother. छोटे भाईको—برادر خورد کو—My dear Haris, My dear Nagendra. बन्धुजनको—اقربا کو—My dear Surendra Babu, Dear Surendra. शिक्षक और बड़ोंको—معلم اور بزرگوں کو—My dear Sir.

किसी अङ्गरेजसे यदि प्रभु भृत्युका सम्बन्ध रहे तो My dear Sir (या स्थल विशेषमें Sir) लिखना; यदि बराबरीका सम्बन्ध रहे, तो My dear Mr. Stevens लिखना; यदि खूब घनिष्ठता हो, तो Dear Stevens या My dear Stevens लिखा जा सकता है। Company या committee को Sirs या Gentlemen लिखा जाता है।

کسي انگریز سے اگر مالک نوکر کا رشتہ رہے تو My dear Sir (یا خاص مرتعونپر Sir) لکھنا ; اگر برابري کا تعلق هوتو My dear Mr. Stevens لکھنا اگر خوب گہرا تعلق هو تو Dear Stevens یا My dear Stevens لکھا جا سکتا ہے. Company یا committee کو Sirs یا Gentlemen لکھا جاتا ہے.

(C) The body of the Letter. पत्र लिखनेका नियम यह है। शिष्टाचार न दिखाकर एकबारगी ही वक्तव्य विषय लिखना आरम्भ करना, वक्तव्य विषय लिख चुकनेपर पत्र समाप्त करना। अप्रासङ्गिक असम्बद्ध बातें लिखना निषिद्ध है।

خط لکھنے کا قاعدہ یہ ہے. القـــاب واداب و تمہید نہ باندہ کر ضروري باتین لکھنا شروع کر دو اور اُنکے ختم هونیپر خط بہي ختم کر دو. بلاواسطہ بے سلسلہ باتین لکنھا منع ہے.

(D) The Subscription. सीढ़ीके डण्डेकी तरह सजाना पड़ता है। पहली और दूसरी पंक्तिके अन्तमें comma रहेगा। दूसरी पंक्तिमें (B) की बातें लिखना। तीसरी पंक्तिमें नितान्त अपरिचितको Yours faithfully या कभी Yours truly लिखना। अधिक परिचितको Yours sincerely लिखना। शिक्षकको लिखना Your obedient pupil या Yours obediently ; अन्नदाताको Your obedient servant या Yours obediently पिताको Your loving son, भाईको Your affectionate brother, या Yours affectionately लिखना।

زینے کے پایہ کیطرح آراستہ کرنا پڑتا ہے. پہلي اور دوسري سطر کے آخیر مین comma رهیگا. دوسري سطر میں (B) کي باتیں لکھنا. تیسري

سطر میں بالکل اجنبي کو Yours faithfully یا کبھي Yours truly لکھنا. دوست آشنا کو Yours sincerely لکھنا. استاد کو لکھنا pupil Your obedient یا Yours obediently ; والدکو Your loving son بھائي کو Your affectionate brother یا Yours affectionately.

Note—लिखो—لکھو—Your + *adjective* + *noun*, या—یا—Yours + *adverb*.

(E) The Superscription. यह पत्रके भीतर भी लिखा जा सकता है और ऊपर भी। साहबको इस प्रकार लिखना—Charles Tawney Esq. शिरनामेपर Mr. लिखना उचित नहीं है। कम्पनीको इस प्रकार लिखना—Messrs. Bourne, Sheppard & Co.

یہ خط کے اندر بھي لکھا جا سکتا ہے اور اوپر بھي۔ صاحب کو اسطرح لکھنا Charles Tawney Esq. سرنامے پر Mr. لکھنا مناسب نہیں ہے۔ کمپني کو اسطرح لکھنا— Messrs. Bourne Sheppard & Co.

2. Official Letters यानी सरकारी चिट्ठीपत्रोंमें सामान्य आदमी बड़े आदमीको और बड़े आदमी सामान्य आदमीको ऊपर लिखेंगे Sir ; नीचे लिखेंगे—

یعني سرکاري خطوط میں معمولي آدمي بڑے آدمي کو اور بڑے آدمي معمولي آدمي کو اوپر لکھیں Sir نیچے لکھیں—

I have the honour to be,

Sir,

Your most obedient servant,

A. B.

सरकारी चिट्ठी इस तरह आरम्भ करो—خط اسطرح شروع کرو سرکاري—I have the honour to state (represent, inform &c).

किसीको कुछ करनेके लिये कहना हो, तो इस तरह आरम्भ करो —کسیکو کسي کام کے لئے لکھنا هو تو اسطرح آغاز کرو— "Will you &c." or, "Will you kindly &c." "Please &c." "I shall be obliged if you &c." "I shall feel obliged if you &c."

EXERCISE 113.

Write the following letters in English.

LETTER I.

श्रीचरणकमलेषु ।

सेवक श्रीकालीपद देवशर्म्मणः प्रणामपूर्व्वक निवेदनं विशेष। (अङ्गरेजीमें यह अंश छोड़ देना) आपके आशीर्व्वादसे मैं शारीरिक अच्छा हूं। आपने जो रूपये भेजे, उससे मेरे रहनेका खर्च पूरा न होगा (will not be enough)। इसलिये अनुग्रह करके शीघ्र रुपये भेजेंगे। ३री जून।

[शिरनामा] परम पूजनीय श्रीयुक्त बाबू आशुतोष चौधुरी।

अग्रज महाशय समीपेषु।

معظم و مکرم بندہ۔

بعد اداے آداب عبودیت کے عرض پرداز هوں که (انگریزي میں یه حصه ترک کردینا) آپکي دعاسے میں جسماني بهر طور اچها هوں۔ آپنے جو روپیه بهیجا اس سے میرے رهنے کا خرچ پورا نهوگا (will not be enough) اسلئے نوازش فرما کر جلد روپیه بهیجیگا۔ فقط۔ المرقوم ۳ جون۔

(سرنامه) بخدمت عالیجناب معلی القاب جناب بابو آشوتوش چودهری مفتوح باد۔

LETTER II.

भाई दुर्गाचरण,

तुम कलकत्ते कब आओगे? तुम्हारा शरीर कैसा है, इसकी खबर भेजकर मेरी चिन्ता दूर करना। मेरी परीक्षा समीप पहुंच गई है, इसलिये तुम्हारे मकान जा न सका। इति ३ री अगस्त।

तुम्हारे स्नेहका
श्रीकालीपद बन्द्योपाध्याय।

بہائي درگا چرن،

تم کلکتے کب آؤگے؟ تمہاري صحت کیسي هي، اِسکي خبر بهیجکر میري فکر دور کرنا۔ میرا امتحان نزدیک آگیا اِسلئے تمہارے مکان جانہ سکا۔ فقط المرقوم ۳ اگست۔

تمہارا فدائي
شري کالي پد بندو پادهیاے۔

LETTER III.

श्रीयुक्त थेकर स्पिङ्क कम्पनी महाशयेषु—

आप कृपा करके मुझे एक अच्छी अङ्गरेजी डिकशनरी भेजिये, इसका दाम आदमीके हाथ भेजता हूं। इति २ री मई।

श्रीचन्द्र मोहन मजुमदार।

جناب تہیکر اسپنک کمپني صاحب—

آپ مہربانی فرماکر مجھے ایک اچھي انگریزي ڈکشنري بهیجئے۔ اِسکي قیمت حامل خط هذا ارسال هے۔ فقط المرقوم ۲ مئي۔

شري چندر موهن مجومدار

LETTER IV.

सेवक श्रीरामकृष्ण देवशर्म्मणः अशेष प्रणामपूर्व्वक निवेदनं विशेष। [अङ्गरेजीमें यह अंश परित्याग करना] मैं बीमारीसे इस वर्ष माइनर परीक्षा दे नहीं सका, इसके लिये अत्यन्त दुःखित हूं। किन्तु इससे मैं भग्नोत्साह नहीं हुआ हूं, आगामी वर्ष परीक्षा देनेका सङ्कल्प किया है। मैं इस समय सुस्थ हूं। स्नेहमयी जननी और भाई बहन कैसे हैं, लिखियेगा। अपने इस अभागे लड़केके लिये उद्विग्न न होंगे।

جناب فيضماب كرمفرماے بندہ سلامت.

بعد تسليم بصد تعظيم ے عرض پرداز هون كه [انگريزي مين يه حصه ترك كر دينا] مين بيماري كي وجهه امسال مائنر امتحان مين شريك نہين هو سكا اسكے لئے نهايت تاسف كرتا هون. ليكن اس سے مين دلشكسته نہين هوا هون. آئنــــده سال امتحــــان دينے كا اراده كيا هے. مين اب تندرست هون. مهربان والده اور بهائي بهن كيسے هين لكهيئگا. اپنے اس بد قسمت لڑكے ے لئے متردد نه هوجيئگا.

LETTER V.

परम पूजनीय श्रीयुक्त हेड माष्टर महाशय समीपेषु—

महाशय—कल रातसे मुझे भयानक ज्वर आया है, इसलिये स्कूल आ नहीं सकता। सुतरां निवेदन है, कि आप अनुग्रह करके मुझे क्षमा करेंगे। इस आदमीके हाथ वर्त्तमान महीनेकी फीस भेजता हूं।

आपका एकान्त बाध्य छात्र श्री—

عالیصفات والی درجات هیڈ ماسٹر صاحب دام ظلکم۔

جنابعالي—کل راتسے مجھے خوفناک بخار آیا ہے اسلئے اسکول جا نہیں سکتا۔ لہذا عرض یہ ہے کہ آپ مہربانی فرما کر مجھے معاف فرمائینگے۔ اس آدمي کے هاتهہ موجودہ مہینے کي فیس بهیجتا هون۔

آپکا خادم—طابعلم—شري—

LETTER VI.

महाशय—सुना है, कि हमारी परीक्षाका फल निकला है। हमारे पिता महाशय तथा और और लोग यह जाननेके लिये अत्यन्त व्यग्र हैं, कि मैं परीक्षामें उत्तीर्ण हुआ हूं या नहीं। इसलिये प्रार्थना यह है, कि समाचार भेजकर अनुगृहीत करेंगे। इति १० वी जनवरी।

جنابعالي۔ سنا ہے کہ همارے امتحان کا نتیجہ نکلا ہے۔ همارے والد صاحب اور دیگر اصحاب یہ جاننے کے لئے نہایت متفکر هین کہ مین امتحان مین کامیاب هوا هون یا نہین۔ اسلئے عرض ہے کہ خبر بهیجکر مشکور فرمائینگے۔ فقط المرقوم۔ ۱ جنوري۔

LETTER VII.

भाई नरेन्द्र—यह जाननेकी इच्छा होती है, कि तुम परीक्षामें उत्तीर्ण होनेपर किस स्कूलमें पढ़ोगे। पिताजी मुझसे कहते हैं, कि जिला स्कूलमें पढ़ो। वहां पढ़ाई अच्छी होती है। वहांके हेडमास्टर नलिनी बाबू खूब यत्न करते हैं। और मकानसे भी जा आ सकूंगा। शीघ्र उत्तर देनेसे बाधित हूंगा।

بهائي نریندر—یہ جاننے کي خواهش هوئي ہے کہ تم امتحان مین کامیاب هونیپر کس اسکول مین پڑهوگے۔ ابا مجهسے کہتے هین کہ ضلع

اسکول مين پڑهو. يہان پڑهائي اچهي هوتي ہے. يہان کے هيڈ ماسٹر
نلني بابو خوب خيال رکهتے هين. اور مکان سے بهي جا آسکونگا. جلد
جواب پانيپر مشکور هونگا.

CHAPTER XII.

IDIOMATIC EXPRESSIONS ABOUT—

1. The School—

मैं रिपन काग्लिजमें भरती हुआ हूं—رپن کالج مين بهرتي هوا هون
مين—I have been admitted into the Ripon College.

इस स्कूलमें अच्छी पढ़ाई होती है—ہے هوتي پڑهائي اچهي مين
اس اسکول—The teaching is good in this school.

आज रीटीन बहुत बदल गया है—ہے بدلگيا بہت روتين آج—There are several changes in the routine to-day.

आज हाजरी नहीं हुई—هوئي نہين حاضري آج—The register of attendence has (the roll) not been called to-day.

कल और परसों छुट्टी है—ہے تعطيل پرسون اور کل—To-morrow and the day after are holidays.

काहेकी छुट्टी?—?تعطيل کاهيکي—What are theh olidays for?

जन्माष्टमीकी छुट्टी—تعطيل کي جنماشٹمي—Holidays for *Janmastami* or the birth of *Krishna*.

मुहर्रमपर तुम्हें कितने दिनोंकी छुट्टी है?—? ہے تعطيل روزکي
کتنے تمہين پر محرم—How long is your school closed on account of the *Moharrum*?

मुझे छुट्टी न मिलेगी—مجھے چھٹّي نہ مليگي—We shall have no holidays.

उसी दिन परीक्षा आरम्भ होगी—اسي روز امتحان شروع هوگا—The Examination will commence that day.

तुमने कैसी परीक्षा दी ?—تمنے امتحان کيسا ديا ?—How have you done in the examination ? (How have you answered the examination papers)

अङ्गरेजी साहित्यके प्रश्न किसने चुने हैं ?—انگريزي لٹريچر کے سوال کسنے چنے هين ?—Who set the question in (or.) English literature ?

मैं सब लिख नहीं सका हूं—مين سب لکھ نہين سکا هون—I could not answer all the questions.

पांच लिखे थे, कि घण्टा बज गया—پانچ لکھے تھے کہ گھنٹہ بج گيا—I had answered five questions when the bell rang.

हेडमाष्टर [महाशय]ने कहा, "समय हो गया, अब न लिखो"—هيڈ ماسٹر صاحب نے کہا "وقت هو گيا، اب نہ لکھو"—The Head Master said, " Time is up ; stop writing."

पचीससे ज्यादा लड़कोंने परीक्षा नहीं दी—پچيس سے زيادہ لڑکون نے امتحان نہين ديا—Not more than 25 boys (or, only 25 boys) appeared at the examination.

मेरी लिखावट अच्छी नहीं है—ميري تحرير اچھي نہين ہے—My hand-writing is not good, (or, I do not write a good hand).

डरता हूं, कि कहीं फेल न हो जाऊं—ڈرتاهوں کہ کہیں فیل نہ ہو جاؤں—I am afraid I shall be plucked.

2. **Market—**

इसबार चावलका बाजार बहुत गर्म है—اِسبار چاول کا بازار بہت گرم ہے—The price of rice, this year, is very high.

अच्छे चावलकी क्या दर है?—اچھے چاول کي کیا در ہے؟—What is the price of the best rice? (or, what is the price of the rice of the best quality?)

रुपयेमें आठ सेर—في روپیه آٹھ سیر—Eight seers the rupee (for a rupee).

मेरे मकान डेढ़ मन भेज दो—میرے مکان ڈیڑہ من بھیج دو—Send a maund and a half to my house.

कुलीकी मजदूरी तुम दे दो—قلي کي مزدوري تم دیدو—Pay the cooly hire yourself.

क्या तुम उधार देते हो?—کیا تم اُدھار دیتے ہو؟—You give credit, do you?

दूसरी चीजें उधार मिलती हैं—دوسري چیزیں اُدھار ملتي ہیں—Other articles may be had on credit.

मछली तरकारी नकद खरीदना पड़ती है—مچھلي ترکاري نقد خریدنا پڑتي ہے—Fish and vegetables have to be paid for in cash.

3. **Marriage—**

लड़की विवाहके योग्य हुई है—لڑکي شادي کے قابل ہوئي ہے—The girl is of marriageable age.

अब रखी नहीं जाती—اب رکھي نہين جاتي—The marriage connot be put off (delayed) any longer.

इस महीने ही विवाहना पड़ेगा—اِسي مہینے بیاهنا پڑیگا—She must be married this very month.

विवाह कौन लगाता है ?—شادي كون لگاتا ہے—Who is negotiating for the marriage ?

क्या विवाह टूटनेका समाचार सत्य है ?—تو‌ڑنے کي بات صحيح ہے ?—کیا شادي—Is it true that the engagement has been broken off ?

नहीं, दो एक दिनमें दिन ठीक होगा—ايک دن مين دن ٹھیک هوگا—نہين، دو—No, the day for the marriage will be fixed in a day or two.

लड़का देखने में कैसा है ?—لڑکا دیکھنے مین کیسا ہے ?—How does the bridegroom look ?

कुछ कुबड़ा और काना है—کچھہ کبڑا اور کانا ہے—He is slightly hump- backed and is blind of one eye.

क्या कोई और पात्र ढूंढ नहीं सके ?—اور لڑکا ڈھونڈھ نہين سکے ?—کیا کوئي—Could you hit upon no better party ? Could you not find a better party ?

खूब ढूंढा है, थोड़े रुपयेमें नहीं मिलता—تھوڑے روپیومین نہین ملتا—خوب ڈھونڈھا ہے—I have made a long search and I find it would be very expensive to get a better bridegroom.

लड़की खाने पहननेका कष्ट न पावेगी—لڑکي کہانے پہننے کي تکليف نہ پائيگي—The girl will not be in want of food and clothing.

लड़केके बापकी थोड़ीसी जमीन जगह है—لڑکے کے باپ کے تہوڑي سي زمين جگہ ہے—The bridegroom's father has a little landed property.

कम्पनीकागज और कुछ नकद रुपये भी हैं—کمپني کاغذ اور کچھ نقد روپيہ بہي ہے—He has also some Government Promissory Notes and some cash.

4. Communication—

मैंने उसे डाकसे चिट्ठी लिखी है—مينے اُسے بذريعہ ڈاک خط لکہا ہے—I have written to him (by post). I have written him a letter and posted it.

यह न होगा, उसको खबर दो—يہ نہوگا اُسکي خبر دو—That won't do, you must wire (telegraph) to him (or send him a wire).

रुपये रजिष्टरी करके भेजो—روپيہ رجسٹري کرکے بہيجو—Send the money by registered post.

नहीं तो मनीआर्डर भेजो—نہيں تو مني آرڈر بہيجو—Or send it by money-order.

रुपयोंके मारेजानेका डर नहीं है—روپيونکے مارے جانيکا خطرہ نہيں ہے—There is no fear of loss in transit.

रसीद मिली है?—رسيد ملي ہے ؟—Have you got the receipt?

नहीं रसीद भेजने कहा है—نہیں رسید بھیجنے کہا ہے—No. The Post Master has said he will send the receipt. (He has promised to send me the receipt.)

इसके मानी क्या हैं ? वह उसी समय रसीद देनेपर बाध्य हैं—اِسکے معنی کیا ہیں ؟ وہ اُسیوقت رسید دینے کے لئے مجبور ہیں—What does that mean ? He is bound to give a receipt immediately.

5. Diversions &c.,—

लड़के गोली खेलते हैं—لڑکے گولی کھیلتے ہیں—The boys are playing at marbles (or shooting marbles).

कुछ बाट बाल खेल रहे हैं—کچھہ بات بال کھیل رہے ہیں—Some are playing cricket.

छोटे छोटे लड़के दौड़धूप रहे हैं—چھوٹے چھوٹے لڑکے دوڑ دھوپ رہے ہیں—Little boys are running about.

कुछ आंखमुंदौला खेल रहे हैं—کچھہ آنکھ مندولا کھیل رہے ہیں—Some are playing at hide-and-seek.

छोटी छोटी लड़कियां गृहस्थीका खेल खेलती हैं—چھوٹی چھوٹی لڑکیاں گرھستی کا کھیل کھیلتی ہیں—Little girls play at house-keeping.

मैदानमें घुड़दौड़ देखने जाओगे ?—میدانمیں گھڑ دوڑ دیکھنے جاؤ گے ؟—Will you go to see the race on the Maidan ?

घुड़दौड़में क्या देखूंगा ?—گھڑ دوڑ میں کیا دیکھونگا ؟—What is worth seeing in a horse-race ?

मैं रातकी यात्रा देखने जाऊंगा—میں راتکو جاترا دیکھنے جاؤنگا—I will go to see the *jattra* at night.

तुम्हारे पिता जाने देंगे?—تمہارے والد جانے دینگے؟—Will your father let you go?

वही मुझे अपने साथ ले जावेंगे—وهي مجھے اپنے ساتھ لیجائینگے—It is he who will take me there. [He himself will take me there].

यह भी कहा है कि अलीपुरके बाग ले जावेंगे—یہ بہي کہا کہ علي پورکے باغ لے جائینگے—He has also said he will take me to the Zoo (Zoological garden) at Alipur.

6. Fishing—

वह मछली पकड़ने गया है—وہ مچھلي پکڑنے گیا ہے—He has gone a-fishing.

उसने एक बहुत बड़ी मछली फंसाई है—اُسنے ایک بہت بڑي مچھلي پہنسائي ہے—He has hooked a very big fish.

उसने मछलीको बहुत देरतक खिलाया था—اُسنے مچھلي کو بہت دیر تک کہلایا تہا—He played the fish long.

पतली डोरी तुड़ा ले गई—پتلي ڈوري تڑاے گئي—It broke the thin line.

हमलोग बंसी फेंककर मछुएको बुलाने गये—ہملوگ بنسي پہینک کر مچھوے کو بلانے گئے—We went to call in a fisherman, leaving rod and line there.

मछली जमीनपर लाई गई—مچھلي زمين پر لائي گئي—The fish was landed.

मछली वजनमें तीस सेर होगी—مچھلي وزن ميں تيس سير هوگي—The fish is likely to weigh 30 seers. The fish would be about 30 seers in weight.

मछली छटपटाती है—مچھلي چھٹپٹاتي ہے—The fish is floundering or flouncing.

7. Accidents—

लड़का बैठकर आग तापता था—لڑکا بیٹھکر آگ تاپتا تھا—The child sat warming himself by the fire.

एकाएक कपड़ेमें आग लग गई—یکا یک کپڑے میں آگ لگ گئي—On a sudden the clothes caught fire.

सारा शरीर खूब जल गया—سارا بدن خوب جلگیا—There were severe burns all over the body. He has been badly burnt all over the body.

वह फांसी लगाकर मर गया—وه پھانسي لگا کر مرگیا—He hanged himself.

लड़का डूब मरा—لڑکا ڈوب مرا—The child was drowned.

वह बरामदेसे गिर गया है—وہ برامدے سے گر گیا ہے—He fell off the verandah of his house.

वह छत परसे गिर गया है—وہ چھت پر سے گر گیا ہے—He fell off the terrace.

8. Measure, weight &c.—

कितने तावका एक दिस्ता होता है—کتنے تاو کا ایک دستہ ہوتا ہے—
How many sheets makea quire ?

कितने दिस्तेका एक रीम होता है ?—کتنے دستے کا ایک ریم ہوتا ہے ?
—How many quires make a ream ?

एक कनस्टरका घी कितना होता है ?—ایک کنسٹر کا گھی کتنا ہوتا ہے ?
—What does a canister of ghee weigh ?

मैंने एक दरजन निब खरीदे हैं—میں نے ایک درجن نب خریدے ہیں
—I have bought a dozen nibs.

आज सिर्फ दो गाड़ियां मछली आई—صرف دو گاڑیاں مچھلی آئی آج
—Only two waggons of fish have come by to-day's train.

मैंने मछलीकी एक टोकरी खरीदी है—میں نے مچھلی کی ایک ٹوکری خریدی ہے
—I have bought a basket of fish.

मकानकी मरम्मत करनेमें दो गाड़ी ईंट, एक गाड़ी चूना और एक पीपा विलायती मट्टी चाहिये—مکان کی مرمت کرنے میں دو گاڑی اینٹ، ایک گاڑی چونا اور ایک پیپا ولایتی مٹی چاہئے
—Two cart-loads of brick, one of lime and one barrel of cement will be required to repair the house.

मनके हिसाब लेनेसे कुछ सस्ता पड़ेगा—من کے حساب سے لینے سے کچھ سستا پڑیگا
—It will cost less if you buy things *by the maund.*

विलायती लोहेका सन्दूक इञ्चकी दरसे बिकता है—کي درسے بکتا ہے ولايتي لوهيكا صندوق انچ—English iron-safes are sold at so much an inch.

मेरे लिये एक बोतल रोशनाई, दो पैसोंका ब्लाटिङ्ग, दो दिस्ता कागज और एक बण्डल बत्ती लाओ—سوختہ, دو دستہ کاغذ اور ایک بنڈل بتي لاؤ میرے لئے ایک بوتل روشنائي, دو پيسونکا—Bring for me a bottle of ink, two pice worth of blotting paper, two quires of paper and a packet of candles.

तुम फुटकर काम करोगे या रोजका काम ?—کروگے یا روز کا کام ؟ تم پھٹکر کام—Would you work by the piece or by the hour ?

सुनारने तुम्हें उल्लू बना दिया—سنار نے تمہیں الو بنا دیا—The goldsmith has made a fool of you.

इसमें भरी पीछे चार आने तांबेकी खाद है—تانبے کي کہاد ہے اسمین بہري پیچھے چار آنے—It contains 25 per cent alloy of copper.

इसपर तीन रुपयेके हिसाबसे बनवाई ली है—سے بنوائي لي ہے اسپر تین روپیہ کے حساب—Over and above that, he has charged three rupees a *tola* for workmanship or labour.

यहां मेरे घुटने बराबर पानी है—یہاں میرے گھٹنونکے برابر پاني ہے—It is knee-deep water to me, or, the water reaches my knees.

यहां तुम्हारी कमर, यदुकी छाती, रामके गले और हरिके डुबाव बराबर पानी है—یدوکي چھاتي ... رامکے گلے اور ہري کے ڈوباو برابر پاني ہے

یہاں تمہاري کمر—The water reaches your waist, Jadu's breast, Ram's neck and it goes over Hari's head.

9. Journey &c.

मैं पूजाकी छुट्टीमें घूमने जाता हूं—مین پوجا کي تعطیل مین گهومنے جاتا هون—I am going out during the Puja holidays.

तुमने कहांका टिकट लिया है ?—تمنے کہاں کا ٹکٹ لیا ہے ?—For what place or station are you booked ?

मैंने वैद्यनाथका टिकट लिया है—مینے بیدناتہہ کا ٹکٹ لیا ہے—I am booked for Baidyanath.

तीसरे दरजेमें क्यों जाते हो ?—تیسرے درجے مین کیون جاتے هو ?—How is it you travel third class ?

भाड़े के खयालसे—کرایہ کے خیالسے—I travel third, because it is cheaper.

राहमें कहीं उतरोगे या सीधे चले जाओगे ?—راہ مین کہین اترو گے یا سیدھے چلے جاؤ گے ?—Do you halt (or, break your journey) in the way, or go direct ?

मैं रानीगञ्जमें उतरकर एक दिन रहूंगा—مین راني گنج مین اتر کر ایک روز رهونگا—I will halt for a day at Raniganj.

वैद्यनाथका कितना भाड़ा है ?—ویدناتهہ کا کتنا کرایہ ہے ?—What is the fare to Baidyanath ?

सिर्फ जानेका भाड़ा या जाने आनेका ?—صرف جانیکا کرایہ یا آنے جانیکا ?—Fare for a single or for a double journey ?

पूजाके समय गाड़ीमें बड़ी भीड़ होती है—پوجا کے وقت گاڑي مين بڑي بهيڑ هوتي ہے—There is great crowding in the trains during the Puja holidays [The trains are overc-rowded &c.]

इस समय दुर्घटना होनेसे बहुत लोग मर जावेंगे—إسوقت سانحه هوتو بهت لوگ مر جائينگے—If there is an accident now, there will be great loss of life.

दुर्घटना कहां कहीं होती? ष्टीमरमें भी होती है—سانحه كهان نهين هوتا ؟ استيمر مين بهي هوتا ہے—How can one avoid accidents? They happen on steamers too. Accidents happen everywhere.

10. Health.—

आप कैसे हैं?—مزاج شريف؟—How do yo do?

आपकी कृपा है—آپكي نوازش—I am pretty well. (So so).

मुझे कुछ हरारत आ गई है—مجهے کچه حرارت آگئي ہے—I am rather feverish.

इन दिनों (यानी भादों आश्विन महीनेमें) मेरा शरीर बहुत खराब हो जाया करता है—ان دنون (يعني بهادون آشون مهينے مين) ميري صحت بهت خراب هو جايا كرتي ہے—About this time of the year I am generally unwell.

मैं छुट्टीमें जलवायु बदलने जाऊंगा—مين تعطيل مين تبديل آب و هوا کے لئے نكلونگا—I will go for a change during the holidays.

किन्तु दारजिलिङ्गका जलवायु मुझे मुवाफिक नहीं आता—ليكـــن دارجلنـــگ كي آب و هوا مجهے موافق نهين آتي—The climate of Darjiling, however, does not suit me.

मेरे छोटे भाईको तिल्ली हो गई है—ميرے چهوٹے بهائي کو تلي هو گئي هے—My younger brother has got an enlarged spleen.

यकृत भी खराब हो गया है—کليجه بهي خراب هو گيا هے—The liver too is out of order.

उसे पारीका बुखार आता है—اُسے باري کا بخار آتا هے—He has fever every other day.

मा बातसे तकलीफ पा रही हैं—ماں بات سے تکليف پا رهي هين—Mother is suffering from rheumatic pain.

वह चारपाईपर पड़ी हैं—وه چار پائي پر پڑي هين—She has been confined to bed.

भाईके सर्व्वाङ्गमें फोड़े निकल आये हैं—بهائي کے سارے بدنمين پهوڑے نکل آئے هين—My elder brother has got boils all over the body.

चार चीरे गये हैं—چار چيرے گئے هين—Four of them have been opened.

और दोके मुंह हो आये हैं—اور دو کے منه هو آئے هين—Two others have come to a head.

दो एक दिनमें पक जावेंगी—دو ايک دنونمين پک جائينگے—These will *ripen* (or, *be ripe*) in a day or two [Medical man use the word *suppurate*].

क्या उन्हें बहुमूत्र है?—کيا اُنهين پيشاب کي بيماري هے؟—Has he got diabetes?

नहीं, वह दिन रातमें ४।५ बारसे अधिक पेशाब नहीं करते—نہین وہ دن رات مین چار پانچ بار سے زیادہ پیشاب نہین کرتے—No, he does not pass urine (or, make water) more than four or five time in twenty-four hours.

उन्हें कबजकी शिकायत है—انہین قبض کي شکایت ہے—His bowels do not move freely.

कुछ दिन पेट कड़ा रहता है, फिर हलका हो जाता है—کچھ دن پیت سخت رهتا ہے پہر هلکا هو جاتا ہے—He has alternate costiveness and looseness of the bowels.

किसी अच्छे कविराजको क्यों नहीं दिखाते ?—کسي اچھے کوراج کو کیوں نہین دکہاتے ?—Is it not advisable to put him under the treatment of a good Kaviraj ?

ऐसे रोगमें कविराजी चिकित्सा अच्छी है—ایسے مرض مین کوراجي دوا اچھي ہے—Kaviraji treatment is good in such complaints.

पुराने रोगमें डाक्तरीसे बहुत फायदा नहीं होता—پراني بيماري مين ڈاکٹري سے زيادہ فائدہ نہین هوتا—Allopathic treatment does not do much good in chronic cases.

हरिको क्या हुआ है ?—هري کو کيا هوا ہے ?—What is the matter with Hari.

वह हमारे मकान अब ज्यादा क्यों नहीं आता ?—وہ همارے مکان اب زيادہ کيوں نہين آتا ?—Why does he not call at our house as before ?

उसके मकानमें सबके सब बीमार हैं—اُسکے مکانمین سب بیمار هین—The whole family is ill, or, every member of his family is ill.

फिर भी वह स्वयं अच्छा है—پهر بهي وه خود اچها هے—He himself, however, is not unwell.

उसकी छोटे लड़केको ज्वर है या पेटकी बीमारी ?—? اُسکے چهوٹے لڑکے کو بخار هے یا پیٹ کي بیماري—His little child has fever and bowel complaints, has he (she) ?

हां, डाक्तर कहते हैं, कि दांत निकलता है, इसीलिये ऐसा होता है —هاں, ڈاکٹر کہتے هین که دانت نکلتا هے, اِسیلئے ایسا هوتا هے—Yes, the docter says he is teething (cutting the teeth) and hence these complaints.

ऐसे समय उसे टीका न लगाया जावे—ایسے وقت اُسے ٹیکہ نه لگا یا جائے—See that he is not vaccinated now.

उसके मझले लड़केके कानमें क्या हुआ है ?—? اُسکے مجهلے لڑکے کے کانمین کیا هوا هے—What is the matter with his second child's ear ?

वह अच्छी तरह सुन नहीं सकता—وه اچهي طرح سن نہیں سکتا—He is rather dull of hearing.

11. Dress.

कपड़े पहन लो, समय आ पहुंचा—کپڑے پہن لو وقت آپهنچا—Dress yourself, the time is nearly up.

पतलून पहनूं या धोती चद्दर ?—پتلون پہنوں یا دھوتي چادر ?—*Shall* I wear trousers? or, *dhuti* and *chaddar*?

धोती चद्दरमें हर्ज नहीं है, पर मोजा पहन लो—لیکن موزہ پہن لو—دھوتي چادر میں هرج نہین ہے—*Dhuti* and *chaddar* will do, but you must put on socks.

ऐसी गर्मीमें ? मैं तो चोटी जूता पहननेकी फिक्रमें था—فکر میں تہا—ایسي گرمي میں ? مین تو سلیپر پہننے کي—Socks in this hot weather? I was rather thinking of wearing slippers.

उमेश साहब लोग हैं, चिढ़ जावेगा—صاحب لوگ ہے, چڑہ جائیگا—اُمیش—Umesh affects European manners and may take offence.

क्यों ? क्या मोजा विना पहने सभ्यता नहीं होती—نہین ظاہر ہوتي—کیوں ? کیا بلا موزہ پہنے تہذیب—Why? You mean to say, one is not decently dressed without socks?

यह कोट क्यों नहीं पहनते ?—یہ کوٹ کیوں نہین پہنتے ?—Why don't you have this coat on?

यह मेरे शरीरपर नहीं आता—یہ میرے جسم پر نہین آتا—It not sit well on me, or it is too small for me, or it does not fit me.

बूट जूता न पहनूंगा, बहुत रप रप करता है—بہت رپ رپ کرتا ہے—بوٹ جوتا نہ پہنونگا—I don't wear boots which creak very much.

12. Weather.—

आज बहुत खराब दिन है—آج بہت خراب دن ہے—It is very bad or foul weather to-day.

घरसे बाहर निकलने लायक नहीं है—گہر سے باہر نکلنے قابل نہیں ہے—There is no stirring out of doors.

खूब वृष्टि हो रही है—خوب بارش ہو رہي ہے—It is raining hard.

बिजली रह रहकर चमक रही है—بجلي رہ رہ کر چمک رہي ہے—The lightening flashes every now and then.

तूफान भी कम नहीं है—طوفان بہي کم نہیں ہے—Nor is it less stormy.

मैं पूछता हूं, कि क्या वृष्टि थम गई ?—میں پوچھتا ہوں کہ کیا بارش رک گئي ؟—I say, has the rain ceased ?

अभी फुहार पड़ रही है—ابہي پہوار پڑ رہي ہے—It is still drizzling.

आकाशमें बादल छाये हुए हैं—آسمان میں بادل چہائے ہوئے ہیں—The sky is overcast.

मैं समझता हूं, कि रातको और भी वृष्टि होगी—میں سمجہتا ہوں کہ راتکو اور بہي بارش ہوگي—I think there will be more rain in the night.

हां, कल बड़ी गर्मी थी—ہاں، کل بہت طپش تہي—Let it be so, (I should like it) it was so hot yesterday.

पेड़के पत्तेतक नहीं हिलते थे—درخت کے پتے تک نہین هلتے تهے—There was not a breath of wind. Not a leaf shook.

रातको खुली जगहमें सोना पड़ा था—راتکو کهلي جگه مين سونا پڑا تها—We had to sleep at night in the open air. We had to sleep out in the open.

हमारी ऊपरकी कोठरीमें इतनी हवा रहती है, किन्तु कल वहां भी टिक नहीं सका था—هماري اوپر کي کوٹهري مين اسقدر هوا آتي هے ليکن کل وهان بهي ٹهہر نہين سکا تها—Our upper rooms are so airy, yet we could not keep indoors.

वृष्टिसे कुछ ठण्डक आ गई है—بارش سے کسيقدر تراوت آگئي هے—The rains have cooled the weather a little (a bit).

आज खूब सोवेंगे—آج خوب سوئينگے—We shall have good sleep to-day.

कहीं रातको फिर गर्म्मी न हो—کہين راتکو پهر گرمي نہو—The only fear is that it may be sultry in the night.

ऐसे दिनोंमें दारजिलिङ्गमें खूब ठण्डक रहती है—ايسے دنون مين دارجلنگ مين خوب خنکي رهتي هے—It is very cold at Darjiling now. (Or, at this time of the year.)

जाड़ेके कपड़े न पहननेसे शीत लगती है—جاڑے کے کپڑے نه استعمال کرنيسے سردي معلوم هوتي هے—Without warm clothes one feels very cold.

शीतकालमें वहां बरफ पड़ती है—موسم سرما مين وهان برف پڑتي هے—Snow falls there in winter.

Food13.—

आज आधे पेट खाया है—آج آدھے پیٹ کھایا ہے—I have but half a meal to-day.

क्यों ? क्या भूख नहीं थी ?—کیوں ؟ کیا بھوکھ نہین تھي ؟—Why so ? Had you no good appetite ?

नहीं, चावल खूब गल गया था—نہین، چاول خوب گل گیا تھا—No, the rice was overboiled.

मछलीका रसा भी अच्छा नहीं था—مچھلي کا شوربہ بہي اچھا نہین تھا—The fish curry, also, was not good to eat.

क्यों ? क्या मछली कुछ गली हुई थी ?—کیوں ؟ کیا مچھلي کچھ گلي هوئي تھي ؟—Why was the fish rather stale ?

नहीं, खूब कड़वा हो गया था—نہین، خوب کڑوا هوگیا تھا—No, the dish was too pungent (or, hot) for me.

इतना कड़वा था, कि जीभपर रखनेसे छाले पड़ गये—اتنا کڑوا تھا کہ زبان پر رکھنے سے چھالے پڑ گئے—It was so pungent (or, hot) that it blistered the tongue.

मैंने इन झगड़ोंसे मछली खाना छोड़ दिया है—میںنے ان جھگڑونسے مچھلي کہانا ترک کر دیا ہے—I have given up fish from these disappointments.

मैं मांस नहीं खाता—مین گوشت نہین کہاتا—I confine myself to vegetarian food.

अब मछलीकी बूसे मुझे कै होती है—اب مچھلي کي بوسے مجھے قے هوتي ہے—I would now throw up every thing (feel sick) at the very smell of fish.

तुम किस चीजका नाश्ता करते हो?—کس چیز کا ناشتہ کرتے ہو؟—تم—What do you take at tiffin? What refreshment do you take?

मैं हलवाईकी दुकानकी चीज नहीं खाता?—کي چیز نہین کھاتا؟—میں حلوائي کي دوکان—I do not eat any thing from the confectioner's.

तब क्या खाकर जीते हो?—تب کیا کھاکر زندہ رہتے ہو؟—How then do you manage to live.

क्यों, फलमूल और दूध—کیوں، میوے اور دودھ—Why, there are fruits and roots and milk.

यह खाना और उपवास करना बराबर है—کھانا اور فاقہ کرنا برابر ہے—یہ—That is as much as to fast.

क्यों? मैं पेट भरकर खाया करता हूं—پیٹ بھرکھایا کرتا ہوں—کیوں میں—Why I make a hearty meal of vegetarian food.

किन्तु पुलाव या और कोई गुरुतर चीज मुझसे बरदाश्त नहीं होती—لیکن پلاؤ یا اور کوئي ثقیل چیز مجھسے برداشت نہین ہوتي—But I cannot stand *pullao* or other rich dishes.

Moral Lessons—

सदा सत्य बात बोलो—ہمیشہ سچ بات بولو—Always speak the truth.

कभी झूठ न बोलो—کبھي جھوٹھہ نہ بولو—Never tell a lie.

क्रोधसा शत्रु नहीं है—غصہ سا دشمن نہین ہے—There is no enemy like anger.

दूसरेकी चीज न लेना—دوسرے کي چيز نه لينا—Never take a thing which belongs to others.

बड़ोंका सम्मान करना—بزرگونکا ادب کرنا—You should respect your superiors.

पिता माताकी सेवा करना—والدين‌کي خدمت کرنا—You should serve your parents.

पिता माताकी आज्ञा न टालना—والدين کي حکم عدولي نکرنا—Do not disobey your parents.

कुसंसर्गमें न रहना—بري صحبت مين نرهنا—Avoid evil (bad) company.

कुसंसर्गमें चलन बिगड़ता है—بري صحبت مين چلن بگڑتا هے—Evil company spoils one's character.

देखो तुम्हारा चरित्र बिगड़ने न पावे—ديکهو تمهارا چلن بگڑنے نه پاوے—Take care of your character. See that you don't spoil your character.

गरीबोंपर दया रखना—غريبونپر رحم کرنا—Be kind to the poor.

घरसे भिक्षुकको न लौटाना—دروازے سے فقير کو نه لوٹانا—Never turn away a begger from the door.

उपकारी लोगोंकी कृतज्ञता स्वीकार करना—محسنوں کي احسانمندي ظاهر کرنا—Be grateful to your benefactors.

अपकारके बदले अपकार न करना—برائي کے بدلے برائي نکرنا—Do not return evil for evil.

साथ पढ़नेवालोंसे झगड़ा न करना—هم جماعتونسے جهگڑا نکرنا—Do not quarrel with your fellow students.

बात बातमें कसम न खाना—بات بات مین قسم نه کهانا—Do not swear at every step (every now and then).

किसीको कभी कटुवाक्य न कहना—کسي کو کبهي سخت بات نه کهنا—Use no ill words to any one.

बुरी बात मुंहसे न निकालना—بري بات مُنه سے نه نکالنا—Take no indecent words on your tongue.

अपराध करना तो ईश्वरसे चमा मांगना—تو خدا سے معافي مانگنا قصور کرنا—Pray to God that he may forgive your sins. If you sin, ask God for forgiveness.

Miscellaneous—

उठो, दिन निकल आया—اٹهو، دن نکل آیا—Get up, the sun is high up.

इतनी देरतक क्यों सोते हो?—اتني دير تک کيون سوتے هو ؟—What makes you sleep so late in the morning?

क्या कल रातको जागकर पढ़ते थे?—کل رات کو جاگ کر پڑهتے تے ؟ کیا—Did you sit up late reading (or, at your studies) last night?

नहीं, मैं समझता था, कि अभी सवेरा नहीं हुआ—صبح نہین هوئي نہين، مين سمجهتا تها که ابهي—No I thought it was not yet morning (day-break).

इस समय कितना दिन चढ़ा है ?—اِسوقت کتنا دن چڑھا ہے ?—What hour of morning is it now ?

छः बजनेमें पांच मिनट हैं—چھہ بجنے مین پانچ منٹ ھین—It is 5 minutes to six.

तब तो उठनेमें बहुत देर हुई है—تب تو اُٹھنے مین بہت دیر ھوئي—Then I am very late indeed.

और दिन मैं सवापांच बजे उठता हूं—اور روز مین سوا پانچ بجے اُٹھتا ھون—I generally get up at a quarter past five.

जी हो, अब पढ़ने बैठूं—خیر! اب پڑھنے بیٹھون—Be that as it may, let me read my books now.

आज पांच पृष्ठ लिखा हुआ स्कूलमें दिखाना पड़ेगा—آج پانچ صفحہ لکھا ھوا اِسکول مین دکھانا پڑیگا—I have to show five pages of writing in my copy-book at school to-day.

बेयरा, दावात कलम दो—بیرا, داوات قلم دے—Bearer, let me have pen and ink.

यह रोशनाई बहुत गाढ़ी है, चलती नहीं—یہ روشنائي بہت گاڑھي ہے، چلتي نہین—The ink is too thick ; it does not rum.

इस कलमसे भी अच्छी तरह लिखा नहीं जाता—اِس قلم سے بہي اچھي طرح لکھا نہین جاتا—This pen does not write well either.

रात ज्यादा गई—رات زيادہ گئي—The night is far advanced. It is far into the night.

अब सोने दो—اب سونے دو—Let me now go to bed.

तुम मुझे भोरको उठा देना—تم صبح علي الصباح اُٹھا دینا—Call up, early in the morning.

तुम्हें यदि अच्छी तरह नींद न आवे ?—اچھي طرح نیند نه آئے ?—تمہیں—Suppose you do not have good sleep.

सवेरे उठनेसे बीमार न होगे ?—سویرے اُٹھنے سے بیمار نہوگے ?—Won't it make you ill to get up early ?

कुछ न होगा, मैं इतना नाजुक नहीं हूं—میں اتنا نازک نہیں ہون—کچھ نه ہوگا—Not in the least, I am not so delicate.

तब निश्चय ही तुम्हें उठा दूंगा—تب ضرورهي تمہیں اُٹھا دونگا—Then I will call you up, to be sure.

तुम अब किस क्लासमें पढ़ते हो ?—تم اب کس درجے مین پڑھتے ہو ?—What class are you in now ? What class do you read in ?

कौन कौन किताब पढ़ते हो ?—کون کون کتاب پڑھتے ہو ?—What books do you read ?

अङ्गरेजी कौन पढ़ाता है ?—انگریزي کون پڑھاتا ہے ?—Who teaches you English ?

तुम दरजेमें कितने रहते हो ?—تم درجے مین کتنے رہتے ہو ?—What is your place in the class ?

क्या इसबार पहला इनाम पाओगे ?—کیا اسبار پہلا انعام پاؤگے ?—Do you expect to get the first prize this year ?

मकानपर तुम्हें कौन पढ़ाता है ?—مکان پر تمہین کون پڑھاتا ہے ?—Who teaches you at home ?

क्या तुम हिसाबमें बड़े कच्चे हो ?—? تم حساب مين بڑے کچے هو
کیا—Is it true that you are weak in Arithmetic ?

वार्षिक परीक्षामें और कितने दिन हैं ?—? ابہي کتنے روز باقي هين
سالانه امتحان مين—How long is it before the Annual Examination takes place ?

इतनी फुरतीसे कहां जाते हो ?—? پہرتي کے ساتهه کہاں جاتے هو
اتني—Where are you going to in such a hurry ?

क्यों, क्या कोई बीमार है ?—? کيوں، کيا کوئي بيمار هے—Why, is anybody ill ?

डाक्तरको बुलाने जाता हूं—ڈاکٹر کو بلانے جاتا هوں—I am going to call in a doctor.

मेरे नौकरको लू लग गई है—ميرے نوکر کو لو لگ گئي هے—Our servant is suffering from sun-stroke or heat-stroke.

तुम्हारे मकान कौन डाक्तर आते हैं ?—? مکان کون ڈاکٹر آتے هين
تمہارے—Who is your family doctor ?

कैसी दवा करते हैं ?—? کيسي دوا کرتے هين—What sort of a doctor is he ? Is he a good doctor ?

मुझे भई ! इस समय इतनी बात| करनेका समय नहीं है—? ﮨﮯ
مجهے بهائي ! اسوقت اتني بات کہنے کي فرصت نہين—I have no time to have a long talk with you now.

PRINTED AT THE COTTON PRESS, 57 HARRISON ROAD, CALCUTTA.